KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

TÖRÖLVE
TUDOMÁNYI KSZK

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

1990 | 3-4

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁROS KOLLÉGÁINK FIGYELMÉBE AJÁNLJUK

MANCI NEVŰ

könyvtártudományi folyóiratcikk adatbázisunkat

Üzemeltetéséhez szükséges egy min. 512 kbyte központi tárú PC XT/AT számítógép és a Micro-ISIS program.

A kurrens anyag éves **előfizetési** díja 4000.-Ft+ÁFA. Az **aktualizálást** lemezen szállítjuk negyedévenként (az összeg tartalmazza a négy floppy árát). Ha még nem rendelkeznek adatbázisunk definícióival, az első negyedéves lemezen megküldjük Önöknek.

Lehetőség van az adatbázis **visszamenőleges** megrendelésére 1986-ig, negyedévenként 500.-Ft+ÁFA térítés ellenében (ehhez kérjük, küldjenek negyedévenként egy XT-kompatibilis "DD" jelű hajlékony lemezt.)

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Továbbra is **vállaljuk**, hogy térítés ellenében a helyszínre utazó kollegánk üzembe helyezi a rendszert és megtanítja az adatbázis kezelését. Nyomtatott használati **útmutatót** és a kereséshez **tárgyszójegyzéket** biztosítunk.

Ha többet szeretne tudni az adatbázisról, lapozza fel a Könyvtári Figyelő 1988/5-6. számában korábbi hirdetésünket és az 1989/2. számban a részletes ismertetést, vagy érdeklődjön a 175-0686-os telefonon.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári palota "F" épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

36. ÉVFOLYAM
1990. 3-4. SZÁM

A szerkesztőbizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztőbizottság:
Benda Mária, Gál Andorné, Hegedűs Péter, Földi Tamás, Futala Tibor, Kiss Jenő, Kovács Lászlóné, Orosz Bertalanné, Pétervári András, Sebestyén György, Telcs András, Tóth Gyula, Vadászné Varnyu Anikó

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztők:
Kovács Katalin
Pál Ilona

Szerkesztőség:
Budavári Palota F épület Budapest 1827
Telefon: 175-7533/517 vagy 175-0686

Megjelenik kéthavonként
Példányszám: 1350
Egyes szám ára: 80.- Ft
Évi előfizetési díj: 480.- Ft
Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Bp., XIII. Lehel u. 10/a vagy postautalványon, valamint átutalással a Postabank Rt. 219-98636 021-02799 számlára.
Külföldre előfizethető a Kultúra Könyv- és Hírlapkereskedelmi Vállalatnál
Budapest P.O.B. 149
1376

Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: Szente Ferenc
Nyomták az Országos Széchényi Könyvtár nyomdájában
Felelős vezető: Burány Tamás
Megjelent A/5 ív terjedelemben

M.sz. 89 184

HU ISSN 0023-3773
INDEX 26408

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tisztelt Könyvtáros Kollégák!

Értesítjük Önöket, hogy rövidesen - a régi tartalommal, de új formában - megjelenik a szakmánk irodalmát regisztráló

Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája (MAKSZAB)

c. kiadvány 90/1-2. száma.

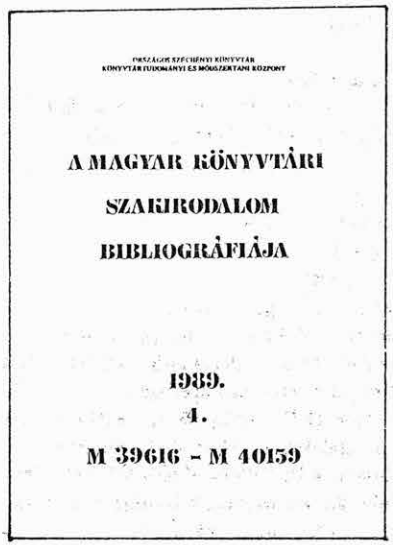

Bibliográfiánk első alkalommal készült számítógéppel, ennek tudható be a viszonylagos késés.

Változás történt a terjesztés módjában: az 1990-es számokat a TÉKA Könyvértékesítő Vállalat Könyvtárellátó Osztálya helyett közvetlenül a szerkesztőségtől rendelhetik meg.

Éves előfizetési díja: 250,- Ft (4 füzet + index)

Várjuk megrendelésüket az alábbi címre:

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
Budapest, Budavári Palota "F" épület
1827

ellátó Osztálya

évi 100 Ft.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tartalom

Abstracts 178

Inhaltsangaben 181

HEGEDŰS PÉTER - JESZENSZKY EDIT - SZŰCS ERZSÉBET
Az Országos Széchényi Könyvtár számítógépesítéséről 185

GERŐ PÉTER
TEXTAR. Egy hazai fejlesztésű szöveges adatbáziskezelő rendszer 194

FEKETE GÁBOR
A közkönyvtár szociális-piaci modellje 223

JURCSIK ERZSÉBET
Az országgyűlési képviselők tájékoztatásáról 232

BARANYAI GYÖRGY
Talán álmodni. *Az IIF-ről - a felhasználók oldaláról* 238

SZ. NAGY LAJOS
A természettudományok dokumentum- és információellátásáról.
Hazai helyzetkép-vázlat és javaslatok 242

HORVÁTH DEZSŐ
Divatos könyvgyűjtői területek a könyvnyomtatás kezdetétől napjainkig 251

FUTAKY LÁSZLÓ
Feljegyzések Kárpátalja könyvtárügyéről 261

KOLTAY TIBOR
A referálás modelljei 273

Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1989. évi munkája (LUKÁTSNÉ TAKÁCS ZSUZSANNA) 281

Beszámoló az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának legutóbbi időszakáról (HILLER István) 287

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kitekintés

HEGEDŰS PÉTER
A nagykönyvtárak jövője 293

GUENO, J. P.
A nagykönyvtárak jövője kereskedelmi szempontból
(Töm.: TÓSZEGI Zsuzsanna) 298

CABRAL, M. V.
A változó könyvtár (Töm.: TÓSZEGI Zsuzsanna) 307

SCOTT, P. G.
Hol a nagykönyvtárak helye a kommunikációs piacon?
(Töm.: KOVÁCS Mária) 312

SCHUMAN, P. G.
Technológiára épülő jövő? (Töm.: NOVÁK István) 321

PAPPNÉ FARKAS KLÁRA
Együttélés - könyvtárak, emberek, információ.
Beszámoló az IFLA 54. általános konferenciájáról 329

GULÁCSYNÉ PÁPAY ERIKA
A LIBER (Európai Tudományos Könyvtárak Egyesülete) tevékenysége
és szerepe az európai együttműködés előmozdításában 336

SZABÓ IMRÉNÉ
Közművelődési könyvtárak a kilencvenes években.
Az Alpok-Adria közösség és a könyvtárak 339

MÁRTONFFY ATTILA
ABDOSD '90 349

Szemle

State of the art application of new information technologies in libraries
and their impact on library functions.
Új információs technológiák az európai közösség egyes országaiban. 1. ..353
Nagy-Britannia és Írország. (Ism.: NAGY FERENC) 354
Német Szövetségi Köztársaság. (Ism.: FEIMER ÁGNES) 360

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Dánia, Hollandia (Ism.: KAPOSVÁRINÉ DÁNYI ÉVA) 364
Belgium. (Ism.: NAGY FERENC) 368
Olaszország, Spanyolország, Portugália (Ism.: MOHOR JENŐ) 372

RAABE, M.: Leser und Lektür im 18. Jahrhundert. (München, Saur, 1989.)
Olvasók és olvasmányaik a 18. században. (Ism.: KÖVENDI DÉNES) ..383

Kurrens külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban.
Lelőhelyjegyzék. 5. köt. 1985/86. A Nemzeti Periodika Adatbázisban tárolt kiadványok. (Bp. OSZK, 1990.) (Ism.: VITÁLYOS LÁSZLÓ) 388

E számunk szerzői, közreműködői: BARANYAI György (Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Zalaegerszeg), CABRAL, Manuel Villaverde (Instituto de Cienciias Sociais, Universidade de Lisboa, Lisszabon), FEIMER Ágnes (OSZK KMK), FEKETE Gábor (Városi Könyvtár, Kaposvár), FUTAKY László (Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár, Nyíregyháza), GERŐ Péter (FSZEK), GUENO, Jean-Pierre (Bibliothèque Nationale, Párizs), GULÁCSYNÉ PÁPAY Erika (AGROINFORM), HEGEDŰS Péter (OSZK), HILLER István (Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára, Sopron), HORVÁTH Dezső (Híradástechnika Szövetkezet, Bp.), JESZENSZKY Edit (OSZK), JURCSIK Erzsébet (Országgyűlési Könyvtár), KAPOSVÁRINÉ DÁNYI Éva (OSZK KMK), KOLTAY Tibor (Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár), KOVÁCS Mária (nyugdíjas főkönyvtáros), KÖVENDI Dénes (OSZK KMK), MÁRTONFFY Attila (OSZK), MOHOR Jenő (Lukács György Könyvtár, Bp.), NAGY Ferenc (Nagyközségi Könyvtár, Budakeszi), NAGY Lajos Sz. (OSZK KMK), SCHUMAN, P. G. (Neal-Schuman Publishers, New-York), SCOTT, P. G. (National Library of New Zealand), SZABÓ Imréné (Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, Győr), SZŰCS Erzsébet (OSZK), TÓSZEGI Zsuzsanna (OSZK), VITÁLYOS László (MTAK).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

HEGEDŰS Péter - JESZENSZKY Edit - SZŰCS Erzsébet: **Automation in the National Széchényi Library.** - The National Széchényi Library has been making efforts to computerise its basic functions from the 1970's. Thus, for example, in 1976 it started to set up the database of the Hungarian National Bibliography and in 1981 the National Serials Database, both in an external computer centre. In the mid-80's the Library joined the R&D Information Infrastructure Development Programme which aims at establishing an information infrastructure to support research in science and technology, based on a network of computers. The establishment of the Library's own computer centre (with IBM 9377 computer and DOBIS/LIBIS software) was sponsored by the above-mentioned programme, the Ministry of Culture and the Soros Foundation. The Library's information system, named NEKTAR (which is the abbrevation of the Hungarian name of the National Library's Comprehensive Information System) will start operation in three phases. In the first phase (till 1992) the basic modules of DOBIS/LIBIS will start to be used, in the fields of technical processing, OPAC, circulation, serials management. In the second phase the coverage of the database will be extended (by sheet music and audiovisual materials), and in the third one shared cataloguing activities will start. (pp. 185-192)

GERŐ Péter: TEXTAR. **A database management system developed in Hungary.** - When computerising library work processes the Metropolitan Ervin Szabó Library (MESZL) had the aim to set up a system which will start operation and will be further developed on a gradual basis. As first the TEXTAR database management system was developed for the processing and retrieval of bibliographic records. In the Central Library of MESZL there is a central, main database. It holds records of books which were published in Hungary in the period 1964-1989 and fall within the scope of public libraries' collections. Member libraries of the network may select from this database the set of entries required, may add their own data etc. It is expected that the services from the database will start from 1991. The author presents the database, its generation, the editing of default parameters, the options of entering, modifying and retrieving data. Besides mentioning advantages, he reviews the system critically and stresses areas waiting to be further developed. (pp. 194-222)

FEKETE Gábor: **A new model of funding for public libraries.** - Public libraries have been funded from private and state sources till now. The positive elements of these solutions are kept in the new model. Its essential feature is that public library services are mediated on market terms and with a new mechanism of public financing. Instead of direct funding to institutions the state and the local self-government respectively would subsidize the use of library services. Users would be given so-called library cheques issued each year for use as means of payment in libraries. The library would then receive the Forint value of cheques received from library users from the self-government. The introduction of this new model serves both social welfare and the market approach and helps to develop a system of interest which will increase performance and effectiveness at the same time. (pp. 223-231)

JURCSIK Erzsébet: **Information services to Members of Parliament.** The article reviews in short the role and special duties of parliamentary information systems and those of libraries too. The development trends of the relations of the Library of the Hungarian Parliament with the MP's in the period 1945-1990 are described. The Library's preparedness to serve MP's and its related experience is analysed with regard to the information needs of MP's and the ways of library use. It is stressed that there is a need for building library collections on a continuous basis, so that the Library may become a source of political and legal information and decision-making. (pp. 232-237)

BARANYAI György: **About the Information Infrastructure Development Programme (IIDP) - from the point of users.** - In Hungary the up-to-date information supply to R&D will be realized by the IIDP supervised by the Hungarian Academy of Sciences and the Hungarian Committee on Technological Development. This programme aims at concentrating research, academic and information centres, their bibliographic databases and users into a unified public packet network apt for international

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

communication. A wide circle of institutions in the country will be able to join the network only if public libraries have a phone connection to the system. In addition to online services offline information supply should be provided from the very start from legal databases and databases of standards and newspaper clippings. There is a need for considerable financial assistance by the state to provide the entire hardware and software corresponding to the unified concept, as well as - for some years - to cover the costs of training and operation. County libraries must be prepared for the task of being the basis institutions of the programme's realization and management. (pp. 238-241)

SZ. NAGY Lajos: **The document and information supply to science in Hungary.** State of the art and proposals. - The author reports, relying on a nationwide survey carried out by the National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology, on the present state of document and information supply to science in Hungary and makes recommendations on development objectives. The organizations playing a central role in the information supply to this field belong into the following categories: 1. universities and the Hungarian Academy of Science (HAS), 2. academic institutions of the field 3. libraries of organizations. In spite of existing internal and external problems (financial restrictions, the scatteredness of libraries in terms of their location, modest salaries, unqualified workforce in jobs requiring professional librarians) notable development has started in the mid-80's. The libraries of some universities, of academic institutions of the field and of institutes of HAS (the Lajos Kossuth University of Debrecen, the Budapest Institute of Technology) built out online access to international databases (e.g. Dialog, INIS). Complementary offline services are provided by the libraries of the Veszprém Institute of Chemical Industry and the HAS. The letter possesses a rich collection of databases on CD-ROM. To increase the rentability and effectiveness of document and information supply, the large libraries concerned submitted proposals in June 1990 on new areas and ways of cooperation. The National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology is playing a role of coordination in developing the cooperation among them. (pp. 242-250)

HORVÁTH Dezső: **Popular fields of book collection from the start of book printing to our days.** - The essay reviews in short how book collection started, its early stage and the popular fields of collection in certain periods. It deals with the major acquisition sources of collectors (bookshops, antiquarian booksellers and auctions) and lists by subject those rare books of the fields in question which are most difficult to acquire. It discusses in detail the branches of collection that have evolved in the last 50 years, stating the reasons for giving up the collection of books in certain subjects. (pp. 251-260)

FUTAKY László: **Some aspects of librarianship in Sub-Carpathia.** - The author presents, with a library-historical approach, the past and present of Sub-Carpathia. At present the number of libraries in the region exceeds 800, the size of their stock is over 10 million units, materials in Hungarian are to be found in 118 libraries. According to a questionnaire survey among the population the reasons for dissatisfaction with library supply are the following: 1. miserable interior design and equipment of libaries, 2. the information-poor bookstock, 3. the small share of the literature for the nationalities. The trends of increasing openness in today's social policy give better chances to restructuring in the library profession as well, and one can already meet some examples for this. (pp. 261-272)

KOLTAY Tibor: **The models of abstracting.** - The issues related to abstracting can be analysed with the help of models. The descriptive model of the phases of abstracting is complemented by that of information condensation and includes the basics of an instructive model which formulates rules. The model of abstracting rests on metainformation denoting essential information. With the correlated models the model of synthesis can be considered as specific for the profession only if we take the primary text for determinant, because this text carries the elements specific for the profession. (pp. 273-280)

LUKÁTSNÉ TAKÁCS Zsuzsa: **The activities of the National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology in 1989.** - The year 1989 required from the Centre the organic continuation of its activities as regards their contents, but with a new approach and working methods. The Centre took part in a number of tasks related to the preparation of decision-making and compiled professional aids. The acquisition guide Új Könyvek (New Books) was published 26 times. A new periodicals bibliography Új Periodikumok (New Serials) started publication which follows up quickly the changes in the market of journals. To assist the collections of Hungarian cultural institutions abroad in their development

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

continued to be the duty of the Centre. The Centre organized the distribution of book gifts from the US (SABRE, Brother's Brother). Its advisory service assisting computerisation undertook the preparation of 6 software packages for libraries. Training activities included the organization and administration of courses, the compilation of professional aids and software packages. The field of reading research was successful. The Centre's Library Science Library provides, among others, regular SDI services from its own database. The Centre started the publicaton of a new professional journal with the title Könyvtári Levelezőlap (Library Postcard). (pp. 281-286)

HILLER István: **Report on the latest period of the Committee of Directors of University Libraries.** - In the past two years the objectives of the Committee were the following: to develop joint research workshops of member libraries, to compile recommendations on higher education for librarianship, to discuss salary-related problems and to formulate the concept of a national computerised system of university libraries. The draft statute of the Committee was modified to make interlibrary cooperation more effective. At the 21th Annual Conference of the Association of Hungarian Librarians university libraries had an opportunity to get acquainted with the firm Swets and Zeitlinger GmbH and to negotiate potential areas of cooperation. As political changes have speeded up, the meeting with the then Minister of Culture, Ferenc Glatz who had been invited to the forthcoming meeting of the Committee had to be cancelled. The further agenda of the Committee includes the problem of sponsoring library journals which are in need of financial support (Könyvtáros, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, Könyvtári Figyelő). (pp. 287-292)

Abroad

HEGEDŰS Péter: The future of large libraries (pp. 293-297)

GUENO, J.P.: L'avenír commercial des grandes bibliothèques. The future of large libraries from a commercial point of view. (Summ.: TÓSZEGI Zsuzsanna) (pp. 298-306)

CABRAL, Manuel Villaverde: La bibliothèque en mutation. The changing library. (Summ.: TÓSZEGI Zsuzsanna) (pp. 307-311)

SCOTT, P.G.: What place is there for the great libraries on the market of communication? (Summ.: KOVÁCS Mária) (pp. 312-320)

SCHUMAN, P.G.: Reclaiming our technological future. (Summ.: NOVÁK István) (pp. 321-328)

PAPPNÉ FARKAS Klára: Coexistence - libraries, people, information. Report on the 54th General Conference of the IFLA. (pp. 329-335)

GULÁCSYNÉ PÁPAY Erika: The activity and role of LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche; Association of European Reserach Libraries) in promoting European cooperation. (pp. 336-338)

SZABÓ Imréné: Public libraries in the 90's. The Alps-Adriatic Community and libraries. (pp. 339-347)

MÁRTONFFY Attila: ABDOSD'90. (pp. 349-352)

Reviews

State of the art of application of new information technologies in libraries and their impact on library functions... 1. Great Britain and Ireland (Rev.: NAGY Ferenc), the Federal Republic of Germany (Rev.: FEIMER Ágnes), Belgium (Rev.: NAGY Ferenc), the Netherlands, Denmark (Rev.: KAPOSVÁRINÉ DÁNYI Éva), Portugal, Spain, Italy (Rev.: MOHOR Jenő). (pp. 353-381)

RAABE, M.: **Leser und Lektüre im 18. Jahrhundert.** (München, Saur, 1989). Readers and their reading materials in the 18th century. (Rev.: KÖVENDI Dénes) (pp. 383-387)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Current foreign serials in Hungarian libraries. Location file. 5th vol. 1985/86. Printed output of the National Serials Database. (Budapest, National Széchényi Library, 1990) (Rev.: VITÁLYOS László) (pp. 388-391)

INHALTSANGABEN

HEGEDÜS Péter - JESZENSZKY Edit - SZÜCS Erzsébet: **Über die Automatisierung der Nationalbibliothek Széchényi.** - Die Nationalbibliothek Széchényi (OSzK) ist seit den 70er Jahren bestrebt, ihre Grundaufgaben zu automatisieren, so wurden z. B. die Daten der Ungarischen Nationalbibliographie vom 1976 und vom 1981 die der Nationalen Datenbasis von Periodiken in einer internen Rechenzentrale elektronisch verarbeitet. Mitte der 80er Jahre schaltete sich die Bibliothek in das Informatorische Infrastrukturprogramm für Förderung und Forschung ein, dessen Aufgabe ist, die wissenschaftliche und technische Forschungstätigkeit durch Computernetz gestütztes informatorisches Infrastrukturprogramm herauszubilden. Durch dieses Programm und die Unterstützung des Ministeriums für Kultur und der Soros-Stiftung wurde eine eigene Rechenzentrale in der OSzK mit einem Computer IBM 9377 und dem Bibliotheksoftware-Programmpaket DOBIS/LIBIS ausgebaut. Man führte das Informationswsystem der OSzK, das umfassende Informationssystem der Nationalbibliothek (NEKTAR) in drei Phasen ein. Bis 1992 wurden die Grundmodulen des DOBIS/LIBIS, d.h. die Erwerbungs-, Katalogisierungs-, Periodikaregistration-, online Leserkatalog- und Ausleihmodulen in Betreib gesetzt. In der zweiten Phase wird das Sammelgebiet der Datenbasis (Musikalien, Nicht-traditionelle Dokumente) ausgebreitet, und in der dritten führt man die geteilte Katalogisierung ein. (185-192)

GERŐ Péter: **TEXTAR. Ein in Ungarn entwickeltes Datenbasis-Anwendungssystem.** - Die Hauptstädtische: Bibliothek Ervin Szabó (FSZEK) war besteibt, bei der Automatisation der bibliothekarischen Arbeitsvorgänge ein stufenweise in Betrieb setzendes, kontinuierlich entwickelbares System herauszubilden. Als erstes hat man das beschriftete Datenbasis-Anwendungssystem TEXTAR zur Bearbeitung und Suchen der bibliographischen Einheiten entwickelt. Im Zentrum der FSzEK arbeitet die zentrale Datenbasis für den Dienstgebrauch, die man mit den Daten er von 1964 bis 1989 in Ungarn erschienenen, im Bestand der öffentlichen Bibliotheken gehörenden Bücher retrospektiv ergänzt. Die Netzbibliotheken suchen von dieser Datenbasis die für sie notwendigen Bücher aus, sie ergänzen sie mit den eigenen Daten, usw. Die Datenbasis beginnt ihre Dienstleistung wahrscheinlich im Jahre 1991. Der Autor schildert das Datenbasis-Anwendugssystem, seine Anwendungsmöglichkeiten, Datenstruktuierung, -erfassung, -Veränderung und -suchmöglichkeiten. Bei den Vorteilen gibt er auch eine Kritik des Systems und hebt auch die entwicklungsbedürftige Gebiete hervor. (194-222)

FEKETE Gábor: **Sozialmarkt - ein Modell der öffentlichen Bibliothek.** - Das Hauptwesen des sozialen Marktmodells ist, das die positiven Elemente zweier bekannten wirtschaflichen Wirkungsmodellen (der Privaten und der Staatlichen) der öffentlichen Bibliothek beinhaltet, ist die Marktvermittung der Dienstleistungen in den öfentlichen Bibliotheken, zu denen sich ein neuer Financmechanismus der Gemeinschaft knüpfte. Der Staat, bzw. die örtliche Selbstverewaltung würde dann statt einer direkten Finanzierung an die Institution die Inanspruchnahme der Bibliotheksdienstleistungen finanzieren: die Benutzer würden durch einen jährlich ausgegebenen, als Währungsmittel verwendbaren Bibliotheksscheck unterstützt. Die Bibliothek würde die Forintdeckung der eingelösten Schecks von der Selbstverwaltung erhalten. Die Einführung des sozialen Marktmodells bietete zur Herausbildung eines leistung- und effektivitätfördernden Interessensystems eine Möglichkeit. (223-231)

JURCSIK Erzsébet: **Von dem Informieren der Parlamentsabgeordneten.** - Der Artikel gibt von der Rolle und der speziellen Aufgabe des Informationssystems im Parlament, u.a. der Bibliotheken einen kleinen Überblick. Die Autorin macht die Beziehung zwischen den Abgeordneten und der Biliothek im Zeitraum von 1945 bis 1990 bekannt. Sie typisiert nach dem Bibliothesbenutzen und Informationsbedarf

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

der Abgeordneten die gegenwärtige Vorbereitung und Erfahrung der Parlamentsbibliothek. Sie betont die Bedeutung den kontinuierlichen Bibliotheksbestands als ein Basis bei der politischen und juristischen Orientierung bzw. Vorbereitung zu Entscheidungen. (232-237

BARANYAI György: **Vielleicht ein Traum. Über die IIF - von der Seite der Gebraucher.** - In Ungarn verwirklicht das IIF-Programm unter Leitung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und des Landeskomitees für Technische Entwicklung die moderne Informationsversorgung der wissenschaftlichen Forschung und Förderung: es fasst in einem System die wirtschaftlichen, Hochschul- und Informationszenren bzw. ihre bibliographisch-fachliterarischen Datenbasen und Anwendungskreise zu einem einheitlichen, zu internationaler Verbindung tauglichen paketgeschaltenen Netzwerk zusammen. Die Bedingung, damit das Provinz auch in einen breiten Kreis eingeschaltet wird, ist, dass sich die öffentlichen Bibliotheken zum System anschliessen können. Neben den online-Dienstleistungen muss man von Anfang an mit juristischen, Standard- und Presseaufsicht-Datenbanken auch eine Offline Informationsversorgung sichern. Nach dem einheitlichen Konzept sollte man die Hardware-Versorgung ganz, die Ausbildungs- und Bestätigungskosten noch ein paar Jahre lang mit einer grösseren finanziellen Unterstützung vom Staat sichern. Die Basen der Duchführung und der Pflege würden die zur Aufgabe vorbereiteten Bezirksbibliotheken sein. (238-241)

SZ. NAGY Lajos: **Über die Dokumente- und Informationsversorgung der Naturwissenschaften. Einheimischer Lagebericht und Vorschläge.** - Der Autor schildert nach einer Landesermessen unter der Leitung der Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodologie (KMK) bei der OSzK die gegenwärtige Lage der naturwissenschaftlichen Dokumenten- und Informationversorgung, sowie er macht Vorschläge zur Richtung der Entwicklung. Die wichtigsten Organisationen bei der Informationversorgung lassen sich in drei Gruppen aufteilen: die wissenschaftlichen Universitäten und die Ungarische Akademie der Wissenschaften; die Fachuniversitäten; Institutsbibliotheken. Von der Mitte der 80er Jahre begann eine bedeutende Entwicklung trotz den realen inneren und äusseren Problemen (finanzieller Restriktion, lokaler Zergliederung der Bibliotheken, der niedrigen Löhne, eine Arbeitstelle statt einer ausgebildeten Arbeitskraft mit einer Ungebildeten einzufüllen). Die Bibliotheken einiger Universitäten und akademischen Institute (Universität Lajos Kossuth in Debrecen, Technische Universität in Budapest) bauten zu internationalen Datenbasen -z.B. Dialog, INIS - einen online-Kontakt aus. Eine zusätzliche offline-Dienstleistung wird von den Bibliotheken der Universität für Chemie in Veszprém und Der Ungarischen Akademie der Wissenschaften gesichert. Diese letztere hat auch eine bedeutende CD-ROM-Datenbasis. Im Interesse für die Steigerung der Effektivität und die Ökonomität der Dokumenten und Informationversorgung machen die betroffenen Bibliotheken im Juni 1990 Vorschläge zu neueren Gebiete und Art der unter ihnen bestehenden Zusammenarbeit. Bei der Herausbildung der Zusammenarbeit hat die KMK eine koordinatorische Rolle (242-250)

HORVÁTH Dezső: **Modegebiete der öffentlichen Sammlungen vom Anfang des Buchdrucks bis zur Gegenwart.** - Der Aufsatz gibt von der Herausbildung des Buchsammelns, von der ungarischen Staatsgründung bis zur Gegenwart, von seiner Anfangsphase und der zeitwiese modischen Sammelgebiete einen kleinen Überblick. Er behandelt die wichtigsten Erwerbungsquellen der Sammler (Buchhandlungen, Antiquariaten, Auktionen), sowie er registriert themenweise die raresten Bücher der betroffenen Gebiete. Er schildert die in letzten 50 Jahren herausgebildeten Sammlerrichtungen, indem er die Ursachen der ausgestorbenen oder aufgehobenen Themen begründet. (251-260)

FUTAKY László: **Zeichen vom Bibliothekswesen der Karpathen-Ukraine.** - Der Autor des Artikels schildert in bibliotheksgeschichtlichen Segmenten die Vergangenheit und Gegenwart der Karpaten-Ukraine. Z.Z. gibt es in der Region über 800 öffentliche Bibliotheken, die Anzahl der Dokumente überschreitet 10 Millionen und 118 Bibliotheken haben ungarische Bücher. Nach einer Testanfrage bei den Bewohnern lassen sich die Ursachen der Unzufriedenheit in drei Gruppen aufteilen: die ungenügende technische und Einrichtungsbedingungen; informative Armut des Buchbestands; geringe Nationalitätenliteratur. Das Öffnen in der gegenwärtigen Gesellschaftspolitik bietet eine bessere Chance zur Umstruktuierung der Bibliothekarberufs, und die konkreten Beispiele sind dafür schon aufzufinden. (261-272)

KOLTAY, Tibor: **Referaturmodelle.** Man kann die einzelnen Fragen der Referatur in Modellform in den Mittelpunk stellen. Das beschreibende Modell ihrer Phasen wird mit dem Modell der

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Informationkonzentrierung ergänzt und es beinhaltet die Grundlagen der konkrete Regeln formulierenden Informationsmodelle. Das Modell des Exzerptierung baut auf die wichtige Information markierende Rolle der Metainformation. Diese Modelle ermöglichen neben den gegenseitigen Zusammenhängen das Systemmodellieren und die Fragen der Übersetzungsreferatur auch eine Erklärung. Man kann über fachspezifische Modelle nur soweit sprechen, wie weit man den Primärtext für relevant hält, denn er trägt die fachspezifischen Elementen. (273-280)

Die Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodologie in der Nationalbibliothek Széchényi, 1989. - Das Jahr 1989 verlangte von der Zentralstelle (ZfBM) eine organische Fortsetzung der inhaltlichen Aufgaben, aber auch einen neuen Arbeitsstyl und Mentalität. Das Institut nahm an vielen Entscheidungsvorbereitungen einen Anteil und hat zahlreiche Hilfsmittel zusammengestellt. Der Erwerbungsratgeber "Új Könyvek" (Neue Bücher) wurde jährlich 26-mal herausgegeben. Unter dem Titel "Új Periodikumok" (Neue Periodika) gab es vierteljährlich eine neue Publikation haraus, die schnell den Veränderungen des Zeitschriftenmarktes folgt. Es ist weiterhin seine Aufgabe, beim Bestandsbau der ausländischen Institute zu helfen. Es organisierte die Verteilung der amerikanischen Buchgeschenkspeditionen (SABRE, Brother's Brother). Es unternahm auf dem Gebiet seiner Beraterdienstleistung von EDV-Anwendung die Herausbildung von verschiedenen Bibliotheksprogramme. Unter seinen Unterrichtsaufgaben standen das Organisieren, Durchführung von Lehrgängen, Zusammenstellen von Hilfsmitteln und Computerprogrammpakete. In seinen Forschungsaufgaben erreichte es auf dem Gebiet von Leserforschung gute Ergebnisse. Seine Fachbibliothek sichert neben den vielen anderen Aufgaben auch eine regelmässige SDI-Dienst-leistung. Es gab auch eine neue Berufsspezifische Zeitschrift, die "Könyvtári Levelezőlap" heraus. LUKÁTSNÉ TAKÁCS Zsuzsanna. (281-286)

Ein Bericht von der neuesten Epoche des Direktorenrates der Universitätsbibliotheken. - Unter den Zielvoraussetzungen der letzten zwei Jahren standen die Herausbildung von wissenschaftlichen Forschungsbasen, Vorschläge zur Entwicklung der Diplombibliothekarausbildung, die Diskussion von Lohnprobleme und die Idee der Herausbildung eines nationalen Computersystems unter den Universitätsbibliotheken. Im Interesse der effektiveren Arbeit unter den Bibliotheken wurde das Grundregelkonzept verändert. An der 21. Wechselkonferenz des ungarischen Bibliothekarverbandes (MKE) bestand die Möglichkeit, die Swets und Zeitlinger GmbH kennenzulernen und mit ihr über eine eventuelle Zusammenarbeit zu diskutieren. Wegen den abrupten politischen Umwandlungen konnte das Zusammentreffen mit dem eingeladenen Minister für Kultur Ferenc Glatz nicht mehr realisiert werden. Z.Z. behandelt der Direktorenrat für Universitätsbibliotheken unter seinen aktuellsten Themen, wie könnte man den daran angewiesenen Fachzeitschriften, z.B. Könyvtáros, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás und Könyvtári Figyelő finanziell helfen. HILLER István (287-292)

Ausblick

HEGEDÜS Péter: Die Zukunft der grossen Bibliotheken. (pp. 293-297)

GUENO, J.P.: L'avenir commercial des grandes bibliotheques. Die Zukunft der Grossbibliotheken aus Handelssicht. (Resümee: TÓSZEGI Zsuzsanna) (pp. 298-306)

CABRAL, Manuel Villaverde: La bibliotheque en mutation. Die Bibliothek in Veränderung (Resümee: TÓSZEGI Zsuzsanna) (pp. 307-311)

SCOTT, P.G. What place is there for the great libraries on the market of communisation? Wo ist der Platz der grossen Bibliotheken am Kommunikationsmarkt? (Resümee: KOVÁCS Mária) (pp. 312-320)

SCHUMAN, P.G. Reclaiming our technological future. Zukunft über der Technologie? (Rezension: NOVÁK István) (pp. 321-328)

PAPPNÉ FARKAS Klára: Zusammenleben von Bibliotheken, Menschen, Informationen. Bericht vom 54. Generalkonferenz der IFLA. (pp. 329-335)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

GULÁCSYNÉ PÁPAY Erika: Die Tätigkeit und die Rolle des LIBER (Vereins der Wissenschaftlichen Bibliotheken in Europa) bei der Förderung der europäschen Zusammenarbeit. (pp. 336-338)

SZABÓ Imréné: Öffentliche Bibliotheken in den 90er Jahren. Die Gemeinschaft Alpok-Adria und die Bibliotheken. (pp. 339-347)

MÁRTONFFY Attila: ABDOSD'90 (pp. 349-352)

Rezensionen

State of the art application of new information technologies in libraries and their impact on library functions ... Neue Informationstechnologien in den Ländern der Europäischen Gemeinschaft. 1. Grossbritannien und Irland. (Rez.: NAGY Ferenc), Bundesrepublik Deutschland (Rez.: FEIMER Ágnes), Belgien (Rez.: NAGY Ferenc), Niederlande, Dänemark (Rez.: KAPOSVÁRINÉ DÁNYI Éva), Portugiesen, Spanien, Italien. (Rez.: MOHOR Jenő). (353-381)

RAABE, M.: **Leser und Lektüre im 18. Jahrhundert.** München: Saur, 1989. (Rez.: KÖVENDY Dénes) (383-387)

Kurrente ausländische Periodiken in den ungarischen Bibliotheken. Ortsliste. 5. Bd. 1985/86. Die in der Nationalen Datenbasis für Periodiken gespeicherte Periodiken. Bp. OSzK, 1990. (Rez.: VITÁLYOS László). (388-391)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az Országos Széchényi Könyvtár számítógépesítéséről

Hegedűs Péter - Jeszenszky Edit - Szűcs Erzsébet

Előzmények *

Az Országos Széchényi Könyvtár a 70-es évek végétől foglalkozott intenzívebben a számítógépesítés gondolatával. Erre nem csupán más európai és Európán kívüli nemzeti könyvtárak példája késztette, de az a sajátos helyzet is, ami a magyar könyvtárügynek erre az időszakára kialakult. Egyes szakmai feladatok megoldásához - pl. nagy adatállományok kezelése - kézenfekvőnek, sőt elengedhetetlennek tűnt a Magyarországon is mind inkább terjedő számítástechnikai alkalmazások könyvtári alkalmazása, igaz, e technika buktatóinak (műszaki színvonal, szoftver- és szakemberellátás, finanszírozás, stb.) talán nem mindig kellő mértékű felbecsülésével és előrejelzésével. Mindazonáltal az OSZK-nak, mint a hazai könyvtári rendszerben nagyságából és funkciórendszeréből adódóan megkülönböztetett helyet elfoglaló intézménynek, fel kellett ismernie, hogy csak abban az esetben képes komplex feladatainak korszerű módon megfelelni, ha a könyvtár egész rendszerében a számítógép nyújtotta lehetőségekre támaszkodik. A központi szolgáltatások gépesítése egyebek között az első szakaszban ugyanakkor megteremti a nemzetközi rendszerekhez való kapcsolódás elvi lehetőségét is, de segíti az OSZK egész funkcionális és strukturális működését, akár további funkciók felvállalásával, újabb szolgáltatások kialakításával is.

Mint ismeretes, a fejlesztő és a gépi feldolgozó munkák kezdetben két központi szolgáltatás számítógépesítésére irányultak. A *Magyar Nemzeti Bibliográfia* gépi adatbázisa az 1976-tól megjelent könyvek, sorozatok és új indulású (vagy címét változtató) időszaki kiadványok bibliográfiai adatait tartalmazza, a *Nemzeti Periodika Adatbázis* pedig 1982-től kezdődően tárolja a magyar könyvtárakban beszerzett külföldi folyóiratok bibliográfiai és lelőhelyadatait. Mindkét fejlesztést döntően külső számítóközpontok és számítástechnikai szakemberek közreműködésével alakították ki, s csak 1982-ben jött létre a könyvtár fejlesztési munkáit koordináló első szervezeti egység, a Fejlesztési csoport. A kétségtelenül kiemelkedő jelentőségű gépi fejlesztések azonban szükségképpen magukon viselték a hasonló típusú vállalkozások "gyermekbetegségeinek" szimptómáit; egyebek között a külső kapacitások igénybevétele igen költségessé tette fenntartásukat, s ez egy romló költségvetési helyzetben nem csak a további fejlesztések elé vetett gátat, de már-már a meglévő adatbá-

* A könyvtár főigazgatója, *Juhász Gyula* által az MKE XII. Vándorgyűlésén tartott előadás szövegének felhasználásával

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zisok jövőjét is kérdésessé tette. A 80-as évek közepére világossá vált, hogy saját számítástechnikai eszközpark és szakembergárda nélkül nem lehetséges az előrelépés. Ugyancsak kulcsfontosságú volt az a felismerés a fejlesztés stratégiájában, amely szerint a csak saját fejlesztésre alapozott könyvtárgépesítés - kiváltképp a nemzeti könyvtár esetében - ha nem is eleve kudarcra ítéltetett, de az időközben kialakult könyvtári rendszerek piaca miatt legalábbis ésszerűtlenné vált szakmai és gazdasági szempontból egyaránt. Tehát a saját eszközpark és szakembergárda kialakítása mellett egy már létező és az OSZK igényeinek és lehetőségeinek lehetőség szerint legjobban megfelelő könyvtári programcsomag kiválasztása és beszerzése is napirendre került.

Kedvező fejleményt jelentett e törekvések szempontjából az Országos Széchényi Könyvtár számára az 1986-ban meghirdetett K+F Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (IIF) és a hozzá kapcsolódó pályázatok elindítása. Mint ismeretes, a program célja a tudományos kutatás és műszaki fejlesztés területén a hazai kutató és műszaki fejlesztő tevékenységet támogató, számítógéphálózaton alapuló információs infrastuktúra kialakítása. A hazai, illetve nemzetközi elektronikus levélforgalmazás lehetőségének megteremtése mellett alapvető fontosságú a program céljai között a megfelelő adatbázisok kiépítése és lekérdezhetőségének biztosítása. Az eszközpark és a kommunikációs hálózat kialakításán kívül döntően az OTKA keretében, ill. az OMFB által biztosított források terhére kiírt pályázatok útján adattárak felépítése ill. rendszerbe való integrálása is lehetővé vált.

Az Országos Széchényi Könyvtár kezdettől fogva aktívan bekapcsolódott a programba. Az MTA SZTAKI és az MTA Könyvtára mellett tagja lett az IIF rendszer alapszolgáltatásait biztosító Infrastruktúra Kft-nek, amely önálló jogi személyiséggel rendelkező korlátolt felelősségű társaságként jött létre. A pályázatokon az OSZK 21,8 millió Ft eszközre fordítható és összesen 6,3 millió Ft adatbáziépítésre költhető támogatásban részesült a pályázatok két fordulóját követően. (Az OSZK benyújtott pályázatai közül első menetben csak az NPA, második menetben az MNB, az NPA és a Hungarika-adatbázis kapott támogatást. Annak ellenére, hogy az OSZK-nak jutó pénzösszegek a vártnál alacsonyabbak voltak, mégis sikerült pl. az NPA-t az IIF központi számítógépéről a hálózat tagjai számára online módon szolgáltatni.) Talán itt érdemes megjegyezni, hogy a program a "kézzel fogható" támogatáson kívül azzal is nagy hatást gyakorolt a könyvtár fejlesztő tevékenységére, hogy mind szervezeti, mind pedig rendszerben elfoglalt helyét tekintve az OSZK-t a program egyik alapintézményeként tartja számon, ill. kezeli. Az OSZK pályázati eredményeit a program illetékes szervei elismeréssel fogadták, s ez további lendületet ad a fejlesztéshez, ugyanakkor a könyvtárak szélesebb körének bekapcsolódását is elősegítheti.

Összhangban egyebek között a számítógépes fejlesztési elképzelésekkel az Országos Széchényi Könyvtárban szervezeti átalakítások is lezajlottak. 1988 január 1-től létrejött a Szervezési Főosztály, amelynek egyik fő feladata - közvetlen főigazgató-helyettesi szintű irányítással - a könyvtár számítógépes fejlesztési koncepciójának részletes kidolgozása, a fejlesztések végrehajtása és támogatása. (Jelenleg 6 programozó-rendszerszervező ill. 4 könyvtáros-rendszerelemző szakember végzi ezt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a munkát.) A számítógépes fejlesztéshez támogatást nyújtott a Művelődési Minisztérium a saját számítóközpont kiépítésének, illetve a szükséges szakembergárda felvételének céljaira. Ugyancsak támogatásban részesítette a könyvtárat a Soros Alapítvány is az alkalmazni kívánt programrendszer tanulmányozását segítve.

Mindezek eredményeként épülhetett ki az OSZK fejlesztési igényeit szolgáló számítóközpont, amelynek "lelke" az 1987-ben az USA-ban az "év hardverének" választott IBM 9377-es számítógép. (A könyvtári épületen belül kiépített hálózatban a gép jelenleg 32 helyi terminált, ezenkívül pedig 8 távoli terminált képes kiszolgálni.) Az alkalmazási szoftver a világszerte ismert integrált könyvtári programcsomag, a DOBIS/LIBIS.

A DOBIS/LIBIS integrált könyvtári szoftver

A DOBIS/LIBIS PL/1 nyelven írt integrált könyvtári szoftver, három részből áll. A DOBIS-t a dortmundi egyetem könyvtára számára fejlesztették ki, amely katalogizálás és keresési (OPAC), valamint a rendszer karbantartásához, működéséhez és biztonságához szükséges funkciókat tartalmaz. A LIBIS online és kötegelt részeit a leuveni egyetem könyvtára számára fejlesztették, kölcsönzési és gyarapítási, valamint nyomtatási funkciókat tartalmaz. A harmadik, a 80-as évek közepére elkészült eleme a folyóirat-érkeztetési modul (periodicals control).

A DOBIS/LIBIS így magában foglalja az összes fontosabb könyvtári funkciót. A rendszer online, funkcionálisan integrált, többnyelvű és hálózatban alkalmazható. Kompatibilis a MARC (Machine-Readable Cataloging=Géppel Olvasható Katalogizálás) formátummal, amelyet széles körben használnak a bibliográfiai adatok mágneses adathordozón történő cseréjére. A MARC hívójelek és indikátorok a DOBIS/LIBIS-ben táblázatok formájában szerepelnek.

A DOBIS/LIBIS integrálja a könyvtárak működésének alapvető funkcióit. Kiterjed a teljes könyvtári feldolgozó folyamatra: gyarapítás, katalogizálás, kölcsönzés és keresés. A DOBIS/LIBIS katalógusrekordok szerkezete biztosítja az integrációt. A könyvtárosok online elérhetik a gépi katalógust, és bármely tételre vontkozóan megkaphatnak minden információt. Ráadásul a teljes rekord elérhető a következő kilenc elérési pont bármelyike szerint:

1. Név
2. Cím
3. Tárgyszó
4. Kiadó
5. ISBN/ISSN
6. Osztályozási jelzet
7. Egyéb (szabadon meghatározható) jelzet
8. Dokumentum szám
9. Egyéb (szabadon meghatározható) adatok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A rendszer adatállományainak szervezése hasonló a hagyományos könyvtári állományokhoz - szerző, cím, szakjelzet - három fontos különbséggel. *Először*: az adatok bevitele csak egyszer történik a terminálóknál, és a változás az összes fájlban megjelenik. *Másodszor*: az összes fájl közvetlenül elérhető a terminálról. *Harmadszor*: a lehetséges kérdések és az indexek nagy száma gyors és informatív kereséseket tesz lehetővé. A DOBIS/LIBIS konzisztens képernyőformátumokkal rendelkezik. A legfelső három sor például egyrészt a képernyő nevét, másrészt az esetlegesen megjelenő hibaüzenetet tartalmazza. Minden képernyő tartalmaz területet a speciális kommunikációs célokra, a felhasználónak szóló utasítások céljára és a felhasználó "válasza" számára.

A katalógus rekord létrehozásához a DOBIS/LIBIS ún. index (besorolási) állományokat használ. A fenti elérési pontok mindegyike kapcsolódik minden másik elérési ponthoz. Ez azt jelenti, hogy a rekord adatelemeit csak egyszer kell rögzíteni a rendszerben és a DOBIS/LIBIS annyiszor használja az információkat, ahányszor az szükséges a többszörös rekordok létrehozásához.

A "besorolási adatállományok" fogalma alapvető e szoftverben. Azok az index fájlok alkotják a rendszer besorolási adatállományait, amelyekben a terminál előtt ülő felhasználó kereséseket végezhet. Például lehet, hogy a könyvtárban egy szerzőnek 15 különböző könyve van, ezeket öt különböző kiadó adta ki, és a könyveknek hat ETO jelzete van. A DOBIS/LIBIS a szerzőt nem tizenötször tárolja (minden címhez külön-külön), hanem csak egyszer, és az mutatót tartalmaz a tizenöt címhez. Ugyanígy kezeli a kiadókat és ETO jelzeteket is. Így a katalogizálást és a besorolási adatállományokban való keresést egy lépésben, online lehet elvégezni. A katalógus és a besorolási listák egyetlen integrált fájlt alkotnak. Ha egy katalógus elem egyszer bekerül helyesen a rendszerbe, akkor azt nem kell többé újra bevinni. Kevesebb tárolóterületre van szükség, csökkennek a költségek, és lehetővé válik a könyvtárak számára, hogy teljes MARC rekordokat tároljanak. Ez azt is jelenti, hogy ha az adat egyszer bekerült, akkor a felhasználó például ugyanazt a nevet fogja megtalálni, akár a keresési, akár a katalogizálási, akár a kölcsönzési funkción keresztül. Azonkívül a kölcsönző, az adott könyv-példány és a bibliográfiai rekord összekapcsolható. A kölcsönző és a tétel összekapcsolásával lehetővé válik az információ több irányból történő elérése.

A DOBIS/LIBIS egyik fontos szolgáltatása a bibliográfiai rekordok online keresésének lehetősége. A keresési menün egy adott rekord összes elérési pontja megjelenik. A DOBIS/LIBIS különbséget tesz a mindenki számára elérhető rendszer-fájlok és az egyes szervezetek saját használatára rendelkezésre álló helyi fájlok között. A keresés eredményeként a teljes képernyőn megjelenik a bibliográfiai leírás, de a képernyő alapján egyéb információkat is megkaphat a felhasználó. Minden címhez tartozik egy egyedi sorszám, amely a bibliográfiai rekordot azonosítja. A bibliográfiai leírás után a képernyőn megjeleníthető az egyes példányokra vonatkozó információ.

A DOBIS/LIBIS különböző nyelveken, egyidejűleg több nyelven is használható. Tetszőleges karakterkészletek definiálhatók és különféle billentyűzetekkel lehet dolgozni. A szoftver részét képező kötegelt (batch) programok segítségével sok-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

féle katalógust (nyomtatott vagy mikrofiche), katalóguscédulát és listát lehet készíteni.

A DOBIS/LIBIS használatáról

A DOBIS/LIBIS-ben számtalan módszer és lehetőség áll rendelkezésre, amelyek a felhasználó számára könyvtári használatát könnyűvé és kényelmessé teszik. Ezek közül egyik a *menüválasztási* lehetőség. A képernyőn megjelenő menüről kiválasztott tétel határozza meg a következő lépést a felhasználó/rendszer párbeszédben. Adott funkció kiválasztása után megjelenik az ahhoz tartozó részfunkciók menüje, melyben a kezelő vagy kiválaszt egy tevékenységsort, vagy megválaszol egy kérdéssorozatot. A kezelőnek csak a képernyőt kell olvasnia és onnan kiválasztania egy opciót.

A rendszer intezíven használ kódtáblázatokat az egységes és konzisztens rekordok biztosítása céljából. A kezelőnek csak a kódot kell beütnie és nem a teljes kifejezést. Egykarakteres emlékeztető (mnemonikus) kódok teszik egyszerűvé a parancsok bevitelét. Funkció utasításokat használ, amelyek két "/" jelből és a funkció nevének első négy betűjéből állnak. Ez lehetővé teszi az aktuális tevékenység megszakítását és áttérést egy másik funkció elejére.

A DOBIS/LIBIS-ben alapértelmezéseket és utasítás-láncokat is lehet használni. Alapértelmezések használata esetén a rendszer feltételez bizonyos értékeket, ha azokat nem írják felül. Utasítás-láncokkal a felhasználó összekapcsolja az utasításokat az összes közbenső képernyő megjelenítése nélkül. A gyakran használt utasítás-láncokra "megtanítható" a rendszer. A kereséshez számos lehetőséget nyújt, többek között permutált indexeket és csonkolt kereső kifejezéseket. A felhasználó "végigböngészheti" a katalógust, és "átlapozhatja" a csak több képernyőre elférő rekordokat.

A DOBIS/LIBIS használata a bejelentkezéssel kezdődik. A jogosult felhasználó bebillentyűzi a nevét és a megfelelő jelszót a megfelelő szintű jogosultság felépítésére. (Legalább 30 jogosultsági szint létezik.) Bejelentkezés után a felhasználó az elsődleges funkciók képernyőjét látja. A funkció kiválasztása a megfelelő szám és az "Enter" billentyű leütésével történik. Adott dokumentumot leggyorsabban általában a dokumentum azonosítója vagy az adott példány azonosítója szerint érhetünk el. A felhasználó azonban bármelyik elérési pont szerint kereshet. Ha a címnek vagy a névnek az elejét begépeljük, akkor a képernyőn megjelenik a lehetséges rekordok sorozata. A keresési kifejezésnek tehát nem kell a teljes nevet tartalmaznia, de még egy teljes szót sem. A DOBIS/LIBIS megjeleníti alfabetikus sorrendben az adott besorolási fájlnak azt a részét, ahol a keresési kifejezéssel kezdődő rekordok vannak. Tárgy szerinti keresésnél a tezaurusz és címkulcsszó megközelítés kombinációját használja. A testületi, konferencia neveket és az összetett vezetékneveket a név fájlban, a címeket pedig a cím fájlban automatikusan permutálja.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A DOBIS/LIBIS-ben a kölcsönzés egyszerű folyamat. Kölcsönzéskor a terminálkezelő hívja a kölcsönzési menüt, majd begépeli a kölcsönző azonosítóját (pl. a kölcsönzőjegyről) és a könyv azonosítóját. Ezután a következő képernyőn megjelenik a "visszaigazolás", amely tartalmazza a kölcsönzés lejártát is.

Katalogizáláshoz először a katalogizálási funkciók menüjét kell kiválasztani. Az első lehetséges tevékenység a katalogizálás, ennél a tevékenységnél lehet keresni, a katalogizálandó adatokat közvetlenül bevinni és kiíratásokat kérni. A második lehetséges tevékenység a katalógus-karbantartás. A katalógus karbantartó menün több lehetséges funkció szerepel. Ezek többek között lehetővé teszik, hogy a katalogizáló a rendszer vagy a helyi fájlokba irányítsa a besorolási adatállományba bevitt rekordot. A katalogizálónak hasonló döntéseket kell hoznia a gépi katalogizálás során, mint a hagyományos módon történő katalogizáláskor. A DOBIS/LIBIS rendszer nem végzi el a döntést a könyvtáros helyett, hanem biztosít minden, a döntéshez szükséges információt. A meghozott döntést tárolja és nyomon követi.

A könyvtári programrendszerek kiválasztásánál az alábbi tényezők szerint szokták mérlegelni az adott rendszereket:

rendelkezésre álló funkciók
helyi adaptálhatóság
megbízhatóság
szervíz és karbantartási lehetőségek.

Az előzetes vizsgálatok és tesztek szerint a DOBIS-LIBIS mindezen tényezők kombinációját tekintve, megfelelő mennyiségű hardver elemmel és "manware"-rel együtt kielégíteni látszik a nemzeti könyvtári funkciók döntő többségéhez kapcsolódó számítástechnikai igényeket.

Az OSZK információs rendszere: a NEKTÁR

A vázolt anyagi-technikai és szervezeti feltételek mellett, azokra épülve jött létre a Nemzeti Könyvtár Átfogó Információs Rendszerének (NEKTÁR) terve. E szerint a rendszer célja az OSZK kurrens könyvtári alapfeladatainak és központi szolgáltatásai egy részének automatizált, integrált módon való ellátása; a nemzeti könyvtári szolgáltatások kiterjesztése a NEKTÁR adatbázishoz adathálózati vonalon való kapcsolódás lehetőségével.

A bármely könyvtári dokumentumtípus és leírási szint kezelésére alkalmas DOBIS/LIBIS programcsomag révén a tervek szerint egységes adatbázis épül a feldolgozásra kerülő kurrens dokumentumok adataiból, első szakaszban a könyvtári szabványosítás által már szabályozott könyvek és időszaki kiadványok adataiból. Az adatbázisba kerülnek az adatbázis gyűjtőköréhez tartozó (vagy azokhoz segédállományként szolgáló), korábban külső számítógépeken működtetett adatbázisok. Az OSZK mikrogépein épített adatállományok "hazatelepítése", illetve áttöltése (az áttöltés sorrendjében) a következők szerint alakul: 1) MBN könyv állomány; 2) NPA állomány; 3) Külföldi könyv állomány; 4) Kiadói állomány; 5) MNB időszaki kiadvá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyok állomány; 6) Hungarika állomány). A vázolt sorrendet, az Online Olvasói Katalógus hatékonyságának mielőbbi növelése mellett a már említett pályázatokon vállalt kötelezettségek is indokolják.

A bevezetés első szakaszában (1992-ig) kerül sor a DOBIS/LIBIS rendszer alapmoduljainak bevezetésére. Ehhez el kell végezni számos tervezési, szervezési feladatot is, mint például:

- adatfelmérés, illetve a feladatspecifikációk véglegesítése, ezek következményeinek jellemzése, munkaszervezési konzekvenciáinak megállapítása,
- a DOBIS/LIBIS hálózat struktúrájának meghatározása,
- az adatbázis adattartalmának meghatározása,
- az indexek (access-point fájlok) tartalmának és szerkezetének meghatározása,
- egységes adatbeviteli szabályzatok kidolgozása,
- a jogosultságok szintjeinek meghatározása.

A számítógép telepítése, installálása, a lokális hálózat kialakítása, valamint az OSZK számítógép bekapcsolása az IIF csomagkapcsolt adatátviteli hálózatába már megtörtént. A közeljövőben kerül sor a DOBIS/LIBIS programrendszer tesztelésére, bevezetésére a következő ütemezés szerint:

- feldolgozási (katalogizálási és szakozási) modul: 1990,
- Online Olvasói Katalógus modul: 1990,
- gyarapítási modul: 1991,
- kölcsönzési, köröztetési modul: 1991,
- folyóirat érkeztetési modul: 1991.

Az OSZK információs alapfeladatainak széles körű ellátásához szükségessé válik további, a DOBIS/LIBIS programokhoz kapcsolódó kiegészítő szoftver-fejlesztések elvégzése. Például:

- kiegészítő programok a NEKTÁR teljes körű működtetéséhez (adatbázis szerkezeti bővítés; kiterjesztett feladatok; speciális outputok, nemzeti bibliográfiai kiadványok előállítása; speciális, teljes jelkészletű könyvtári karakterkészlet),
- konvertáló programok a külső adatállományoknak a NEKTÁR adatbázisba való betöltéséhez, átvételéhez,
- konvertáló programok a NEKTÁR adatbázisból szelektív adatállományok mágneses-adathordozón való előállítására, szolgáltatására.

A NEKTÁR bevezetésének második szakaszában (terveink szerint 1992-től) kerülhet sor az adatbázis gyűjtőkörének kiterjesztésére, a feltételek adta lehetőségek szerint, mint:

- a zeneművek, térképek, a nem hagyományos dokumentumok kurrens gyarapodásával,
- az analitikus szintű leírásokkal,
- meghatározott körű dokumentumok (pl. bizonyos időszak hazai impresszuma) retrospektív feldolgozásaival.

A NEKTÁR adatbázis építését az *online adatbevitel* (közvetlen párbeszédes üzemmód, amelyben a dokumentum megrendelésétől/beérkezésétől a feldolgozás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

végéig a részlegek folyamatosan képernyőre rögzítik a szükséges adatokat, közösen építve így fel egy-egy dokumentum, illetve példány logikailag összetartozó adatait), az *adatátvétel* (online és kötegelt üzemmódban) és az *osztott katalogizálás* teszi lehetővé. Ez utóbbi biztosítja több könyvtár közös adatbázis-építését és használatát, amelyben a dokumentumot elsőként feldolgozó könyvtár adataihoz csak a "helyi" adatok hozzáadásával járul hozzá a további felhasználó könyvtár. Az osztott katalogizálás bevezetése, a DOBIS/LIBIS tagkönyvtári hálózatban való működtetése illetve használata a második szakasz befejezését követő feladat. (Feltételei például a közreműködő könyvtárak együttműködési készsége, az egységes adatbázis építési elvek elfogadása, a tagkönyvtárak költségvállalása, stb.; az OSZK részéről fogadási és szolgáltatási kapacitás biztosítása, hardver fejlesztés, stb.)

A rendszer szolgáltatásai már az első szakaszban is kiterjednek olyanokra, mint például az online adatbázis-szolgáltatás az IIF program részére (NPA, MNB, Hungarika), katalóguscédula előállítás, az MNB nyomtatott változatának előállítása. A tervek között szerepel a nemzetközi adatcsere, illetve a külföldi online szolgáltatások átvétele és közvetítése is.

A NEKTÁR szolgáltatásait igénybe vevő felhasználók, a nemzeti könyvtári alapfunkcióknak megfelelően: az OSZK olvasói, az automatizált, különböző formákban jelentkező központi szolgáltatásokat igénybe vevő hazai és külföldi könyvtárak, illetve azok olvasói, egyéb, az adathálózathoz kapcsolódó felhasználók és természetesen az OSZK munkafolyamatokban résztvevő irányító, feldolgozó, tájékoztató szakemberek lehetnek.

A biztató lendületet vett fejlesztési erőfeszítések csak részben garantálhatják a rendszer sikeres bevezetését, illetve zökkenőmentes üzemeltetését. Különösen a második szakaszban - de bizonyos vonatkozásban már az elsőben is - szükség lesz további pénzügyi forrásokra a hardverfeltételek (pl. intelligens terminálok, emulátor kártyák, háttérmemória bővítés), bizonyos konvertáló és segédprogramok stb. finanszírozására. Ugyancsak szükség lehet bizonyos szervezeti változtatásokra a számítógépes szolgáltatások kísérleti üzemeltetését követően összegyűlt tapasztalatok alapján, s várhatóan meg kell változtatni a könyvtári feldolgozás és szolgáltatások hagyományos filozófiáját is. Mindezek alapján a nemzeti könyvtár gazdag tradícióira épülő szolgáltatásai a modern információs és telekommunikációs technika célszerű és tudatos alkalmazásával valóban európai szintre emelhetők.

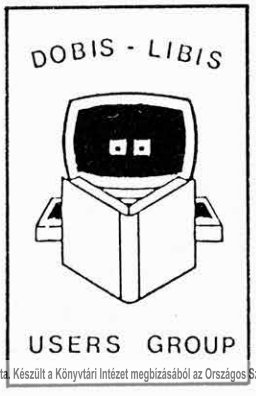

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Olvasóink figyelmébe!

Az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban hozzáférhető az 1975 és 1988 között a DOBIS-LIBIS-ről megjelent cikkek bibliográfiája.

Ugyancsak a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban található meg a **DOBIS-LIBIS Newsletter**, mely a 7. évf. 1989. 1. számtól kezdve áll az érdeklődők rendelkezésére. Kedvcsinálónak mellékeljük az idei év 2. számának tartalomjegyzékét.

DOBIS - LIBIS

BULLETIN 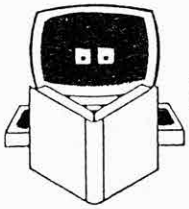 NEWSLETTER

Newsletter of the DOBIS/LIBIS Users Group
Bulletin du Club d'Utilisateurs DOBIS/LIBIS

Vol. 8, No. 2, July/Juillet 1990 **ISSN 0771-4009**

Special issue - 9th Annual Meeting of the DOBIS/LIBIS Users Group
in Pamplona (Spain)
4 - 7 Sept. 1990
Numéro Spécial - 9e Réunion Annuelle du Groupe d'Utilisateurs DOBIS/LIBIS
à Pampelune (Espagne)

From the president De la part du président	3
Pamplona a fine city Pampelune, une ville où la qualité de vie est grande	4
DOBIS/LIBIS in the University of Navarra DOBIS/LIBIS à l'Université de Navarre	7
The Spanish DOBIS/LIBIS network of libraries Le réseau bibliothécaire DOBIS/LIBIS en Espagne	9
Preliminary programme Programme provisoire	13 20
Abstracts / Résumés	27
Preliminary Participants List Liste Provisoire des participants	48
New installations Nouvelles installations	51
DOBIS/LIBIS membership and newsletter subscription rates Tarifs d'adhésion au Groupe d'Utilisateurs et tarifs d'abonnement	52

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TEXTAR. Egy hazai fejlesztésű szöveges adatbáziskezelő rendszer

Gerő J. Péter

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gépesítési elképzelései

1987-ben a könyvtári munkafolyamatok gépesítésének megtervezésekor abból kellett kiindulnunk, hogy a FSZEK sem a terv kidolgozásakor, sem a közeli, de még a távoli jövőben sem rendelkezik olyan pénzügyi forrásokkal, amelyek lehetővé tennék az egész hálózat teljes számítógépesítéséhez szükséges közepes teljesítményű számítógép (pl. egy VAX) beszerzését. Mivel anyagi lehetőségeink csak professzionális személyi számítógépek megvételét tették lehetővé, ezért olyan rendszer kialakítására kellett törekednünk, amely lépcsőzetesen lép üzembe, az egyes lépcsők nem vezetnek zsákutcába, s a folyamatos fejlesztés mellett a rendszer részei képesek lesznek önállóan is funkcionálni. Terveink szerint a rendszer létrehozásának állomásai - a sorrend megjelölése nélkül - a következők lennének:

- a bibliográfiai és a tartalmi feldolgozó munkák gépesítése,
- a kölcsönzés gépesítése,
- online katalógus kialakítása,
- a szerzeményezés gépesítése.

A koncepció kidolgozásakor az volt a célunk, hogy olyan irányvonalat jelöljünk ki az elkövetkező 10-15 évre, amely a terv egyes elemeinek változása esetén sem teszi feleslegessé az addig elvégzett munka eredményeit.

A fejlesztési munka nyomán 1989-ben a FSZEK központjában hét fős számítógépesítési osztály szerveződött. Az új osztály fő feladata a könyvtár teljes számítógépesítési munkálatainak koordinálása, szervezése és a részfeladatok kivitelezése. Időközben bekapcsolódtunk a megyei könyvtárak Gazdasági Társulása* számítógépesítési munkabizottságának tevékenységébe is. A munkabizottság feladatul kapta, hogy az elkövetkezendők során a könyvtári munka minden területének gépesítésére javaslatot tegyen, különös figyelemmel arra, hogy mind a várható közös fejlesztések, mind pedig az egyedi fejlesztések illeszkedjenek a már meglévő rendszerekhez és a már működő rendszerek számára is biztosított legyen az egymással történő együttműködés.

* A Gazdasági Társulásról bővebben *Ambrus Zoltán* írásában olvashattak (Könyvtári Figyelő. 35. évf. 1989. 5-6. sz. 465-470. p.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A FSZEK számítógépesítési terveiben alapelvnek tekintettük, hogy a könyvtári munkafolyamatok gépesítésekor mindig tetemes mennyiségű bibliográfiai adattal dolgozunk, ezért a részfeladatok gépesítése előtt célszerűnek látszott kialakítani egy adatbáziskezelő rendszert. (A nulláról indított rendszerrel szemben mi a már meglévő állománnyal lehetőség szerint feltöltött rendszert tekintjük működőképes adatbázisnak.) Olyan adatbáziskezelő programra van szükség, amely kiegészíthető egy vele adatszinten kompatibilis kölcsönzési, szerzeményezési, hálózati, illetve vonalkód-nyomtató programmal is. A rendszer adatbázisának kialakítása osztottan történik. A rendszer egy tagja (FSZEK Központi Könyvtár) végezné el a magyarországi könyvek bibliográfiai és esetleg tartalmi feltárását, a többi tag (a hálózati tagkönyvtárak) pedig ebből az állományból leválasztja a számára szükséges állományt, kiegészíti a saját, egyedi adataival (pl. leltári szám), illetve az egyéb dokumentumainak bibliográfiai és/vagy tartalmi feltárásával.

Az adatbázis kialakítása során a központi könyvtárban létre kell hoznunk egy általunk *szolgálati adatbázisnak* nevezett adatállományt és annyi, általunk *funkcionálisnak* nevezett adatállományt, ahány könyvtári munkafolyamatot gépesíteni szándékozunk. A szolgálati adatbázis feladata, hogy a könyvtár funkcionális adatbázisai közötti adatforgalmat biztosítsa. Ugyancsak ezen adatbázison keresztül valósul meg a FSZEK hálózaton belüli adatforgalom is. Ezért a rendszer szolgálati adatbázisa tartalmazni fog minden olyan adattételt, amelyet legalább két funkcionális adatbázis használ. A legtipikusabb példa az ilyen adattételekre a dokumentumok bibliográfiai és tartalomfeltáró adatainak összessége. Ezekre az adatokra ugyanis minden vagy legalábbis a legtöbb funkcionális adatbázisnak szüksége van, hiszen a dokumentumok bibliográfiai adatait (vagy azok egy részét) használja a szerzeményezés, a feldolgozás, a katalógus és a kölcsönzés is. Olyan adattételek is bekerülnek a szolgálati adatbázisba mint pl. a dokumentumok lelőhelyadatai. A szolgálati adatbázis tételei azonban csak olyan adatot tartalmaznak, amelyeket legalább két funkcionális adatbázis vagy a hálózat más részegysége is használ. Ezért van az, hogy például a leltári szám/jelzet nem kerül be a szolgálati adatbázisba, mert az csak az egyes könyvtárak számára szükséges.

A különböző funkcionális adatbázisok feltöltése kétféle módon történik: egyfelől a szolgálati adatbázisból átveszik a számukra szükséges tételek megfelelő adatait, és ezeket kiegészítik a sajátos egyedi adataikkal (például a szerzeményezési adatbázisban majd a beszerzés körülményeit jellemző adatokkal) másfelől pedig a szolgálati adatbázisban nem szereplő tételeket rögzítik.

A rendszerben részt vevő könyvtárak szolgálati adatbázisának feltöltése ugyancsak két úton történik. Egyfelől a központban visszamenőlegesen létrehozott szolgálati adatbázisból letöltik a könyvtár számára szükséges tételeket, másfelől pedig bekerülnek a szerzeményezési adatbázisba újonnan bevitt tételek.

A központban létrehozandó szolgálati adatbázis visszamenőleges feltöltése - ezzel tisztában vagyunk - sok időt, energiát és anyagiakat igényel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az adatbáziskezelő rendszer kiválasztása

A vázolt rendszer kiépítéséhez olyan adatbáziskezelő programra volt szükségünk, amely egyszeri adatbevitellel képes biztosítani a sokhelyű felhasználást és a gyors visszakeresést. Könyvtárunk egy IBM PC/AT konfiguráció mellett döntött. A minimális konfiguráció paraméterei: 640 Kbyte RAM, 80 Mbyte winchester, 12 MHerz, EGA-kártya és monitor, mátrixnyomtató, a kialakítandó bibliográfiai feldolgozó munkákhoz. Külön hardver igénye van még a kölcsönzésnek, szerzeményezésnek, az online katalógusnak, s a rendszer egészéhez egy hordozható 80 Mbyte-os streamerre is szükség lesz.

A hardver eszközök más kompatibilis eszközökkel helyettesíthetők. A háttértárolók kapacitása 60-80 ezer bibliográfiai tételre (ez mintegy 100-150 ezres könyvtári állománynak felel meg) és 10-30 ezer olvasó nyilvántartására méretezett. Az állományméretek függvényében a háttértárolók kapacitása csökkenthető, illetve növelhető. A rendszer kapacitásának felső határát a háttértárolók paraméterei szabják meg.

A tervezés szakaszában három lehetőség közül választhattuk ki a gépünkhöz és elképzeléseinkhez is igazodó adatbáziskezelő programot. Ezek:

- dBASE (Clipper) alapú adatbáziskezelő rendszer,
- Micro-ISIS alapú adatbáziskezelő rendszer,
- illetve valami más.

Mérlegelve a választható programok előnyeit és hátrányát az utóbbiak - tekintettel gépünk objektíve adott, relatíve kis tároló kapacitására - elriasztottak bennünket attól, hogy a kész programok közül válasszunk.

A dBASE-alapú adatbáziskezelő rendszernél a fix hosszúságú rekordok miatt gazdaságtalan lett volna a tárolás és a törölt (feleslegessé váló) tételek végleges kitörlése is sok időt vett volna igénybe a batch üzemmód miatt, ami a tároló kapacitás fölösleges terhelését jelentette. A Micro-ISIS alapú adatbáziskezelő rendszer (akkoriban még csak az 1-es verziók voltak használatosak) mellett szólt, hogy a változó hosszúságú rekordok miatt a rendszer takarékosnak tekinthető, ráadásul ingyen, vagy igen alacsony összegért már elérhető volt, s akkoriban kezdett nálunk széles körben elterjedni. Ellene szólt, hogy nem relációs, hanem egyfájlos rendszer, vagyis a többször előforduló adatokat minden előfordulás után külön tárolja (például a kiadó nevét minden egyes tételnél újra be kell vinni, ami terheli a tároló kapacitást). A 2-es verziók már kiküszöbölik ezt a hátrányt, hivatkozni lehet egy másik rekordra is, de ehhez külön listát kell igénybe venni, ami nehézkessé teszi a használatot. A batch üzemmód miatt itt is sokáig megmaradnak a törölt rekordok, s az új adatok nem épülnek be rögtön az adatbázisba. Az indexfájlok tárolása pedig kifejezetten gazdaságtalan a 10 és 30 karakteres kulcshosszúság miatt. S végül, a rendszer nem felhasználóbarát, azaz nem olyan használók számára készült, akik semmit sem tudnak a parancsnyelvről. Mivel az UNESCO fejlesztette ki, a rendszer nem igazodik a hazai könyvtári szabványokhoz, ezért csak körülményesen feleltethető meg a magyarországi könyvtári igényeknek (betűrendezés, zajmentes visszakeresés, megjelenítési

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

problémák stb.). Ez viszont azt jelenti, hogy mindenképpen programot kell még hozzá írni. Ismerve a hazai könyvtári viszonyokat, tudjuk, hogy a könyvtárak nagy részében nincs saját programozó vagy ezt a munkát helyette elvégezni tudó könyvtáros. Ha már programot kell írni, célszerűbbnek tartottuk eleve a mi igényeinkhez alkalmazkodó, univerzális, könyvtári célú szöveges adatbáziskezelő rendszert kifejleszteni.

1987 folyamán megállapodást kötöttünk a COMPUDRUG Műszaki Fejlesztő Kisszövetkezettel - személy szerint *Biszak Sándor*ral és *Erdős Iván*nal - egy később TEXTAR-nak elnevezett rendszer kifejlesztésére. (A TEXTAR készítői később kiváltak a COMPUDRUG-ból és INFOKER néven önálló kisszövetkezetet alapítottak.) A kialakítandó rendszerrel szemben támasztott kívánalmaink a következők voltak:

- relációs adatbáziskezelést adjon (tehát a többször előforduló adatokat csak egyszer tárolja és lehessen hivatkozni ezekre),
- legyen könnyen kezelhető, magyarul beszélő, ne igényeljen előképzettséget a használata, ugyanakkor a gyakorlott felhasználónak azért legyen lehetősége parancsnyelv szintű keresésre is,
- támogassa az adatbevitelt, az egyszer már tárolt adatok legyenek gyorsan előhívhatóak és naprakészek,
- a tároló kapacitás kihasználása legyen optimális,
- gyorsan működjék,
- élve az adatbázis adta lehetőséggel, adjon módot a rekordok közötti kapcsolatok létesítésére (authority fájl kezelése, tezaurusz-relációk használata stb.)
- univerzális legyen, azaz bármilyen adatbázis építéséhez generálható legyen,
- a tárolt adatok átadhatók, illetve átvehetők legyenek más rendszerekből.

A TEXTAR szöveges adatbáziskezelő rendszer

Ezek után vegyük sorra, hogy kívánalmainkhoz képest mit tud nyújtani a kialakított rendszer. A TEXTAR feladata a bibliográfiai tételek feldolgozása és visszakeresése. Ehhez a rendszer rendelkezik a szöveges információkereső rendszereknél nélkülözhetetlen alaptulajdonságokkal,

úgymint

- változó mező- és rekordhosszúság,
- tetszőleges hosszú rekord,
- a felhasználó által definiálható adatbázis, megfelelő beviteli, megjelenítési formátumokkal,
- változatos invertálási lehetőségek (szavas, kifejezéses, kijelöléses)
- keresésnél csonkolhatóság, belső adattartalom alapján keresés, az ÉS, VAGY, DE NEM operátorok használata,
- rendezés tetszőleges mező(k)re.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A rendszer a relációs adatbáziskezelés folytán egyidejűleg (elméletileg) 255 adatfájlt, (a gyakorlatban 15-öt) kezelhet. Egy adatfájlon belül elméletileg több mint 2 millió rekord tárolható, egy rekordban elméletileg 255, (a gyakorlatban 40) különböző mező lehet. A különböző adatfájlokban megadott mezők tartalma elméletileg 255, (a gyakorlatban 50) különböző indexfájlban kereshető vissza. Egy normál mező hossza elméletileg 65536 karakter lehet, (a gyakorlatban 4000). Egy kapcsolódó mezőből elméletileg 16000, (a gyakorlatban 1000) tételre lehet hivatkozni. Talán ezekből már érzékelhető, hogy a rendszer képes lenne hatalmas adatmennyiség tárolására, ha jobb lenne számítógépünk tároló kapacitása*. Rendszerünk** most kb. 30 ezer szabványos bibliográfiai tételt tartalmazó adatbázis, mely 17, a segédfájlokkal együtt kb. 25 Mbyte kapacitású. Összehasonlításképpen: ugyanennyi adatmennyiség a Micro-ISIS-ben kb. 40 Mbyte-nyi kapacitást venne igénybe.

Az adatbázis kialakítása

Az adatbázis kialakítását (generálását) hosszas tervező munka előzi meg. Ide tartozik az ún. főadatszótár elkészítése. A főadatszótár segítségével közölhetjük a géppel, hogy mit akarunk tőle. Sajnos egyelőre még nincs olyan programja a rendszernek, amely támogatná az adatbázis generálást, viszont az adatszerkezetet leíró állományok bármely szövegszerkesztővel elkészíthetők. A generálásnál kell megadnunk*** adatfájlonként a mezők számát, típusát, azt, hogy az egyes mezőket hányszor indexelje és melyik fájlba tegye a program és az egyes indexfájlokban visszakereshető kulcsok hosszát. A mezők hatfélék lehetnek:

- alfanumerikusak (indexelésnél a belőle kapott kulcsot balra igazítja, ha rövidebb, mint a megadott kulcshossz),
- egész szám típusú (számjegy és plusz-mínusz jel vihető be, amelyet jobbra igazítva indexel),
- valós típusú (számjegy, plusz-minusz jel és tizedes pont vihető be, indexelésnél úgy igazítja jobbra a rendszer, hogy két tizedes értéket alakít ki),
- dátum típusú (év, hó, nap szerkezetű bevitellel),
- kapcsolódó (az adatbázis definiálásákor kell meghatározni, jellemzője, hogy nem adatot, hanem hivatkozást tartalmaz a rendszerben tárolt másik tételre)
- kapcsolati (a rekordok közötti kapcsolatra hivatott).

A TEXTAR három féle indexelési technikát alkalmaz:

- az adat egészét indexeli,
- az adatbevitelkor meghatározott kijelölt részét indexeli,
- szavakat indexel (kivéve a nem releváns szavakat).

* pl. CD-ROM - a lekérdezéseknél.

** mely a könyvtár könyvállományát kívánja feldolgozni

*** A rendszer által feldolgozott adatfájlok(könyvek, időszaki kiadványok, személyek nyilvántartása, tezaurusz stb.) számát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az adatbázis generálásakor kell megmondanunk, hogy az egyes indexfájlokba milyen technikával képzett adatok kerüljenek. Jellemző, hogy egy adat melyik indexfájlba kerül, de építhető közös indexfájl is. (Pl. Van külön indexfájl a szerzőknek és külön a közreműködőknek funkciójuk szerint és készíthető egy közös indexfájl, amelyben együtt szerepelnek a dokumentum létrehozásában részt vevő személyek függetlenül tevékenységük milyenségétől.) Azonban a közös indexnek is vannak korlátai, ugyanis a cím és a szerzői index nem ötvözhető, ha nem azonos típusúak. A kapcsolódó mezők indexei csak akkor tehetők egybe más indexekkel, ha azonos adatfájlhoz kapcsolódnak (pl. az összes fájl - amely különböző dokumentumtípusok adatait tartalmazza- szerző mezője a név indexhez).

Az index jellemzője az indexhossz. A visszakeresési kulcsok hossza jelenleg maximum 50 karakter lehet. Ha két adat ennél hosszabb, és e hossz után térnek el, az már zajként jelentkezik a keresésnél.

Alapértelmezésű adatbeviteli formátum

A mezőleírások után alapértelmezésű adatbeviteli formátumot kell szerkesztenünk. Ez tartalmazza az összes adatfájl adatlapját. Meghatározandó, hogy az adott fájlba milyen mezőket viszünk be. Az adatlapon minden adatmezőnek egy ablak felel meg. Egy adatlap mindig egy képernyőn helyezkedik el, s a mezők gördíthetősége miatt az ablakok egymást átfedhetik. Minden ablaknál meg kell határoznunk annak helyét, hosszát, magasságát. Az ablak méretétől független az ablakba írható adatok hossza, de meg kell adnunk a beírható karakterek megengedett legnagyobb számát. Megadható az ablakba írható adatok megengedett legkisebb és legnagyobb értéke. Amennyiben az adat típusa alfanumerikus, megadható egy olyan sablon, amely megmondja hogy az adat mely részére mi kerülhet. Egy adat alapértelmezési értéke maximum 40 karakter lehet. Minden mezőnél meg kell határoznunk, hogy annak kitöltése kötelező-e vagy sem. Ha hibázunk, a program figyelmeztet bennünket arra, hogy nem töltöttünk ki egy kötelező mezőt. Minden ablaknál megadható az ablak színe, s lehetőség van arra, hogy a különböző funkciójú adatokat más-más szín jelölje. (Itt nem elhanyagolható az ergonómiai szempont sem, hiszen így kíméljük az adatrögzítő szemét is.) A rendszer az alapértelmezésű beviteli formátumon kívül végtelen számú beviteli formátummal rendelkezhet.

Alapértelmezésű megjelenítési formátum

A továbbiakban meghatározandó egy alapértelmezésű megjelenítési formátum. Ennek hiányában ugyanis az adatok csak az adatlapban láthatók. A megjelenítési formátum jelenleg a legkidolgozatlanabb része a rendszernek. Mostani állapotában minden egyes adatfájlról meg kell mondanunk, hogy mely formátumban akarjuk megjeleníteni, hogy mi legyen az adatot megelőző "szöveg", hogy mi kerüljön az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

adat után, illetve ha ismétlődő, mit írjon az ismétlődések közé. Ha nincs tartalma az adott tételben az adatnak, akkor pedig nem jeleníti meg a formátumban sem.*

Egy adatformátum egy adatfájlról az adatmezőket az előre meghatározott módon jeleníti meg, függetlenül attól, hogy a tételt önmagáért vagy pedig másik tételre hivatkozó, illetve másik tételhez kapcsolt tételként jeleníti meg. (Például, ha egy folyóirat-tételnél megjeleníttetjük a folyóirat közös címét, majd az ágazati címet, dőlt vonal után a szerzőségi közlést, akkor egy könyvtétel megjelenítésekor a sorozat adatai is így jelennek meg, vagy egy másik példát hozva, ha egy-egy cikktételt az "ismerteti" típusú kapcsolattal összekötjük egy folyóirattal, a cikket tartalmazó folyóirat adatai ilyenkor ugyanolyan szerkezetben jelennek meg, mint az ismertetett cikkhez tartozó folyóiratadatok, amikre viszont nincs szükség, mert elég lenne a címe is.) Ez mindenképp a rendszer hibájának tekintendő.

A megjelenítési formátumban kell meghatározni azt is, hogy az egyes tételek megjelenítése hány hasábos legyen, milyenek legyenek a hasábok méretei, mi legyen az oldal élőfeje, mi kerüljön az élőlábba, sorkiegyenlített legyen-e, vagy sem, a megjelenítendő adat adatszerű legyen-e, a hasábba tördelés folyamatos legyen-e vagy inkább cédulaszerű. Meg kell határozni a tördelési minimumot is, azaz, ha a hasábban nincs már a megadott értéknek megfelelő üres sor, akkor kezdjen-e új hasábot. A mostani verzió a cédula paramétereken kívül még nem tördeli hasábba az anyagot. Azonban a kifejlesztés alatt álló újabb verzió - amely várhatóan őszre elkészül - a megjelenítést lényegesen megjavítja, amennyiben egy adott megjelenítési formátumon belül minden adatfájlra meghatározza, miként jeleníti meg a tételt önmmagáért, kapcsolódó mezőből és a kapcsolati mezőkből. Az egyes megjelenítendő tételnél az új verzióban meg lehet határozni egy ún. feltételes mezőt is, arra az esetre, ha a megjelenítendő mező üres (azaz nem tartalmaz adatot), mert ilyenkor a feltételes mező adatai jelenhetnek meg. Az újabb verzió azt is lehetővé teszi, hogy ha a mezőnek nincs tartalma, akkor is kiírjon valamit (például, ha nincs kiadási hely, nyomdahely megnevezve, akkor írja ki, hogy s.l.) A készülő újabb változat képes lesz arra, hogy egy bibliográfiai leírásból automatikusan a besorolási adatainak megfelelő számú, az egyes besorolási adatokkal megfejelt katalóguscédulát nyomtasson.

A rendszerben az alapértelmezésű megjelenítési formátumon kívül akárhány megjelenítési formátum kialakítható az adatbázishoz.

Alapértelmezésű rendezési formátum

Ebben a formátumban mondjuk meg, hogy nyomtatáskor egy találati halmaz tételeit, mely adatok alapján és miként rendezze a rendszer. Minden adatfájlnál meg kell adni a rendezésnél megadott sorrendben figyelembe veendő mezőket. Ha egy mező üres, akkor a rendezési formátumban az őt követő mező lép a helyébe. (Például, elsődleges rendezési ismérv a szakcsoport szerinti, másodlagos a szerzői, har-

* A kézirat elkészülte óta megjelent a program 5.0 változata, amely kiküszöböli ezt a hátrányt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

madlagos pedig a cím szerinti, de ha nincs szerző, akkor automatikusan a cím lép a helyére.)

A program a rendezésnél a rendezendő tételekből kigyűjti a rendezési ismérveket és átalakítja azokat. A tétel elejéről elhagyja a "névelők" listájában felsorolt elemeket (névelők, dr, stb.) majd a rendezésvezérlő jelek szerint jár el (az adatrögzítésnél ugyanis az adatokba rendezésvezérlő jelek írhatók). A rendezésvezérlő jeleknek két nagy csoportjuk van, úgymint jelölhetők, a rendezésnél figyelembe nem veendők, illetve olyan jelek, amelyek szerint a rendezendő adat valamely része a rendezés során másként veendő figyelembe. (Például a XIX. század, 19. század formában).

A rendszerben az alapértelmezésű rendezési formátumon kívül tetszőleges számú rendezési formátum alakítható ki.

Konvertálási táblák

Az adatbázis generálásánál meg kell határoznunk több táblázatot. Ezek közül az első táblázat megadja, hogy indexeléskor az adat egyes karaktereit milyen más karakterekké kell átalakítani (például a kisbetűt tegye azonossá a nagybetűvel, az á betűt tegye az a és b betű közé stb.). Ezzel elérhetjük, hogy a rendszer visszakeresésnél megkülönböztesse az ékezetben eltérő szavakat (pl. korkép és kórkép). A második táblázat biztosítja, hogy az adatbevitel folyamán vagy a visszakeresésnél, ha be akarunk tekinteni az indexfájlba, akkor az első táblázat módosított értékeit alakítsa vissza nagybetűs formába, illetve a harmadik táblázat segítségével végezze el ugyanezt a visszaalakítást a kisbetűs formára.

A generálás során egy olyan táblázatot is meg kell határoznunk, amely megmondja, hogy megjelenítésnél az egyes karakterek helyett milyen formát adjon meg a gép. (Erre azért van szükség, hogy a sorba tördelésnél bizonyos szavakat ne bontson szét külön sorra. Ehhez ne szóközt rögzítsünk, hanem valamilyen más karaktert és ezt szóközként jelenítjük meg.) Mivel Magyarországon egyelőre még nincs könyvtári célra készült egységes karakterkészlet*, ezért ha adatokat akarunk átadni más intézménynek, ez a táblázat biztosítja, hogy a fogadó rendszernek megfelelő karaktert adjon.

Ugyancsak külön konvertáló táblázat határozza meg, hogy az adatok rendezésénél az egyes karakterek milyen súllyal legyenek figyelembevéve. (Például az A és Á, illetve az a és á azonos, ö és Ö azonosak, de az o után és a p előtt szerepeljenek.)

* A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban, illetve a megyei könyvtárakban közösen kialakított karakterkészletet a *2.sz. melléklet* tartalmazza.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Adatkarbantartás

Adatbeviteli lehetőségek

A generálás után következhet az adatok betöltése. Erre két módszer is kínálkozik. Az egyik lehetőség az ún. csereprogram segítségével valósítható meg. Ilyenkor a csereprogram segítségével feltöltjük az adatbázist a csereformátumban tárolt adatokkal. A csereformátum létrehozható a csereprogram segítségével a TEXTAR adatbázisból, vagy más adatbázisból (pl. dBASE-re vagy Micro-ISIS-re épített adatbázisokból), illetve bármely hagyományos szövegszerkesztő programmal.

Másik lehetőség, ha a billentyűzet segítségével közvetlenül töltjük be a tételeket. Ehhez a főmenüből az *Adatkarbantartás*t, ezen belül a *Bevitel* műveletet kell kiválasztanunk. Bevitelkor a kiválasztott adatfájl aktuális adatlapja jelenik meg a képernyőn, ahol az egyes ablakokba, - attól függően, hogy normál vagy kapcsolódó mezőhöz tartozik-e az ablak -, rögzítjük az adatokat, illetve megkeressük a rendszer által korábban már rögzített adatot és hivatkozunk rá. Ha még nem szerepel a tétel, amelyhez kapcsolódni akarunk, a rendszer automatikusan rögzíti. Ha normál mezőbe visszük be az adatot, lehetőség van arra, hogy ne billentyűzetről írjuk be, hanem az indexfájlban szereplő adatok közül egy-két billentyű lenyomásával átírjuk az ablakba. Természetesen egy adott ablakon belül lehetőség van a hagyományos szerkesztő billentyűs gépelésre is. Adatbevitelkor a program ellenőrzi, hogy a tétel megfelel-e az adott ablakba bevihető adat értékének, hosszának és hogy az adatokban alkalmazott zárójelek párossága biztosított-e. (Ezzel is az adatrögzítő munkáját kívánták támogatni a program készítői, ilyen módon is csökkentve az elütési hibák számát.)

Gyakran előfordul, hogy olyan tételeket kell létrehozni, (azaz beírni), amelyekhez hasonló már szerepel az adatállományban (pl. egy könyv újabb kiadását). Ilyenkor lehetőség van a korábbi (hasonló) tétel visszakeresésére és egy billentyű leütésével ennek másolására, majd ezt a megfelelő helyeken (nyomda, év, kiadás stb.) módosítva, egy másik billentyű lenyomásával a tétel felvételére.

Módosítás és törlés

A korábban bevitt adatokat bármikor módosíthatjuk, illetve a fölöslegessé vált tételeket törölhetjük a rendszerből. A módosítandó, illetve törlendő tételek kiválasztására két lehetőség kínálkozik:

- Az összes visszakeresési opciót kihasználva legyűjtjük a változtatandó tételeket, melyeket a rendszer megjegyez (találati halmaz elmentése), majd ezeket módosítjuk, illetve töröljük.
- Egy konkrét keresést hajtunk végre a törlendő/módosítandó tételekre. Ilyenkor a keresés csak viszonylag egyszerű lehet, azaz a különböző indexfájlokban megadott értékek a logikai ÉS kapcsolat alapján kereshetők vissza.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A módosítás tényleges folyamata a bevitelhez hasonló. A módosítandó tételben elvégezzük a kívánt változtatásokat és az F4 billentyű megnyomásával ezek végbemennek a rendszerben.

Törlésnél a képernyőn megjelenik a törlendő tétel adatlapja. Ha ilyenkor használjuk az F4 (jóváhagyó) billentyűt, akkor a rendszer ellenőrzi, hogy a tétel törölhető-e egyáltalán, azaz nem hivatkozik-e rá más tétel. Ha a tétel nem törölhető, akkor erről a rendszer üzenetet ad. Ez esetben először meg kell szüntetni az adott tételre való hivatkozást (vagyis a hivatkozó tételeket kell módosítani). Amennyiben a tétel törölhető, a program még egy biztonsági kérdést tesz fel, nevezetesen, hogy valóban törölni akarjuk-e a tételeket. Igenlő válasz esetén a tételt törli a a rendszer és a megszüntetett helyet azonnal fel is használja. Tehát a törölt tételek helyét azonnal betölti, így nincs szükség az adatállomány időszakonkénti karbantartására, amely komolyabb (több tízezres) adatállományoknál több órát igényelne. Külön művelet biztosítja a tételek közötti kapcsolatok létrehozását, illetve megszüntetését.

Visszakeresési lehetőségek

A program főmenüjéből a *Visszakeresés* menüpontot kiválasztva a *Keresés* menühöz jutunk, ahol lehetőség van bonyolult keresési stratégiák végrehajtására, találati halmazok kimentésére, visszatöltésére, találati halmazok mgjelenítésére és ezek együttes használatára a parancsnyelven belül.

Keresési műveletek

A *Kiválasztás* menüpont biztosítja, hogy a keresőkulcsok segítségével találati halmazokat hozzunk létre. Ha ezt a műveletet választjuk, a képernyőn az indexfájloknak megfelelő keresőablakok jelennek meg. Bármely keresőablakba megadható egy kulcs (visszakeresendő szó, kifejezés, lehetőség van ezek jobbról csonkolására, továbbá használhatjuk a "tól-ig" operátort is). Ha egyszerre több ablakban adunk meg keresési kulcsot, akkor a találati halmazba azok a tételek kerülnek, amelyekre a megadott feltételek egyidejűleg igazak (logikai ÉS kapcsolat).

A *Kiválasztás* menüponttal létrehozott találati halmazokkal különböző műveleteket végezhetünk. Így a *Művelet* almenüpont segítségével két találati halmazt összekapcsolhatunk a logikai *ÉS, VAGY, DE NEM* operátorokkal, mely műveletek eredményeként újabb találati halmazokat kapunk. Miután a rendszerben különböző típusú adatállományokban nyilvántartott tételek szerepelnek, lehetséges, hogy a találati halmazban nemcsak könyveket, hanem folyóiratcikkeket, szabványokat, szabadalmakat stb. is kapunk. Amennyiben nekünk csak bizonyos típusú adattételekre van szükségünk a *Limit* műveletet használjuk. Ha olyan tételekre vagyunk kíváncsiak, amelyekre a találati halmazban szereplő tételek hivatkoznak, akkor a *Rejekció* műveletet használjuk arra a célra, hogy ezeket a tételeket újabb találati halmazba gyűjtsük. Amennyiben olyan tételekre van szükségünk, amelyek hivatkoznak egy találati halmazba korábban legyűjtött tételre, akkor a *Projekció* művelet segítségével kaphatjuk meg ezeket. (Például a találati halmazban különböző személyek nevei szere-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pelnek, mi pedig keressük az általuk írt műveket. Ilyenkor első lépésben a *kiválasztás* művelettel lekeressük a 19. században élt és Magyarországon született személyeket, majd a *Projekció* segítségével megkaphatjuk az általuk írt műveket.) Ha olyan tételekre van szükségünk, amelyeknél egy korábbi találati halmazban szereplő tételek meghatározott kapcsolatban vannak, akkor a *Közvetett kapcsolatok* menüpontot használjuk. (Például tételezzük fel, hogy egy találati halmazban szerepelnek a 19. századi magyar személyek és nekünk szükségünk lenne ezek névváltozataira és egységesített neveire. Ilyenkor a *Közvetett kapcsolatok* művelet révén járhatunk el.) Ha arra van szükségünk, hogy egy adott találati halmazban szereplő tételek közül melyiknek van kapcsolata más tételekkel, akkor a *Közvetlen kapcsolatok* menüpontot használjuk. (Például, ha egy találati halmazban szerepelnek a 19. századi magyar személyek és mi azt szeretnénk tudni, melyiküknek van névváltozata, illetve ha a találati halmazban tárgyszavak szerepelnek és mi tudni szeretnénk, hogy melyek a nem deszkriptorok közülük, vagyis melynek van "lásd" kapcsolata, akkor ezzel a művelettel juthatunk az eredményhez.)

Most lássunk a fenti műveletek együttes használatára egy egyszerű, a gyakorlatban is sokszor előforduló példát a TEXTAR könyvek adatbázis adatfájljából véve a példát. A keresés műveleteit lépésről lépésre illusztrálni fogjuk.

Az olvasó azt mondja: "Olvastam egy olyan könyvet, amelynek címében szerepelt az ablak szó, de sajnos másra már nem emlékszem. Ettől a szerzőtől szeretnék még olvasni."

1. Lépés: A *Kiválasztás (1. ábra)* művelettel a címszavak indexfájljában megkeressük az olyan címeket, amelyekben szerepel az ablak szó *(2. ábra)*. Eredményként 6 ilyen tételt kapunk *(3. ábra)*.

1. ábra

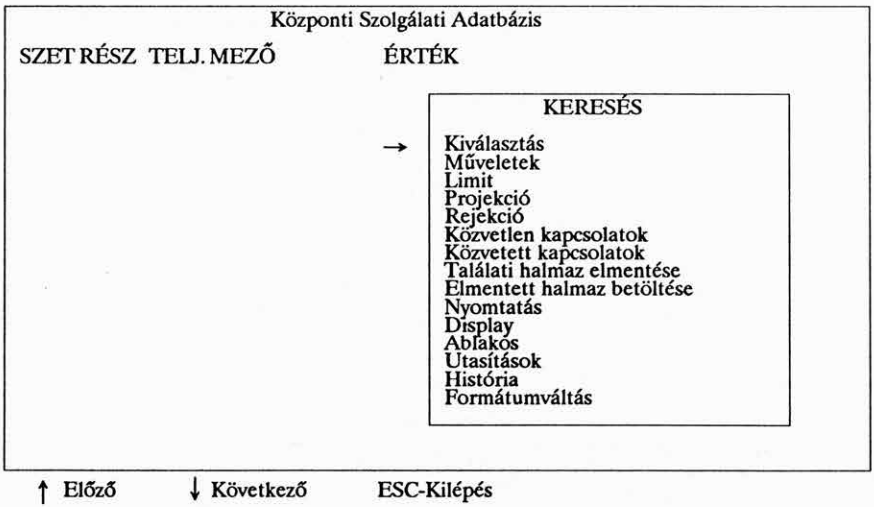

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. ábra

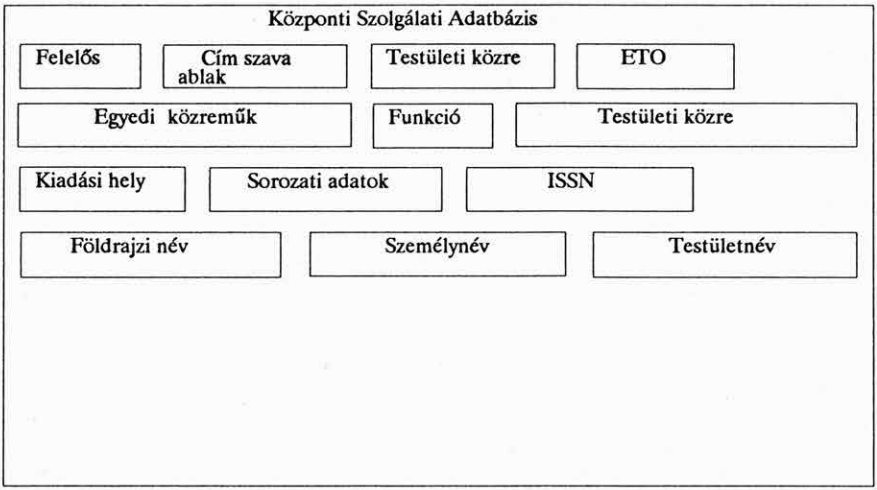

Enter, PgDn-Következő PgUp-Előző F9-Expand F2-Keresés ESC-Kilépés

↑ Előző ↓Következő ESC-Kilépés

3. ábra

Ablak-zsiráf : Képes gyermeklexikon / [írta és összeáll. Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes] ; [rajzolta K. Lukáts Kató és Szűcs Erzsébet]. - 13. kiad. - Bp. : Móra, 1984, cop. 1971. - 158 p. : ill., színes ; 29 cm
ISBN 963 11 3781 3 : 60,-ft
03(02.053.2) = 945.11

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ablak-zsiráf : Képes gyermeklexikon / [írta és összeáll. Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes] ; [rajzolta Szecskó Tamás]. - 14. bőv., átd. kiad. - Bp. : Móra, 1985. - 181 p. : ill., színes : 29 cm
ISBN 963 11 4050 4 : 85,-Ft
03(02.053.2) = 945.11
Ablak-zsiráf : Képes gyermeklexikon / [írta és összeáll. Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes] ; [rajz. Szecskó Tamás]. 15. kiad. - Bp. : Móra, 1986. -
ISBN 963 11 4458 5 : 85,-ft
03(02.053.2) = 945.11
Ablak-zsiráf: Képes gyermeklexikon / [írta és összeáll. Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes] ; [rajz. Szecskó Tamás]. - 16. kiad. - Bp. : Móra, 1987. - 181 p. : ill., színes : 29 cm
ISBN 963 11 5172 7 . 95,-Ft
03 = 945.11(02.053.2)
Ablak a földre / Orbán Ottó. - 2. bőv. kiad. - Bp. : Magvető, 1989. - 505 p. ; 19 cm
Útirajz
ISBN 963 14 1364 0 : 66,-Ft
910.4(540)

2. Lépés: Kigyűjtjük az eredményül kapott öt műnek a szerzőjét. Ehhez a *Rejekció* műveletet választjuk (*4. ábra*). A program megkérdezi, hogy melyik adatfájl alapján akarunk hivatkozást keresni, azaz a találati halmazban szereplő tételek közül melyik adatfájl (*5. ábra*) melyik mezője (*6. ábra*) alapján keressünk. Eredményként kiderül, hogy az 1. lépésben nyert 5 könyvnek 3 szerzője van, akiket a program a 2-es találati halmazba gyűjtött le (*7. ábra*).

4. ábra

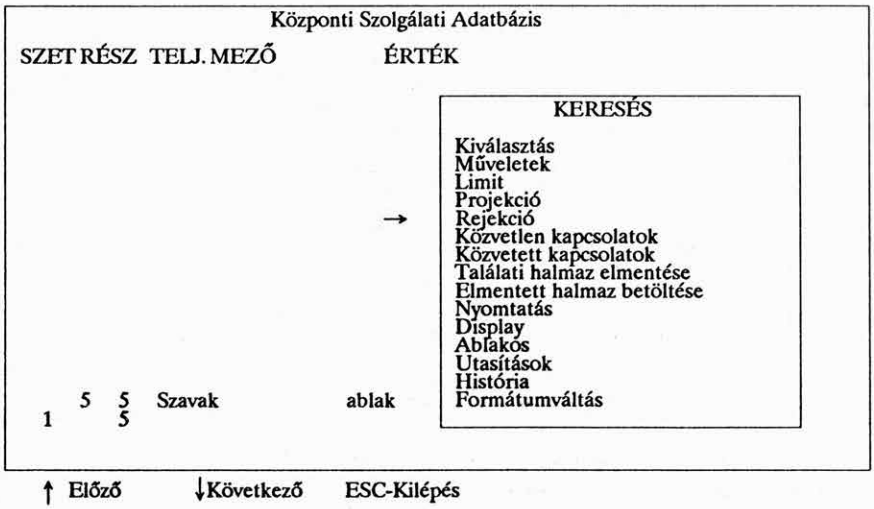

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5. ábra

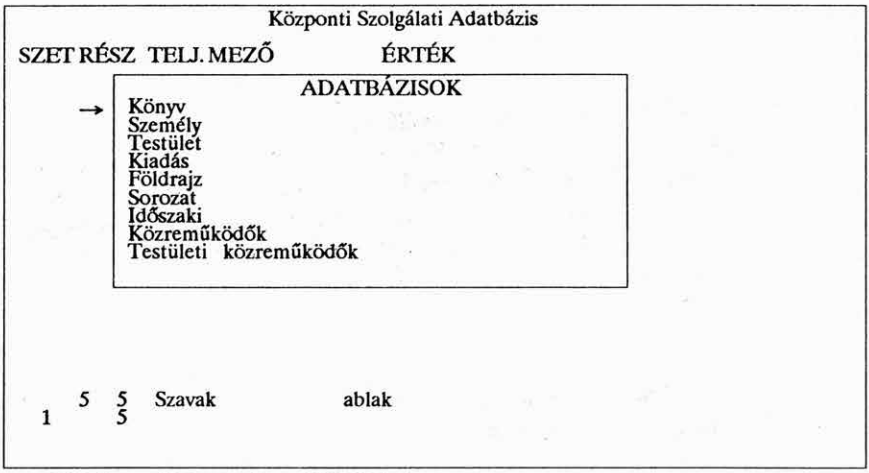

6. ábra

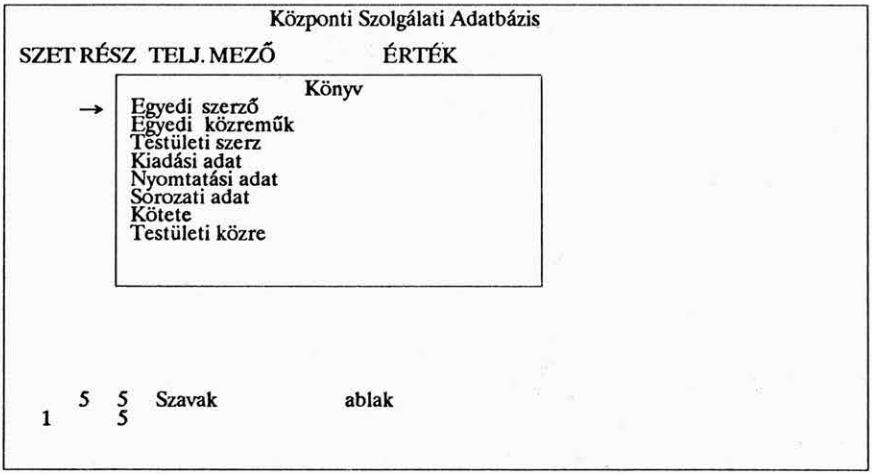

7. ábra

Mérei Ferenc
Binét Ágnes, V.
Orbán Ottó

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. Lépés: Megkeressük e személyek névváltozatait és/vagy egységesített névformáit. Ehhez a *Közvetett kapcsolatok* (*8. ábra*) menüponttal kiválasztjuk, hogy a rendszer által nyilvántartott kapcsolat (*9. ábra*) közül, melyik típusút kérjük. Jelen esetben minden kapcsolatra (*10. ábra*) kíváncsiak vagyunk. A keresés eredményeként kiderül, hogy a 3 szerzőnek csak 1 névváltozata van, és nincs egységesített névformájuk, azaz mind a három egységesített név volt (*11., 12. ábra*).

8. ábra

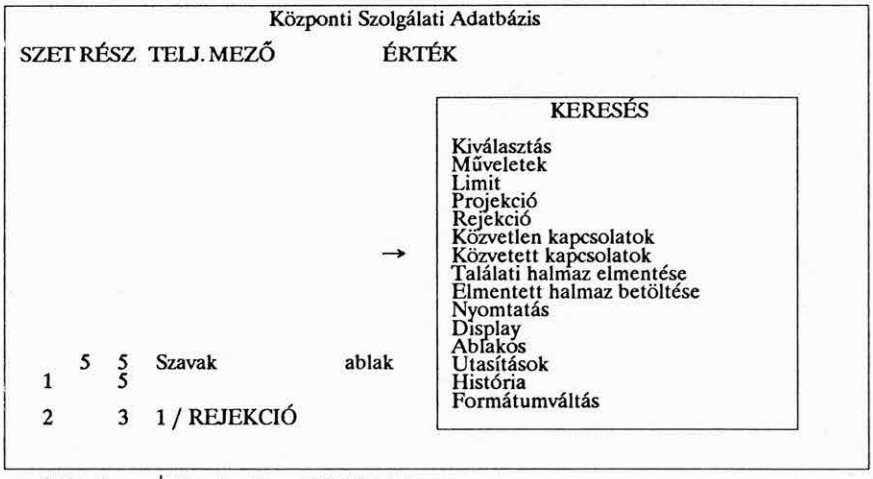

9. ábra

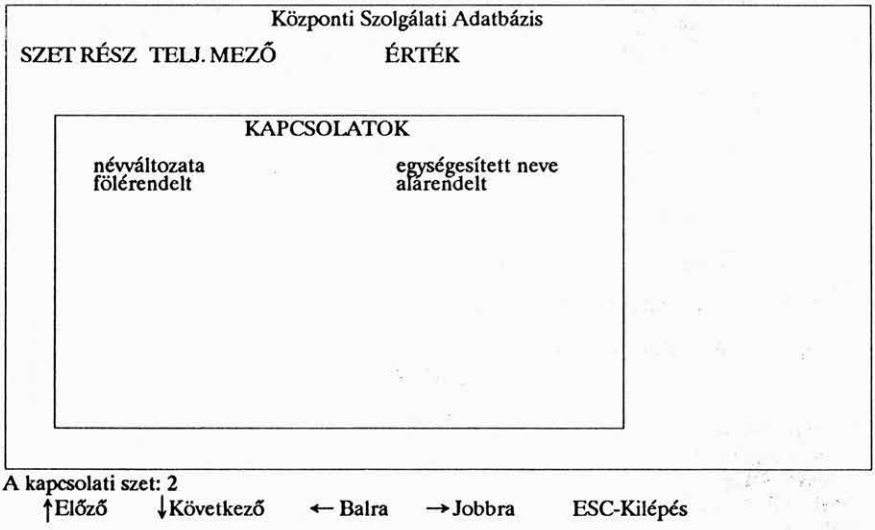

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

10. ábra

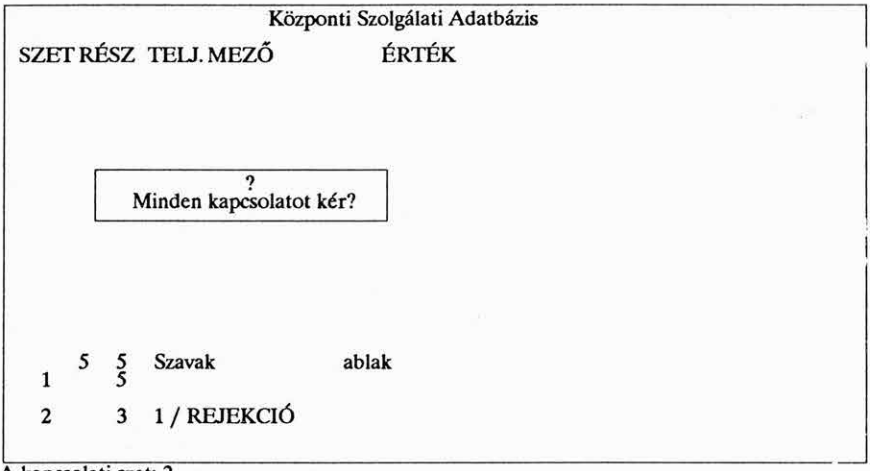

A kapcsolati szet: 2
I, i - Igen N, n - Nem

11. ábra

12. ábra

V. Binét Ágnes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4. Lépés: Olyan találati halmazt hozunk létre, ahol a kettes és hármas találati halmazokban szereplő személyeket (a könyvek szerzőinek) egységesített nevét és névváltozatait egy közös találati halmazba tesszük (*13. ábra*). Ehhez a *Művelet* menüpontot (*14. ábra*) alkalmazzuk. Eredményeként a négyes találati halmazban 4 személy neve szerepel.

13. ábra

Mérei Ferenc
Binét Ágnes, V.
V. Binét Ágnes
Orbán Ottó

14. ábra

```
                    Központi Szolgálati Adatbázis
SZET RÉSZ  TELJ. MEZŐ                ÉRTÉK

     5  5  Szavak                   ablak
1       5
2       3  1 / REJEKCIÓ
3       1  2 / KÖZVETETT (ÖSSZES)

Művelet: 2+3
   Set1    |+|*|-|    Set2    ESC-Kilépés
```

5. Lépés: Azt kérjük, hogy az ötös találati halmazban szereplő személyek által írt műveket gyűjtse ki. Ehhez a *Projekció* műveletet (*15. ábra*) használjuk. Itt meghatározzuk, hogy melyik indexfájlba kívánjuk az ötös találati halmazt kulcsként alkalmazni. Válasszuk a szerzői (*16. ábra*) indexfájlt. A művelet eredményeképpen az ötös találati halmazban 12 dokumentumot kapunk, amelyek természetesen tartalmazzák az első lépésben megkapott *5* dokumentumot is (*17. ábra*).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

15-16. ábra

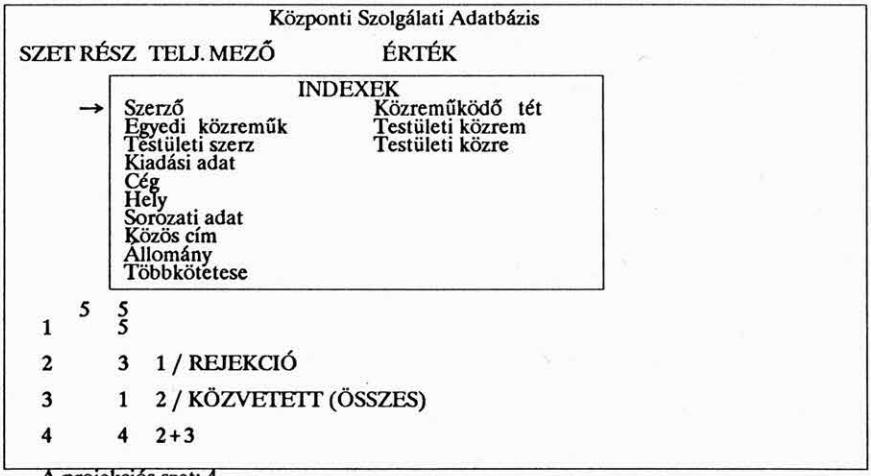

17. ábra

Ablak-zsiráf : Képes gyermeklexikon /[írta és összeáll. Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes] ; [rajzolta K. Lukáts Kató és Szűcs Erzsébet]. 13. kiad. - Bp. : Móra, 1984, cop. 1971- 158 p. : ill., színes ; 29 cm
ISBN 963 11 3781 3 : 60,Ft
03(02.053.2)=945.11
Ablak-zsiráf : Képes gyermeklexikon / [írta és összeáll. Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes] ; [Rajzolta Szecskó Tamás]. - 14. bőv., átd. kiad- Bp. :

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Móra, 1985. - 181 p. : ill., színes ; 29 cm
ISBN 963 11 4050 4 : 85,Ft
03(02.053.2)=945.11
A fényes cáfolat / Orbán Ottó- Bp. : Magvető, 1987- 89 p. ; 21 cm
Versek
ISBN 963 14 1109 5 : 27,Ft
894.511-14Orbán
Társ és csoport : Tanulmányok a genetikus szociálpszichológia köréből / Mérei Ferenc ; [sajtó alá rend. Gerő Zsuzsa és Fischer Eszter]. - Bp. : Akad. K., 1988. - 369 p. : ill. ; 25 cm
Bibliogr.: p. 354-358.
ISBN 963 05 4698 1 : 120,Ft
301.151
159.922
Ablak a földre / Orbán Ottó- 2. bőv. kiad- Bp. : Magvető, 1989- 505 p. ; 19 cm
Útirajz
ISBN 963 14 1364 0 : 66,Ft
910.4(540)
Ablak-zsiráf : Képes gyermeklexikon / [írta és összeáll. Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes] ; [rajz. Szecskó Tamás]. - 15. kiad- Bp. : Móra, 1986- 181 p. : ill., színes ; 29 cm
ISBN 963 11 4458 5 : 85,Ft
03(02.053.2)=945.11
Ablak-zsiráf : Képes gyermeklexikon / [írta és összeáll. Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes] ; [rajz. Szecskó Tamás]- 16. kiad- Bp. : Móra, 1987- 181 p. : ill., színes : 29 cm
ISBN 963 11 5172 7 : 95,Ft
03=945.11(02.053.2)
A mesterségről / Orbán Ottó- Bp. : Kozmosz Kv., 1984- 90 p. ; 20 cm
Versek
ISBN 963 211 586 4 : 23,Ft
894.511-14Orbán
Gyermeklélektan / Mérei Ferenc, V. Binét Ágnes- 6. kiad- Bp. : Gondolat, 1985, cop. 1970. - 309 p., [52] t. : ill., részben színes ; 21 cm
Bibliogr.: p. 289-297.
ISBN 963 281 973 4 [!ISBN 963 281 916 0] : 65,Ft
159.922.7
Lélektani napló / Mérei Ferenc ; [közr. a Művelődéskutató Intézet]- Bp. : Művelkut. Int., [1984-]. - 4 db ; 24 cm : 90,ft
1., Az utalás lélektana : 1961. július-december- 89 p.
ISBN 963 521 094 9
2., Az élménygondolkodás : 1961. július-december- 89 p.
ISBN 963 52195 7
3., Az implikált tudás az álomban : 1962. április-október- 243 p.
ISBN 963 521 096 5
4., Adalékok egy társas szempontú gyermeklélektanhoz : 1962. XII. - 1963. III- 126 p.
Bibliogr. a jegyzetekben
ISBN 963 521 125 2 : 40,ft
159.964.2
Közösségek rejtett hálózata : A szociometriai értelmezés / Mérei Ferenc- 2. kiad. - Bp. : TK, 1988- 328 p. : ill ; 20 cm- (Műhely, ISS0237-2940 ; 6)
Bibliogr.: p. 290-306.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ISBN 963 333 050 5 : 92,Ft
301.08:301.151
"... vett a füvektől édes illatot" : Művészetpszichológia / Mérei Ferenc ;
[szerk. ... Forgács Péter]. - Bp. : Múzsák, [1987]- 250 p. ; 20 cm
ISBN 963 564 219 9 : 48,Ft
7.01:159.9(081)
82.01:159.9(081)
791.43.01:159.9(081)

6. Lépés: Ezért az utolsó lépésben a *Műveletek* (*18. ábra*) menüpont segítségével az ötös találati halmazból kivonjuk az egyes találati halmaz tartalmát.

18-19. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

7. Lépés: A hatos találati halmazt kinyomtatjuk (*20. ábra*).

20. ábra

A fényes cáfolat / Orbán Ottó- Bp. : Magvető, 1987- 89 p. ; 21 cm
Versek
ISBN 963 14 1109 5 . 27,Ft
894.511-14Orbán
Társ és csoport : Tanulmányok a genetikus szociálpszichológia köréből / Mérei Ferenc . [Sajtó alá rend. Gerő Zsuzsa és Fischer Eszter]. - Bp. : Akad. K., 1988. - 369 p. : ill. ; 25 cm
Bibliogr.: p. 354-358.
ISBN 963 05 4698 1 : 120,Ft
301.151
159.922
A mesterségről / Orbán Ottó- Bp. : Kozmosz Kv., 1984- 90 p. ; 20 cm
Versek
ISBN 963 211 586 4 : 23,Ft
894.511-14Orbán
Gyermeklélektan / Mérei Ferenc, V. Binét Ágnes- 6. kiad- Bp. : Gondolat, 1985, cop. 1970. - 309 p., [52] t. : ill., részben színes ; 21 cm
Bibliogr.: p. 289-297.
ISBN 963 281 973 4 [!ISBN 963 281 916 0] : 65,Ft
159.922.7
Lélektani napló /Mérei Ferenc ; [közr. a Művelődéskutató Intézet]- Bp. : Művelkut. Int., [1984-]- 4 db ; 24 cm : 90,Ft
1., Az utalás lélektana: 1961. július-december- 115 p.
ISBN 963 521 094 9
2., Az élménygondolkodás : 1961. július-december- 115 p.
ISBN 963 521 095 7
3., Az élménygondolkodás : 1961. július-december- 115 p.
ISBN 963 521 096 7
fűzött 862456
4., Adalékok egy társas szempontú gyermeklélektanhoz : 1962. XII. - 1963. III- 126 p.
Bibliogr. a jegyzetekben
ISBN 963 521 125 2 : 40,Ft
159.964.2
Közösségek rejtett hálózata : A szociometriai értelmezés / Mérei Ferenc- 2. kiad. - Bp. : TK, 1988- 328 p. : ill ; 20 cm- (Műhely, ISS0237-2940 ; 6)
Bibliogr.: p. 290-306.
ISBN 963 333 050 5 : 92,Ft
301.08:301.151
"... vett a füvektől édes illatot" : Művészetpszichológia / Mérei Ferenc ; [szerk. ... Forgács Péter]. - Bp. : Múzsák, [1987]- 250 p. ; 20 cm
ISBN 963 564 219 9 : 48,Ft
7.01:159.9(081)
82.01:159.9(081)
791.43.01:159.9(081)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nyomtatás

A keresési műveletekkel meghatározott találati halmazok megjeleníthetők a képernyőn a *Display* művelettel, nyomtatón a *Nyomtatás* művelettel, illetve adatlapon az *Ablakos* művelettel. A Display és a Nyomtatás műveletek a találati halmaz tételeit a kívánt megjelenítési formátum szerint adják meg: itt lehetőség van a bibliográfiai leírási szabványoknak megfelelő forma kérésére is. A Nyomtatás műveleten belül kérhetjük a tételek rendezését, a tényleges rendezési formátumnak megfelelően. A nyomtatás történhet rögtön a nyomtatón vagy kérhető egy ideiglenes szövegfájlba is.

Parancsnyelv

A TEXTAR programrendszer visszakeresési, illetve megjelenítési műveletei nem csak a fenti módokon, hanem parancsnyelv használatával is megvalósíthatók. A parancsnyelv használatának két esetben van előnye. Amennyiben a programot távolsági lekérdezéssel használják, a párbeszédes kérdezz-felelek eljárás viszonylag hosszú ideig terhelné a telefon vagy egyéb vonalakat, ezért lehetőség van arra, hogy a parancsnyelven egyszerre megadjuk a teljes keresési és megjelenítési stratégiát. A parancsnyelv másik előnye, hogy a keresési és megjelenítési stratégiák eltárolhatók és újra lehívhatók. Mivel a tárolt stratégiák paraméterezhetőek - maximum 10 paraméterrel -, ezért lehetőség van a stratégiák többszöri felhasználására, más és más konkrét értékekkel. Emlékezzünk vissza az "ablak"-os keresési példára. Jelen esetben elkészítünk egy olyan stratégiát, amely egy paraméterbe megadott szót keres a címek között, majd megkeresi ezek szerzőit, aztán a szerzők névváltozatait, majd ezek műveit, s ráadásul ez a stratégia később bármilyen címszóval később is alkalmazható.

A letárolt keresési stratégia:

- Keresd i29=%1 — azaz az i29 hívójelű indexfájlban (címszavak) keresse meg az 1. sz. paraméterben megadott kulcsot.
- Rejekció 1/a.A006 — azaz az 1. találati halmaz tételei közül az a hívójelű adatfájl (könyv) a006 hívójelű mezője (egyedi szerző) által hivatkozott tételeket kérjük,
- Közvetlen 2/b.zzzz/mind — azaz a 2. találati halmazban szereplő tételeknek kéri a b hívójelű (személyek) adatfájl zzzz hívójelű kapcsolati mezőjének az összes (mind) kapcsolatát.
- Keresd 2 vagy 3 — azaz a 2. vagy 3. találati halmaz logikai egyesítése,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Projekció 4/13 — azaz a 4. találati halmazban szereplő tételeket mint kulcsokat kerestetjük az i3-as hívójelű (szerző) indexfájlban
- Keresd 5 nem 1 — azaz az 5-ös találati halmaz tételei közül elhagyjuk az 1-es találati halmaz tételeiben is szereplőket,
- Display 6/1-/gt — azaz a 6-os találati halmazban lévő tételeket az elsőtől kezdve megjelenítetjük a gt nevű megjelenítési formátumban.

Az így címszó néven tárolt stratégiát előhívhatjuk a *Tedd címszó ablak* paranccsal, ha olyan könyveket keresünk, melyeket olyan személyek írtak, akiknek van olyan könyve, melynek címében szerepel az ablak szó.* A parancsnyelv segítségével könnyedén végrehajthatók az egyes felhasználókhoz tartozó, rendszeresen megismételt keresési stratégiák (pl. az SDI szolgáltatásban).

Csereformátum

Minden adatbáziskezelő rendszer - legyen az bármennyire is fejlett az adatok karbantartását illetően, önmagában keveset ér, ha nem biztosítja a lehetőségét, hogy más adatbáziskezelő rendszerrel, sőt más programrendszerekkel adatszinten kapcsolatot tartson. Az adatszintű kapcsolattartás eszköze az adatbáziskezelő rendszerekben az export-import lehetőség biztosítása.

Ha két adatbázis között adatokat akarunk forgalmazni, akkor ez egyszerűen csak abban az esetben oldható meg, ha mindkét adatbázist azonos (vagy legalábbis belső adattárolási struktúrájában azonos) program kezeli és az adatbázisok szerkezete azonos. Ez esetben ugyanis elég, ha az "adó" adatbázisból az exportálandó adatokat kigyűjtjük és ezeket a rekordokat a "fogadó" adatbázisba beépítjük. Természetesen ehhez az is szükséges, hogy az adatbáziskezelő program vagy annak valamely segédprogramja képes legyen a kigyűjtött rekordokat belső tárolási formátumában exportálni, illetve képes legyen fogadni belső tárolási formátumú rekordokat és azokat az adatbevitel megkerülésével feldolgozni.

Ilyen típusú adatforgalomra a legritkább esetben kerül sor. Lényegesen gyakoribb, hogy az egyik adatbázisból a másik adatbázisba kell adatokat átvinni, sőt gyakran ezen adatbázisok nemcsak adatstruktúrájukban térnek el egymástól, hanem más az adattárolási formátumuk is. Ha ilyen esetekben kell adatforgalmat lebonyolítani két adatbázis között, akkor a számítástechnikában az ún. csereformátumokat al-

* Ha a *Tedd címszó bibliográfia* parancsot adjuk ki, akkor olyan könyveket kapunk, amelyek szerzőinek van olyan könyve, aminek a címében bibliográfia betűkkel kezdődő szó van.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kalmazzák. A csereformátum egy olyan tárolási mód, amely lehetővé teszi, hogy az "adó" rendszertől függetlenül az adatok alapján a "fogadó" rendszer felismerje és automatikusan feldolgozza az adatokat.

A nemzetközi számítógépes adatbázisok között a leggyakrabban alkalmazott csereformátum az MSZ 193/1-83*, amely megegyezik az ISO 2709 szabvánnyal. E csereformátum biztosítja, hogy a fentiekben leírt követelményeknek megfelelően egy adatbáziskezelő rendszer felismerje és feldolgozza a csereformátumban közölt adatokat. Sajnos e csereformátum csak az ún. lineáris adatszerkezetű adatok közlésére felel meg. Tehát nem, vagy csak nagyon körülményesen oldható meg vele az olyan típusú tételek közlése, amelyek más tételekre hivatkoznak, ugyanis a cserefolyamatokban nem lehet hivatkozásról beszélni, mert nincs mire hivatkozni.

Van a csereformátumoknak egy másik, igen széles körű felhasználási lehetősége is. Ez az az eset, amikor a csereformátumba beírt adatokat nem egy adatbázisból töltjük be, hanem valamilyen más módon, például szövegszerkesztő program segítségével vagy valamely e célra készült adatrögzítő programmal. Miután a TEXTAR adatbáziskezelő program nem számítógépes ismeretekkel rendelkező felhasználóknak készült, nem várható el a TEXTAR rendszer alkalmazóitól, hogy speciális adatrögzítő programokat készítsenek vagy készíttessenek.

Mindezeket figyelembe véve a TEXTAR esetében eltértünk a szabványos gyakorlattól és olyan speciális csereformátumot dolgoztunk ki, amely könnyedén elkészíthető bármely szövegszerkesztő program segítségével. Ennek a megoldásnak van még egy előnye. Ha a csereformátumban megadott adatokban el akarunk végezni valamilyen többször előforduló változtatást, akkor ezt a csereformátumnak a TEXTAR adatbázisba betöltése előtt könnyedén elvégezhetjük egy szövegszerkesztő programmal. A nemzetközi csereformátumban ez csak speciálisan a változtatásokra megírt programmal lenne megoldható. Ezért a felhasználónak a nemzetközi csereformátum használatakor nem marad más lehetősége, mint az adatok betöltése után egyenként lekeresni a módosítandó tételeket és egyedileg megváltoztatni az adatokat.

Természetesen nincs akadálya, hogy lineáris szerkezetű adatbázisokból, amelyek a szabványos csereformátumot alkalmazzák (pl. ISIS) adatokat importáljunk a TEXTAR rendszerbe. Ehhez két lehetőség is van. Az egyik, hogy a lineáris szerkezetű adatbázisból az exportálandó rekordokat a TEXTAR csereformátumnak megfelelő szerkezetben jelenítjük meg. A másik lehetőséghez elkészült egy olyan program, amely a szabványos csereformátumban tárolt adatokat TEXTAR csereformátumúvá konvertálja.

A problémát a TEXTAR adatbázisban tárolt adatoknak a lineáris adatbázisba áttöltése okozza. Itt sincs probléma, ha a TEXTAR adatbázis nem használja ki a saját maga nyújtotta relációs lehetőségeket, tehát az exportálandó tétel nem tartalmaz hivatkozást más tételre sem adat szinten, sem rekord szinten, hiszen akkor a TEXTAR lineáris rendszerként működik. Erre a gyakorlatban kevésbé valószínűen

* MSZ 193/1-83. Mágnesszalagos bibliográfiai adatcsere formátum; A rekordok szerkezete. - 1984.-01-01. - Bp. : MSZH, 1983. - 7 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

előforduló esetre is készült egy konvertáló program, amely a TEXTAR csereformátumban tárolt adatokat szabványos csereformátumba ülteti át. Ha a TEXTAR-ban valóban a relációs adatszerkezettel rendelkezünk (tehát a tételekben hivatkozunk más tételekre), illetve a tételek között kapcsolatokat létesítettünk (névváltozatok, tezauruszrelációk stb.), akkor ezt lineáris rendszerbe nem lehet átültetni, csak éppen ezeknek a lényeges információknak elvesztése árán.

A TEXTAR alkalmazása

A rendszer elkészülte óta, nyugodtan elmondható, hogy a TEXTAR viszonylag gyorsan el is terjedt. Olyannyira, hogy jelenlegi használói között nem csak könyvtárakat találhatunk. Például 1990-ben felhasználóink között voltak: a Pannonplast Vállalat, a SACIT Kft, a Heti Világgazdaság, OTH, a szentendrei Skanzen, a Belügy- és a Külügyminisztérium, továbbá olyan könyvtárak, mint az OGYK, a Tungsram Vállalat Könyvtára, KSH, Gorkij Könyvtár, a Gazdasági Társulás könyvtárai és maga a FSZEK. A SACIT Kft-ben a különböző acélfajták speciális tulajdonságainak nyilvántartására használják, s külföldre is forgalmazzák. A Tungsram könyvtárában online katalógusként, valamint olvasói és kölcsönzési nyilvántartásként működik, a KSH Könyvtárában főleg SDI szolgáltatásra és jegyzékek előállítására használják, míg a FSZEK-ben a hazai és külföldi szociológiai irodalom analitikus szintű feltárását szolgáló szociológiai adatbázis épül rá (ezzel készül a *Szociológiai információ* c. automatikus szerkesztésű éves bibliográfia is), valamint a szolgálati adatbázis.

A FSZEK szolgálati adatbázisának feltöltése

Ezt a munkálatot, mivel a visszamenőleges feldolgozást is tervbe vettük, a FSZEK önállóan nem tudta volna finanszírozni. Tekintettel arra, hogy az adatállomány jelentős része azonos a megyei könyvtárak adatállományával, ezért a GT-ben részt vevő könyvtárak úgy döntöttek, hogy a bevezetőben vázolt gépesítési koncepcióhoz hasonló rendszert maguk fognak kialakítani könyvtáraikban és ennek feltöltésével a FSZEK-et bízták meg. A munkálatok tervezése során először az OSZK által szerkesztett *Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek* adatbázisának átvétele volt a cél. Sajnos az OSZK ettől a megoldástól szakmai okokra hivatkozva elzárkózott, illetve a rekordok szolgáltatását olyan anyagi feltételekhez és határidőhöz kötötte, amelyeknél megfelelőbbnek tűnt, ha magunk dolgozzuk fel az állományt. Jelenleg a FSZEK a TEXTAR program segítségével rögzíti az 1964 és 1989 között Magyarországon megjelent, a közművelődési könyvtárak (GT-tagok) gyűjtőkörének megfelelő könyvek bibliográfiai adatait. (A központi szolgálati adatbázis leírását ld. a mellékletben.) Az adatállomány rögzítését 1991 elejére befejezzük. Azt talán mondanom sem kell, hogy a rekordokat más, a GT-hez nem tartozó könyvtárak számára is rendelkezésre bocsátjuk térítés ellenében. A munka egyik melléktermékeként a FSZEK

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tervezi az adatbázisban tárolt, mintegy 35 ezer személy és kb. 10 ezer testület egységesített nevének és névváltozatainak betűrendes jegyzéken történő közreadását is. Másik tervünk, hogy az adatbázis terjesztését a lekérdező programmal együtt forgalmazzuk, mellyel lehetővé válik, hogy a szolgáltatás vásárlói egy összefüggő adatbázisban lássák a fenti adatállományt és az ebben (pl. a címekben) szereplő szavak, ETO-jelzetek stb. szerint kereshetnek majd. E szolgáltatásokra a megfelelő piackutatás elvégzése után kerülhet sor, hiszen a termékek árát lényegesen befolyásolja az igények száma.

A FSZEK a kialakított szolgálati adatbázis alapján megkezdi a funkcionális rendszereinek a működtetését is. Első lépésben néhány kerületi főkönyvtárban vezetjük be az online katalógust s annak kölcsönzési adatokkal való feltöltését is.

A TEXTAR program és más könyvtári célú program közötti együttműködés kérdése is foglalkoztat bennünket. A GT-n belül működő számítógépesítési munkabizottság javaslata alapján már dolgoznak az egyes tagkönyvtárakban használt programrendszerek (például a KTRKS nevű vonalkódos könyvtári kölcsönzési rendszer) módosításain arra a célra, hogy képesek legyenek a TEXTAR adatbázisban tárolt adatok átvételére.

A rendszer kritikája és a továbbfejlesztés útjai

Itt szeretnék szólni azokról a kérdésekről, amelyekben nem vagyunk elégedettek a TEXTAR-ral. A hátrányok egy része a továbbfejlesztés során megszüntethető, de maradnak olyanok, amelyek kijavíthatatlanok és véglegesen a rendszer hibái maradnak.

A TEXTAR adatbáziskezelő rendszer legnagyobb hibája, hogy egymunkahelyes az adatok karbantartását illetően. Tehát az adatok bevitelére, módosítására, illetve törlésére csak egy munkahelyről van lehetőség és eközben az adatbázis más célra (pl. lekérdezés) nem is használható. Természetesen nincs akadálya, hogy lokális vagy más hálózatban a TEXTAR programmal az adatbázist egyidejüleg többen lekérdezzék. E hátrány a TEXTAR program továbbfejlesztésével sem oldható meg, mert ennek kiküszöböléséhez valójában egy új adatbáziskezelő programot kellene készíteni. El kell még mondanom, hogy a TEXTAR programrendszer kifejlesztői már dolgoznak e tekintetben, és ha a munkálatok eredményre vezetnek, természetesen a TEXTAR adatbázisai az új programmal az új rendszerbe átfektethetők lesznek.

Továbbfejlesztéssel megoldható problémák

- Jelenleg még nincs a TEXTAR programon belül olyan művelet, amellyel új adatbázist lehetne generálni. Ezt csak szövegszerkesztő program segítségével és a program előírásainak részletes ismeretével lehet megoldani, ami avatatlan felhasználó számára meglehetősen körülményes.
- Az adatbevitel közben alkalmazható szerkesztői funkciók egyelőre még nem annyira kifinomultak, hogy képesek legyenek mindenfajta igény kielégítésére.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(Például nincs lehetőségünk arra, hogy egy tételből valamely adatot vagy annak egy részét a tétel más adatába vagy más tételbe átmásoljunk - Cut és Paste -.)

- Az adatbevitelnél maradva, a beviendő rekordhoz hasonló rekord kiválasztása jelenleg még csak a rekord egy mezője, az ún. főmező (elsődleges mező) alapján lehetséges.
- A TEXTAR-ban tárolt tételek közötti kapcsolat létesítésére, illetve felbontására csak egyenként (kapcsolatonként) és a karbantartás művelettől függetlenül van lehetőség.
- A visszakeresésnél nincs lehetőség a szavas indexben a szomszédossági operátor használatára.
- A megjelenítés - ahogy azt az alapértelmezésű megjelenítési formátum leírásánál már említettük - jelenleg még szegényes, de a közeljövőben ez lényegesen javulhat. Továbbra is hiányozni fog egy tökéletes kiadványszerkesztő rész, amely biztosítaná a megjelenítésnek megfelelő bibliográfiák automatikus szerkesztést. (Például a TEXTAR-ral készítendő bibliográfiai tételek minden kifinomult igénynek megfelelően rendezhetők és megjeleníthetők lesznek, de mert nem sorszámozza be a tételeket, így nincs lehetőség automatikus mutatók szerkesztésére.)
- Utoljára említem a rendszer egy olyan hibáját, amely nem könyvtári és nem számítástechnikai jellegű probléma. Nevezetesen, hogy a rendszer jelenlegi ára (200 000,-Ft) - hiába ellensúlyozza azt a rendszer által nyújtott szolgáltatások kiválósága - nagyon magas összeg a lehetséges felhasználói kör fizetőképes keresletéhez viszonyítva.

A TEXTAR rendszert és a vele készített adatbázist sok tekintetben érheti kritika, de az nem tagadható, hogy jó példája a hazai fejlesztésű, az itthon megfogalmazódott igényekhez igazodó, módosítható programokkal dolgozó adatbáziskezelő rendszernek, amely az első olyan nagyszabású könyvtári vállalkozás, mely valóban működik is, régóta hiányzó *központi szolgáltatást* valósít meg és amely képes a különféle típusú könyvtárak igényeinek a kielégítésére.

* * *

1.sz. melléklet

A központi szolgálati adatbázis

A központi szolgálati adatbázis feltöltése az 1964-1989 között Magyarországon megjelent, a közművelődési könyvtárak állományába tartozó könyvek adataival megkezdődött. (Bizonyos nehézségeket okoz, hogy több mint 30 ezer könyv bibliográfiai leírását a régi szabványról át kell igazítani az újra. A rendelkezésre álló kapacitás nem engedi meg az autopszia alkalmazását.)

Az adatrögzítés során a könyvek címleírását alkotó adatok rögzítésén kívül automatikusan épül a könyvek címleírásának szerzőségi közlésében szereplő személyek és testületek adatállománya, mely a személyek és testületek egységesített neveit, valamint névváltozataikat tartalmazza a megfelelő utalókkal. A címleírásokban szereplő kiadók és nyomdák adatai szintén a testületek adatállományát építik. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megjelenési hely adatokban szereplő földrajzi nevek egységesített alakjai, illetve egyéb változatai építik a földrajzi nevek adatállományát.

A könyvek adatállománya a monográfiák esetében az alábbi adatokat különbözteti meg:

1. Főcím és egyéb címadat

Az adatállomány nem különbözteti meg az egyéb címadatokat, ezért ezek alapján a rendszerben csak akkor lehet visszakeresni a tételt, ha azt külön rögzítjük a Kreált cím elnevezésű adatban. Az adatba a főcím és az egyéb címadat együttesét úgy rögzítjük, ahogy annak a címleírás esetén meg kell jelennie. Természetesen a tételek visszakereshetők a főcím alapján, illetve a főcímben és az egyéb címadatban szereplő egyes szavak szerint.

2. Párhuzamos címadat

A főcím és egyéb címadat viszonyához hasonlóan nem különböztetjük meg a párhuzamos egyéb címadatokat. Ezek csak akkor kereshetők vissza, ha külön rögzítjük őket a kreált cím elnevezésű adatban. Az adat tartalmazza a könyv összes párhuzamos címadatát. Természetesen a tételek visszakereshetőek a párhuzamos címük és ezek szavai szerint.

3. Kreált cím

Az adat olyan címadatok tárolására szolgál, melyek alapján vissza kívánjuk keresni a megfelelő tételt, de nem óhajtjuk ezeket a címadatokat külön megjeleníteni. A korábban felsorolt példákon kívül itt rögzítjük a ciklusokat (például a Goriot apó esetében az Emberi színjátékot) és az olyan címeket, melyek nem képezik a címleírás részét, de besorolási adatként szerepelnek pl. (művek, valamint analitikus feldolgozás esetén a könyv által tartalmazott művek címeit, ha ezek nem szerepelnek a megjegyzések között.)

4. Szerzőségi közlés

Az adat a címleírásban szereplő teljes szerzőségi közlés tárolására szolgál. Az adatot a megfelelő egyezményes jelekkel együtt tároljuk. Az adat csak a szabványos címleírás előállítását szolgálja. A tételek visszakeresését a szerzőségi adatok alapján a következő négy adatelem biztosítja.

5. Egyedi szerző

Az adat a szerzőségi közlésben szerzőként megadott személyek egységesített nevét tartalmazza. A tétel visszakereshető mind az egységesített név, mind az ehhez rendelt összes egyéb névváltozat alapján.

6. Egyedi közreműködő

Az adat a szerzőségi közlésben nem szerzőként közölt személyek egységesített nevét tartalmazza a könyv létrehozásában betöltött funkciójának megjelölésével. A tétel visszakereshető mind a közreműködők egységesített neve, mind névváltozataik, valamint a könyv létrehozásában betöltött funkciójuk alapján.

7. Testületi szerző

Az adat az egyedi szerzőhöz hasonlóan a szerzőségi közlésben szerzőként megadott testület egységesített nevét tartalmazza. A tétel visszakereshető mind a testület egységesített neve, mind ennek névváltozatai alapján.

8. Testületi közreműködő

Az adat a szerzőségi közlésben közreadóként vagy rendezőként megadott testületek egységesített nevét tartalmazza a betöltött funkció megjelölésével együtt. A tétel visszakereshető az egységesített nevek, ezek névváltozatai, valamint a funkció megjelölése alapján.

9. Kiadás jelzés

Az adat a címleírás második adatcsoportjának tárolására szolgál.

10. Kiadói adatok

Az adat a könyv kiadóinak és megjelenési helyeinek tárolására szolgál. Az adat biztosítja, hogy a tétel visszakereshető legyen mind a kiadók egységesített neve, mind névváltozatai, valamint a megjelenési hely egységesített neve és névváltozatai alapján.

11. Nyomdai adatok

Az adat a kiadói adatokhoz hasonlóan a nyomdák és nyomtatás helyeit tárolja. A tétel ezek alapján is visszakereshető.

12. Év

Az adat a könyv megjelenési évét, valamint a szerzői jog évszámát tartalmazza. A tételek bármely évszám szerint visszakereshetőek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

13. Terjedelem

Az adat a címleírás 4. adatcsoportjának tárolására szolgál. Az adatot az egyezményes jelekkel együtt tároljuk. A tételek a terjedelem adatcsoport alapján nem kereshetők vissza.

14. Sorozati adatok

Az adat az 5. adatcsoportba tartozó adatok tárolására szolgál. Biztosítja a könyvek visszakeresését a fő- és alsorozatuk főcíme, közös és ágazati címe, valamint párhuzamos címe, ill. ISSN-száma alapján.

15. Megjegyzés

Az adat a címleírásban közölt megjegyzés adatok tárolására szolgál. A megjegyzésben közölt címadatok alapján a tétel visszakereshető.

16. ISBN

Az adat az ISBN szám tárolására szolgál. A dokumentumon szereplő ISBN-számon kívül rögzítésre kerül a jó ISBN-szám is, amennyiben a könyvön szereplő szám hibás. A tétel mindegyik ISBN-szám szerint visszakereshető.

17. Kötés

Az adat a feldolgozott könyv kötésmódját tartalmazza.

18. Ár

Az adat a könyv árát tartalmazza.

A többkötetes könyvek közös adatai a monográfiákhoz hasonlóan kerülnek rögzítésre és ezeket kiegészítik az egyes kötetek sajátos adatai. Az egyes kötetek adatait ugyanúgy rögzítjük, mint a monográfiák adatait kiegészítve a kötetjelzés adatával. Ha a kötetnek nincs saját főcíme, akkor a főcímnek megfelelő adatban a közös címet tároljuk.

Az adatállományban tárolt tételek adatait a Cutter-jelzet, a szakcsoportszám, valamint az ETO-jelzetek egészítik ki. A tételek ezek alapján is visszakereshetőek.

Ez az adatrendszer biztosítja az érvényes szabványok szerinti bibliográfia leírások előállítását, illetve a szabványok által előírt besorolási adatok szerinti visszakeresést.

* * *

2.sz. melléklet

A rendszer karakterkészlete

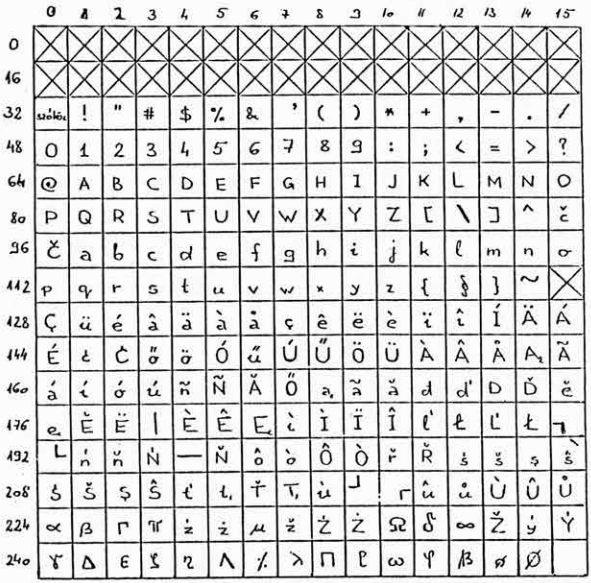

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A közkönyvtár szociális-piaci modellje

Fekete Gábor

Az állami fenntartású közművelődési könyvtárak szolgáltatásai szociálpolitikai oldalról természetbeni juttatásnak minősülnek. Ebből a szempontból a könyvtárak finanszírozása is része annak a szociális támogatási-ellátási rendszernek, amely az elmúlt negyven évben alakult ki. E rendszer mára - alacsony hatékonysága és lassan általános működésképtelensége miatt - a bírálatok össztüzébe került a szolgáltatást (ellátást) nyújtók és az azt igénybe vevők részéről egyaránt. Az egészségügyi rendszert beteg és orvos egyaránt szidja, az oktatási rendszert a szülő és a pedagógus is bírálja. A könyvtári rendszert inkább csak a könyvtárosok kritizálják hellyelközzel szakmai fórumaikon - a használók csendes kritikája a könyvtárhasználat stagnálásában és csökkenésében nyilvánul meg. Az egészségügyben és az oktatásban, mint az egyén életminőségére közvetlenebbül ható szolgáltatási szférákban már korábban felismerték, hogy a rendszer működési zavarait nem csupán az állami finanszírozás elégtelensége okozza, hogy az alacsony hatékonyság, a gyenge teljesítmények okai magában a rendszer működési mechanizmusában is keresendők. Könyvtári berkekben sokan kizárólag a költségvetési források apadásában látják a könyvtárügy defenzívába szorulásának okát, de szaksajtónkban megszaporodtak az olyan írások is, amelyek a könyvtárak működési, finanszírozási rendszerében reformokat javasolnak, illetve reformtervekről tudósítanak.[1]

A szociális-kulturális szféra finanszírozási reformjára vonatkozó javaslatok többsége azt szorgalmazza, hogy az eddigi, gyakran alkupozíciók és összeköttetések által determinált, a nyilvánosság és az igénybevevők kizárásával történő intézmény- vagy költségfinanszírozást fel kell váltania a nyilvánosan rögzített teljesítménynormákon alapuló szolgáltatásfinanszírozásnak, ahol a szolgáltatási teljesítmény mércéjéül az igénybevétel mértéke szolgálhat. Az intézményfinanszírozás következményei: a hiány és a pazarlás együttes jelenléte az intézmények gazdálkodásában, a lakossági igények iránti érzéketlenség, a valódi teljesítményérdekeltség hiánya. Mindezek végső oka, hogy a szolgáltató intézmények - köztük a könyvtárak - költségvetése nincs közvetlen összefüggésben az igénybevevők számával és elégedettségével. Nem véletlen, hogy az egyes közszolgáltatási szférák finanszírozási problémáival foglalkozó elméleti fejtegetések azonos vagy hasonló megoldásokat javasolnak az állami támogatási rendszer megújítására, hatékonyabbá tételére. Egészségügy: "...mind a körzeti orvosoknál, mind a kórházaknál az outputfinanszírozás egyik formájára, a lakosonkénti finanszírozásra volna helyes áttérni. Ennek nyomán nemcsak a közvetlen szakmai munka javulhatna, hanem mérséklődhetne a pazarló pénzfelhasználás is."[2] Oktatás: "... törvényhozási szinten kellene megvitatni, hogy évenként (vagy hosszabb időszak-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ra) mekkora az a minimumösszeg, amely minden magyar állampolgárságú tanulót intézményes tanítása érdekében megillet, és ezt az összeget az intézményekbe a tanulók létszáma alapján el kell juttatni. /.../ Ezt az összeget a tanácsok a maguk - szintén nyilvánosan megvitatott és elfogadott - kritériumrendszere szerint differenciáltan további összegekkel egészíthetnék ki (szorozhatnák fel)."[3] Művelődési ház: "Nem az igazgatásnak, nem is az intézményeknek kell a működésre való pénzt odaadni, hanem magának az állampolgárnak. Ő pedig majd eldönti, hogy melyik klub, tanfolyam, amatőr művészeti csoport tagjaként, avagy melyik rendezvény belépőjeként juttatja vissza ezt a közművelődésbe."[4]

Kétségtelen, hogy bármely szolgáltatás esetében a mennyiségi-minőségi teljesítményszint megmérettetésének leghatékonyabb módja a szolgáltatás piaci közvetítése, azaz pénzért történő értékesítése. A piacelvűség viszont - látszólag - ellentmondásban van a könyvtári szolgáltatások ingyenes hozzáférhetőségének hagyományos elvével. A könyvtár ingyenessége azonban üres jelszóvá válik abban a pillanatban, ha a megfelelő állami támogatás hiányában a könyvtár csak töredékét nyújtja annak, amire képes lenne. A könyvtárak pedig többnyire nincsenek abban a helyzetben, hogy a szükséges támogatás megszerzése érdekében nyomást gyakorolhassanak a fenntartóra, hiszen annak teljesen alárendelten működnek, miközben a jelenlegi gyakorlat szerint a könyvtárt használó helyi társadalom gyakorlatilag nem kontrollálhatja a fenntartó tevékenységét. A könyvtári szolgáltatások piaci közvetítése és az a követelmény, hogy e szolgáltatásokat a használók széles körben, jövedelmi helyzetüktől függetlenül igénybe vehessék, összhangba hozható. Ez az összhang elképzelésem szerint a piaci és a nem piaci könyvtármodell pozitív elemeit egyesítő, úgynevezett szociális-piaci modellben teremthető meg. Ez utóbbit nonprofit modellnek is nevezhetnénk, abban az értelemben, hogy a könyvtár ugyan vállalkozásszerűen, szolgáltatásait értékesítve működik, bevételei azonban nem egy vagy több tulajdonos profitját gyarapítják, hanem teljes egészükben a könyvtári szolgálat fenntartására és fejlesztésére fordíttatnak, s szolgáltatásai igénybevételéhez az állam, illetve a helyi önkormányzat támogatást nyújt a használóknak.

A nyilvános, tehát elvileg bárki által igénybe vehető szolgáltatásokat nyújtó könyvtárnak két alapvető modellje ismeretes: a *piaci és a nem piaci vagy szociális modell*. Az előbbi az üzleti alapon működő magán-kölcsönkönyvtárakra, az utóbbi pedig a közjóléti funkciókat ellátó állam által fenntartott közkönyvtárakra jellemző.

A nem piaci modellben az állam, illetve a helyi önkormányzat magát az intézményt finanszírozza, amely szolgáltatásait ingyen - vagy névleges díjakért - nyújtja a használóknak. A modell előnye, hogy az ingyenesség révén a könyvtárhasználat független a használók jövedelmi viszonyaitól - más kérdés, hogy ugyanakkor a jövedelmi viszonyok a könyvtárhasználat egyéni feltételeit (lakáskörülmények, szabadidő stb.) erősen befolyásolják. Az ingyenességnek azonban ebben a formában nagy ára van, s ez a hatékonyság. A piac kikapcsolása miatt a könyvtár teljesítménye nem kerül összevetésre a ráfordítások mértékével. Az állami finanszírozás mértéke nem a könyvtár teljesítményétől, a használók számától és a szolgáltatások iránti igényeitől függ, hanem a könyvtár mint intézmény és a fenntartó költségvetési alkujától, amelyben a könyvtár alkupozíciója a fenntartótól való kizárólagos anyagi-egzisztenciális függése

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

miatt igen gyenge. A nem piaci modell további hátránya, hogy a használóknak nincs érdemi befolyásuk a szolgáltatások összetételére és minőségére, szerepük pusztán az állami juttatás elfogadása. A rendszer egész működésére rányomja bélyegét a valódi érdekeltség hiánya: a könyvtárak közötti együttműködést, a használói igényekhez való alkalmazkodást, a racionális gazdálkodást, a munka hatékony megszervezését elvárja az állam, anélkül, hogy a résztvevőket ebben valóban érdekeltté tenné.

A **piaci modellben** a bevételorientáltság erős érdekeltséget teremt mindazon területeken, amelyek esetében a nem piaci modellben ennek hiánya tapasztalható. Magán-kölcsönkönyvtárak ma Magyarországon legálisan nem működnek, illetve az ilyen kezdeményezések helyzete jogilag tisztázatlan, de a század első felében még versenytársai voltak a hazai állami közkönyvtáraknak. Ilyen vállalkozásokról *Szabó* Ervin is tudósít bennünket 1910-ből: "A magán kölcsönkönyvtárak közt újabban több jól fölszerelt vállalat virágzott föl... De ezek a kölcsönkönyvtárak aránylag magas kölcsöndíjakat szednek (a bécsi Zentralbibliotheke-ban a legmagasabb kölcsöndíj 1 K, Budapesten a legalacsonyabb 2 K, és így szintén csak keveseknek hozzáférhetők..."[5] Szabó Ervin kritikája is rávilágít a piaci modell legfőbb hátrányára: a könyvtári szolgáltatásoknak a használókkal való megfizettetése jövedelemfüggővé teszi a könyvtárhasználatot, s nem szolgálja a társadalmi esélykülönbségek csökkentését, ami az állami fenntartású könyvtárak egyik fő szociális funkciója. A költségvetési megszorítások idején ugyanakkor a közfinanszírozásból fenntartott könyvtárak gyakran a piaci modell felé mozdulnak el, hogy forrásveszteségüket a térítési (beiratkozási, kölcsönzési stb.) díjak bevezetésével illetve emelésével ellensúlyozzák. Az NSZK-ban például a nyolcvanas évek elején az állami (önkormányzati) támogatás csökkenése miatt valóságos térítésidíj-hullám söpört végig a közkönyvtárakon, s mint egy Észak-Rajna-Vesztfália könyvtáraiban végzett felmérés megállapítja, a térítési díjakból származó bevételek 3,5 százalékos növekedése a könyvtárhasználat 11 százalékos csökkenésével járt együtt...[6]

Az említett **szociális-piaci modellben** a piaci és a nem piaci modell előnyös kombinációjának lehetőségét látom. Ennek lényege, hogy az állam, illetve a helyi önkormányzat a *használókat* támogatja az egyébként piaci elven működő könyvtár használatában. Ez a gyakorlat egyesíthetné magában a piaci és a nem piaci modell előnyeit: egyfelől a teljesítményérdekeltséget és a hatékony működést; másfelől, a közfinanszírozás által felvállalt szintig a szolgáltatások ingyenességét.

Miként működhetne a szociális-piaci könyvtármodell? Első lépésként a könyvtárnak meg kellene állapítania szolgáltatásainak jelenlegi önköltségét, majd ennek alapján az árakat. Ha például egy könyvtár a gazdaságossági számítások alapján öt forintban állapítaná meg a könyvek egyhavi kölcsönzési díját, akkor átlagos érdeklő - désindexszel (évi 20 kötet/olvasó) számolva a kölcsönzés a használónak évi 100,- Ft-ba kerülne. Itt lépne be a közfinanszírozás a helyi önkormányzat révén, amely a könyvtárhasználat költségeit - vagy legalábbis azok döntő részét - átvállalná, s a helyi könyvtári ellátás támogatására szánt pénzt utalvány, *könyvtárcsekk* formájában átadná a könyvtárhasználóknak. (Az ügymenet garantált tisztasága érdekében célszerű lenne, ha a könyvtárcsekkeket a könyvtártól rendszeresen kapott címlisták alapján az önkormányzat illetékes szerve vagy munkatársa névre szólóan küldené meg az igény-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lőknek.) A könyvtárt használni kívánók első alkalommal ún. hitelcsekket kaphatnának, amellyel igénybe vehetnék a könyvtár szolgáltatásait addig is, amíg kézhez kapnák az önkormányzattól a meghatározott forintértékben kibocsátott könyvtárcsekket. A könyvtárcsekkre átvezetnék az addig igénybe vett szolgáltatások díjösszegét, majd pedig a további "fogyasztást". A könyvtárcsekk értékétől, a könyvtár szolgáltatásainak áraitól valamint az egyes használók igényeitől függne, hogy a könyvtárcsekk a könyvtári szolgáltatásokra milyen mértékben nyújtana fedezetet. Három eset lehetséges. Optimális esetben a könyvtárcsekk éppen fedezi adott évben a használó által igénybe vett szolgáltatások költségeit. A második eset az, ha a használó év végéig nem meríti ki a csekket. Ekkor azt felhasználhatná a következő évben is, a könyvtár azonban némi késéssel jutna a csekk forintfedezetéhez az önkormányzattól. A harmadik lehetőség az, hogy a könyvtárcsekken rendelkezésre bocsátott összeget a könyvtárhasználó már év vége előtt elkölti, mondjuk amiatt, hogy az átlagosnál gyakrabban vett igénybe drágább szolgáltatásokat. Ez esetben viszont a további szolgáltatásokért - a következő évben igényelhető könyvtárcsekk kézhezvételéig - fizetnie kellene. Ez antidemokratikusnak tűnhet, pedig csupán azt a tényt fejezné ki, hogy az állam, illetve az önigazgatás csak egy bizonyos szintig képes vagy hajlandó a könyvtári ellátást finanszírozni. Ez így van a jelenlegi, "ingyenes" könyvtár esetében is, csak ott a piaci mechanizmusok kikapcsolása és a támogatások színfalak mögötti elosztása elfedi a költségvetési korlátokat. Pontosabban, e korlátok nem a könyvtárhasználat közfinanszírozásának mértékében jelennek meg, hanem a könyvtár szolgáltatási színvonalában, teljesítőképességében. Míg az "ingyenes" könyvtár esetében a költségvetési korlátokat csupán a könyvtárosok ismerik és érzékelik (a használók csak a következményeit tapasztalják), addig a javasolt szociális-piaci modellben a korlát maga az a forintösszeg lenne, amelyben a könyvtárcsekk értékét a kibocsátó önkormányzat meghatározta, s amelyet a könyvtárhasználó közvetlenül tapasztalna. Feltételezhető azonban, hogy ha a könyvtárcsekk nem nyújtana fedezetet egy évben legalább az alapszolgáltatások igénybevételére, a használók keresnék a módját, hogy különféle fórumokon, mint választópolgárok is nyomást gyakoroljanak az önkormányzatra a könyvtárhasználati támogatás, azaz a könyvtárcsekk értékének növelését követelve. Ezzel kapcsolatban érdemes felfigyelni arra a tényre, hogy ma is azok a közszolgáltatási ágak képesek valamennyire is a maguk javára befolyásolni az állami források elosztását, amelyeknek a költségvetési igényeit a sajtóban és a tömegkommunikációban megjelenő lakossági ellátási panaszok és követelések is alátámasztják.

Öntsünk tiszta vizet a pohárba: a könyvtár mondja meg, hogy mely szolgáltatást milyen áron képes nyújtani, az állam, illetve a helyi önkormányzatok pedig vállalják nyíltan, hogy ebből az adott pénzügyi-gazdasági helyzetben mennyit képesek finanszírozni. Az itt javasolt szociális-piaci modell ezt az elvet megvalósítva a költségvetési tisztánlátást is elősegítené. Minthogy azonban egy helységben többnyire egy közkönyvtár vagy hálózat működik, a maga területén konkurencia nélkül, jogos a kérdés: mi a garancia arra, hogy a könyvtár nem állapítana meg a tényleges ráfordításokhoz - dokumentumok, munkabér stb. - képest irreálisan magas szolgáltatási díjtételeket? A lehetséges garancia a könyvtári szolgáltatások alternatív jellegében

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rejlik. A könyvtár ugyanis, a kultúraközvetítés egyéb területeihez hasonlóan - a közoktatást kivéve - olyan szolgáltatásokat nyújt, amelyek esetében az állampolgár számára reális alternatíva az, hogy e szolgáltatásokat nem veszi igénybe. Ezek azok a - nevezzük így - "puha" szolgáltatások, amelyek elmaradása nem jelenti az egyén élethelyzetének azonnali és látványos romlását, szemben a "kemény" szolgáltatásokkal, amelyek bizonyos körülmények között (pl. lakótelepen a vezetékes vízszolgáltatás, beteg számára az egészségügyi ellátás) nem nélkülözhetők. A "puha" szolgáltatások ezért - amennyiben térítéshez kötöttek - sokkal előbb ütköznek a fizetőképes kereslet korlátjába, (lásd pl. színház- és moziáremelések), mint az életszínvonalat közvetlenebbül érintő közszolgáltatások díjai (lásd: tömegközlekedés, vízszolgáltatás áremelései). A könyvtár tehát csak a fizetőképes kereslet mértékéig emelhetné árait, mert a magas szolgáltatási díjtételek a közpénzekből finanszírozott támogatás csökkenését is okozhatnák. Ezt egy példával megvilágítva, tegyük fel, hogy a szociális-piaci modellben gazdálkodó könyvtár adott évben 5 Ft-ban állapítja meg a könyvek kölcsönzési díját, s a könyvtárhasználók az önkormányzattól 100,- Ft-os könyvtárcsekket kapnának, ami 20 kötet/fő/év átlagos kölcsönzési intenzitással számolva fedezné a térítési díjakat. (Az egyszerűség kedvéért most tekintsünk el az egyéb szolgáltatásoktól.) Mi történne, ha a következő évben a könyvtár - változatlan feltételek mellett - 10,- Ft-ra emelné a könyvek kölcsönzési díját? A használók többségének már az első félév végére kimerülne a könyvtárcsekk-fedezete, s a 10,- Ft-os kölcsönzési díjat ezek után feltételezhetően csak azok lennének hajlandóak megfizetni, akik a munkájukhoz, tanulásukhoz stb. nélkülözhetetlen könyvhöz másként nem tudnának hozzájutni. A könyvtárhasználók többsége a második félévben nagy valószínűséggel lemorzsolódna, a használólétszám csökkenése viszont a következő évben a költségvetési támogatás drasztikus csökkenését okozná, minthogy a könyvtár csak a beváltott könyvtárcsekkek után kapja meg az önkormányzattól a használónkénti százforintos támogatást. A szociális-piaci modellben tehát a könyvtár a forgalom, a használói kör bővítése mellett reális árak kialakításában lenne érdekelt. A könyvtári szolgáltatások díjtételeinek központi, országosan egységes előírására így nem lenne szükség, de lehetőség sem, hiszen a könyvtárak eltérő működési feltételeik következtében ugyanazt a szolgáltatást eltérő színvonalon és költségvonzattal lennének képesek nyújtani.

Az árakhoz hasonlóan a **béreket** is - az országos bérminimum meghatározását kivéve - külső előírásoktól mentesen, a mindenkori pénzügyi-gazdálkodási feltételek, és a dolgozók által nyújtott teljesítmény függvényében, a könyvtár vezetőjének és az alkalmazottak közötti megegyezés szerint alakíthatnák ki. A bérek liberalizálása nem eredményezné azok korlátlan emelhetőségét, hiszen a könyvtárban a fizetések csak az egyéb kiadások (dokumentumbeszerzés, karbantartás, fűtés, világítás stb.), vagyis a szolgáltatási színvonal rovására volnának növelhetők. A szolgáltatási színvonal romlása viszont az igénybevétel, a használói létszám, s ezzel párhuzamosan az önkormányzati költséghozzájárulás csökkenését okozná.

Az áremeléstől és a nyereséges vállalkozásoktól eltekintve *milyen módon emelhetné a könyvtár a bevételeit*? A használólétszám, a támogatás és az önköltség egymásra hatásában ennek három esete képzelhető el:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- változatlan vagy csökkenő önköltség és változatlan vagy növekvő használólétszám mellett nő a könyvtárhasználati támogatás (az önkormányzat által kibocsátott könyvtárcsekkek forintértéke),
- változatlan vagy növekvő könyvtárhasználati támogatás és változatlan vagy csökkenő önköltség mellett nő a használók száma,
- változatlan vagy növekvő támogatás és használólétszám mellett csökken a szolgáltatások önköltsége.

A könyvtár tehát a szociális-piaci modellben anyagilag is közvetlenül érdekelté válna a használólétszám (teljesítmény) növekedésében, az önköltség csökkentésében (gazdaságosság), míg a jelenlegi nem piaci modellben ilyen típusú érdekeltség kizárólag a költségvetési támogatással szemben jelentkezik.

S ha a könyvtár egyfajta, közpénzekből támogatott szolgáltató vállalkozásként funkcionál, akkor úgy természetes, hogy kockázatot, a *szakmai-vezetői alkalmasság objektiv megmérettetését igénylő vállalkozás legyen a könyvtár vezetése* is. Az igazgatói kinevezésre az előírt szakmai képesítéssel pályázóknak pályázatukban meg kellene jelölniük, hogy a kinevezés tartamára évente hány könyvtárcsekk beváltására vállalkoznak, ami a rendszeres használók (a jelenlegi statisztikai kategóriák szerint a beiratkozott olvasók) számát jelentené. A határozott idejű - pl. öt évre szóló - kinevezést a helyi önkormányzattól a nagyobb teljesítményre, azaz a szélesebb használói kör elérésére vállalkozó pályázó kapná meg. A vállalás komolyságát garantálhatná, ha az igazgatónak a vállalttól elmaradó használólétszám esetén a hiányzó könyvtárcsekkek értékét be kellene fizetnie a könyvtár bankszámlájára... A megbízási ciklus leteltével a könyvtár igazgatójának ismét sorompóba kellene állnia pozíciója megtartásáért, azaz újabb ciklusra kellene pályáznia az általa elérhetőnek vélt teljesítményszinttel.[7] A szigorú teljesítménykényszer és az ugyancsak jelentős anyagi-egzisztenciális kockázat ellenében a könyvtár mindenkori vezetőjének - a törvényszabta kereteken belül - szabad kezet kellene kapnia a pénzügyi és munkaerőgazdálkodásban, ez utóbbiba beleértve a szükséges alkalmazotti létszám meghatározását is. Az igazgató fizetését célszerű lenne összekapcsolni az alkalmazottakéval, akiknek keresete, mint láttuk, adott mértékű közfinanszírozás mellett végső soron a könyvtár teljesítményétől függne. Ha például az igazgató automatikusan a könyvtárban dolgozó szakalkalmazottak mindenkori átlagbérének 200-300 százalékát kapná, ezáltal egy optimális létszámú, ugyanakkor a lehetőségekhez képest jól megfizetett szakalkalmazotti gárda kialakításában válna érdekeltté.

A szociális-piaci modell a közfinanszírozás hatékonyabb felhasználása mellett, a bevételorientált működési mechanizmus révén minden bizonnyal ösztönözné a könyvtárakat a különféle kiegészítő vállalkozásokra, amelyek a bevételek mellett a tevékenységi és kapcsolatkör szélesítésével a könyvtár társadalmi presztízsét is növelnék. A könyvtár - adott személyi és technikai bázisán - a dokumentum- és információszolgáltatás széles területén szabadon vállalkozhatna, bizonyos mértékig függetlenül attól, hogy a helyi önkormányzat mennyit fordít a könyvtárhasználat támogatására. A könyvtár a fizetőképes kereslet mértékéig meghaladhatná azt a szolgáltatásszintet, amit pusztán a közfinanszírozás bázisán lenne képes nyújtani.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jelenleg a használóknak nincs közvetlen információjuk arról, hogy milyen szolgáltatásszínvonal-emelkedést, illetve szolgáltatástöbbletet eredményezhetne a fenntartói támogatás növelése; a szociális-piaci modellben viszont a használó maga tapasztalná, hogy a könyvtárcsekkben megtestesülő közfinanszírozás a könyvtárban mekkora "szolgáltatáscsomag" megvásárlására nyújt fedezetet számára egy évben. A szociális-piaci modell ezért mind a szolgáltatások fejlesztésére, mind pedig a közfinanszírozás növelésére húzóerőként hatna.

Melyek lennének a vegyes piaci modell feltételezhető hátrányai? A könyvtárcsekkek kezelésével és a pénzforgalom növekedésével kétségtelenül többlet adminisztráció jelentkezne, amely azonban ellensúlyozható lenne a jelenlegi adminisztráció (statisztikák és egyéb beszámolási kötelezettségek) csökkentésével. A szolgáltatások piaci elvű közvetítésével a könyvtár működésének eredményességét (a használat mértékét és intenzitását) a beszámolóknál és statisztikai jelentéseknél hívebben tükrözné a működés pénzügyi eredményessége, a ráfordítások és bevételek mértéke.

Művelődéspolitikai szemlélet kérdése továbbá, hogy hátránynak tekintsük-e a könyvtárnak a használói igények kielégítésében való anyagi érdekeltségét. Feltételezhető ugyanis, hogy az a könyvtár, amely a szociális-piaci modellben erősen érdekeltté válna forgalma növelésében, a jelenleginél erősebb késztetést (kísértést?) érezne az ún. tömegízlésnek megfelelő vagy akár olyan dokumentumok beszerzésére, amelyeket tartalmuknál fogva (szex, horror) egyes olvasói rétegek igényelnek, mások viszont elutasítanak. Magam szerencsésebbnek tartanám, ha a közkönyvtárak érték- és ízlésskálájának szélességét központi, általános előírások helyett - amelyeket konkrét esetekre amúgy sem lehetne objektíven alkalmazni - olyan konszenzus határozná meg, amely helyben, a használók, a könyvtár és a könyvtárhasználatot támogató önkormányzat között jönne létre.

Miként lenne alkalmazható a szociális-piaci modell az egyes könyvtárakon túl a közkönyvtári ellátás teljes rendszerére? A ráfordítások mértékét tükröző árak alkalmazása a könyvtár által könyvtárnak nyújtott szolgáltatások esetében minden bizonnyal növelné a résztvevők érdekeltségét a szolgáltatások minősége, gyorsasága, a propaganda és a terjesztés hatékonysága terén. Mint *Hidy* Péter javasolja: "A nagyobb település intézménye - elvileg - jobban felszerelt, nagyobb a kapacitása. Ha van rá módja - s érdekei is így kívánják - ezt a többletet *szolgáltatás formájában* biztosítsa mindazoknak, akik igénylik, de ellenszolgáltatás fejében, ne utasításként."[8] Az ún. központi és egyéb könyvtárközi szolgáltatások piaci közvetítéséhez olyan központi - esetleg megyei szintre lebontott - forrás, *közkönyvtári alap* létrehozására lenne szükség, amely normatív támogatást nyújtana a könyvtáraknak ezen szolgáltatások megvásárlásához. Elképzelésem szerint az alap a helyi önkormányzatok által a könyvtáraknak juttatott támogatás összegét egészíthetné ki, annak mértékével arányosan - ezzel bizonyos fokig érdekeltté is téve az önkormányzatot a könyvtárhasználat finanszírozásának növelésében. Ezzel párhuzamosan az egyes könyvtárak és a szakmai szolgáltató szervezetek (pl. KMK) ugyancsak arányos támogatást kaphatnának a könyvtáraknak nyújtott szolgáltatásaik árbevétele után. A közkönyvtári alap további funkciója lehetne a különféle szakmai fejlesztő programok (számítógépesítés), kutatások, kísérletek valamint a szakmai továbbképzés pályázati rendszerű támogatása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szociális-piaci modell alkalmazására viszonylag könnyen áttérhetnének azok a megyei, városi könyvtárak, amelyek többé-kevésbé már ma is önállóan gazdálkodnak. Más a helyzet a községi könyvtárakkal, ahol a gyakran csupán megbízási díjas könyvtárostól nem várhatnánk el, hogy tüzelőt rendeljen, könyvespolcot vásároljon, könyveljen, egyszóval maga gondoskodjon a könyvtár működési feltételeiről. De erre nem is lenne szükség, ha a községi könyvtárakat a megfelelő szakmai-szervezeti háttérrel rendelkező városi könyvtárak működtetnék. A szociális-piaci modellben ez úgy történhetne, hogy a községi önkormányzat által kibocsátott és a használók által a könyvtárban beváltott könyvtárcsekkek forintfedezete a működtető városi könyvtárt illetné, amely alkalmazná a községi könyvtárost, végezné a szerzeményezést, feldolgozást stb. A fiókkönyvtárként működő községi könyvtár szolgáltatáskínálata a fizetőképes kereslet mértékéig itt is meghaladhatná azt a szintet, amelyre a községi önkormányzat által kibocsátott könyvtárcsekkek fedezetet nyújtanának. A kínálat bővülése kedvezően hatna az igények növekedésére, az igényszint emelkedésével pedig a könyvtárhasználók a könyvtárhasználati támogatás növelését sürgetnék a helyi vezetéstől. A finanszírozás új rendszere ily módon közvetve hozzájárulhatna a községi könyvtárak sanyarú helyzetének javulásához is. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a kisközségi könyvtárak többsége ma is "ingyenkonyha", ahogy Szabó Ervin 1910-ben a szegényes és avult állományú népkönyvtárakat minősítette. A tipikus helyzet: a fenntartó nem hajlandó növelni a vegetáló könyvtár költségvetését, arra hivatkozva, hogy a könyvtárt kevesen használják. Megfelelő támogatás hiányában a könyvtár még az alapszolgáltatások elfogadható szintű nyújtására sem képes, nemhogy a fejlesztésre. A (potenciális) használóknak az adott helyzetben nincsenek tapasztalataik arról, hogy mit nyújthatna számukra egy jól működő könyvtár, így nem is szorgalmazzák a község vezetésénél a könyvtár támogatását. Ilyen körülmények között a községi könyvtár költségvetésének emeléséért a tanácson kilincselő módszertanos többnyire csak szélmalomharcot folytat.

***

A diktatúrától a demokráciáig a különféle társadalmi formációk működésére egyebek mellett az is jellemző, hogy a szellemi értékteremtés és -közvetítés folyamatait a kormányzat milyen eszközökkel igyekszik ösztönözni. A lehetőségek skálája széles: a direktutasítástól az elváráson át az érdekeltség megteremtéséig terjed. Magyarországon ma az államilag finanszírozott kulturális szolgáltatások terén a működési feltételek biztosításához kapcsolódó *elvárások* hivatottak a domináns ösztönző erő szerepét betölteni. Az országos feladatkörű könyvtártól elvárjuk, hogy központi szolgáltatásokat fejlesszen ki és tartson fenn (ha van miből), elvárjuk, hogy ezeket propagálja és terjessze; a városi, megyei könyvtáraktól elvárjuk, hogy e szolgáltatásokat igénybe vegye és közvetítse, hogy egymással együttműködjenek, és így tovább, a könyvtárosig, akitől elvárjuk, hogy felkészült, gyors, pontos és udvarias legyen. Ugyanakkor az egész rendszerből hiányzik a valódi érdekeltség, s emiatt még a vékonyan csordogáló költségvetési források is a lehetségesnél alacsonyabb hatékonysággal hasznosulnak a rendszerben. A fentiekben vázolt működési-finanszírozási

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

modell egyik alapelve éppen az, hogy a semmire sem kötelező irányelvek s a működési feltételek felett nagyvonalúan elsikló elvárások helyett az *érdekeltséget* tegye a működés motorjává.

Jegyzetek

1. Ilyen reformelképzelésekről olvashattunk például PAPP István: Közművelődési könyvtárak és innováció = Könyvtáros, 38.évf. 1988. 4-6.sz. 203-208.p.; 253-258.p.; 326-332.p., TAMÁS Tibor: Utat a kiutaknak! Kísérletezés - piac - vállalkozás a könyvtárban = Könyvtári Figyelő, 35.évf. 1989. 1.sz. 25-44.p.; SZENTE Ferenc: Könyvtárpolitikai töprengések. A kívülről irányítás tündöklése és bukása = Könyvtári Figyelő, 35.évf. 1989. 2.sz., 121-127.p.; HEGEDŰS Péter: Közkönyvtárak szolgáltatásainak finanszírozása = Könyvtári Figyelő, 35.évf. 1989. 2.sz. 183-189.p. írásaiban.
2. GOSZTONYI György: Az egészségügy finanszírozásának ideáltípusai és működésének néhány kérdése. In: Az infrastrukturális ágazatok gazdaságtana. Bp. 1986. Művelődéskutató Intézet, 92.p.
3. LUKÁCS Péter: Iskola a piacon = Mozgó Világ, 1988. 5.sz. 16-17.p.
4. SAY István: A társadalmasítás problémája = Népművelés, 1988. 6.sz. 36.p.
5. SZABÓ Ervin: Emlékirat községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten. In: KOVÁCS Máté: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Bp. 1970. Gondolat, 246.p.
6. Schuchardt-Holler-Glang-Süberkrüb (et al.): "Konsolidierung" = Buch und Bibliothek. 35.Jg. 1983. 9.no. 658-670.p.
7. Ez a pályázati szisztéma alapelveiben hasonló ahhoz, amit TAMÁS Tibor javasol a Könyvtári Figyelő 1989/1. számában a LISKA-féle vállalkozási koncepció alapján. A különbség: Tamás Tibor olyan modellt ír le, amelyben a pályázó célja és egyben a licitálás tétje az *üzleti* vállalkozásként működtetett könyvtár révén elérhető *profitszerzés*. E sorok írója ezzel szemben a *nonprofit* vállalkozásként működő könyvtár vezetésére a tisztes *fizetésért* pályázókat javasolná versenyeztetni.
8. HIDY Péter: El nem nyelt iratok. Bp. 1988. Múzsák, 113.p.

* * *

NEMZETKÖZI VIDEOKONFERENCIÁVAL zárult az Európai Közösség országainak a fejlődés irányaival foglalkozó könyvtárgépesítési és hálózatszervezési konferenciája (Brüsszel, 1990. máj. 9-11.); műholdas kapcsolat révén "szóltak hozzá" a tárgyhoz az USA, Japán és néhány európai ország könyvtárügyének képviselői. (CLR Reports, 1990. jún.)

* * *

MEGOSZTVA KATALOGIZÁLJA KÖTELESPÉLDÁNYAIT Nagy-Britannia öt illetékes könyvtára (az ír, a skót és a walesi kiadványokat pedig az illető nemzeti könyvtárak). A "külső" rekordok folyamatosan bekerülnek a British National Bibliography MARC-fájljába; a BNB nyomtatott kiadásában viszont csak azután, ha a British Library is megkapta a dokumentumot és saját követelményeinek megfelelően kiegészítette a rekordot. (Select; National Bibliographic Service Newsletter, 1990. júl.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az országgyűlési képviselők tájékoztatásáról*

Jurcsik Erzsébet

"... a parlamenti könyvtár célja, hogy valamely nép politikai életének, társadalmi problémáinak megértéséhez, jobb politikai berendezésének, vagy egyes kérdések jogilag való szabályozásának céljaihoz anyagot szolgáltasson, a törvényhozás, a politikai irányítás előjogait gyakorlók számára."[1]

A parlamenti - szorítkozzunk a felsőházinál tradicionálisan jobb képviselőháziakra - könyvtárak általában a 19. század második felében jöttek létre, indultak fejlődésnek. A második világháborút követően a differenciálódó végrehajtás a törvényhozás ellenőrzési feladatának kiszélesedését, a vizsgált területek gazdagodását, az információ iránti igény megnövekedését eredményezte. A parlamenten belül megnőtt igények kielégítésére sokhelyütt dokumentációs, tájékoztatási, kutatási, sajtófigyelő szolgálatok váltak ki a parlamenti könyvtárból, vagy jöttek létre tőle függetlenül.

A legtöbb nyugat-európai országban[2] ma történetileg a képviselőházi könyvtár köré szerveződött, az illető parlament működési mechanizmusától, anyagi lehetőségeitől, illetve a parlamenti könyvtárnak az adott ország könyvtári rendszerében elfoglalt további funkciója által meghatározott, tájékoztató szolgálatok együttese működik. Tapasztalataik szerint azokban az esetekben, amikben bármely oknál fogva ezek a parlamenti szolgáltatások önálló egységként a könyvtártól függetlenül tevékenykednek, jelentkezhet a kooperációra való hajlam hiánya, a kettős munkavégzés, az emberi és anyagi eszközökkel való pazarlás, az információhiány veszélye.

A parlamenti információs rendszerek skálája a par exellence Library of Congress/Coingressional Research Service-től a jól, vagy kevésbé jól épített jogi, politikai, parlamenti, nemzetközi dokumentum-gyűjteményekkel, korszerűsített szolgáltatásokkal rendelkező könyvtárakig terjed.

"Ennek a központi politikai könyvtárnak egész belső könyvtári politikáját és szolgálatának berendezését legszűkebb olvasóközönségéhez a parlament (a törvényhozó testület) tagjaihoz való viszonya határozza meg."

A képviselőkhöz való viszony alapján az Országgyűlési Könyvtár történetében[3] négy periódust figyelhetünk meg.

1868-1947: szervezetileg a képviselőházhoz kapcsolódó, elsősorban az alsóházi, de 1912-től a felsőházi tagok tájékoztatását, igényeit kielégítő intézmény. Külső kutatók számára csak korlátozott mértékben volt hozzáférhető.

Állománygyarapítási stratégiáját a törvényhozás munkájának segítése vezérelte, így elsősorban a hazai és külföldi ("... mert mint példákból, azokból okulnia kell

* A cikk 1990 júniusában íródott.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az egyre jobban összefüggő és egybefonódó Európában.") államtudományi, parlamenti, közgazdasági, történelmi művek beszerzésére fordítottak figyelmet.

1947-1952: fokozatosan megszünt a képviselők könyvtárhasználata. Annyira fölöslegessé vált az akkori országgyűlés számára, hogy két lépcsőben szervezetileg is leválasztásra került a T. Házról:

1949-ben megszüntették az ellenőrző és tanácsadó szerepet betöltő Könyvtári Bizottságot és a házelnök irányító hatáskörét, majd

1952-ben minisztertanácsi határozattal, nyilvános közkönyvtárként, a Népművelési Minisztérium fennhatósága alá helyezték.

1952-1985: között országgyűlési és minisztertanácsi határozatok szólították föl a könyvtár főhatóságát, hogy elsősorban a jogszabálygyűjtemények hozzáférhetőségével álljon a képviselők rendelkezésére. 1975 óta maga a könyvtár is tett kísérleteket, hogy felhívja a képviselők figyelmét gyűjteményeire, speciális szolgáltatásaira. Ennek ellenére, egészen az 1985-ben, többes jelölés alapján megválasztott országgyűlésig a képviselők és az országgyűlés hivatali szervei részéről teljes közönyt tapasztaltunk. Ennek oka természetesen az országgyűlés látszatszerepében, a képviselői munka súlytalanságában, a képviselőnek megválasztható személyek politikai rendszernek megfelelő kondicionáltságában keresendő. Az üléseken gyakorlatilag nem volt vita, a törvényjavaslatokat szinte egyhangúan fogadták el. Ilyen körülmények között teljesen felesleges lett volna bárkinek időt és energiát pazarolni a javaslatok érdemi elemzésére, esetleg módosító javaslatok előkészítésére.

Mint a fentiekből kitűnik 1947 és 1985 között képviselői igény nemigen jelentkezett a könyvtárban. *1985-ben*, közvetlenül az új országgyűlés megalakulását követően, egy kis megélénkülés volt tapasztalható: 85-től 89 közepéig kb. évi 10 közvetlenül képviselőtől származó referensz kérdésünk volt.

Az első igazi változás akkor következett be, amikor 1988 ősze és 1989 tavasza között, az akkor ellenzékként emlegetett független képviselők, az azóta is képviselői olvasóként működő könyvtári termet vették igénybe a maguk számára rendezett tájékoztató összejövetelekhez. A meghívott előadók és független szakértők bevonásával rendezett viták olyan témakörökkel foglalkoztak, mint: a politikai rendszerváltás koncepciója, az államháztartási reform kérdései, az alkotmány reformjára és az alkotmánybíróságra vonatkozó javaslatok stb. Ezt az 5-6 alkalmat ismét csend követte, majd hirtelen, az 1989-es nyári események következtében, ugrásszerűen megnőtt a referensz kérdések, irodalomgyűjtések iránti igény. A 89/90-es ciklus végén a kérdések sok esetben nem képviselőktől, hanem a parlamenti apparátus különböző egységeitől érkeztek. Nem tisztázott, hogy ezeket csak közvetítették, vagy esetleg saját munkájuk hátteréként volt rá szükségük.

Tényleges, egyértelmű változás az 1990 március/áprilisi választások után következett be: az országgyűlés megalakulása óta heti átlagban 15-20 képviselő keresi fel a könyvtárat. Sok esetben még nem konkrét kérdéssel jönnek, hanem csak ismerkedni akarnak a rendelkezésükre álló teremmel, a könyvtár anyagával, szolgáltatásaival. Nem egy esetben újságot olvasva, beszélgetve vagy hozzászólásokra készülve itt töltik a hosszabb-rövidebb szüneteket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtár jelenlegi szervezetében tulajdonképpen négy helyen csapódnak le a tájékoztatási igények:

- A hagyományos referensz szolgálat tájékoztat általában a faktografikus, történeti vonatkozású kérdések esetében. Ez az osztály látja el a képviselői olvasóterem felügyeletét. Munkatársai alaposan ismerik a törzsállományt, a magyar országgyűlési és törvénygyűjteményeket. Mind a négyüknek felsőfokú végzettsége van, s véletlenül egyik szakja mindegyiküknek a történelem volt.
- Információs és Dokumentációs Osztály: három főmunkatársa bölcsész, közgazdász és informatikai végzettségű. Az osztály több nyelven beszélő stábja végzi az 1974 óta épülő világpolitikai adatbázis dokumentációs előkészítését. Ez az osztály a fő szervezője az 1989 óta működő belpolitikai számítógépes sajtófigyelésnek is. A kérdések gyakran futnak be közvetlenül hozzájuk, de az általános tájékoztatásnál felmerülő, ezeket a szolgáltatásokat igénylő kérdéseknél a két osztály sokszor együttműködik.
- Ugyanez mondható el a Jogi Osztályra is. Náluk épül a külföldi jogszabályokat és jogi szakcikkeket regisztráló, szintén számítógépes szolgáltatás, készül a magyar jogi bibliográfia, illetve állítják össze a jogi irodalomra vonatkozó eseti bibliográfiákat. Az osztályon hat felsőfokú végzettséggel rendelkező munkatárs dolgozik. Ők azok, akik a szóbeli jogi tájékoztatásban is aktívan részt vesznek.
- A nemzetközi szervezetek (ENSZ, UNESCO, ILO) és külföldi parlamenti dokumentumok különgyűjteményében jelenleg két felsőfokú végzettségű munkatárs dolgozik. Specialitásuk az ezen szervezetek, parlamentek működésével, iratanyagával, vitáival kapcsolatos tájékoztatás.

Ha ezen rövid felsorolás után áttekintjük a tájékoztatásban résztvevő kollégák felkészültségét, megállapíthatjuk, hogy legtöbbjük jogi, történészi, könyvtárosi, és/vagy nyelvi diplomával rendelkezik. Arányukból következően legjobban a jogi, jogtörténeti, történeti, nemzetközi szervezetekkel kapcsolatos kérdésekre vannak felkészülve. A felkészültség színvonalát emeli, hogy ezen kollégák zöme 10-15 éve, több munkakört alaposan megismerve, dolgozik a könyvtárban.

Nyelvismeret vonatkozásában szintén elég jó a helyzet, mivel ezen kollégák 99%-a angol nyelvvizsgával s néhányuk két, három, sőt négy nyelv ismeretével rendelkezik. Nincs viszont szociológiai, s a gyűjtőkörünktől idegen, műszaki, természettudományos képzettségű munkatársunk. Ilyen problémák felmerülésekor csak közvetítő szerepet vállalhatunk.

"... az igazi törvényhozónak állandó, soha nem szűnő éberséggel kell nemes értelemben vett politikai beállítottságú szellemiségét ápolnia s állandó táplálékkal ellátnia."

A választott törvényhozói testület tagjai szinte minden országban a legkülönbözőbb foglalkozással, hivatással, végzettséggel rendelkeznek. Ebből eredően más és más az információs igényük, tájékozódási kultúrájuk, lehetőségük.

A mai magyar országgyűlés összetétele - felsőfokú végzettséggel rendelkezik több mint 90%: 100 tanár, 77 jogász, 49 közgazdász, 19 agronómus, 40 mérnök, 32

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

orvos, 3 gyógyszerész, 13 állatorvos, 13 pap[4] illetve teológus van közöttük -, kedvezően kellene, hogy hasson a könyvtárhasználatra, illetve új igényeket támaszthatna a szolgáltatások bővítésére. Minden új képviselőnek - ennek az országgyűlésnek öt olyan tagja van, aki 1949 előtt volt képviselő, s az 1985/90-es ciklus képviselői közül 14-en lettek újraválasztva - amikor megkezdi parlamenti munkáját, egy sor számára ismeretlen kérdésben kell megalapozott véleményt alkotnia, döntést hoznia. Igaz ez még abban az esetben is, ha korábban a közigazgatásban, vagy olyan közhivatali munkakörben dolgozott, ami bizonyos fokig felkészíthette a törvényhozói munkára, vagy ha a tárgyalásra kerülő kérdés szorosabban vett szakterületéhez tartozik.

Ráadásul a tömegkommunikációs eszközökön, hivatali és magán postájukon (petíciók, levelek, hírdetések), pártjukon, választókerületükön, a bizottsági munka során a kormányzati szervek különböző szintjeitől származó iratokon keresztül információs áradat borítja el őket. (Például, amig 1985-től 1989 júniusáig kb. 150 írásos anyagot kellett feldolgozniuk, addig 1989 szeptemberétől 1990 márciusáig ennek majdnem a háromszorosát, s ez a szám, csak a szorosan vett ún. országgyűlési irományokra vonatkozik.)

A fenti forrásokból származó némely információ azonban távolról sem tekinthető elfogulatlannak, sőt esetenként megalapozottnak sem. Természetesen a kormányzati szervektől érkező anyagok is az előterjesztő, tájékoztató meggyőződésének, céljainak megfelelően készülnek. A napirendre kerülő problémák szám- és témabeli sokfélesége - pl. új határátkelők megnyitásától, büntetőjogi kérdéseken át az energiaellátás műszaki vonatkozásáig - a döntéshozatal tényleges felelőssége, fokozza a szakterületükhöz nem tartozó, vagy akár éppen azon belüli részletkérdésekre irányuló információ jelentőségét. Nem egy esetben alapvető kívánalom lehet a válasz gyorsasága is. Mindez megnöveli a hivatásos tájékoztató intézmény, esetünkben a parlamenti könyvtár, felelősségét a képviselői tájékoztatás irányában. A könyvtárat reprezentáló személyeknek maximális tudásukkal, a hazai választási kampány durvaságai miatt fokozottan előítéletektől mentesen, saját esetleges párttagságuktól, szimpátiájuktól függetlenül, egyenlő mértékben kell segíteniük a bármelyik párt színeiben jelentkező képviselőt. Ez nem jelenti azt, hogy a könyvtárosnak ne legyen saját véleménye az illető kérdésről, vagy a dokumentumok prezentálásakor ne kommentálja azok esetleges érdemeit, hibáit. Törekedni kell azonban, minden esetben, a megalapozott, objektív véleményalkotásra. Fontos továbbá, hogy lehetőleg a kérdező és válaszadó között közvetlen kapcsolat jöjjön létre. Ez elősegíti a kérdés pontosítását, csökkenti az irreleváns, redundáns válasz esélyét. Figyelembe kell venni azt is, hogy a rendelkezésre álló személyek közül, lehetőleg az illető szakterületen, a keresett irodalom vonatkozásában, vagy egyszerűen az adatbázis - a hagyományos katalógust is beleértve - ismeretében legtöbb tapasztalattal, gyakorlattal rendelkező kolléga/ák adja/ák meg a választ. A feltett kérdéssel kapcsolatban - a válaszadás mélységének meghatározásához - célszerű tisztázni, hogy az egy aktuális politikai eseménnyel kapcsolatos egyszerű tényre irányul-e, vagy esetleg a képviselő bizottsági munkájának, interpellációjának, indítványának hátteréül szolgál.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ennek megfelelően a képviselői igények (angolszász parlamenti könyvtárak vizsgálata alapján) az alább felsorolt, általában együttesen jelentkező, típusokra oszthatók.

- Gyors, gyakorlatilag azonnali választ igénylő faktografikus tájékoztatás: háború előtti magyar országgyűlés ülésrendje, miniszterelnöki eskü szövege 1867-1947 között, volt-e önálló iromány ként, vagy kötetként kiadott kormányprogram a háború előtt, stb.
- Más gyűjteményben rendelkezésre nem álló, a parlamenti könyvtárak speciális dokumentumait igénylő: képviselői összeférhetetlenség hazai és külföldi irodalma, házszabályok, 1989 őszi alkotmánymódosítás vitája és irományai.
- Egy-egy témakör szakirodalmát ismertető írott összefoglaló, a tárgyalásra kerülő kérdés mellett vagy ellen érvelő állásfoglalás-tervezet, hivatkozási anyaggal, dokumentációval: az Országgyűlési Könyvtárban ilyen igény eddig nem jelentkezett, s ha jelentkezne, nem vagyunk ellátására felkészülve.
- Bibliográfia, egyszerű vagy annotált, egy-egy napirendi pontra vonatkozóan: munkanélküliség, abortusz, párttörvények külföldön az elmúlt 20 évben, világkiállítások története.
- Közvetítés más intézménytől beszerezhető válasz esetében, illetve információ beszerzése külső forrásból: a füstölgő gépjárművek ellenőrzésére indított BRFK kampány sorsa.
- Szakértői segítségnyújtás: nem vagyunk rá felkészülve. Ennek ellenére, egy ilyen eset előfordult a könyvtár gyakorlatában, amikor 1989 őszén az OVH itt tette hozzáférhetővé Bős-Nagymaros teljes tervdokumentációját, s egy héten keresztül szakértők álltak a képviselők rendelkezésére. Megjegyzem, hogy az akkori országgyűlésnek mindössze 10-15 tagja mutatott érdeklődést az anyag és a szakértői vélemények iránt.
- "Menedékhely", ahol a szünetek, az illető képviselő számára kevésbé érdekes viták ideje kényelmesen, hasznosan eltölthető: fentebb már említettem, hogy a jelenlegi országgyűlés tagjai már használták a rendelkezésükre álló termet ilyen minőségében is.

A felsorolt néhány minta is érzékelteti, hogy az eddigi aktív képviselői érdeklődés jellegzetesen kétirányú: van egy nagyon erős történeti érdeklődés a magyar parlamenti, államjogi rendszer háború előtti hagyománya iránt, s ez párosul a nyugat-európai országok gyakorlatának megismerése iránti törekvéssel.

"A fokozódó kívánalmaknak annál könnyebben tudnak eleget tenni, mert a saját költségvetésüket önmaguk megállapító parlamentek, különösen ha az elnöki méltóságot könyvszerető és könyvpártoló személyiség tölti be, könnyen elő tudják teremteni a fedezetül szolgáló összegeket."

A képviselői tájékoztatás vonatkozásában is megfigyelhető az a sajátosan hazai átok, hogy az igények és a lehetőségek szinte soha nincsenek összhangban. Az Országgyűlési Könyvtár esetében ez úgy nyilvánul meg, hogy a hetvenes, és még a nyolcvanas évek vége felé is rendelkezésre állt egy viszonylag megfelelően - gyarapítási, gépesítési forrásokkal, személyi állománnyal egyaránt - ellátott könyvtár, amire a törvényhozás igényt nem tartott, rá sem hederített. Közben a könyvtár töretlenül

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

folytatta eredendő céljának megfelelő munkáját, felkészülve arra, hogy bármikor az érdeklődő képviselők segítségére legyen. Ma viszont, amikor a törvényhozás visszanyeri egykori jelentőségét, munkastílusát, a parlamenti munkára való felkészülés szükségessége miatt egyre többször fordulnak a könyvtárhoz. A könyvtár körülményei, munkafeltételei azonban rohamosan romlanak: az egyszerű napi munka, a meglévő szolgáltatások (a gyarapítás nehézségeiről, a személyi állomány csökkenéséről nem is beszélve), ellátása, szinten tartása is súlyos gondot okoz, nem hogy fejlesztésen lehetne gondolkozni. Ahhoz, hogy az Országgyűlési Könyvtár meg tudjon felelni a megújuló és nagy felelősséggel járó követelményeknek, feltétlenül a feltételek javítására lenne szükség.

Ennek a törvényhozásnak, amelynek már csak "tudós" volta miatt is értékelnie kellene az információval való ellátottság lehetőségét és minőségét, illene figyelmet fordítania nem csak az Országgyűlési Könyvtár de a nemzeti értékeket őrző és szolgáló, hasonló gondokkal küzdő többi gyűjteményre is.

Ma csak reménykedni tudunk abban, hogy

"... mindaddig lesz minden kultúrállamon belül hivatása tudatában munkálkodó könyvtár, amig egy nép politikai sorsáról maga akar gondoskodni és ehhez a művéhez fel akarja használni az emberi tudást is."

Irodalom

1. Az idézetek TRÓCSÁNYI Györgynek, a könyvtár egykori igazgatójának: Parlamenti Könyvtárak. (Bp. 1937.) című művéből származnak.
2. Legislativ libraries and developing countries. Ed. Dermot Englefield. 1986, U.S. Gov. Print. Off. Washington. 34 p.
   BARKER, Anthony - RUSH Michael: The member of parliement and his information. 1970, Allen & Unwin Ltd. London. 443 p.
   LAUNDY Philip: Parliamentary librarianship. 1981, Lib. Ass. London, 154 p.
3. OK történetéről részletesen ld. JÓNÁS Károly: Az Országgyűlési Könyvtárról = Országházi Hírek, 1987/2-3.sz.; A képviselői tájékoztatás és az Országgyűlési Könyvtár = Könyvtáros, 1988/2.sz.
4. Magyar Hírlap, 1990. máj. 2.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Talán álmodni
Az IIF-ről - a felhasználók oldaláról

Baranyai György

A zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtár (DFMK) helyzetéből- vagyis a vidék-Magyarország nyilvános közkönyvtári hálózatának egyik közbülső csomópontjából tekintve a kérdést - stratégiai jelentőségű szerepvállalásnak tekintettük azt, hogy a zalai térség jövőbeni fejlődését szolgálva - tehát a majdani információfelhasználók alapvető fontosságúvá váló egyéni és közösségi érdekeire gondolva - belépjünk az IIF-hálózatba s másokat is bejuttassunk oda.[1-3.]

A helyzetet általánosabban is mérlegelve, olyan következtetésre jutottunk, hogy - hazai körülményeink között - vidéken a megyei könyvtárak lehetnek azok a szerepvállaló bázisintézmények, amelyek a hazai információs infrastruktúra kiterjesztésében nélkülözhetetlenül szükséges második lépést az IIF-ből megtehetik, s így a Könyvtári Információs Rendszert (KIR) felnevelhetik. (A szakma összefogásának s a Könyvtári Egyesülésnek jelentős szerepe lehet ebben.)

Az alapvetést, a döntő első lépést az "elitista" K+F Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program tette meg és teszi azáltal, hogy a magyar szellemi élet meghatározó színtereit - a tudományos, felsőoktatási és információs központok körét - az információs technológia európai igényű követelményeire tekintő figyelemmel a nagyvilágra is nyitott hálózatba fogja.

Az ebből fakadó második lépést, a *korszerűen "populista" áttörést a vidék-Magyarország nyilvános közkönyvtári hálózata teheti meg,* ha a megyei könyvtárak teljes köre és közreműködésükkel a városiak zöme egy éven belül (!) csatlakozik a rendszerhez.

Miért a nyilvános közkönyvtári hálózat? Egyszerűen azért, mert Magyarországon nincs más olyan kiterjedt, kompetens hálózat, amely helyettük és náluk jobban és "közhasznúbban" megteheti ezt. Jusson végre érvényre a szerves fejlesztés józan ökonómiája!

És miért most? Azért, mert a rendszerváltásban önkormányzati létre áttérő vidék-Magyarországon igen sürgősen, hatékonyan, szervezetten és a legolcsóbb módon kívánatos létrehozni állami szubvencióval a számítógépes technológián alapuló nyilvános információszolgáltatás könyvtárakba szervült, esélyegyenlőséget és felzárkózást felkínáló hálózatát, a járványszerű modernizálás "fertőzési gócait". Mégpedig úgy, hogy azok az ingyenes és/vagy olcsó hozzáférhetőségükkel nemes hivatásként tölthessék be azt a szerepet, amelyet aljas-nemtelen módon (másutt) az iskolák környékén tanyázó ingyenes kábítószerosztogató-rászoktatók tesznek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kézenfekvő, hogy az egységesülő információs rendszerbe kapcsolt megyei és városi könyvtárak így még inkább szerves részeivé válnak vidéken az oktatásfejlesztési programoknak, hiszen mindenhol az oktatási intézmények gyűrűje veszi őket körül, s hagyományosan "területi (házon kívüli) iskolai könyvtárak"-ként is működnek.[4-5]

Ha az új kulturális kormányzat a nyilvános közkönyvtári hálózatba építhető információs infrastruktúra országos programját konstruktíven felvállalja - sürgősen kidolgoztatja és méltó módon finanszírozza - néhány év múlva már önszervezőbb módon is fejlődhet e hálózat tovább. Addigra az önkormányzati figyelemből és a helyi közösségi érdekfelismerésből talán már erre is futja. (Ne csak turistaúton pillanthassunk a jövő információs társadalmába, de hazai talajon is serkenjen fel a teremtő képzelet.)

Ha viszont ez elmarad, félő, hogy a közkönyvtári hálózat új kihívásokkal próbára tett alkalmazkodóképessége végzetesen megtörik: vidéki közkönyvtárainkból a társadalmi lét perifériája felé sodródó rétegeknek majd egyfajta kulturális lacikonyhaként kínálhatunk fogyó szellemi táplálékot - "mesét az írógépről".

* * *

A megyei és városi könyvtárak teljes körének központi finanszírozással történő egységes bekapcsolása az IIF-hálózatba viszonylag olcsó, hiszen a meglévő IIF-hálózat, annak fejlesztési, adatbázisépítési stb. költségei e programot már nem terhelik, s a nagyobb tételű hardver-szoftver beszerzés a legkedvezőbb árajánlattal és kellő szakértelemmel valósítható meg. Az elemi *hardver-szoftver* szükségletek intézményenként talán ezek lehetnének: IBM PC AT, 40-80 Mbyte winchester, színes monitor, Epson FX 1050-es nyomtató, szünetmentes áramforrás, IIF-keretrendszer, Discovery 2400 H típusú modem (telefonvonalas csatlakozás esetén), valamint csomaghálózati NUI, postai üzembehelyezés, üzemeltetési alapköltség, postai alapdíj. A KIR-ben a Magyar Nemzeti Bibliográfia Adatbázis és a Nemzeti Periodika Adatbázis térítésmentes igénybevételét javasoljuk, s az OSZK ezért (is) folyamatos állami szubvenciót kapjon. Egyéb hazai adatbázisok *online* igénybevételében az információ áru jellege érvényesüljön a szolíd haszon elve alapján, figyelemmel arra, hogy ezen adatbázisok rendre állami szubvencióval épültek s épülnek, s hogy a telefonvonalas csatlakozókat (felhasználókat) az interurbán telefonköltség is terheli. (A vidéki digitális telefonközpontokba telepítendő ún. sokbox berendezések révén e költségek majd mérséklődnek, hiszen a környékbeli telefonok a megyeszékhelyek X.25-ös végpontjain is beléphetnek majd az IIF-hálózatba.)

Jelen körülmények között igen fontosnak tartjuk, hogy a KIR-be kapcsolt közkönyvtárak nyilvános online szolgáltatása standardizált körű *offline* szolgáltatásokkal egészüljön ki pl. számítógépes jogszabály-nyilvántartó-figyelő rendszer (Igazságügyi Minisztérium vagy UNIO Kft.), MSZHIR (Szabványügyi Hivatal), PRESSDOK (Országgyűlési Könyvtár) stb., s ezekhez is térítésmentesen vagy jóval mérsékeltebb áron (állami szubvencióval, nagybankok sponzorálása által stb.) jussanak a könyvtárak. Továbbá: a szükséges folyamatos aktualizálásra csak a megyei könyvtá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rak fizessenek elő, viszont folyamatosan joguk legyen a városi könyvtáraknak ingyenesen továbbadni azokat. Megfontolásra ajánljuk: a megyei könyvtárak majd a saját *TEXTAR*-adatbázisukat ingyenesen töltsék le a városi könyvtárak gépeire (s folyamatosan aktualizálják azokat). Ezzel is gazdagíthatjuk a tájékoztatást (helyismereti gyűjtemény stb.) s a megyén belüli könyvtárközi kölcsönzést. (Ez esetben a városi könyvtárak gépeinek winchester-kapacitását ehhez kellene méretezni.)

Kívánatos lenne a KIR-be kapcsolt könyvtárak teljes körét ellátni azonos típusú *telefax* készülékekkel (folytatni e téren is a megkezdett programot). A sor végére maradt a talán legnehezebb, az *emberi tényező*, a személyi feltételek kérdése. A képzés, továbbképzés szubvencionált költségei, intézményenként legalább 2-2 fő PC-tanfolyami kiképzése, adatbáziskezelői tanfolyam, programnyelvek ismerete (Micro-ISIS, DOBIS/LIBIS, TEXTAR, IIF-keretprogram stb.). Úgy véljük, a képzést egy éven belül, s zömmel megyénként kellene megszervezni, s kisebb részben Budapesten. Költségkímélés céljából központilag készülhetnének ehhez hajlékony lemezen oktatóprogramok is.

Jegyzet

1. BARANYAI György. Belépő a jövő információs társadalmába (?!) = Egerszeg, 1989. augusztus 24.
2. BARANYAI György: A "tudásipar" zalaegerszegi bázisa = Zalai Hírlap, 1990. február 27.
3. BARANYAI György: Vállalkozó könyvtárak = Zalai Hírlap, 1990. június 8.
   Tanubizonyságul e cikk néhány részletét közlöm: A Deák Ferenc Megyei Könyvtár igyekezete nyomán Zala megyében a közeli jövőben lehetővé válik, hogy az IIF-rendszerbe a nagyobb városi könyvtárak - a zalaegerszegi, nagykanizsai, keszthelyi és lenti - is bekapcsolódhassanak. A bekapcsolódás gépi feltételeit a Megyei Informatikai Bizottság és a helyi intézményfenntartók közösen biztosítják.
   ... Az említett információbázisok azonban nemcsak önmagukkal - saját szolgáltatásaik korszerűsítésével - törődnek. Nevezett könyvtárak - a Zalegerszegi Könyvtárpártoló Alapítvány közreműködésével - a zalai információs infrastruktúra kiépítésében felvállalták a szervezés-gondozás feladatait is. Azaz hozzásegítenek ahhoz, hogy a hazai (és külföldi) szakirodalmi-bibliográfiai adatbázisok kinekkinek a saját munkahelyéről közvetlenül is elérhetők legyenek.
   ... Megkezdődött az információs rendszerhez kapcsolódó telefonvonalas területi hálózat szervezése. Az első zalai csatlakozók köre 19 résztvevőt foglal magába, döntő többségük oktatási-művelődési és egészségügyi intézmény. Az elmúlt napokban újabbak csatlakoztak. A Zalaegerszegi Könyvtárpártoló Alapítvány és a Deák Ferenc Megyei Könyvtár ambiciózus programot dolgozott ki: pályázatot nyújtott be a Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítványhoz vissza nem térítendő támogatás elnyerésére, "a zalai kisvállalkozók együttműködési köre" javára. Minden elnyert forintot és fillért arra kívánnak fordítani, hogy fél év alatt 30 zalai kisvállalkozás kapcsolódhasson be az információs adatbázisokhoz elvezető rendszerbe. A Deák Ferenc Megyei Könyvtár vállalta, hogy a fentebb említett csatlakozói-együttműködési kör mintegy félszáz résztvevője számára ingyenesen biztosítja az adatbázis-kezelői kurzuson való részvételt, az adatbázisok ingyenes gyakorló használatát és a folyamatos szaktanácsadást (augusztus 27-től kezdődően hétfő délelőttönként, legalább 20 alkalommal).
   A közvetítői haszonszerzés mindennemű vádjától mentesen vállalkozó megyei könyvtár nyílt üzletpolitikát folytat: feltevésünk szerint ugyanis e szervezői-gondozói menedzseri tevékenység olyan

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

befektetés, amely az önzetlen közreműködést kísérő erkölcsi elismerésben, a helyi társadalomban kivívott közmegbecsültségben, a közkönyvtárakat fenntartó támogatásban, s a majdan sikeres kisvállalkozások önkéntes alapon történő viszonttámogatásában nyilvánul meg.
Vagyis reméljük, hogy az érintettek a kiszolgálásukban serénykedő könyvtárakat s a Zalaegerszegi Könyvtárpártoló Alapítványt a tartós közérdekű kulturális céljaik megvalósításában a következő évek során is segítik.

4. Az egerszegi Könyvtárpártoló Alapítvány oktatásfejlesztési programja = Egerszeg, 1990. március 8.
5. BARANYAI György: Nem szeretném bírálni a "magyar oktatási" törvénykezést... = Egerszeg, 1990. március 15.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A természettudományok* dokumentum- és információellátásáról
Hazai helyzetkép-vázlat és javaslatok

Sz. Nagy Lajos

Tájékozódó felmérést végeztünk a címben jelzett kérdéskörben olymódon, hogy az ellátásban döntő szerepet játszó országos feladatkörű tudományos és szakkönyvtárak túlnyomó részét meglátogattuk, és konzultációt folytattunk állományukról, szolgáltatásaikról és a használat tapasztalatairól. A felmérést több okból is időszerűnek éreztük. Kettőt emelnénk ki ezek közül. Elsőként azt, hogy az alaptudományi kutatások és oktatás ellátásának publicitása hosszú időn át háttérben maradt az általában gyorsabb és többféle tájékoztatást igénylő alkalmazott tudományi és főként termelési-fejlesztési területeké mögött. Másodikul azt említhetjük, hogy a természettudományi ellátás könyvtári-információs struktúrája hazánkban mind a műszaki, agrár- és orvostudományi, mind a társadalomtudományi ellátási struktúrától különbözik abban, hogy az évek során nem igazán alakultak ki az egyes természettudományi ágak országos információs vagy szakközpontjai. Az ilyen szerepkörre alkalmas természettudományi gyűjtemények többségének ugyanis az a specifikuma, hogy egyszerre *számos* természettudományi ágban megközelítően egyformán kell szolgáltatnia. Mármost e sokágú gyűjtemények többé-kevésbé nemcsak egyenrangúak, de hasonló feltételek között is dolgoznak, így tulajdonképpen bármelyiknek a "fő központtá" történő kiemelése, vagy az egyes tudományterületek központi szerepének köztük történő fölosztása nagyrészt csak önkényes határozattal volna lehetséges. Miután pedig a 70-es évektől fogva táplált remény a fő központi szerep betöltésére is hivatott ELTE TTK Könyvtár megépítéséről egyre biztosabban elhamvadni látszik, a struktúra megváltozására nem számíthatunk. Lényeges tehát tudnunk, hogyan képes ez a sokközpontú (vagy központ nélküli) könyvtáregyüttes a vállalt, illetve rá háruló feladatok ellátására, alkot-e valóban együttest, kihasználja-e az együttműködés és munkamegosztás lehetőségeit, stb.

* A természettudományok fogalmát és körét - tekintettel a vonatkozó hazai dokumentum- és információs bázisokra is - némi prakticizmussal úgy vonjuk meg, hogy csak a tudományegyetemeken oktatott alaptudományi stúdiumok tartozzanak bele. Az érintkező alkalmazott tudományok (műszaki, agrár, orvosi) ellátása tehát nem tartozik vizsgálódásunk körébe, noha az is természetes, hogy teljes és merev leválasztásuk lehetetlen. Mégpedig a számos határterület és -eset (pl. orvosbiológia stb.) meglétén kívül azért, mert a tudományegyetemeken is folyik az ipar vagy a mezőgazdaság céljait szolgáló alkalmazott kutatás vagy fejlesztés.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kiindulópontként nyúljunk vissza az 1969-ben kiadott *Gyűjtőköri kódex*hez (Szakirodalmi kalauz), amely az egyes természettudományi ágak "országos jellegű tudományos szakkönyvtáraira", azaz - későbbi elnevezéssel - szakközpontjaira is megtette javaslatait az alábbiak szerint:

Biológia: JATE Központi Könyvtár és MTA Központi Könyvtár (az utóbbi csak a Szegedi "Biológiai Kutató Telep" munkájának megindulásáig)
Csillagászat: MTA Csillagvizsgáló Intézet Könyvtára
Fizika: BME Központi Könyvtár
Földrajztudomány: - (későbbre ígéri kijelölését)
Geológia: Magyar Állami Földtani Intézet Könyvtára
Kémia: Veszprémi Vegyipari Egyetem Könyvtára
Matematika: BME Központi Könyvtár és JATE Központi Könyvtár

A felsorolásból elég világosan kitetszik az a struktúrakülönbség, amelyre fentebb utaltunk: itt egyetemi könyvtárak (és az akadémiai) uralják a terepet, azaz mintha kevésbé történt volna meg az a változtatás, amelyet *Walleshausen Gyula* egy 1985-ös cikkében fölpanaszolt: hogy ti. az egyetemekről elvették a kutatást, és "külön szakmai dokumentációs központokat, s az egyetemi könyvtárakkal párhuzamosan országos feladatkörű, központi jellegű (orvosi, mezőgazdasági, műszaki, pedagógiai) szakkönyvtárakat állítottak fel ahelyett, hogy az egyetemi könyvtárakat tették volna alkalmassá e feladatokra."* Két dolgot azonban mégsem szabad elfelednünk: 1/ a központi feladatokra ajánlott három egyetemi könyvtár közül kettő nem a nyugat-európai értelemben vett tudományegyetem, hanem *szak*egyetem (VVEK, BME); s mindegyikben jelentős szerepet játszanak az alkalmazott (mérnöki) tudományok; egyikük egyenesen (és egyúttal) szakközpontja is a vegy*ipar*nak 2/ az Akadémiai Könyvtár valójában két *intézeti* szakkönyvtárával van képviselve.

A felmérést megelőző tájékozódás arról győzött meg, hogy a fenti kört mindenképpen célszerű kibővítenünk az összes tudományegyetem könyvtárával, illetve hálózatával és természetesen az időközben a területen jelentős szerephez jutott akadémiai hálózattal és a központ könyvtárával, valamint a Természettudományi Múzeuméval.

A természettudományi ellátásban központi szerepet betöltő tudományos és szakkönyvtárak jelleg és működés szerinti típusai

Az első - mind számban, mind a könyvtár méretét tekintve legnagyobb - csoport az összes (természet)tudományt oktató-művelő tudományegyetemeké, valamint az MTA-é. Ez az első pillantásra homogénnek látszó csoport azonban jelentős eltéréseket mutató altípusokra oszlik aszerint, hogy milyen a feladatmegosztás - gyűjtés és szolgáltatás - a központi könyvtár és a hálózat tagjai (tanszéki, tanszékcsoporti, intézeti, kari könyvtárak) között. Az ELTE, a JATE és az MTA képviseli

* Bevezető = Könyvtári Figyelő. 31.évf.1985. 463-466.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

azt az altípust, amelyben a természettudományi ellátás döntően a hálózat tagkönyvtáraira hárul, hiszen a központi könyvtár egyébként is egyes társadalom- és/vagy humán tudományok területén hivatott ellátni országos feladatkört (filozófia, pszichológia, történettudomány, egyetemes irodalomtudomány). Kettejük közül azonban csak az ELTE a "tiszta" képlet atekintetben, hogy központi könyvtára lényegében egyáltalán nem is vállal részt a természettudományi ellátásból (csak a kötelespéldány-válogatói joga alapján megszerzett dokumentumokat tartja meg; illetve központi cédulakatalógusa alapján tájékoztatni tud a tanszéki állományokról, kivéve a csere vagy ajándék útján beszerzetteket). Az MTA központi könyvtára egyrészt az állománygyarapításban is vállal bizonyos munkamegosztást az intézeti könyvtárakkal (főleg a multi- és interdiszciplináris érdekű könyvek és folyóiratok beszerzésével); másrészt pedig az Informatikai Igazgatóság által működtetett számítógépes adatbázisok szolgáltatásai révén. Ezzel voltaképpen összekötő is lehet a másik, a többi tudományegyetem képviselte altípushoz, amelyben a központi könyvtár a fentin kívül olymódon tölt be jelentős szerepet, hogy az egy-két kiemelt tanszékcsoporti vagy intézeti könyvtárat (pl. KLTE kémiai és matematikai) kvázi letétként működteti, a többi tudományterületre viszont ő maga koncentrál a kis tanszéki kézikönyvtárak mellett (természettudományi szakolvasó pl. a KLTE-n, e területek kurrens szakfolyóirataival is).

A második csoportba a *szak*egyetemek sorolhatók (BME, VVEK), amelyeknél a döntő különbség abban áll az előző csoporttól, hogy egységesebb az ellátandó tudományterület, és így a központi könyvtár által is egyszerűbben befogható - más szóval a tanszéki könyvtáraknak csak kiegészítő szerepe van. Jellemző példája ennek, hogy a BME-n a leginformációigényesebb tudományágnak, a kémiának a központi könyvtárhoz csatolt szakolvasója működik, emellett most van kiépülőben az újonnan szerzett helyiségcsoportban egy kb. 30 ezres állományúra tervezett szabadpolcos olvasóterem, amely a referensz- és segédkönyveket, a friss természettudományi és mérnöki tudományi szakirodalmat, valamint az egyetemi anyagokat fogja kínálni. Fontos emlékeztetnünk arra az első csoporttól meglévő különbségükre is, hogy mind az állományukban, mind szolgáltatásaikban egymás mellett jelennek meg az alap- és az alkalmazott tudományok.

Egyszakosságában egyébként a VVEK közeli rokona a harmadik csoportként kezelhető két önálló intézeti (intézményi) könyvtárnak (Magyar Állami Földtani Intézet és Természettudományi Múzeum - lévén ez utóbbinak fő gyűjtőköre a növény- és állattan, kivált ezek rendszertana). Őket azonban mindenek előtt az választja el az eddig tárgyaltaktól, hogy méretük, személyzetük és költségkereteik a kifelé irányuló, főként országos szolgáltatások ellátását kevésbé teszik lehetővé. Etekintetben és a korlátozottan nyilvános státusban több rokon vonást találhatunk köztük és az akadémiai intézeti meg az egyetemi tanszéki könyvtárak többsége között (tkp. elsődlegesen *munkahelyi* szakkönyvtárak).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A dokumentum- és információellátás állapotának néhány fontosabb jellemzője

A terület információellátásában néhány nagykönyvtár jóvoltából figyelmet érdemlő fejlődés indult meg a 80-as évek közepe táján. A számítógépesítés lehetővé tette (és teszi) nemzetközi gépi adatbázisok használatát. Online hozzáférést épített ki a KLTE és a BME központi könyvtára s egy-két nagyobb akadémiai intézet. Általában a Dialog, a STN és az INIS a favorizált adatbázisok. Használatuknak és működtetésüknek néhány problematikus pontjára is fény derült helyenként. Ennek egyik oldala anyagi: a KLTE-n tudniillik pl. pályázati pénzből történik a fenntartás-üzemeltetés - ez viszont csak adott időtartamra szól. A keresések meglehetősen drágák - ezért ritkák is, hiszen az egyetemnek kevés a kerete a finanszírozásra. (Mivel viszont a hallgatói csoportok számára történő keresési demonstrációt - helyesen - fedezi az egyetem, a keresések nagyobbik felét ezek teszik ki.) Általános az a tapasztalat, hogy leginkább a retrospektív keresésekre van igény kezdő vagy egy adott témát kezdő kutatók körében.

A VVEK immár nagy múltra visszatekintő mágnesszalagos szolgáltatása mellé az MTA központi könyvtára épített ki egy fokozatosan bővülő offline szolgáltatási rendszert 1982-től kezdve. Az SCI adatbázisán alapuló négyféle SDI-szolgáltatást tudnak nyújtani a természettudományok területéről (személyre szóló és általános rendszerű téma-, valamint idézettség- és tartalomjegyzék-figyelés) - s ezt ma már nemcsak printelve, hanem floppy-lemezen is tudják prezentálni. A másik rendszerük a CD-ROM adatbázisgyűjtemény, amely helyben is lehetővé tesz - adott időhatárokon belül - retrospektív kereséseket, a fenti adatbázison kívül a DAO (az USA-ban megvédett disszertációk), a LOC (a Library of Congress katalógusa) és a MEDLINE adatbázisokban. A tapasztalatok megerősítik, hogy az itt vizsgált tudományterületek közül a kémia a leginformációigényesebb, mint ahogy azt is, hogy a fenti témastb. figyelések igazán jelentős használója az alkalmazott kutatás (pl. gyógyszeripar), illetve az orvostudomány (orvosbiológia). Így a jelentős igénnyel föllépő orvostudományi egyetemekkel ellentétben a *tudomány*egyetemek könyvtáraiban magáról a szolgáltatásról is eléggé vázlatos a könyvtárosok képe, ami azt is valószínűsíti, hogy az egyetem oktatói nem tőlük nyerik a tájékoztatást róla. Mindenesetre a néhány értesülésből úgy tetszik, csak egészen elvétve van (lehet) tanszéki megrendelője. Ha ugyan nem is teljesen azt tudja ez a szolgáltató rendszer, amit az online kapcsolat, annál jelentősen olcsóbb.

A hazai adatbázisokat tekintve általában véve szerényen ellátott a terület, azt azonban a jelen tájékozódás alapján nem merjük eldönteni, hogy csupán azért-e, mert az egyes tudományterületeknek nincs szükségük rájuk. Sajátos módon inkább a kisebb tudományterületek némelyikén láttunk erre vonatkozó *számítógépes* kísérleteket: az MTA Földrajztudományi Intézetében folyamatban van a magyar földrajztudományi irodalom gépre vitele (a kandidátusi és nagydoktori disszertációk valamint a *Földrajzi Értesítő* utolsó évfolyamának repertóriuma már visszakereshetően gépen vannak); a M. Állami Földtani Intézet pedig most tervezi a magyar földtani irodalom

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bibliográfiájának gépre vitelét, majd a kurrens anyaggal történő folyamatos kiegészítését. A KFKI-ban - belső használatra - irodalomkutatásokat tárolnak gépen.

Adott szakterületek országos (mondhatnánk: központi) könyvtárairól lévén szó némileg meglepőnek találtuk, hogy az egyes tudományterületekre szóló OSZK klíring-szolgáltatást mindössze az MTA Földrajztudományi Intézete vette igénybe az elmúlt évek során. A meglátogatott könyvtárakban sem elvi, sem gyakorlati érveket nem hallhattunk magyarázatul, ezért csupán megvitatandó kérdésnek ajánljuk, hogy használható volna-e akár szakterületenként megosztott, akár egyhelyütt kezelt közös természettudományi *központi* katalógus - avagy az OSZK-é (amely betűrendes) a szóban forgó tudományoknak is megfelel, és könnyen kezelhető?

Ez a kérdés már át is vezet bennünket a dokumentumellátás és ellátottság kérdésköréhez. Más szóval ahhoz, hogy a gyarapodó hozzáférhető adatbázisokból lehívott információs forrásokhoz mennyire, milyen minőségben és szélességben juthat hozzá a használó hazánkban. Előljáróban még említsük meg azt a pozitív tényt, hogy az MTA Könyvtára kétféle szolgáltatásánál a szóban forgó dokumentumhoz történő hozzájutást is megkönnyíti: a témafigyeléssel együtt közlik a szerző címét is, ahonnan a különlenyomat egy ugyancsak mellékelt űrlapon megkérhető; a DAO adatbázissal pedig a disszertációk megkérésének lehetőségéről van szerződésük.

Ami mármost a szóban forgó könyvtárak dokumentumállományát illeti, arról általánosságban az volt elmondható a mai napig, hogy alapjában helyes gyűjtési alapelvek szerint, s általában elfogadhatóan gyarapodott. Az adott könyvtár struktúrájának megfelelően a központi vagy az intézeti egységben megtalálhatók a szakterület legjelentősebb külföldi referáló lapjai és egyéb referensz művei; hangsúlyt helyeznek a jelentős külföldi szakfolyóiratok beszerzésére, aminek sikerében az eléggé kiterjedt cserekapcsolatoknak van nagy szerepe a legtöbb helyen. Egy-két esetben a beszerzésnek a könyvtárak közti egyeztetésére-megosztására is láthattunk példát (a BMEK és az OMIKK a különösen drága szakkönyvek esetében teszi ezt; a KLTE Könyvtára pedig az ATOMKI-val osztozott meg folyóiratrendeléseken úgy, hogy a beérkező számokat meghatározott időre rendszeresen megkapja a másik fél is. Emellett a jelentős debreceni szakkönyvtárak rendeléseit egyeztetve az egész városra nézve kiküszöbölték a fölösleges párhuzamosságokat). A szakfolyóiratok beszerzése persze a legtöbb helyen - kisebb vagy nagyobb mértékben - már eddig is a könyvbeszerzés rovására történt, ami - természettudományokról lévén szó - nem volt még végzetes. (Ez persze nem jelenti azt, hogy a csökkenés a számos könyvtárban - tanszékiekben is - meglévő régi szakkönyvállományhoz képest ne volna elszomorító.) Fontos tudnunk azt is, hogy az utóbbi években már több helyütt pályázati pénzekből próbálták meg némileg kompenzálni a csökkenő reálértékű gyarapítási keretet. Van olyan könyvtár, ahol már a múlt évben (1989) elkezdődött a folyóiratrendelések újabb csökkentése is (Természettudományi Múzeum: 3 féleséggel). Az pedig majdnem teljesen egyöntetű állapot, hogy az esetleg újonnan induló folyóiratokra már nem jut a könyvtár keretéből. Valószínűnek látszik, hogy egy-két ponton és egy-két esetben magának az állománygyarapításnak a lehetőségeit, eredményességét is negatívan befolyásolhatja a szóban forgó nagykönyvtárak (hálózatok) kisebb vagy nagyobb mértékű elaprózottsága (néhány elkerülhetetlen duplikáció vagy többszö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rözés, másfelől - éppen emiatt - fájó hiányok). Ennél is nagyobb gondot okoz azonban ez az elaprózottság mind a belső, mind a szélesebb körű (országos, regionális) hozzáférés: a használat tekintetében. Az MTA hálózatához tartozó intézeti könyvtárak nagyobbik része esetében - egyszerűen már a méretükből, elhelyezésükből és anyagi lehetőségeikből következően is - jóval kevésbé jelenik meg ez a probléma, mint az egyetemeken. Ez utóbbiak között is jelentős különbségeket okoznak azonban az olyan tényezők, mint hogy 1. mennyit és mit képes fölvállalni az adott természettudományi ágak ellátásából a központi könyvtár; 2. milyen a munkamegosztás és az információáramlás a központi és a tanszéki könyvtárak között; 3. milyen mértékű a tanszéki könyvtárak elaprózottsága - más szóval a tanszék*csoporti* (intézeti) vagy tanszéki könyvtárak-e az uralkodók. A felsorolt tényezőkre viszont a legdöntőbb befolyást az elhelyezési (épület, tér-) viszonyok gyakorolják, mindenek előtt a központi könyvtár helyzete. Egyértelmű, hogy a tudományegyetemek többsége nagyobb gondban van e tekintetben, mint az egy-két szakterületet képviselők (VVEK, BME). Az ebből eredő kényszer szülte megoldások a legjobb szándék ellenére is gyakran nehézzé, bonyolulttá teszik, vagy néha egyenesen gátolják a használatot. A KLTE könyvtárában például a hozzáférést részben megkönnyítő természettudományi olvasó a biológiai vagy földrajzi szakfolyóiratoknak csak a kurrens számait tudja prezentálni: a régiekért az olvasónak át kell települnie a folyóirattárba (= másik épületbe); s hasonlóképpen korlátozott a szakkönyvkínálata, amely viszont a központi olvasóteremben egészíthető ki. Különösen rossz helyzetben van azután az ELTE-hálózat a városban való szétszórtsága miatt is, ami olyan, majdnem képtelen helyzeteket szül, hogy például *egy* botanikai tanszék - könyvtárostul - (Növényrendszertani és Ökológiai) a Kun Béla téren van, a többi a Múzeum körúti tömbben, úgyhogy ott a hallgatók csak "átjárók", s legföljebb gyors kölcsönzésre van idejük beugrani két utazás között.

A meglátogatott könyvtárak helyzete egyébként egyértelműen bizonyította, hogy a valóban működőképesek az egyetemi hálózaton belül a *több* tanszéket kiszolgáló tanszékcsoporti-intézeti könyvtárak lehetnek még (ELTE Matematikai Könyvtára - 10 tanszék, KLTE Kémiai Könyvtára, stb.), persze ha elhelyezésük és könyvtárosi ellátottságuk is megfelelő, nem szólva arról, hogy ezek működtetése *még lehet* gazdaságos is.

A jelenlegi túlzott elaprózottság - ha különböző mértékben is - az alábbi belső működési nehézségeket, anomáliákat idézi elő: 1. A többnyire egyszemélyes könyvtárakban az egyre romló bérezés miatti fluktuáció nemcsak gyakori töréseket, de a szakképzetlen könyvtárosok számának gyarapodását is eredményezi; 2. Ez a tény *is* közrejátszik az állomány feltárási hiányaiban és/vagy a dokumentumok kezelésében (alig volt könyvtár, ahol a gyűjtött doktori disszertációkról bármiféle eligazító apparátus lett volna; akadt viszont olyan is, ahol a cserébe beérkező 91 külföldi és 19 hazai kiadványt leltárba sem véve bocsátják az oktatók "örök" rendelkezésére); 3. A korszerű oktatásnak nem igazán képesek kiszolgálói lenni, mert - valószínűleg a tanszék közvetlen közeli "hatalma alatt" lévén - nemcsak indokolt-érthető előnyöket biztosítanak az oktatóknak, de több területen indokolatlanul háttérbe szorítják a hallgatókat (a friss és "jó" könyvek tartós letétben vannak a tanszék oktatóinál; van

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár, ahol a hallgatók nem másoltathatnak, több helyütt pedig számukra magasabb a xeroxdíj, mint az oktatók számára, noha az oktatók általában 2-3 napra kölcsönözhetik is a folyóiratokat).

A személyi ellátottság, a készültség foka és a dokumentumkezelési gyakorlat egyértelműen meghatározza, hogy az aprócska könyvtárak a "munkahelyi" ellátáson kívül kevés külső kapcsolatra, kivált pedig szolgáltatásra alkalmasak. A kivételek ezalól kizárólag a könyvtáros személyes ambíciójának függvényei. Ily módon egyetértően kell hivatkoznunk a *Marton János - Pávai-Vajna Erzsébet - Terjék Zsuzsanna* szerzőhármasra, akik a biokémiai folyóiratok hazai meglétét és elosztását vizsgálva kérdőjelezték meg a tanszéki könyvtárakba történő szétszóratás gyakorlatát, mondván: "a kis könyvtárak különben is inkább elrejtik a folyóiratokat, mint rendelkezésre bocsátják".* Marton János azután három évvel később a szétszórtság mértékéről is közölt szemléletes adatokat, most már az élettudományi (biológia + orvostudomány) magfolyóiratokat vizsgálva. Eszerint a 275 magfolyóiratból a hazai egészségügyi-orvosi hálózat 253-ra előfizet, ám a hálózat központja, az OOIIK csak 24-gyel rendelkezik közülük. A SOTE Könyvtára (hálózata) 196-ot járat, ennek azonban csak egyharmada (62) van a központi könyvtárban, a többi a klinikákon és intézetekben.**

***

A látogatások során szerzett tapasztalatok és a könyvtárosokkal folytatott beszélgetések összességükben azt a képet alakították ki az emberben, hogy a szóban forgó jelentős gyűjtemények túlnyomó részét - több-kevesebb állandó vagy alkalmi kapcsolatai ellenére - inkább az önellátásra törekvés - még pontosabban fogalmazva: az önerőre támaszkodás - jellemzi. Ne firtassuk most, mennyiben oka ennek a gyakran nehézkesen mozgó-működő hazai könyvtárközi szolgáltatás- és kapcsolatrendszer; mennyiben az ennek ismeretén is alapuló használói (kutatói-oktatói) igény: az az óhaj, hogy minden lényeges forrás állandóan a közelemben legyen; mennyiben az adott használói (munkahelyi) kör minél teljesebb, hiánytalanabb kiszolgálásának igénye, és mennyiben az a többféle igénytelenség keltette hamis tudat, hogy a XX. század végén az effajta kiszolgálásra képes lehet egy könyvtár önmagában. Minden esetre különösképpen az volt meglepő, hogy egymás újabb szolgáltatásairól általában hiányos és felszínes információkkal rendelkeztek, ha egyáltalán rendelkeztek, ami a kifelé irányuló propaganda hiányosságát éppúgy mutatja, mint bizonyos érdektelenséget.

A megindult hazai változások két irányból is kényszerítő erővel fogják ráébreszteni hamarosan az érdekelteket az egymásra utaltságra. Az egyik - a *sajnálatos* - kényszerítő erő, már most is kezdi éreztetni hatását: a költségvetési (s benne az állománygyarapítási) keretek megnyírbálása vagy befagyasztása éppen akkor történt

* Szükségletek, ellátottság, takarékosság. = Könyvtári Figyelő 29.évf. 1983. 30-39.p.

** Az élettudományi folyóiratok előfizetése Magyarországon 1974-83 között. = Könyvtári Figyelő, 32.évf. 1986. 173-177.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(történik) meg, amikor a külföldi dokumentumárak is folyamatosan emelkednek, s amikor hangzatos programjainkban az Európához történő csatlakozás igénye szerepel (amelynek területünkön alapfeltétele a dokumentumállomány mellett egy elfogadható információs infrastruktúra is.) A másik - a mindannyiunk által *remélt* - kényszerítő erő hatására még várnunk kell, de talán nem sokáig, s ezért célszerű fölkészülni rá. Arról van szó, hogy ha a hazai kutatási és főként oktatási rendszer valódi korszerűsítése megtörténik, az információ- és dokumentumellátás terén sem csupán mennyiségi változások szükségességével kell számolnunk.

Alábbi ajánlásainkban földközelben kívánunk maradni, s olyan lépéseket javasolni, amelyek nem vonatkoztatnak el a könyvtári rendszer jelenlegi állapotától, mint ahogy az általános gazdasági helyzettől sem - azaz meglépésük késlekedés nélkül elkezdhető.

Bár javaslatainkat a könyvtárügynek és az érdekelt könyvtáraknak fogalmazzuk meg, kiindulópontként le kell szögeznünk a (művelődési) kormányzat számára, hogy a hazai tudományosság és felsőoktatás egyszerű talpon maradásának *minimális* feltétele, hogy a központi szerepű tudományos és szakkönyvtárak költségvetésének - s benne kiváltképp a gyarapítási keretének - *reálértéke* megőrződjön.

Javaslatok

1. Nem csupán a természettudományok területét érinti, de - a látott könyvtári struktúra miatt - ezek szempontjából látszik elsődlegesen fontosnak, hogy az egyetemi - kivált pedig a tudományegyetemi - könyvtárak átgondolják a túlságos hálózati elaprózottság csökkentésének lehetőségeit. A feltételektől függően megfelelő út lehet mind az összevont tanszékcsoporti vagy kari könyvtárak kialakítása, mind a központi könyvtár vonatkozó szolgáltatásainak, dokumentumkínálatának bővítése, akár az apró hálózati gyűjtemények rovására.

2. Mind az országos, mind a regionális ellátás érdekében sürgősen át kell gondolni az érdekelt jelentős természettudományi könyvtárak cél- és szükségszerű kapcsolattartásának és munkamegosztásának lehetőségeit és módjait. E célból javasoljuk, hogy az itt tárgyalt könyvtárak vezetői tartsanak egy közös tanácskozást egymás tájékoztatása és a néhány legfontosabb alapkérdés megbeszélése céljából. Érdemesnek tartjuk bevonni a tanácskozásba a néhány legjelentősebb olyan alkalmazott tudományi információs központot is, amelynek alaptudományi gyűjteménye és gyarapítása is számottevő (OMIKK, OOIIK vagy egy-két orvostudományi egyetem könyvtára). Témaajánlatunk a következő:

- a külföldi és nemzetközi adatbázisok elérésének mai helyzete és a kapcsolatteremtés tervei és elvei, különös tekintettel arra, hogy az országban ezeknek minél teljesebb köre legyen hozzáférhető. (Ehhez kapcsolódva volna kívánatos megvitatni az online, illetve az offline - beleértve a CD-ROM-ot is - hozzáférési mód alkalmazásának célszerűségét a használók, a telepítési lehetőségek és költségek együttes figyelembevételével);

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a hazai természettudományi adatbázis(ok) helyzete, szükségességük vagy szükségtelenségük; országos és regionális központi nyilvántartások (katalógusok) kérdése az OSZK Nemzetközi Periodika Adatbázisa és központi katalógusa figyelembe vételével;
- a lehetséges gyűjtőköri munkamegosztások, tekintettel a regionális ellátási feladatokra is;
- a pályázatok kihasználásának lehetősége a fejlesztésben; esetleges együttes, összehangolt pályázatok lehetőségei, előnyei, módjai.

***

A fenti javaslatnak megfelelően 1990. május 10-én az OSZK-KMK szervezésében megtartották első tanácskozásukat az érdekelt szakkönyvtárak képviselői az Akadémiai Könyvtárban. A meghívottak közül a házigazda könyvtáron kívül a BME, a JATE, a JPTE, a KLTE, a Magyar Állami Földtani Intézet, az MTA Szegedi Biológiai Központ, az OMIKK, a Természettudományi Múzeum és a Veszprémi Vegyipari Egyetem könyvtárai képviseltették magukat. Az ismerkedésen túl - amelyhez hozzátartozott az Akadémiai Könyvtár számítógépes szolgáltatásairól tartott tájékoztatás is - elvi egyetértés született az együttműködés és a munkamegosztás, s ezzel összefüggésben a könyvtárcsoport közös, együttes föllépése szükségességének kérdésében. Az OSZK-KMK vállalta a kapcsolattartásban a közvetítő szerepet. Ennek megfelelően abban állapodtak meg a résztvevők, hogy munka-, illetve szakterület-megosztási javaslataikat június 30-ig neki juttatják el írásban.

◇ ◇ ◇

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS EURÓPAI KERETEKBEN nevű munkacsoport alakult a Német Könyvtárosegyesületek Szövetsége (Bundesvereinigung Deutscher Bibliotheksverbände, BDB) keretében. Első ülésén (1990. ápr.) a 7 tag megállapította, hogy feladatuk nem a konkrét munkálatok szervezése, csak a problémák felvetése és a szakmai egyesületek ilyen irányú munkájának összehangolása. Az alábbi teendőket, ill. az alábbi kérdések vizsgálatát tartják a legsürgősebbnek:

1. Az európai képző intézményekre vonatkozó dokumentumok gyűjtése valamelyik intézmény keretében. - 2. Rövid áttekintések készíttetése az egyes országok munkájáról, az illető országban. - 3. Az egyik könyvtári folyóiratban annak az áttekintése, hogy jelenleg milyen könyvtárosi képesítéseket ismernek el kölcsönösen az Európai Közösség országaiban. - 4. A képzés bizonyos szervezeti és gyakorlati kérdéseinek felülvizsgálata (tanulmányi idő, végbizonyítvány stb.). - 5. A dokumentációs munka intenzívebb bevonása a könyvtárosképzés anyagába. - 6. Az idegen nyelvek fokozottabb tanítása. - 7. Az európai vonatkozások elmélyítése az egyes szaktárgyak anyagában, esetleg külön "Európa" vagy "Európai kultúra" mellékszak beiktatása a tantervbe. - 8. Oktatók és hallgatók külföldi tanulmányútjainak, gyakorlatának elősegítése. (Bibliotheksdienst, 1990. júl.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Divatos könyvgyűjtői területek a könyvnyomtatás kezdetétől napjainkig

Horváth Dezső

Bátorságot ennek a rövid írásműnek a létrehozásához az adott, hogy mind a mai napig nem jelent meg egy átfogó, minden gyűjtői területet érintő összefoglaló erről a témáról.

Magyarországon a könyvgyűjtés *Szent István* korában kezdődött. Egy 1150 körül írt okiratból kiderül, hogy egy *Adalbert* nevű főúr, mielőtt Szicíliába indult volna követnek, minden könyvét a pannonhalmi monostornak adta. Tulajdonképpen ő tekinthető az első ismert magyar könyvgyűjtőnek.

Mátyás király Corvinái már a művelt nyugat színvonalát jelentették. Könyvgyűjteményének gyarapítása tulajdonképpen akkor kezdődött, amikor Beatrix-szal 1476-ban házasságra lépett. Mint érdekességet említem meg, hogy az 1472-ben Budán *Karai László* budai prépost alapította és *Hess András* vezette nyomda termékeitől Mátyás távol tartotta magát, nem támogatta, különösebben nem is szerette a nyomtatott könyvet. Teljesen közömbös azért nem volt a könyvnyomtatással szemben, mert egy 1479-es rendeletében az egyházakat misekönyveik és breviáriumaik kinyomtatására utasította.

A mohácsi idők előtt is több magánkönyvtárról van tudomásunk, ezek közül a legnagyobb *Handó György* kalocsai érsek könyvtára volt.

A Mohácsi vész utáni időszak legnagyobb könyvgyűjteménye a gróf Zrínyi család könyvtára volt. *Zrínyi György* horvát bán és *Zrínyi Miklós* a költő gyarapították leginkább a család könyvtárát. A könyvtár a múlt század végén a zágrábi egyetemi könyvtárba került.

Az erdélyi fejedelmek és főurak szintén jelentős könyvgyűjteménnyel rendelkeztek, elég csak *Báthori András* és *Bethlen Gábor* nevét említeni.

A törökök kiűzése utáni időszak a bibliofilia virágzásának korszaka volt. A tudósok alapvető munkákkal gazdagították a tudományt, akkori jeles íróink és költőink pedig sokat tettek azért, hogy a főurak figyelmét felhívják az irodalomra. Ez az időszak volt a nyelvújítás kora is. A korabeli írók és költők munkája meghozta az eredményét, egymás után alapították a hatalmas családi könyvtárakat, kisebb könyvtáraknak pedig egész serege támadt. Ebben az időben leghíresebb könyvgyűjtőnk gróf *Teleki Sámuel* udvari kancellár volt. 14 éves korától gyűjtötte a könyveket, melyekről 1796 és 1819 között három katalógust is megjelentetett. Könyvtárának maradéka ma Marosvásárhelyen található meg. E korszak másik neves gyűjtője gróf *Széchényi Ferenc* volt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A XIX. és XX. században a különböző kultúrmozgalmakkal átitatott időben - a két világháború időszakát kivéve - bibliofiliánk tovább növekedettt. E két században - főleg a múlt század hetvenes éveitől - kidomborodott a magyar nyelvű, -tárgyú és -jellegű gyűjtés. A kor legkiválóbb könyvgyűjtői közül egynéhány: *Ráth György* táblai tanácselnök az 1711-ig megjelent magyar vonatkozású könyveket gyűjtötte. *Goldzicher Ignác* orientalista tárgyú gyűjteménnyel rendelkezett. (Ezt később a jeruzsálemi zsidó egyetem vásárolta meg.) *György Aladár* 1885-ös statisztikájában akkoriban 964 nagyobb magánkönyvtárt ismert 2 282 601 kötettel.

A XX. század egyik legértékesebb magángyűjteménye *Ballagi Aladár* kiváló tudós, író és bibliográfus birtokában volt. Könyvtára 20 000 műből és rengeteg kéziratból állt. Neves könyvtára volt még ebben az időben *Ernszt Lajos*nak és báró *Hatvany Lajosnak.*

A könyvgyűjtés forrásai

Egy kis kitérővel meg kell említenem azokat a forrásokat, amelyekből a gyűjtők beszerzik a ritkaságaikat. A három fő lehetőség: a könyvkereskedés, az antikváriumok és a könyvárverések. Kezdetben persze ez nem volt olyan egyszerű, mint napjainkban. Hazánkban a XV. századig nem volt hivatásos könyvkereskedő. Könyvkedvelőink ugyan szép számmal akadtak, de ezek csak üggyel-bajjal, nagy anyagi áldozatok révén, szerencsés alkalom vagy véletlen folytán juthattak egy-két könyvhöz. Ezért ebben az időben terjedelmes magánkönyvtárunk nem is létezett. Hazánk Mátyás korában lett Európa egyik kulturális központja. Uralkodásának vége felé a főurak körében elterjedő könyvszeretet sok könyvkereskedőt vonzott Budára. Az első hivatásos könyvkereskedők - hazai nyomda híján - külföldről, különösen Németországból és Itáliából szerezték be könyvszükségletüket. Köztudott, hogy Hess András nyomdája is azért bukott meg, mert nem tudott termékei elhelyezésével egy helybéli, vagy legalábbis egy hazai könyvkereskedést megbízni.

Első budai könyvkereskedőink: *Feger Tibold* (1484-1498), *Ruem György* (1490-1493) és *Pap János* (1498-1515) voltak. Ismertebb nagyvárosaink első könyvkereskedéseinek alapító éve: Kassa 1493, Brassó 1535, Kolozsvár 1550, Debrecen 1560, Pápa 1577, Pozsony 1594, Lőcse 1611.

A könyvkereskedés a XVIII. század végén indult erős fejlődésnek. A törökök kiűzése után Pesten *Kirchoffer Ferenc* (1703) Budán pedig *Ring Tivadar* (1706) voltak az első kereskedők. Később sok könyvkereskedő az üzletét kiadóvállalattá fejlesztette. *Heckenast* kezdetben mint könyvkereskedő működött, majd 1841-ben *Landererrel* társulva alapított kiadót. A XX. század huszas, harmincas éveinek ismert kereskedői voltak: *Cserépfalvi Imre, Nádor Kálmán, Novák Rudolf* és *Toldi Lajos.* Az államosítások után a nagy állami mamutvállalatok vették át a könyvkereskedelmet.

Az egyre terebélyesedő könyvkereskedői hálózat a XVIII. század végén új segítőtársat kapott, az antikváriumokat. Régi könyvekkel ezideig, különösen Po-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zsonyban és Pest-Budán a házalók és a használt cikkek megvételével foglalkozó zsibárusok kereskedtek. Az első antikváriumot Pesten *Muszner Ferenc* ismert budai könyvkereskedő nyitotta meg 1796-ban. Ő volt az első, aki észrevette, hogy egyre több a régi nyomtatvány, amivel a könyvkereskedők már nem szívesen foglalkoznak. A régi könyvek raktárak, padlások és pincék zugaiban porosodtak.

A komoly antikvárkereskedés *Ivancsics Zsigmond*dal indult meg. Ő Bécsben, Budán, majd 1815-ben Pesten alapított antikváriumot (a Nemzeti Múzeum gyűjteményét is sok ritkasággal gyarapította). A múlt század legjelentősebb antikváriusai: *Horovitz Fülöp, Dobrovszki Ágost, Petrik Géza* és *Ruzicska Ármin* voltak.

A XX. századbeli magyar antikváriusok legjelentősebb alakja *Ranschburg Gusztáv*. Ő kapcsolta be a nemzetközi forgalomba az antikvár üzleteket. Közel 200 katalógusa jelent meg, amik ma is útmutatóak a gyűjtők számára.

Jónevű antikváriusok voltak még abban az időben: *Lantos Adolf, Magyar Jenő* és *Stemmer Ödön*. Az államosítás után ezek az üzletek is megszüntek. Budapesten az Állami Könyvterjesztő Vállalat, vidéken a Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat antikváriumai elégítik ki az igények nagy részét. Az utóbbi években - a magánkereskedelem fellendítésének jegyében - egyre több magán antikvárium-könyvkereskedői engedélyt is kiadtak.

Az antikváriusok idővel kezdtek rájönni, hogy egy-egy könyvritkaságra több vevő is akad, felmerült tehát a gondolat, hogy árveréseken kellene áruba bocsátani a ritkaságokat. Az első ilyen kísérlet 1784 június 4-én volt, amikor az Egyetemi Könyvtár duplumait árverezték. 1785-ben *Ruprecht Teofil* evangélikus lelkész könyvtárát bocsátották árverésre. Hosszú szünet után az ismert antikváriusok között a már említett Ivancsics Zsigmond rendezett árverést Pesten, 1836-ban. Újabb hosszú szünet után az árveréseket Lantos Adolf újította fel, 1923-ban.

A folyamatos könyvárverések a Postatakarékpénztár Árverési csarnokának bekapcsolódásával kezdődtek. 1934-től tartották sikeres aukcióikat. 1938 után megint hosszú szünet következett, majd 1969 november 15-16-án a MOM Művelődési Házában kezdetét vette az Állami Könyvterjesztő Vállalat mai napig tartó árverési sorozata, melyhez 1986 októberében csatlakozott a Könyvértékesítő Vállalat, majd 1988-tól - az antikvár osztály megszűnéséig - a Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat is.

Egyetlen magán antikvárius rendezett könyvárverést a háború óta, az azóta megszűnt *Tóth* antikvárium, 1985 áprilisában. A szintén egyetlen magángyűjtő által rendezett árverés szerény személyemhez fűződik, 1987-ben szakácskönyv duplumaimból, az ÁKV rendezésével és közreműködésével rendeztem árverést.

A gyűjtés területei

E téma ismertetésénél a fő hangsúlyt a XX. század, meg inkább az elmúlt ötven év divatos témáira helyezem, de röviden kitérnék a kihalt, vagy kihalófélben lévő gyűjtői területekre is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvnyomtatást követő korszak erősen behatárolta a gyűjtés területeit, hiszen a kezdetben megjelent könyvek kizárólag vallástörténeti és kisebb mértékben tudományos jellegűek voltak. A gyűjtők, mit tehettek - ezt gyűjtötték. Később egyre inkább jelentek meg földrajzi, nyelvészeti munkák is, de a szépirodalom hosszú ideig ismeretlen volt.

Mint az köztudott, az 1500-ig megjelent műveket nevezzük inkunábulumnak (bölcső, pólya), magyarul ősnyomtatványoknak. E nyomtatványoknak ma elsősorban nem tartalmi, hanem inkább művelődés és nyomdászattörténeti értékük az elsődleges. Az ősnyomtatványok a nyomtatott könyv első gyűjtési területét jelentették. Nyugaton a gazdag gyűjtőknek ma is becses területe, a könyvgyűjtés koronája, de nálunk csak nagyon ritkán fordul elő egy-egy példány.

Az ősnyomtatványok általában címlap nélküliek, az impresszum - mely gyakran egészen hiányzik -, a mű végén található, mint a kéziratokban. Példányszámuk általában 300 körül mozgott.

Magyarországon a valaha volt - ma már szinte kihalt - legelőkelőbb gyűjtési ágazat a *régi magyar könyvek* gyűjtése volt. Régi magyar könyvek alatt az 1711 előtt megjelent magyar és idegen nyelvű, valamint magyarországi szerzőktől külföldön megjelent könyvek és nyomtatványok értendők. E nyomtatványok első könyvészeti kézikönyvét a Régi Magyar Könyvészetet (RMK) *Szabó Károly*, a Magyar Tudományos Akadémia tagja adta ki 1879-ben.

Az RMK mindmáig legnagyobb gyűjtője *Todoreszku Gyula* volt. Halála után felesége, *Horváth Aranka* a több mint 600 darabból álló 1711 előtti magyar nyomtatványt - köztük 53 unikumot - a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.

A századvégi és a század eleji könyvgyűjtők elsősorban szociális szempontból különböztek a harmincas évektől napjainkig kialakult gyűjtői gárdától. Elődeink megtehették, hogy ősnyomtatványokat, régi kéziratokat, XVI. és XVII. századi magyar könyveket, híres nyomdák kiadványait gyűjtsék. Az anyagi hátterük adott volt, hiszen a gyűjtők elitjét mágnások, főpapok és gazdag főurak alkották, valamint könyv is volt. A két világháború, a családok kivándorlása, kihalása azonban megtette a magáét. A hatalmas magángyűjtemények a család birtokából közkönyvtárakba, külföldi árverésekre, antikváriumok polcaira kerültek. (Az 1929-es műemlék-törvény életbelépéséig nem szabályozta semmi a régiségek külföldön való értékesítését.)

Éppen ezért az ősnyomtatvány és az RMK alig szerepel antikváriumi és árverési forgalomban.

A gyűjtőknek - fentiek miatt - alkalmazkodni kellett a piac és pénztárcájuk megüresedéséhez. Ez az "aklimatizálódás" gyorsan sikerült, bár kezdetben az érdeklődés kizárólag a múzeális, történeti és tudományos könyvek iránt nyilvánult meg, de ezt követően lassan kialakultak az új gyűjtői körök: először a szépirodalom, majd helytörténet, irodalomtörténet, első kiadások, néprajz, szociográfia és jog.

Az ősnyomtatványok utáni gyűjtői rangsor talán "legelőkelőbbje" az *első kiadások* gyűjtése. A magyar szépirodalom első kiadásainak gyűjtése a századforduló után mérföldes léptekkel haladt előre és a harmincas éveket elérve uralkodó gyűjtési ágazat lett. A háború után némileg csökkent a kereslet, de az utóbbi években me-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gint egyre többen állnak az első kiadást gyűjtők táborába. Közülük nagyon kevesen vannak, akik válogatás nélkül megvesznek minden darabot. Két fő csoportra oszthatók: a *prózaírók első kiadásainak* gyűjtőire és a *költők első kiadásainak* gyűjtőire. A prózaírók első kiadásának gyűjtői között sokan vannak, akik kiválasztanak egy-két írót és így próbálják teljessé tenni gyűjteményüket. Manapság a leginkább kedveltek: *Jókai, Karinthy, Mikszáth, Móricz, Krúdy.* A Krúdy-gyűjtők vannak a legkényelmesebb helyzetben, mert 1964-ben megjelent *Tóbiás Áron* Krúdy világa c. könyve, mely az író összes megjelent művét tartalmazza.

Az említett prózaírók legritkább munkái: Jókai Mór: Vadon virágai. I-II. kötet. Novellák. Pest, 1848. ; Krúdy Gyula: Aranybánya I-II. kötet. Bp. 1901., Kápolnai földosztás. Bp. 1919.

Az említett és a felsorolásból kimaradt prózaírók műveinek első kiadásai között nagyon kevés az igazán ritka, hiszen ezen írók legtöbbje már koruk felkapott bestseller írója volt, így már műveik első kiadása is viszonylag nagy példányszámban jelent meg.

Egészen más a helyet, - mondhatnám azt is, hogy fordított - költőinkkel kapcsolatban. Legtöbbjük első kiadásai pár száz, maximum ezer példányban jelentek meg és nagyon sok közülük a rendkívül ritka. Ezért a magyar költők első kiadásainak gyűjtői nincsenek könnyű helyzetben. Ez lényegesen nehezebb és költségesebb terület, mint a prózaíróké. Általában *Balassitól József Attiláig* bezáróan gyűjtik költőinket, de a kötetek ritkasága és magas ára miatt van, aki csak egy-egy neves költőnket sorolja be gyűjteményébe. A ma is kedvelt, és keresett költők közé tartozik: Ady, Arany, Babits, Csokonai, József Attila, Kosztolányi, Petőfi, Radnóti, Vörösmarty.

Szintén a teljesség igénye nélkül a legritkább és a legkeresettebb első kiadású verseskötetek: *Ady Endre:* Még egyszer. Nagyvárad, 1903., Versek. Debrecen, 1899.; *Csokonai Vitéz Mihály:* Diétai magyar múzsa. Pozsony, 1796., A szépség ereje bajnoki szívekben. Debrecen, 1800.; *Fazekas Mihály:* Ludas Matyi. Bécs, 1815., 1817. Buda, 1831 Landerer.; *Katona József:* Bánk Bánk. Pest, 1821.; *József Attila:* Szépség koldusa. Szeged, 1922.; *Kazinczy Ferenc:* Tövisek és virágok. Sárospatak, 1811. - az első magyar kis példányszámmal jelzett könyv.; *Madách Imre:* Lantvirágok. Pest, 1840.; *Petőfi Sándor* minden kötete, de ezek közül is kiemelkedik a Czipruslombok Etelke sírjáról. Pest, 1845 és a János Vitéz. Pest, 1845.; *Radnóti Miklós:* Pogány köszöntő. Bp. 1930., Újmódi pásztorok éneke, Bp. 1931.; *Vörösmarty Mihály:* Csongor és Tünde. Székes-Fehérvárott, 1851., Zalán futása, Pest, 1825.

Szép számmal vannak, akik például: *Kossuth, Széchenyi, Táncsics* első kiadásainak gyűjtésére szánták el magukat.

A másik ma is kedvelt gyűjtési terület a *helytörténet.* Itt Budapest irodalma vezet, ezen belül is a látképek, illusztrációk. A Budapestre vonatkozó munkákon kívül a gyűjtők egész sora vásárolja egy vidék, vagy város irodalmát - leginkább a szülővárosáét. Ebben a kategóriában különösen kedvelt könyveket nem igen lehet megnevezni, néha egészen jelentéktelen műveket lámpással keresnek és minden vidék megtalálja a maga kutatóját. "Sztárkötetek" azért itt is vannak. Például: *Hunfalvy-Rochboch, Vasquez, Schams* kötetei egyaránt alapművek és keresettek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyre több embert foglalkoztat családja története, így a *családtörténeti* (genealógiai) *könyvek* gyűjtőinek a száma is megnőtt. Már a harmincas években külön nemességkutató irodákat hoztak létre, ami kihatott a könyvpiacra is, hiszen az ilyen tárgyú könyvek gyűjtői megsokasodtak. A háborút követően természetesen már nem kutatták, hanem ha tehették, letagadták a nemesi származást, de a hetvenes évektől fokozatosan ismét megnőtt az érdeklődés a téma iránt. Vannak olyanok is, akiket a kérdés tudományos oldala vonz. Ezek a kutatók biztosítják a heraldikai és genealógiai irodalom kézikönyveinek állandó forgalmát. Nagyon keresettek: *Bárczay, Nyáry, Kempelen, Nagy Iván* és *Karácsonyi* művei.

Egyetlen könyvgyűjtési ág van, melynek folytonossága a magyar bibliofilia történetében megszakíthatatlan, amelyik egyformán időszerű és népszerű gyűjtési ág a magyar magánkönyvtárak fennállása óta - és ez a *magyar történeti irodalom* és a vele kapcsolatos tudományágak gyűjtése. (Tulajdonképpen a helytörténet és a genealógia is ide tartoznak, az előzőekben csak azért emeltem ki őket, mert iránt ma a szokottnál is nagyobb érdeklődés nyilvánul meg.)

A régi, legszebb és legnagyobb magyar könyvgyűjtemények már a múlt században is ezek közül kerültek ki. Minden tudományág, amely a magyar múlttal foglalkozik, megtalálja az érdeklődőket. Ezen belül is a legértékesebbek az úgynevezett forrásmunkák. Különböző levélgyűjtemények, szövegkiadások még árveréseken is komoly összegekért kelnek el. Ilyenek például: a *Pauler-Szilágyi*-féle honfoglaláskori kútfői, *Szalay* erdélyi életrajzi kiadványai, valamint a Monumenta Hungarica Historica kötetei, a Hazai Okmánytár és a Székely Oklevéltár. Keresettek ebben a témakörben - elavultságuk ellenére - az összefoglaló történeti művek és a történeti monográfiák kötetei. A leginkább "kapósak": *Szilágyi S.*: A magyar nemzet története I-X. kötet, *Hóman-Szekfű*: Magyar történet I-V. kötet, *Kővári László*: Erdély történelme I-VI. kötet. Már a háború előtt is, de főleg a hetvenes évek második felétől lettek keresettek a Nagy-magyarország volt nemzetiségeire vonatkozó könyvek, nyomtatványok. *Hunfalvy, Jancsó* és *Steiner* könyvei a legfelkapottabbak.

Valaha számottevő, ma már kevésbé keresett gyűjtői ágazatok: A *judaica*, a *régészeti* és *műemlék* irodalom, a szent-koronára vonatkozó irodalom, valamint a jogi könyvek - ezek közül a Tripartitum RMK kiadásai a kivételek.

Ma is divatos terület - főleg a szépirodalom első kiadásainak gyűjtése óta - a *magyar irodalomtörténet* és *nyelvészet*. A régiek közül *Czvittinger, Bod, Rotarides,* a két háború közöttiekből *Pintér* kétkötetes rendszerezése, *Simonyi* és *Zolnay Gyula* nyelvemlék kiadásai az alapkönyvek.

Jelentős tábora van a *szellemi* és *tárgyi néprajz*, valamint a *szociográfia* gyűjtőinek is. A legkeresettebb szerzők: *Tessedik Sámuel, Malonyai, Hermann Ottó, Kriza János, Ipolyi Arnold*. A néprajzzal és szociográfiával azonos az érdeklődés a *földrajz* és a *természettudományok* területén. A gyűjtők között értékes a komplett *Orbán*-féle hatkötetes Székelyföld, az Osztrák Magyar Monarchia írásban és képben, valamint a történeti földrajz területéről *Csáky, Ortvay* és *Rupp* művei. A földrajzi képeskönyvek is nagyon keresettek és ritkák, de a komplett albumok megvételére - magas áruk miatt - kevesen gondolhatnak. Az *Alt, Hunfalvy, Kubinyi-Vahot* albumok vezetik a népszerűségi listát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az *útleírásoknak* is megvan a kialakult gyűjtői gárdája. Főleg *Forray, Hering, Jerney* és *Magyar László* utazásainak leírásai keresettek. A térképek közül *Lipszky* a Görög atlasz és Ortelius különféle kiadásai a ritkán előfordulók.

Gyűjtői vannak, de aránylag kisebb érdeklődést kelt az *egyháztörténelem* és a régi *vallásos irodalom*, valamint az *imakönyvek* gyűjtése. Ez alól csak a különböző biblia *(Károli, Káldy)* kiadások a kivételek, de a régi latin nyelvű teológiai irodalom úgyszólván senkinek sem kell.

Az *orvosi könyvek* után érdeklődők is meglepően kevesen vannak. A múlt század hetvenes évei után megjelent ilyen jellegű könyvek az antikváriumokban szinte eladhatatlanok. A szűk gyűjtői kör az 1870-es évek előtt megjelent, népi gyógyászattal, különleges házi orvosságokkal, egészséggel foglalkozó diaetikai műveket keresi. Ezek között viszont nagyon sok komoly ritkaság van. Elsőként kell megemlíteni *Pápai Páricz Ferenc* : Pax corporis-át, mely az első magyar nyelvű orvosi könyv. (Első három kiadása: 1690, 1692, 1695.) Keresettek még: *K. Mátyus István:* Ó és Új Diaetetica c. műve (I-II. kötet 1762-66., I-VI. kötet 1787-93), a *Kis József* által írt Egészséget tárgyaló katechismus (1794 és 1796) *Váli Mihály*: Házi orvos szótárocska (1792), *Csapó József:* Orvosló könyvetske (1791).

"Komolytalan" terület következik: az *anekdoták, viccek, közmondások, regék, mondák* gyűjtése. Rendkívül népszerű téma, minden korszakban felkapott gyűjtői terület volt - és ma is az. *Erdélyi, György Lajos, Benedek Elek, Tóth Béla* művei - bár nem nevezhetők kifejezetten könyvritkaságnak - nagyon keresettek.

Egy-két kivételes ritkaságon kívül (pl.: *Gárdonyi Géza*: Göre Gábor kötetei, *Nagy Imre*: 5000 vicc c. munkája, vagy az első magyar élclap, *Gaál György*: A tudós palótz avagy Furkáts Tamásnak Mónosbélbe lakó sogór-urához írtt /sic!/ levelei. Budán 1803-1804) az árak sem túlságosan magasak, ez is növeli a gyűjtői kedvet. Ennek a témának kivételesen van egy rövid bibliográfiája is *György Lajos* a Magyar anekdóta története és egyetemes kapcsolatai c. könyvében, mely 1934-ben jelent meg.

Egy szintén nagyon divatos és érdekes témakör a *miniatűr* és a *kolibrikönyvek* gyűjtése következik. Ezek a könyvek méretben térnek el egymástól, a miniatűrök 5-6 cm-esek, a kolibri könyvek ugyanannyi vagy még kevesebb mm nagyságúak. Magyarországon legnagyobb gyűjtője a nemrég meghalt *Janka Gyula*, az Egyetemi Nyomda volt igazgatója volt. Magam is láttam a gyűjteményét, mely közel 8000 darabból állt és Európában csak egy svájci gyűjtő szárnyalta túl. Ő írta meg a miniatűrkönyvek bibliográfiáját, természetesen miniben. Magyarországon ez a gyűjtői ágazat egy külön kasztot képvisel, gyűjtőik klubokat alakítottak, ahol könyveiket cserélik. Legrégebbi gyűjtőklubjuk a Fővárosi Művelődési Ház a Fehérvári úton, ahol több mint 30 éve cserélgetik ritkaságaikat.

A normál nagyságú könyvek gyűjtői kicsit csodabogaraknak tartják a miniatűr gyűjtőket, az antikváriumok közül is igen kevés forgalmazza ezeket, így kevesen tudják, hogy az első kolibri könyv már 1490-ben megjelent Milánóban, Szent Benedek szabályai címmel, amelynek nyomtatási tükre 65 mm volt, ami ma már a miniatűr kategóriába tartozik. A rekordot sokáig az 1896-ban Padovában megjelent *Gali-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lei levelei tartották 16,5x11 mm-rel. Ezt később a rekordok hazája, Amerika döntötte meg *Omar Khayam* verseinek 6,3x4,5 mm-es kiadásával.

Egy több szempontból érdekes terület, a *szakácskönyv gyűjtés*, amit nemcsak a szó klasszikus értelmében vett könyvgyűjtők, hanem sokan mások (szakmabeliek, háziasszonyok, művészek) is gyűjtenek divatból, vagy magáért a benne lévő receptekért.

A magyar szakácskönyvkiadás - az európai és más földrészek kiadásaival ellentétben - nem túlságosan régi keletű. Míg a német és francia nyelvterület már ősnyomtatványként megjelentette első szakácskönyveit, addig az eddig ismert legkorábbi magyar kiadás, "csak" 1695-ből származik. A korabeli szakácskönyv-gyűjtőknek - ha egyáltalán voltak ilyenek - hosszú idő állt rendelkezésükre, hogy a könyv címét (Szakáts mesterségnek könyvetskéje) megjegyezzék. Ugyanis egészen a XVIII. század végéig azonos címmel, különböző helyeken (Kolozsvár, Nagyszombat, Kassa) szó és cím szerint ugyanaz a könyv jelent meg, jelenlegi ismereteink szerint tizenhárom kiadásban.

Szakácskönyv kiadásunk új fejezete 1816-ban kezdődött, *Czifray István*: Legújabb magyar szakácskönyv c. művével.

Az 1870-es évektől indult meg a szakácskönyv kiadás "dömpingje". (*Rézi Néni, Szekula Teréz, Zilahy Ágnes, Zemplényi (Szabó) Antónia* - hogy csak a legismertebbeket említsem) szakácskönyvei több kiadásban jelentek meg, a gyűjtők legnagyobb örömére. A nyolcvanas évek elejétől - a divatos gyűjtői területet kihasználva - a könyvkiadók válogatás nélkül adják ki a különböző szakácskönyveket.

A nem csak kifejezetten könyvgyűjtők által keresett könyvek közé tartozik a *sport témájú könyvek* gyűjtése is. Sok sportoló, sportkedvelő is gyűjti ezeket a könyveket. Sajnos a háború előtti irodalom eléggé szegényes, bár *Mező Ferenc* olimpiákról írott könyvét 1928-ban az amszterdami olimpián aranyéremmel díjazták. A legismertebb és legkeresettebb magyar sportkönyv *Siklóssy László:* A magyar sport 1000 éve című 3 kötetes munkája, mely 1927-ben jelent meg. E téma gyűjtői közül is sokan csak egy sportág szakmai és sporttörténeti anyagára specializálták gyűjtésüket. Legtöbben a sakk-könyvek gyűjtői vannak.

Újra közkedvelt és nagyon divatos a régi magyar *gyermekkönyvek* és *mesekönyvek* gyűjtése. Gyermekkönyvnek nevezhető például az első ismert ABC-s könyvünk is (1539, *Erdösi Szilveszter János* műve), de ide tartoznak a vallásos, bibliát magyarázó, az erkölcsös viselkedésre, a rendes, jó modorra oktató könyvek, valamint az *ifjúsági* szépirodalom. A mesekönyvek közül a gyűjtők kedvenceit talán felsorolni sem érdemes, hiszen mindenki ismeri őket. (*Grimm, Andersen, La Fontaine* meséi, *Félix Salten* Bambi könyvei, *Sebők Zsigmond* Mackó úr sorozata, *Benedek Elek* mesekönyvei, *Collodi* Pinocchió kalandjai, stb.)

A gyűjtőknek kiváló eligazítást nyújt *Drescher Pál*: Régi magyar gyermekkönyvek bibliográfiája, mely 1934-ben jelent meg. Drescher a 20-as, 30-as évek máig is legnagyobb gyermekkönyv gyűjtője volt. Katalógusának ma már nagy hibája, hogy az 1711-ig megjelent könyveket író és cím szerint nem tartalmazza, csak utal Szabó Károly RMK köteteire, illetve a gyermekkönyvek sorszámára.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Igazán nem szándékosan hagytam a végére a legdivatosabb mai témákat, a *reformkor* vagy *felvilágosodás* és az 1848-49-es *szabadságharc* irodalmának a gyűjtését. Nem véletlenül említem együtt a kettőt, mivel a felvilágosodás korának eseményei több vonatkozásban hatással voltak a szabadságharc kitörésére, így ezeket a témákat sokan együtt is gyűjtik. Külön könyveket innen nem érdemes kiemelni, a lényeg az, hogy - főleg a reformkort gyűjtők esetében - az ebben az időszakban megjelent minden könyvet gyűjtenek, tehát az ez időben megjelent első kiadásokat ugyanúgy, mint a különböző témák bármelyikét. Természetesen a legkeresettebbek és a legritkábbak a felvilágosodás korának legismertebb írói és költői (Bessenyei, Csokonai stb.). A szabadságharc irodalmának gyűjtői között alapmű *Gratza György*: A magyar szabadságharc története című 5 kötetes műve, mely 1894-1898 között jelent meg. A könyvek mellett a korabeli röpiratokat és kiáltványokat is gyűjtik.

Annak ellenére, hogy a régi híres nyomdák által kiadott könyvek gyűjtése kihalófélben van, minden évben akad gyűjtő, aki elkezdi a háború előtti két híres nyomda, a *Kner* és a *Tevan* kiadásainak gyűjtését, pedig több, mint harminc éves gyűjtői múltammal kijelenthetem, hogy a Kner kiadványok megközelíthetőleg teljes összegyűjtése egy magángyűjtő, de még egy könyvtár számára is teljesen lehetetlen. A nyomda első terméke 1882-ben jelent meg - már ebből sincs ismert példány - amit 1944-ig 566 könyv, füzet és nyomtatvány követett, sok közülük egy, öt, tíz, vagy húsz példányban. Az 566 kötetben természetesen nincsenek benne az időszakos nyomtatványok és a hasonló sajtótermékek. Ha valaki mégis kedvet kap a Kner kiadványok gyűjtésére, rendkívül hasznos kézikönyvet használhat: 1982-ben *Lévay Botondné* és *Haimann György* összeállításában megjelent a Kner-nyomda kiadványainak tükrében című kétkötetes mű, mely az összes, valaha létezett Kner-kiadványt tartalmazza.

Annak ellenére, hogy Kner gyűjtő nagyon kevés van, szinte minden könyvgyűjtő könyvtárában található Kner kiadvány, hiszen a megjelent 566 kötetben minden eddig felsorolt témát érintő könyv előfordul.

Valamivel könnyebb, de szintén nehéz terület a Tevan könyvek gyűjtése. A *Tevan Adolf* által Békéscsabán alapított nyomdát fia, *Tevan Antal* emelte nemzetközi szinvonalúra. 1911-től kezdte nyomtatni a filléres Tevan sorozat könyveit, mely nem tévesztendő össze az 1912-től 1919-ig megjelent Tevan Könyvtár köteteivel, valamint a legritkábbal, a Tevan Amatőr sorozattal. Ezek - a Kner kiadványokhoz hasonlóan reprezentatív kötésben és szintén kis példányszámban számozva jelentek meg és ma már nagyon ritkák.

Az első kiadások értékét erősen növelik az aláírások és dedikálások. Vannak gyűjtők, akik témától függetlenül csak az aláírt, vagy dedikált műveket gyűjtik. Ide sorolhatom a számozott, kis példányszámban megjelent könyvek gyűjtőit is. Vannak továbbá, akik a könyv tartalmától függetlenül a szép kötéseket, a díszes és illusztrált műveket gyűjtik. Természetesen csak eredeti állapotban. Köztük a legkeresettebbek az illusztrált természettudományos művek, például a *Vángel*-féle Nagy Képes természetrajz.

Nem szabad megfeledkezni a ma is sokat forgatott *lexikonokról* (Pallas, Révai), *bibliográfiákról* (Szabó, Petrik, Apponyi), életrajzi lexikonokról (Szinnyei), és a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

többi olyan segédeszközről, mely a könyvgyűjtőket a gyűjtésben segíti. Bármennyire furcsa, sok könyvgyűjtő van, aki csak a fent felsorolt lexikális műveket, illetve anyagokat gyűjti.

Egy "haldokló" és - legalábbis magyar területen - "újszülött" gyűjtési területtel fejezem be. A "haldokló" a huszas-harmincas évek bestseller szépirodalmának és a gyűjtők között "pengős" regényeknek nevezett (Palladis, Nova, Pesti Hírlap, Auróra) *krimik* és *kalandregények* gyűjtése. A bestseller írók akkori nagy nevei (*Harsányi, Gulácsy, Vaszary, Bromfield, Cronin, Knittel* stb.) lassan feledésbe merülnek, a ma generációjának már idegenek a kissé szirupos, happy-end-del végződő regények. A gyűjtés kihalásában közrejátszik az utóbbi évek könyvkiadása is, mert a szerzői jogdíjak lejártával tömegesen adják ki az akkori sikerkönyveket - magas áruk ellenére még mindig olcsóbban, mint a régi eredeti kiadás ára.

A pengős regényekkel ugyanez a helyzet. A szűk gyűjtői kör 500-1000,-Ft közötti összegért cserélte az eredeti Palladis és Nova krimiket, kalandregényeket (*Edgar Wallace, Zane Grey, Spencer Wlas, Max Brand, Valentine Williams* stb.). Az új kiadások ára a fentiek töredéke, így ez a gyűjtői terület is lassan kihal.

Az "újszülött" a tudományos-fantasztikus, népszerű nevén *sci-fi irodalom* gyűjtése. A két nagy klasszikus - *Verne* és *Wells* - kivételével a két háború között alig jelent meg e témában könyv, így gyűjtői sem igen voltak. Az ötvenes-hatvanas évek elején a Móra Kiadó indította az ifjúság számára a *Botond Bolics György* által írt fantasztikus regényeket. Folytatódott az orosz nyelvű sci-fi könyvek fordításával, majd belépett a körbe (1969-ben) a Kozmosz fantasztikus regények sorozata. A Kossuth Könyvkiadó - politikai profiljától eltérve - a hetvenes években megindította sci-fi sorozatát. Azóta ebben a témában is "dömping" van. Az írásművek szakmai megítélése nem az én feladatom, de a jelenlegi könyvárak mellett nem árt, ha az olvasók és a gyűjtők szelektálnak. A leendő gyűjtők kedvéért: Az első magyar nyelvű sci-fi Klimius Miklósnak Föld alatt való útja, melyet *Györfi József* fordított magyarra és 1783-ban jelent meg Pozsonyban.

Remélem, hogy ezzel a szerény összefoglalóval némi útmutatást tudtam adni a könyvtárosoknak és könyvgyűjtést kezdőknek a különböző gyűjtői ágazatokban való eligazodáshoz.

Irodalom

1. MAKKAI László: Könyvek, gyűjtők, könyvtárak. = Magyar Könyvszemle. 3. folyam, 62. év. 1938. 294-312. p.
2. LANGER M[ór]: A magyar és külföldi bibliofilia története. Ritka és becses könyvek jegyzéke. Bp. Jakab ny. 1936. 192. p.
3. STEINHOFFER Károly: A könyv története. 1. r. = Iparosok olvasótára. 21. Bp. 1915.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jelzések Kárpátalja könyvtárügyéről

Futaky László

E rövid dolgozat csupán közelítési kísérlet a címben jelölt téma *magyar vonatkozásainak* kidolgozásához, semmint átfogó igényű, kiforrt tanulmány. Megírásához alapot elsősorban a helyszínen szerzett személyes tapasztalatok, benyomások, s a hozzáférhető forrásanyagok szolgáltatták.

A tárgyra vonatkozó könyvtári szakirodalom - ismereteim szerint - roppant gyér. Jobbára szétszórt, nemegyszer egymásnak ellentmondó adatok közlésén túl a szóba jöhető érdemi publikációk más megközelítésben[1], érintőlegesen foglalkoznak a könyvtárügy lokális kérdéseivel. A helyzetkép hiteles felvázolásánál - engedve az egzaktság követelményéből - riportázs-elemek beiktatásával törekedtem a nóvumjelleg, az életszerűség megragadására. Mindez magyarázat, egyben mentség az érzékelhető menetközbeni stílusváltásra. A térség történelmi, demográfiai, társadalmi viszonyainak bemutatását mellőzöm, a könyvtárügyi kérdések mélyebb összefüggéseinek jobb megértése feltételezi néhány közelmúltban megjelent munka, közlemény ismeretét.[2,3]

E helyen mondok köszönetet a Területi Tudományos Könyvtár munkatársai, elsősorban *Hadar Piroska* és *Bárdos Ilona* segítőkészségéért.

Egy könyvtártörténeti szegmentum: Munkács

Munkacsevo, azaz Munkács patinás magyar településneveink sorába tartozik, a város, e földrajzi térség óhatatlanul évezredes történelmünk emlékeit, szellemiségét idézi. A munkácsi vár *Zrínyi Ilonát* juttatja eszünkbe, a szerednyei várrom a törökverő *Dobó Istvánt*, az ungvári *II. Rákóczi Ferenc*nek volt rezidenciája, a huszti romvár *Kölcsey* országépítő programjának volt ihletője - és sorolhatnánk. Háborúk, katartikus időszakok szóltak bele az etnikai szempontból kevert lakosság életébe, hagytak máig maradandó, köztük kegyetlen nyomokat, s mindez jelzésszerűen a könyvek sorsán is mérhető.

A város mai értelemben vett nyilvános közkönyvtárának alapítására 1919. évi 430. sz. törvény és ue. évi 607. sz. Kormányrendelet adott lehetőséget. A szervezési munkálatok ennek ellenére csak 1928-ban kezdődtek. A könyvtárügyi törvény végrehajtása *Podkarpatszka Rusz*-ban később történt mint a csehszlovák fennhatóság alá tartozó további országrészekben, de helyi okok is késleltették a létesítés előmunkálatait. Idézzük: "... *1926-ban, amikor a nagyzsupákról szóló törvény életbe lépett és Munkács a Ruszi nagyzsupa székhelye lett, a városi hatóság a városházát átengedte a*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nagyzsupa székházául, a városi közigazgatás pedig részint a város tulajdonát képező, részint magánházakba költözött szét."[4] A könyvtár telepítésével kapcsolatban: *"Munkács város Duchnovics utca 1. sz. alatti házának 1. emeletén, az utca felől 2 2 ablakos és 1 1 ablakos szobát, az udvar felől 1 2 ablakos és 2 1 ablakos szobát engedett át a könyvtár céljára, továbbá 1 előszobát..."*[5].

Első lépésben a könyvtár tágas, jól fűtött, ívlámpákkal világított folyóirat és hírlapolvasó-termét vehette birtokba a közönség 1929. november 29-én, s folyamatba volt egy négynyelvű(orosz, cseh, magyar, héber) kölcsönkönyvtár működési rendjének kialakítása - köttetés, leltározás, osztályozás, katalogizálás, a kölcsönző apparátus megszervezése.

A folyóiratolvasóban gazdag választékot talált az érdeklődő, 29 napilap, 40 hetilap, 5 félhavi lap, 16 havi szemle - összesen 90 féleségből válogathatott. A kurrens lapok nyelv szerinti megoszlása: cseh 25, orosz 18, magyar 23, német 14, héber 5, francia 2, angol 2. Érdekes lehet néhány periodikacím megemlítése. *Esti Kurir, Magyar Hírlap, Népszava, Keleti újság, Határszéli Újság, Az őslakó, Kárpáti Híradó, Színházi Élet, Képes Hét, Az Élet, A polgár, Ruszinszkói Magyar Hírlap, Zsidó Néplap,* stb. Az alábbi nyitvatartási rend szerint látogathatták:

Hétfő-Péntek: 14-20 óráig
Szombaton: 9-12-ig, 14-20 óráig
Vasárnap: 9-12-ig.

Az érdeklődésre utal, hogy 5 hét alatt a város lakosságának közel 2%-a iratkozott be, vált olvasóvá, szám szerint 327 fő. Etnikai megoszlásuk: cseh 36, szlovák 1, orosz 22, magyar 33, német 3, zsidó 232 fő. Nemek szerinti megoszlásban: 78 nő és 249 férfi. Legnagyobb számban középiskolai tanulók, háztartásbeliek, köz- és magánhivatalnokok, kereskedők, de más foglalkozásúak, így orvosok, tanárok, ügyvédek látogatták.

A városi könyvtár működtetése évi 88 ezer koronát emésztett fel. Ennek tetemes részét (85 000 Kó) a város fedezte, a további összeget a könyvtár saját bevételeiből gazdálkodta ki. Könyvekre közel 10 000, berendezésre 66 000, személyi kiadásokra 1 900 Kó fordítottak, míg a további összeget egyéb adminisztratív kiadások címén használták fel.

A városi könyvtár tevékenységét különböző foglalkozású értelmiségiekből álló nyolc fős *Könyvtárügyi Tanács* irányította, felügyelte. Könyvtári ügyek intézése érdekében rendszeresen ülésezett, hatáskörébe tartozott többek között a könyvtári állások pályázatának meghirdetése, a városi tanáccsal egyeztetett elbírálása, stb. Ez utóbbira lehet példa: az 1930-as év költségvetésének tervezésében, eredetileg csupán az 1919-es 430. sz. törvény által előírt hozzájárulás (1 Kó maximális fejkvóta lakosonként) szerepelt. Miután ez az összeg nemcsak a gyűjtemény törzsanyagának beszerzésére, de a fejlesztésére sem volt elegendő, a Könyvtárügyi Tanács közbenjárására a városi képviselőtestület egyhangú határozattal megemelte az intézmény dotációját.

A könyvtárügyet gyámolító hatóságok segítése, magánadományok, támogatások nyomán a könyvtár fejlődésnek indult. Az 1932. évi adatok szerint a beiratkozott olvasók száma közelített a 800 főhöz, 17 000-nél több kötetet kölcsönöztek, gyarapo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dott az állomány, a tárgyévben 5059 kötettel, ezen belül elsősorban a magyar és orosz nyelvű irodalommal, de nagy számban szereztek be cseh és szlovák, valamint héber nyelvű munkákat.

Munkács új kulturális intézménye egyre felkészültebbé vált művelődésügyet szolgáló hivatása betöltéséhez. Mély sajnálattal lehet megállapítani azonban, hogy ezt a prosperáló folyamatot a történelmi események kíméletlenül lefékezték, elért eredményeit szétzilálták, lepusztították. A negyvenes évek szellemi értéksorvasztó gyakorlatához hozzátartozott a könyvek különböző előjellel és jogcímen történő "likvidálása" is. Ebben ugyanúgy fellelhető a deportált zsidó értelmiségiek magánkönyvtárainak széthurcolása, mint az egyházak, így a *Munkácsi Görögkatolikus Kolostor* páratlan értékű gyűjteményének "begyűjtése", amelynek következtében pótolhatatlan művek sora sérült vagy semmisült meg. Továbbá: a negyvenes évek második felében a művelődésügyet meghatározó centralizációval törvényszerűen együtt járt a helyi értékvesztés. A vulgár-marxista szemlélet jegyében foganatosított intézkedések nyomán a kultúrtörténeti rekvizítumok között a könyv is herdálódott, pusztult. Idevágó példa: Ungvárra, mint központi székhelyre irányított könyvszállítmányokat felügyelő bizottság tagjai (frontharcos, iskolai igazgató, könyvtárigazgató, népi küldött) az olyan jellegű műveket, mint Dante: Isteni színjátéka, Madách: Az ember tragédiája stb. Csak azért mert mitológikus, biblikus illusztrációkat tartalmaztak "kiselejteztették". E gyakorlat lényegét és következményét tekintve korántsem szűkíthető le a munkácsi példára, hanem általánosnak volt mondható.

E téma lezárásaként indokoltnak látszik pillanatképet rögzíteni a mai könyvtárról. A jogutód elhelyezése, működési rendje - több mint fél évszázad múltán - nyilvánvalóan sokat módosult, változott. Munkács lakosságát ma 5 könyvtári egységből álló hálózat - *Központi Városi Könyvtár*, külön *gyermekkönyvtár*, s földrajzilag más-más helyen telepített *fiókkönyvtárak* - látja el. A központi épületbe lépve jó benyomást keltenek a tágas terek, a sok faburkolat és intarzia, parketta, szőnyeg. Dekoratív külsőségek vonzzák a szemet, ugyanakkor az otthonosság illúzióját lerontják a közösségi terekben található hatalmas méretű pannók, melyek teljes falfelületet uralnak. Az össz-népi egységet reprezentáló sokalakos kompozíciók sematikus ábrázolásmódja inkább nyomaszt, semmint meggyőz az alkotói szándék eredményességéről.

Első emelet: szabadpolcos rendszerű felnőtt kölcsönző. A könyvtárosokkal a beszélgetés orosz nyelven folyik, tolmács segítségével. Kb. 70 000 kötet a forgalmazható állományuk, kevés a pénz, drágulnak a könyvek. Az év első három hónapja után 110 magyar nemzetiségű beiratkozott olvasót tartanak nyilván, de ez a számadat csak több lehet, ugyanis sokan ukrán, ruszin nyelven szerepelnek, bár eredetüket tekintve magyarok. (1983-ban 7175 magyar nyelvű könyvet, 297 olvasót, s 4575 kölcsönzött kötetet tartottak nyilván.)

A polcok között a 63. sz. jelzetnél kezdem tüzetesebben a szemlélődést. Tekintélyes anyagrész a történelem tárgyköréből. 66. sz. alatt: politika, külön polcokon Lenin élete és munkássága, az SZKP-ra vonatkozó irodalom stb. Magyar nyelvű munkák után kutatok. Sikerül nehezen 16 kötetet összeszámolni, köztük a Magyarország felfedezése sorozatból - *Jócsik Lajos*: Egy ország csillagon; *Erdődy János*: Sa-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

soknál magasabban; *Zsukov*: Emlékek, gondolatok; *I.N. Zemszkov:* A második front diplomáciai története; *Kuznyecov:* Harci riadó a flottánál; A képes történelem sorozatból - A római birodalom - című. Böngészem a szépirodalmat, ebben az övezetben négy 1 méteres könyvállványon néhány polcfolyóméternyi magyar anyag. Aztán a prezens állományt. Valamilyen magyar vonatkozású segédkönyvet, lexikont keresnék, ... a "Brockhaus" van meg, talán a Révai... az is a pincében, raktáron - hangzik a válasz. Ha külön igény van rá, ha kérik, akkor előkerítik...

Ahogy a második emeleti olvasóterem felé kaptatunk, a lépcsőházi csendben van módom meditálni múltról, hagyományról, a hely szelleméről, Közép-Kelet-Európa történelmi hullámverésében az etnikai lét esélyeiről, nem utolsósorban a pénznemek s a társadalmi tudat változásairól. A könyv és könyvtárügy társadalmi életjelenségeket tükröz, stílust, szemléletet. Kell a glasznoszty. Fontos, hogy ne legyen formális demokrácia... Az olvasóterem egyébként rendezett, az asztalok mögött 80 ülőhely, TV, rádió - jónéhány hazai könyvtárunk megirigyelhetné ezt a tágasságot.

Visszaút a földszintre. A belső udvar felől eléggé szűk folyosón keresztül lehet megközelíteni a gyermekkönyvtárat. Több egymásba nyíló kis szoba, méretarányos könyvtári bútorzattal. Az adminisztrációs övezet korosztályok szerint tagolódik, óvodáskorúak, kisiskolások, 1-2, 3-4, 5-6 stb. osztályosok. Az olvasók nyilvántartási lapja orosz nyelvű, a beírás úgyszintén - hogy végül is ki milyen nemzetiségű, a kartotékokból nem egészen derül ki. Gyűjteményük zöme orosz és ukrán, de más, többek között nyugat-európai szerzők kötetei is sorakoznak a polcokon. A magyar anyag nincs elkülönítve, szétszórva található a különböző állványokon - már ami egyáltalán található. Angol nyelvű kötetek mellett lelem a Mindennapra egy mesét, távolabb: *Májlen Konsztansztinovszki:* Hogyan működik az atom című magyar fordításban, s erősen keresgélni kell a harmadik után. Hogy végül is mennyi lehet ez az állományrész, nem derül ki. A katalógusból talán, de építése folyik, más adatforrás pedig nincs közelben. Kérdezés nélkül megtudni azonban, hogy kik a legjobb olvasók, aktivisták, névlistájuk kifüggesztve a könyvállványokon.

Kifelé menet még egyszer rápillantok az orosz nyelvű tájékoztató feliratokat tartalmazó táblára: Munkacsevo... Magyarítom: a nyitvatartási idő de. 10-18-ig, szabadnap: péntek. Minden hó utolsó szerdáján zárva. Elmondták: belső szakmai munkák folynak, raktárrendezés, készülnek az olvasók fogadására - remélhetőleg a peresztrojka szellemében...

A kárpátaljai területi tudományos könyvtár

1945 szeptembere meghatározó dátum az intézmény életében, ekkor szerveződött újjá a városi nyilvános könyvtár jogutódjaként. Viszonyítási adatul szolgál: *"Az Uzshorodi városi könyvtárban 1935-ben 7773 könyvet tartottak nyilván, ezeknek majdnem a fele cseh nyelvű volt. Orosz és ukrán könyv összesen 1,5 ezer volt. 1537 olvasó közül csak százötvenen vettek ki ukrán vagy orosz nyelvű könyvet."*[6] Más forrás szerint, a közkönyvtári feladatkört betöltő "publicsnaja bibliotheka" 1937-ben alig

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

több mint 11 000 kötettel rendelkezett, melynek közel egyötöde volt ukrán és orosz nyelvű munka. A hálózati rendszer fejlesztésével kapcsolatos rendelkezések felgyorsították a gyűjteményépítés ütemét, közel 40 000 dokumentumot kaptak Kijevből, Lembergből, Moszkvából. 1947-től a kötelespéldány szolgáltatás körébe bevont intézmény[7], mely azóta is biztosítéka a szélesebb spektrumú irodalom rendszeres beszerzésének. Az 1963-as év a működési mechanizmus szempontjából jelent határkövet: az intézmény akkori egyetemet végzett igazgatója *Raszpopin Pável* kidolgozta a könyvtár új struktúráját, osztályszerkezetet alakított ki, szabályozta a munkafolyamatokat, ettől kezdve töltötte be igazából a könyvtár tudományos és közművelődési funkcióját, vált módszertani központtá.

Ungvár szellős, tágas, kertváros jellegű, széles utcák, terek, sok a fa, dísznövény, virág. A zöldsávok, övezetek, jótékonyan összerendezik a múltat és a mát, lefedik a századforduló tájáról itt maradt családi házak, lelakott utcarészletek kopottságát, oldják a panel városrészek - zömében a csehszlovák valamint a magyar építőipar jellegtelen remekei - monoton egysíkúságát.

A könyvtár mai épülete a város egyik legforgalmasabb részén, a centrumhoz közel található. A négy szintes épületet (pincerész, földszint, első és második emelet) eredetileg nem könyvtár céljára tervezték, hanem az ötvenes évekre jellemző úgynevezett "sport-komplex"-nek, ebből alakították át nem kis kompromisszumok árán a közösségi tereket, munkaszobákat. A körforgalmi térre néző főbejárat közelében útburkolati hiányosságok, kátyúk, a befejezetlenség (feltételezhetően pillanatnyi) állapota.

Belépve, a szűkre szabott előtérben néhány fal melletti üveges szekrénytároló, bennük ajánló célzattal honismereti irodalom, a *Kárpáti Kiadó* legfrissebb kiadványai saját megjelentetésű bibliográfiák, könyvtárhasználati információk - többek között a könyvtárközi kölcsönzésről. Használatban elkoptatott, kétszárnyú csapóajtón át jutni tovább a ruhatárba. Szerény ülőalkalmatosságok, jobb kéz felől kiállítási vitrinben csupa magyar nyelvű kötet, most épp *Petőfi* munkái s a róla szóló irodalom. (Évfordulók kapcsán időszaki kiállítások keretében mutatják be klasszikusainkat, így *Csokonai, Berzsenyi, Móricz, Tóth Árpád* stb.) A pult mögött hevenyészetten madzagolt csomagok sora, halmokban áll a könyv, jórésze selejt, többsége pincéből felkerült anyag, s kihelyezett raktárakba szállítandó. Ugyanitt könyvárusítás is folyik - nagy szükség van minden kopejkára. Az emeletre vezető lépcsőfordulóba telepített ellenőrző pultnál végzik az olvasók nyilvántartását, különböző részlegekbe irányítását, regisztrálják a látogatottságot, vezetik a kölcsönzés adminisztrációját. A beiratkozóknak adott kontrollap a könyvtár szolgáltatási övezeteiben szabad mozgást biztosít. E ponttól közelíthető meg a 90 férőhelyes olvasóterem (benne prezens anyag, folyóiratok, napilapok, a sarokban zongora, a "színészbejáró" mögötti fülkében korlátozott használatra szánt honismereti fond); az Információs-, a Műszaki és Mezőgazdasági-, a Művészeti-, az Idegen nyelvű osztály a Könyvtárközi kölcsönző valamint az orosz nyelvű Felnőttkölcsönző, ahol az olvasó válogathat a szabadpolcon lévő, szak szerint elhelyezett anyagból. Napjainkban 25 000 dokumentumot szereznek be évente. A gyűjtemény száma meghaladja a 600 000-et (1973-ban 410 000; 1985-ben 550 000) könyvek, időszaki kiadványok, audiovizuális dokumentumok. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

periodikák száma: 130 féleség. Az olvasólétszám valamelyest visszaesett: 13 000 fő (1973-ban 1200, 1985-ben 14 000 fő). A kölcsönzött kötetszám több mint 300 000.

Földszinten kapott helyet a Beszerző és feldolgozó osztály. Mellette egy nagy alapterületű, túlzsúfolt raktár (10 polcsoros könyvállványok fölött még mennyezetig beépítve, szűk állványközökkel, hogy "létra sem kell"). Az intézmény technikai felszereltsége, eszközkészlete roppant szegényes, kivétel az Idegen nyelvű osztály, ahol van TV, rádió, lemezjátszó, diavetítő, magnetofon, mikrofilmleolvasó készülék és latin betűs írógép. Az intézmény személyi létszáma 55 fő, 1 igazgató, 1 helyettes, 1 főbibliográfus, 1 főkönyvtáros, 11 osztályvezető, 13 vezető könyvtáros, 4 vezető bibliográfus, 14 könyvtáros, 4 vezető módszertanos, 1 szerkesztő. Felsőfokú végzettségű 35 fő.

Szellemi transzfer-műhely: az idegen nyelvű osztály

Jelentősége miatt érdemes szólni az osztály sokrétű tevékenységéről. 1945-ben hozták létre, alapfeladata szerint érdemi módon vesz részt a kevert etnikai közegben élők hazafias nevelésében, vállalja a régió szakembereinek idegen nyelvű forrásanyaggal való ellátását. Működési rendszerben elfoglalt státusát tekintve némiképp "állam az államban", feladatmegoldó szisztémája joggal nevezhető sajátosnak és komplexnek, ugyanis a szolgáltatásokkal kapcsolatos összes munkafázis (beszerzés, feldolgozás stb.) osztálykereten belül történik. Szakemberlétszáma: az osztályvezetővel együtt 4 fő. Valamennyien könyvtárszakosként vagy filológusként felsőfokú végzettségűek, magyar-angol, magyar-német nyelvszakos tanári diplomával rendelkeznek, de anyanyelvként beszélik az oroszt, kiforrottan a szlovákot, s van, aki társalgási szinten a franciát.

Gyűjteményépítés

Évi állományfejlesztési összegük alig valamivel több, mint 5 ezer rubel. A dokumentumbeszerzés forrásai között elsősorban a *moszkvai Központi Könyvtárellátó* (ahonnan fizetett kötelespéldányt kapnak), a *Területi Könyvtárellátó*, a *Kárpáti Kiadó,* az USZSZK-n belüli csereszolgálat szerepel, azonban a könyv és időszaki kiadványok legnagyobb példányszámban a Moszkvai Külföldi Irodalom Összszövetségi Állami könyvtárából illetve a *Nemzetközi Csereszolgálat* útján ajándékként kerül a birtokukba.

A könyvpiac figyelését elengedhetetlennek tartják, ezért évente feldolgozzák a szóba jöhető szovjet, valamint több mint 35 külföldi kiadó tematikus katalógusát. Előjegyzik az *Ukrán Köztársasági Katalógus*ok alapján a legfrekventáltabb periodikumokat. Jónéhány folyóiratot járatnak, melyek nem központi terjesztés útján jutnak el hozzájuk, pl. *Kultura im Heim, Domov, Bojur, Dievča, Möbel und Wohnraum, Burda, Farbe und Raum*, illetve *Delta, Impulzus, Képes-7, Világ Ifjúság* stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A gyűjteményt döntő többségében könyvek (35 341 kötet), továbbá bekötött folyóiratok (9 458), időszaki kiadványok (2 155), napilapok, különlenyomatok, mikrofimek alkotják. Közel 20 000 a szépirodalmi mű, gazdag a társadalomtudományi anyagrész, értelemszerűen kiemelt figyelmet kap a nyelvészet tárgykörébe tartozó munkák beszerzése, s lehetőség szerint gondot fordítanak az egyes tudományágak anyagának arányos fejlesztésére. A dokumentumállomány nyelv szerinti megoszlása sorrendben: a magyar 61,9%, majd a cseh és szlovák következik 15,1%, ezt követi a német, angol, francia stb. anyag.

Az állomány időszerűségét a gyarapítás mellett a rendszeres apasztással biztosítják. 1987-től különösképpen nagy számban - közel 10 000 tartalmilag elavult kötetet selejteztek "Gorbacsov szellemében". Ehhez járult a fizikailag elhasználódott, a nem profilba vágó fölöspéldányok, valamint az olvasóknál maradt könyvek törlése.

Az olvasók jobb kiszolgálása érdekében élénk nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést folytatnak. 1989-ben 16 külföldi könyvtárból 292 művet kaptak, s ugyanebben az időszakban 59 megkeresés érkezett könyvtárukba, melyből 54 kérést teljesítettek. A küldő intézmények hazánkból: *OSZK; MTA Könyvtára; FSZEK; nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár.* A Német Demokratikus Köztársaságból: *Állami Könyvtár, Berlin; Luther Állami és Egyetemi Könyvtár, Halle; Marx Károly Egyetemi Könyvtár, Lipcse; Egyetemi Tudományos Könyvtár, Postdam.* Lengyelországból: *Nemzeti Könyvtár, Varsó; Jagello Egyetemi Könyvtár.* Csehszlovákiából: *Nemzeti Könyvtár, Prága; Egyetemi Könyvtár,Pozsony; Szlovák Régióközpont Könyvtára, Túrócszentmárton; Állami Tudományos Könyvtár, Kassa; Állami Tudományos Könyvtár, Eperjes,* (romániával nincs élő kapcsolatuk). A partnerintézmények köre a könyvtárközi együttműködés rangját fémjelzi, s egyéb szakmai kapcsolatteremtő lehetőségekre is reális esélyt teremt. Nyilvánvaló azonban, hogy a szocialista országokra szűkített, megrekedt cseretevékenység egyben gátjává is vált eddig a nyugat-európa szellemi áramkörébe való szorosabb bekapcsolódásuknak. "*Az utóbbi évtizedben jelentős figyelmet kapott az OSZK munkájában az ajándékozás, támogatás, amely elsőrendűen külföldi egyetemek magyar tanszékei, intézetek, könyvtárak, szerkesztőségek, egyéni kutatók, mérvadó személyiségek számára szükséges dokumentumok megküldését jelenti*"[8]. E megállapítás valódiságát a helyi tapasztalatok mindenben megerősítik.

A 70-es évek végét, az OSZK-t, *Gombocz István, Vekerdi József* s mások nevét mint pártfogót említik. (Napjainkra a "hivatalos papír"-formán kívüli módozatok is alkalmat adnak a legális segítésre, pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből kishatármenti cserelátogatások, az Állami Idegen Nyelvű Könyvtár 1989-ben indított tranzit könyvszállítmányai stb.) A fentinél jóval magasabb számadatokat mutat a belföldi könyvtárközi kölcsönzés. Más könyvtárakból kapott 900 kötet, míg a küldött művek száma megközelíti a 8100 kötetet - ennek gondozása, lebonyolítása fegyelmezett, odafigyelő munkát követel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Olvasószolgálat

Az osztály figyelmének középpontjában az olvasók differenciált kiszolgálása áll - s e tevékenységnek hiteles könyvtárszakmai fedezete van. A munkatársak sokat dolgoznak, erőn felül teljesítenek. Jellemző könyvtárpolitikai szemléletet tükröz ugyanakkor a köznapi zsargonban - dekorációban, propagandában - tettenérhető, olykor túlhangsúlyozott, ideológiától áthatott "a fiatalok hazafias, internacionalista és munkára nevelése" stb. kulcsformulák használata. Szerencsére a műhelygyakorlat nem reked meg a kiüresedett deklaráció szintjén, hanem racionális értékek irányába munkál.

A beiratkozott olvasók száma évek óta 2100-2200 körül mozog. Foglalkozási kategóriák szerint sorrendben: tanárok, kulturális területen dolgozók, műszakiak, mérnökök, egyetemisták; a középmezőnybe: munkások, tudományos fokozattal rendelkezők; jóval kevesebb számban egészségügyi dolgozók, agrárszakemberek, s elenyésző számban pártapparátusbeliek veszik igénybe a szolgáltatásokat.

A látogatók száma évente 15-16 ezer között ingadozik, s 48 ezret meghaladja a kölcsönzött kötetek száma, melynek túlnyomó többségét a helybeni segédkönyvtári anyagból, továbbá raktári állományból elégítik ki. Legforgalmazottabbak a magyar nyelvű művek (65%), majd a cseh (10,7%), angol (8,4%), német (8,2%), francia (3,5%), s végül az egyéb nyelvű (latin, görög, héber stb.) munkák. XVIII. század előtti műveket, egyedi kuriózumokat nem kölcsönöznek.

Az osztály terrénuma kb. 100 négyzetméter, három kisméretű szoba és két pincerész - ez utóbbiért bérleti díjat fizetnek. Látható: a szűkös hely optimális kihasználása itt napi feladattá válik, csupán a praktikum és lelemény segít. Az olvasótermet sokan látogatják. Hat olvasóasztal, három munkaasztal, az egyiken nagybetűs tábla figyelmeztet: A HATODIK SÍP - a kárpátaljai irodalom fóruma - megvásárolható. Katalógusszekrény fölött "Virágos ablak, virágos ház" felirat s a témakörhöz gazdag a könyvválaszték. Nagyméretű üvegesszekrényben ÚJ KÖNYVEK, köztül *Mészöly Miklós*: Volt egyszer egy Közép-Európa; *Vlagyimir Dunyicev*: Fehér ruhások, *Cseres Tibor*: Vízaknai csaták, Szülőföldem Magyarország, Keleti szláv regék és mondák, Menekülés a homályba - osztrák elbeszélők a XX. század első felében stb. Aztán: gondos összeállítású *Sütő András* kiállítás - könyvei, róla szóló irodalom, jónéhány eredeti fotó, fénymásolatok. A hosszanti fal mennyezetig felállványozva, rajta a tájékoztatás alapmunkái, segédkönyvei, tekintélyes sorozatok, magyar nyelvű lexikonok, enciklopédiák nagy számban, világirodalmi adattárak, áttekintések - természetesen *Marx, Engels* művei kiemelve több polcon, *Lenin* több sorozatban - szótárak stb. összességében jól épített kézikönyvtári anyag. Mi hiányzik? Szükség lenne időtálló grammatikákra, s más, a könyvtárközi kölcsönzésben gyakrabban szereplő munkákra. Bár az egyetemi könyvtárnak gazdag az anyaga, a hallgatók ide szívesen jönnek, egyre több szakdolgozatot írnak a néprajz, folklór, népszokások stb. témaköréből.

A raktár zsúfoltságával együtt "szellemi kincsesbánya". Avítt, kopott kötésű könyvek, korabeli kiadások és a legmodernebbek - 16 nyelven szép- és szakirodalom.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ritkaságok, örökbecsű értékek, érdekességek (*Lessing* műveinek gótbetűs kiadása a századfordulóról, *Lion Feuchtwanger*: Der False Nero - a regényt 1938-ban német nyelven adták ki Moszkvában stb.) Az igazán keresett kötetek azonban a nyelvkönyvek. Nyelvtanok, nyelvleckék, az egyes nyelvek tanulásához szükséges módszertani segédletek. Ez a gyűjteményi háttér sokrétű olvasószolgálati tevékenység, közönségkapcsolati forma megvalósítását teszi lehetővé. Az osztály rendszeresen szervez konzultációkat angol, német, francia nyelvből. A hatvanas évek közepétől indított magyar nyelvtanfolyamok máig élnek (napjainkban fizetett szolgáltatásként, egy kurzus kétszer hét hónap, heti egy alkalommal három óra. Létszám: 40 fő. Részvételi díj: 50 rubel). Munkájuk irányultságának lényeges eleme, az irodalom és információ közvetítésének meghatározó aspektusa: a nemzeti kisebbségek olvasási kultúrájával való foglalkozás, annak megalapozása, színvonalának emelése. A megvalósulás folyamata, mélysége az irodalomkutatás témáin, az adatszolgáltatás sokszínűségén nyomon követhető, de a gazdag rendezvényprogramon keresztül is jól tükröződik. Külső kapcsolatrendszerük sokat segít ebben. Kiterjedt nagy létszámú a könyvtárat pártolók köre, értelmiségiek, így írók, költők (*Balla László, Balla D. Károly, Dupka György*), újságírók (*Kőszeghy Elemér, Horváth Sándor, Móricz Kálmán*), egyetemi oktatók (*Gortvay Erzsébet, Lizanec Péter, Váradi Strenberg János*), zeneszerzők, képzőművészek stb. Az osztály tevékenységét támogató, gyakorlati munkájába bevont széles "szakreferensi stáb" érthető módon eredmény-orientálttá avatja kezdeményezéseiket, törekvéseiket. Nagy hatású irodalmi estek (pl. a *József Attila Alkotóközösséggel* közösen a Magyar Költészet Napjának megünneplése), könyvpremierek (kárpátaljai költők, prózisták bemutatkozása) szerkesztőségi ankétok (pl. az *Évgyűrűk* , *Kárpáti Kalendárium*, a *Hatodik síp* stb.) könyvkiállítások (pl. *Népek barátsága - Irodalmak barátsága*) stb. Ugyanúgy megszokott összejöveteli lehetőségnek számítanak az intézmény olvasótermében mint ahogy az egyetem idegen nyelvű tanszékeivel közösen szervezett irodalmi vitaülések, olvasói konferenciák. Külön kell szólni az osztály szervezésében 1987-ben életrehívott két szakosztállyal működő (nyelvművelő és irodalmi) *Drávai Gizella Kör*-ről [9], mely a magyar értelmiségiek legjavát mozgósította. A kör fontos szerepet tölt be a magyarság anyanyelvének, kulturális örökségének ápolásában. Összejöveteleiket minden hónap utolsó hétfőjén tartják, negyedévenként nagyobb szabású rendezvényt szerveznek (alelnöke az osztály volt vezetője, *Hadar Piroska*).

A régió könyvtárügyének főbb jellemzői

Kárpátalja könyvtári rendszere egészére kitekintő hiteles adatsor nem áll rendelkezésre. A legfrissebb, művelődés-, közművelődés ügyét tárgyaló, tájékoztató célzatú publikációk[10] még az alapmutatók közlését is mellőzik. Ez mintegy jelzése annak, hogy a fellelhető számadatok egy hányada, a forgalmi mutatók némi fenntartással kezelendők. A régió könyvtári ellátottságának kontúrja ésszerű kontroll közbeiktatásával azonban mégis felvázolható. Visszatekintve: 1945 októberében 16, az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

év végén 487; 1946-ban már 552 közkönyvtár működött, s az állományból 333 000 dokumentum volt "édes anyanyelvünkön" - azaz ukránul. 1966-ban 1 226-ra nőtt az intézmények száma, 1 200 000 összállománnyal (900 lélekre jutott egy könyvtár, 7 kötet egy lakosra). 1974-ben a terület 1 111 000 lakosa közül 936 000-es olvasótáborra 17 000-es kölcsönzött kötetszám jutott. Napjainkban 800-on felül jegyzik a nyilvános könyvtárak számát. A dokumentumok száma tízmillión felüli, s 112 könyvtárban van magyar nyelvű anyag.

A terület kulturális központjában, Ungváron 72 különböző szak- és közművelődési könyvtár működik. Nyomtatásban megjelent adatok szerint 1974-ben "Uzshorod" könyvtárainak könyvállománya 2 400 000 kötet, az olvasók száma 82 000, mintegy 2 000 000 könyvet olvastak el, egy olvasó átlagban 24,3 könyvet kölcsönöz - ami a város akkori, s mai lakosságszámához (100 000 fő) viszonyítva meglehetősen elgondolkodtató.

Az adatolás napjainkhoz közelítve, s egy szűkebb földrajzi tájegységre vetítve - elsősorban a módszertani szempontból kiemelten kezelt központosított hálózatok - így a *beregszászi, nagyszőlősi, munkácsi, rahói, técsői, huszti, ungvári* járások esetében áttekinthetőbbé, megbízhatóbbá válik.

A mintavételül szolgáló járások könyvtárügyével kapcsolatban csupán néhány megjegyzésre szorítkozom. Az egyes körzetekben magas az intézményi egységek száma. (munkácsi: 94, técsői: 89, stb.) A magyar-lakta többségi területeken, mint pl. a beregszászi, zömében magyar nemzetiségi lakosságot kiszolgáló könyvtár működik (40), fele arányban a nagyszőlősi, valamivel ez alatt az ungvári járásokban. A legösszetettebb, técsői vonzáskörzetben inkább orosz nyelven olvasnak, de román, magyar nemzetiségi ellátás egyaránt folyik. A beiratkozott olvasók 25%-a magyar, 33%-a román. Munkács körzetében a magyar mellett német nyelvű gyűjtemények találhatók, az olvasótáboron belül 46%-os aránnyal vannak jelen. A huszti járás magyar nyelvű irodalomhasználati mutatója nagyon alacsony (6%) elsősorban az állomány szegényessége miatt, míg a rahóira e tekintetben egyáltalán nincs adat. Összességében a fenti járások területén 112 magyar, 125 román, 6 német nyelvű lakosságot is kiszolgáló könyvtár működik. A gyűjtemény 23%-a magyar nyelvű (408 000 dok.), a magyar olvasók számaránya 57%.

Az, hogy a nyolcvanas évek elején a *Szerov* által felvázolt jövőkép[11] mennyire kvadrál az elmúlt évtized megvalósulási folyamatával, a gyakorlat miben igazolja vagy cáfolja a szakmai előrejelzéseket, további tételes elemzést követelne meg. Itt erről csupán annyit: a társadalmi viszonyok alakulását meghatározó gazdasági, politikai, művelődési tényezők a territoriális szabályminták szerint formálták sajátossá Kárpátalja könyvtár-képét. A szovjet könyvtárügy központosított rendszeréből fakadó racionális előnyök csak részben valósultak, valósulhattak meg. Egyrészt a korszerű súlyponti könyvtárak kiépítettségének elégtelensége miatt. Ungvárra vonatkoztatva: "Ugyanakkor az a paradox helyzet állt elő, hogy amíg a könyvtár igyekszik népszerűsíteni a tudományos műszaki újdonságokat - ezen a téren ők maguk gyermekcipőben járnak - híján vannak a legelemibb műszaki berendezéseknek, felszereléseknek[12]; másrészt a centralizált struktúrába vont tagkönyvtárak működőképességének fogyatékosságai következményeként. Erre példa: 1989-ben a nagyszőlősi és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

beregszászi járásokban - a moszkvai Idegen Nyelvű Könyvtár instrukciói alapján - kérdőíves felmérést végeztek a lakosság könyvtárral kapcsolatos igényeiről. A válaszok zömmel három fő gondforrást jelöltek meg: 1. A könyvtárak lehetetlen anyagi állapota (műszaki berendezések hiánya, fűtetlensége, nem ritkán a káderek hozzáértésének megkérdőjelezhetősége). 2. A könyvállomány informatív szegénysége. 3. Kevés a nemzetiségi irodalom, így a magyar nyelvű kiadvány, könyv, folyóirat.

Az orvoslásra váró bajok mindkét ágon láthatóan jórészt azonos okokra vezethetők vissza, s egyformán gátjává váltak a központi szolgáltatások megbízható fejlesztésének, közvetítésének, valamint a fogadó fél adaptáló képességének. Mindez tehát ellene mond a naív frazeológiától áthatott elképzeléseknek: *"Ma a munkások és kolhoztagok sok családjának házi könyvtárában megtalálhatjuk a marxizmus-leninizmus klasszikusainak az orosz, ukrán, szovjet és külföldi irodalom klasszikusainak válogatott műveit. Nyugodtan állíthatjuk, hogy területünk egy hatalmas könyvtár lett, ahol mindenki olvas - a gyerektől kezdve a legidősebbekig"*[13]

Ezzel együtt kétségtelen tény, hogy a régió könyvtári ellátási rendszere a leninii alapelvekre épülő, érvényben lévő jogi szabályozás[14] szellemében pozitív eredményeket könyvelhet el a nyilvánosság, hozzáférhetőség, ingyenesség, a széles körre kiterjesztett használat megvalósításában. Nyilvánvaló azonban, hogy az eredményesség mértéke, a hatékonyság foka nem azonos a számok tükrében megjelenő, túldimenzionált könyv-, könyvtár-, olvasási kultúra képével. A közművelődési könyvtárak regionális szakirodalmi ellátó és tájékoztató rendszer szerves részeként való működtetése a koordinatív szerepkört betöltő intézmények erőfeszítései ellenére is messze mögötte marad az elképzeltnek, az elvártnak. Az állampolgárok számára egyenlő esélyek biztosításának szándékát, a szolgáltatások teljes demokratizálására való törekvést a felhalmozási eszmény jegyében létrejött, doktriner jelleget magán viselő ellátási mechanizmus nem volt képes kiteljesíteni. Mindez nem újkeletű felismerés, hanem a szaksajtóban[15] már jelzett észrevételek, megállapítások e tapasztalatokon keresztül történő megerősítése.

A társadalomban folyó mélyreható változások - a régió etnikai összetételével kölcsönhatásban is - kihatással vannak a könyvtárügy jelen idejű gyakorlatára, formálják a könyvtári szolgálat, a közlési rendszer holnapját. Megkockáztatható kijelentés: a társadalompolitikában jelentkező nyitás jobb esélyt teremt a könyvtárszakmai átrendeződésre is. A biztató jelek jelzésértékű információk, megalapozott törekvések, tények közül csupán néhányat emelek ki:

- jó tudni, hogy elkészült a Területi Könyvtár új, korszerű épületének tervdokumentációja,
- a könyvtárvezetés ismeretében van a számítógépes rendszer kiépítése fontosságának, s készülnek e feladat megoldására,
- megnyugtató, hogy a "látensen élő" ún. cenzurázott könyvek katalógusából kikerült pl. *Havel*, s talán rövidesen erre a jobb sorsra jutnak más szerzők is,
- megbecsülendő tény: oldódik a nemzeti kisebbségi létből fakadó kettős-tudat nyomasztó feszültsége, az "ukránul írjuk -magyarul gondolkodunk" és a képletbe további variációk helyettesíthetők,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- toleránsabb, odafigyelőbb irányítási stílus van kialakulóban, pl. a huszti területi kultúrosztály követelménye: magyar községekben különböző nemzetiségűek, de csak magyarul tudó könyvtárosok dolgozhatnak; - s új fejlemény, az Idegen nyelvű osztály módszertani segítés címén levizsgáztatta magyar nyelvismeretből a beregszászi, munkácsi stb. járások könyvtárosait, akik 10%-os nyelvpótlékot kapnak,
- a Hungarológiai Intézet[16] belépése, gyűjteményszervezési törekvéseik a szakirodalmi bázis építése szempontjából további reményekre jogosítanak - és sorolhatnám.

Úgy tűnik, az elkövetkezendő években az autonómiával, az önrendelkezési joggal összefüggő kérdések kerülnek sokkal erőteljesebben a közfigyelem fókuszába, s politikai, társadalmi követekezményeik késztető módon hatnak majd a könyvtárirányításra, áttételesen a szakmai műhelymunka belső folyamataira is - nem csak Kárpátalján.

Hivatkozások

1. STUMPF BENEDEK András: A kárpát-ukrajnai magyar lakosság és a könyv. A határon túli magyarság olvasáskultúrája. Bp. 1985.
2. BALLA Gyula: Kárpátaljai magyarság 1918-1988. Jelentés a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről. Bp. 1988.
3. M.(ÓRICZ) K.(álmán): A kárpátaljai magyarság helyzete a számok tükrében. = Hatodik Síp. 1989. aug. Próbaszám. 14-15. p.
4. Jelentés a munkácsi városi könyvtár 1929. évi működéséről. 1930. Irattár. Jelzet nélkül.
5. Uo.
6. ILNICKIJ, J.V.: Diadalmas előrehaladásunk útjelzői. Kárpáti Kiadó. Uzshorod. 1975. 148. p.
7. Az átrendeződési folyamat egyazon időszakában pozitív és negatív tendenciák egymásnak feszülése, kiegyenlítődése kísérhető nyomon: a társadalomépítés ideológiai prekoncepciójához igazított (idomított) gyakorlat balfogásai keverednek a szakmai törekvések konzekvens megvalósításával.
8. SONNEVEND Péter: Az Országos Széchényi Könyvtár és a nemzetközi kiadványcsere. = Könyvtári Figyelő, 28. évf. 1982. 6. sz. 636/639. p.
9. Megalakult a nyelvművelők és irodalombarátok Drávai Gizella Köre. = Kárpáti Igaz Szó, 1987. júl. 29.
10. BALLA Gyula - S. BENEDEK András: A nemzeti művelődés megújulása Kárpátalján. = Köznevelés, XLVI. évf. 16. sz. 1990. ápr. 20. 17/19. p.
11. SZEROV, V.V.: Szoversensztvovanie szisztemü bibliotek v razvitom szocialiszticseszkom obscseszt-ve. Voproszü teorii i praktiki. Moszkva, Kniga, 1981. 269. p.
12. BARÁT Mihály: A könyvek a pincében halnak meg. = Kárpáti Igaz Szó, 1988. aug. 7.
13. ILNICKIJ, J.V.: Diadalmas előrehaladásunk útjelzői. Kárpáti Kiadó. Uzshorod. 1975. 148. p.
14. Szabályzat a Szovjetunió Könyvtárügyéről. Jóváhagyta a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége 1984. márciusi határozata. (Ford.: Kenyéri Katalin). = Könyvtári Figyelő, 32. évf. 1986. 1. sz. 61/70. p.
15. FUTALA Tibor: Megemlékezés a szovjet könyvtárügy hetvenedik évfordulójáról és magyarországi hatásáról. = Könyvtári Figyelő, 33. évf. 1987. sz. 353/359. p.
16. BORNEMISSZA Eszter: Az ajtó nyitva áll. Tanácskozás a Szovjet Hungarológiai Központban. = Kárpáti Igaz Szó, 1989. nov. 21.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A referálás modelljei

Koltay Tibor

A referálás a szakirodalmi információellátás legnépszerűbb formája, legyen szó papír hordozójú referátumok készítéséről, vagy referátumokat tartalmazó adatbázisok előállításáról. Ha a referálás automatizálását célozzuk meg vagy útmutatót kívánunk összeállítani egy referáló szolgálat munkatársai számára, ha a referálóknak szóló instrukciókat újabbakkal kívánjuk kiegészíteni vagy tökéletesíteni szeretnénk, a referálás valamely modelljét alkalmazzuk.

A referálás folyamata egyetlen modellbe is sűríthető, de a folyamatot több, egymásra épülő, egymással összefüggő modell segítségével is tükrözhetjük. Éppen ezért célszerű néhány hasznosítható modellt megismernünk, elemezve a köztük fennálló hasonlóságokat és különbözőségeket, nem feledkezve meg a kiegészítésnek, a tökéletesítésnek és az eddig feltáratlan kapcsolatok kiemelésének lehetőségéről.

Az alább ismertetésre kerülő modellek az intellektuális, azaz nem számítógép által végzett referálás modelljei. A gépi és az intellektuális referálás között kölcsönös és összetett kapcsolatrendszer áll fenn. Az automatizálás elképzelhetetlen az intellektuális referálás modellezése nélkül, de az automatizálás meg is előzheti az intellektuális referálás műveleteinek teljes körű feltárását és eredményei annak modellezésében is jól felhasználhatók.[1]

A referátum funkciói

A referálás modelljeinek létrejöttét jelentős mértékben befolyásolhatja, hogy milyen funkciót (funkciókat) szánnak a referátumnak. A referáló szolgáltatás célkitűzéseitől függően a referátumoknak szánt funkciók is különbözőek lehetnek.

A referátum betölthet *jeladó* (szignaletikus) funkciót. Ez történetileg alakult ki és mindmáig tovább él. A folyóiratokban a cikkekkel együtt publikált (azokat legtöbbször megelőző), főként a szerző által készített referátumok segítik az olvasót annak eldöntésében, hogy érdemes-e az egész cikket elolvasnia.

A jeladó funkcióval együtt, arra mintegy ráépülve jelenik meg a *visszakeresési* funkció. Akár a hagyományos, akár a gépi információkeresés csak a referátumok felhasználásával igazán eredményes. A keresés első lépésében kapott, viszonylag nagy számú közlemény közül a leginkább szükségesek a referátumok segítségével választhatók ki[2]. A visszakereső jelleg nagyobb hangsúlyt kapott azáltal, hogy a referátumok egyre nagyobb számban érhetők el géppel olvasható formában[3]. Gyakori eset,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy a nyomtatott bibliográfia csak bibliográfiai leírásokat tartalmaz, míg gépi megfelelője referátumokat is.

A referátum funkciójára vonatkozó viták leginkább a *helyettesítés* funkciója kapcsán éleződnek ki. A referátum csak abban az esetben helyettesítheti az elsődleges dokumentumot, teheti szükségtelenné annak elolvasását, ha az eredeti (fizikailag, vagy nyelvi szempontból) nehezen érhető el, illetve a felhasználó érdeklődésének perifériájára eső témát fejt ki[4], továbbá ha a referátum legalább a visszakereső funkció betöltésére képes. Itt persze inkább csak a helyettesítésre való *törekvésről* beszélhetünk, a teljes helyettesítés aligha lehetséges.

A referálási folyamat fázisainak leíró modellje

A referálás folyamata több, egymástól élesen nem elválasztható, sok esetben felcserélhető sorrendű mozzanatra bontható.

Első fázisa a tájékozódás, azaz a felhasználói igények, a referátum elé állított feladatok felmérése[5]. Ezt követi az igények interiorizálása, azaz a referáló tudatában való visszatükrözése, majd a referálás tervezése. A referáló megpróbálja felmérni az elsődleges szöveg értékét, nehézségét, meghatározza fő tartalmát, a készítendő referátum típusát. Az adott információszolgáltató intézmény lehetőségeitől függően határozható meg a referátum hossza és részben stílusa is[6]. A referátum készítését mindezeken túl befolyásolhatják a referáló munkakörülményei és a rendelkezésére álló idő is.

A referáló először elolvassa az elsődleges szöveget, majd újabb olvasás után jegyzeteket készít tartalmi csomópontjairól. Ebben nagy segítségére van a szöveg tagolása, (tipográfiailag is kiemelt) fejezetcímei. A bevezető fejezetek inkább csak tájékozódását szolgálják; vigyáznia kell rá, hogy ezekből ne vegyen át a szükségesnél többet. Fokozott figyelmet kell viszont szentelnie az eredményeket, következtetéseket tárgyaló fejezeteknek. Ugyancsak kiemelten fontosak a bekezdések első mondatai, amelyek gyakran töltik be a lényeget összefoglaló tételmondat szerepét[7].

A referáló jegyzetei már a készülő referátum érthetően megfogalmazott részei, amelyek főként az elsődleges szövegből kiemelt töredékek. Ezek lehetnek lényegi változtatás nélkül átvett, vagy átfogalmazott, illetve a szöveg rejtett értelmét reprezentáló szavak, szókapcsolatok, mondattöredékek, mondatok[8]. Ezután következik a referátum vázlatos megfogalmazása. A valóban tömör, ismétlésektől mentes szöveg létrehozásához esetleg több fogalmazványra is szükség lehet. Sok referáló egy-egy fogalmazvány megírása után szünetet tart, hogy lehetővé tegye gondolatainak leülepedését, tisztulását[9].

Ha referátuma ebben a vázlatos formájában túl hosszú, meg kell vizsgálnia, nincs-e benne olyan felesleges rész, amely

- a címet ismétli,
- a meglevő (nem új) ismeretek összefoglalását,
- hivatkozásokat,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a történeti hátteret,
- a szerzőnek a jövőre vonatkozó elképzeléseit,
- tervezett, de el nem végzett vizsgálatait tartalmazza.

Az ilyen részeket, azaz mindent, ami valójában nem az elsődleges dokumentum érdemi mondanivalóját tükrözi, törölni kell.

A végleges megfogalmazást, szerkesztést formai és stilisztikai ellenőrzéssel szokták összekötni[10].

A referálás kommunikatív modellje

A kommunikatív modell nem a referálási folyamat menetét, hanem *résztvevő-it* helyezi előtérbe.

Az elsődleges kommunikáció a feladó és a címzett között zajlik. Meghatározó elemek ebben a kommunikációban azok az ismeretek és képességek, amelyekkel a feladó és a címzett rendelkezik. A feladó kommunikációs tevékenységét a címzett kommunikatív tevékenységéről alkotott elképzelés vezérli.

A referálás speciális kommunikáció, amelyet a referáló közbeiktatódása jellemez. A referáló kommunikatív tevékenységének irányítója a referátum címzettjének tevékenységéről alkotott elképzelés. A referáló tevékenysége nem hat az elsődleges kommunikáció eredményére, a szövegre, hiszen annak létrejötte független tőle[11]. Ráadásul a referálás eredményéről, a referátumról alkotott elképzelések eleve adottak, társadalmi-szakmai normák rögzítik őket. Ezért is nevezzük a referálást másodlagos kommunikációnak.

A kommunikatív modell a szövegen kívüli tényezőkre koncentrál, a referálás lényegi meghatározója viszont az elsődleges szöveg. A referáló alapvető feladata a szöveg tartalmának megragadása, méghozzá úgy, hogy a megértés érdekében törvényszerűen és célszerűen redundáns, - azaz a szöveg kohézióját szolgáló ismétléseket tartalmazó - elsődleges szöveg helyett egy annál jóval rövidebb, redundanciától mentes szövegben kell azt kifejteni[12].

Az információsűrítés modellje

A referálás folyamata igen közel áll a szövegértés folyamatához. A megértés végső soron az a képességünk, hogy a szöveg állandó tartalmát és esetenként változó jelentését a felesleges információ kihagyásával kivonatba tudjuk sűríteni. Ebből az is következik, hogy egy-egy szöveg az aktuális igényektől és céloktól függően többféleképpen kivonatolható.

A szövegértés során létrehozott kivonatokhoz négy alapvető művelet végrehajtásával jutunk el:

— A *kihagyás* a fölösleges információ elhagyása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A *válogatás* mintegy a kihagyás pozitív ellentettje, azaz a szükséges információ tárolása.
- Az *általánosítás* és az *újraszerkesztés* is rokon műveletek. (Az előbbi az egyedi tények magasabb szintű helyettesítése, az utóbbi a szövegben expliciten ki nem fejezett, de a beleérthető állítások megfogalmazása[13].)

Ezek a műveletek a referáláskor is alkalmazhatók, hiszen a referálás is - speciális eszközöket igénylő - kivonatolás.

Lényegében azonos műveleteknek a referálásban való alkalmazhatóságát más alapokról indulva is megfogalmazhatjuk, és kiegészíthetjük a *parafrázis* részműveleteivel[14]. Ezek - az újraszerkesztéssel szemben - explicit, a szövegben fellelhető mondatok átalakításai, és részben átvezetnek bennünket a következő modellhez.

Az instruktív modell

A fenti műveletekre alapozva további, a referálás gyakorlatában eddig is többé-kevésbé ismert és részben a leíró modellben is mefogalmazott, alapvetően a referálásban alkalmazható, kevésbé átfogó és általános, jobban konkretizált műveleteket is kell használnunk, amelyek egyaránt következnek a szövegértésre és a referálási folyamatra vonatkozó ismereteinkből.

A *redukció* szabályai:

- Az eredményről tudósítson a referáló, ne létrejöttének módjáról!
- A már említett tények mellől hagyja el a példákat, a bizonyítást, a definíciókat, a kiegészítő magyarázatokat és specifikációkat.
- Törölje a semmitmondó jelzőket.
- Grafikont, táblázatokat, hivatkozást ne közöljön a referátumban!
- Hagyja el, ami magától értetődik ami marginális, amit nem végeztek el, nem vizsgáltak!
- Az osztályra, csoportra koncentráljon, ne egyedi összetevőre!

A *kondenzáció* szabályai:

- Használjon az eredeti helyett lehetőleg rövidebb, tömörebb rokonértelmű szót, kifejezést!
- Ne mondja el ugyanazt kétszer!
- Ne ismételje azt sem, amit már tartalmaz egy fogalom meghatározása!
- Hagyja el a retorikus fordulatokat!
- Használjon a tények megnevezésére rövid közös jellemzőket!

A *tisztázás* szabályai:

- Keressen az eredeti helyett precízebb kifejezést!
- Definiálja a súlyponti fogalmakat, ha szükséges!
- Ha (az eredetiben) nem található valaminek a világos megfogalmazása, kihagyhatja!
- Ha egy rövidítés nem eléggé közismert, adja meg a feloldását!
- Használjon szabványos terminológiát!

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szöveg *újraszervezése* és a *stilizálás* szabályai közül kiemelendők a következők:

- Szervezze újra a szöveg kohézióját és szerkezetét!
- Szervezze újra a mondatszerkezetet!
- Oldja fel a nehézkes szerkezeteket!
- Kapcsolja össze az analóg állításokat![15]

Látható, hogy a fentiek nem minden esetben jelentenek kötelezően elvégzendő műveleteket. Néhány esetben eleve is tartalmaznak feltételeket, de megfogalmazásukat több esetben kiegészíthetnénk a "... ha szükséges..." kifejezéssel.

Az is világos, hogy a redukció a kihagyás-válogatás konkretizálása. A tisztázás műveletei alapvetően a referálás közismert irányelvein alapulnak s megtalálhatók benne a kihagyás elemei is. A kondenzációban ott van a kihagyás és az újraszerkesztés.

A kivonatolás

A szöveg már említett redundanciáját az a szükséglet teszi érthetővé, hogy az információ túlzott tömörsége, "sűrűsége" ne nehezítse a megértést. Ez a redundancia a szöveg metainformatív része és nem azonos a túlzott részletezés, vagy éppen a mellébeszélés okozta és joggal kárhoztatott (stilisztikai értelemben vett) redundanciával, dagályossággal. A metainformáció jól követhetően mutatja a fontos információ jelenlétét.

Erre alapozódik a kivonatolás modellje. A kivonatolás ebben az értelemben nem a megértés során létrejövő, az adott szöveg "esszenciáját" tartalmazó, már említett kivonatokat jelenti, hanem azt a lehetőséget, hogy - a referálás folyamatának lépéseit mintegy átugorva - gyorsan és hatékonyan hozhassunk létre referátum jellegű szövegeket, amelyek első sorban az információkeresés terén nem maradnak el az intellektuális referátumoktól. Itt ugyanis formalizált kivonatolásról van szó, amelynek algoritmusát ember és számítógép egyaránt végrehajthatja. A mi szempontunkból az a legfontosabb, hogy ez a metainformáció az intellektuális, nem formalizált referálás során is fontos szerepet kap, továbbá, hogy az algoritmusok alkalmazása a hagyományos, intellektuális referálással összekapcsolva annak optimalizálásához segíthet minket hozzá.

A metainformációt nyelvi klisék teszik jól felismerhetővé. Három típusuk van:

A *markerek* olyan szavak, szókapcsolatok, amelyek az elsődleges dokumentum valamely aspektusát fejezik ki. Ezekből szótár építhető, amely tartalmazza a marker magját (m), annak lexikai kiegészítőjét (l.k.) a szinonimákat (sz.) és a szinonimáktól a mag felé mutató utalókat. Lássunk egy mintát a markerek szótárából.

Aktuális
s. Aktualitás
l.k. tesz (aktuálissá)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

probléma (aktuális)
válik (aktuálissá)
Felmerül
- m. Kérdés
- m. Szükségesség (valaminek a szükségessége)
Feltesz
- m. Kérdés (kérdést)
Kérdés
l.k. felmerül
feltesz (kérdést)

A markerekkel szemben az *indikátorok* nem kötődnek egy-egy aspektushoz, hanem azokra a mondatokra mutatnak, amelyeknek a szerző a többi mondatnál nagyobb jelentőséget tulajdonított. Pl.: kiemelésre kívánkozik... Az indikátorok tartalmazhatnak összegzést is. Pl.: Így..., Tehát..., Következésképpen...

A *konnektorok* egyértelműen nyelvi kötőelemek, a szöveg kohéziójának fenntartói: névmások, kötőszók[16]. Ide sorolhatjuk a szóismétlést is.

A szintézis modellje

A szöveg analízisével szemben szintéziséről viszonylag keveset tudunk, ami érvényes a referátum szövegének szintézisére is. Ilyen módon a szintézis modelljéről csak feltételesen beszélhetünk.

Annyi viszont bizonyos, hogy a szintézis műveletei az analízisével ellentétesek, azaz az általánosított információt a szintéziskor konkretizálni kell, a globális összefüggések alapján meg kell teremteni a lokálisakat is[17].

A szakmaspecifikus jelleg

Felmerül a kérdés, mennyiben függ a referálás az adott tudományterülettől. Erről a kérdésről azt mondhatjuk, hogy a szakmaspecifikus vonások az elsődleges szöveg meghatározó jellegéből következnek. Ennek lényege, hogy az elsődleges dokumentum és a referátum tartalmi előképe egy és ugyanaz a valóság[18].

Visszatükröződésének módja azonban csak részben azonos, hiszen a referáló által a kommunikációba kívülről bevitt tényezők jelentős mértékben meghatározóak a referátum számára. Ennek megfelelően, a szakmaspecifikus jelleg mintegy automatikusan valósul meg, hiszen az elsődleges szöveg révén adott, a referálás folyamatát viszont nem határozza meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Fordításos referálás

A fenti modellek mindegyike taralmazza nemcsak az egynyelvű - azaz az elsődleges dokumentummal azonos nyelvű, hanem a fordításos referálás elemeit is. A fordításos referálásnak nagy a jelentősége, hiszen a referátumok fontos szerepet játszanak a nyelvi akadályok leküzdésében is.

A fordításos referálásnak az egynyelvűtől való eltéréseitől keveset tudunk, de bizonyos, hogy a fordítás nem az információ sűrítése után következik, hanem azzal valamilyen módon párhuzamosan zajlik[19].

Az eddigi modellekben persze különbözőképpen tükröződik a fordításos referálás. A szöveg olvasásakor, megértésekor nyilván szerephez jut az anyanyelv. A jegyzetkészítés elképzelhető az elsődleges dokumentum nyelvén, anyanyelven, vagy a kettőt elegyítve is. A szöveg újraszervezésének és a stilizálásnak a műveletei nagyobbrészt nem közvetlenül, hanem értelemszerűen vonatkoznak a fordításos referálásra, hiszen a fordítás esetében a globális összefüggések (az elsődleges szöveg mélystruktúrája) alapján egy másik nyelv lokális és globális struktúráival kell újjáteremteni a mondanivalót.

Az információsűrítés modelljében megfogalmazott műveletek univerzális jellegűek, azaz az egynyelvű és a fordításos referálásban egyaránt érvényesülnek.

***

A fentiek alapján beláthatjuk, hogy a referálás fogalmához csak komplex módon közelíthetünk. A modellek szétválasztása amúgy is szándékoltan mesterséges volt és csupán jobb elkülöníthetőségüket szolgálta; nem szabad szem elől tévesztenünk a köztük levő kapcsolatokat. Eredményesen csak akkor dolgozhatunk, ha tanulságaikat rugalmasan és egymást kiegészítve alkalmazzuk.

Irodalom

1. ENDES-NIGGEMEYER, B.: Referierregeln und Referate-Abstracting als regelgesteuerter Textverarbeitungsprozess. = Nachrichten für Dokumentation, 36. évf. 1.sz. 1985. p.45-5o.
2. ROWLETT, R.J.Jr.: Abstracts and other information filters. = Journal of Chemical Information and Computer Science, 25.évf. 1985. p.160-161.
3. FIDEL, R.: The possible effect of abstracting guidelines on retrieval performance of free-text searching. = Information Processing and Management, 22.Köt,4.sz.,1986, p.309.
4. ROWLEY, J.E.: Abstracting and indexing. 2nd edition. Clive Bingley, London, 1989. p.14.
5. GAVRILOV, L.A.: Referirovanie kak specializirovanaâ jazykovaâ deatel'nost. = Sistkema âzyka is perevod. Moskva, MGU, 1983. p.18-19.
6. ROWLEY, J.E.: i.m.p.25-26.
7. PALAIS, E.S.: Abstracting for reference librarians. = Reference Librarian, 22.köt., 1988. p.301.
8. LEONOV, V.P.: Referirovanie i annotirovanie naučno-tehničeskoj literatury. Novosibirsk, Nauka, 1986. p.60-61; ENDES-NIGGEMEYER, B.: Content analysis - a special case of text comprehen-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sion. = 44th FID Conference and Congress, August 28 - 1 September, 1988. Pt.1. s.l., s.n., 1988. p.105.
9. PALAIS, E.S.: i.m. p.302.
10. ROWLEY, J.E.: i.m. p.24-25.
11. SIDOROV, E.V.: K harakteristike teksta kak podsistemy (v obyčnoj kommunikacii i v kommunikacii s referirovaniem). Prevod kak lingističeskaâ problema. Moskva, MGU, 1982. p.12-27.
12. LEONOV, V.P.: i.m.: p.51.
13. BEGHTOL C.: Bibliographic classification theory and text linguistics: aboutness analysis, intertextuality and the cognitive art of classifying documents. = Journal of Documentation,, 42. évf. 2.sz. 1986. p.89-92.; van DIJK T.: Macrostructures. Hillsdale, Erlbaum, 1980. p.45-60.; ENDES-NIGGEMEYER, B.: i.m. p.107.
14. VEJZE, A.A.: Čtenie, referirovanie i annotirovanie inostrannovo teksta. Moskva, Vyssaâ skola, 1985. p.93-97.
15. ENMDES-NIGGEMEYER, B.: i.m. p.110.
16. BLUMENAU et al.: Formalizovannoe referirovanie s ispolzovaniem slovesnyh klise (markerov) = Naučno-tehničeska informaciâ, s.2., 2.sz.1981.p.16-20.; LEONOV, V.P.: i.m. p.102-106.
17. DIJK: i.m. p.267.; = KVAVAC, A.: Procedure for abstact writing. = Termnet News, 19.sz. 1987.p.7-8.
18. SOLOVEV, V.I.: Sostavlenie i redaktirovanie referatov. Voprosy teorii i praktiki. 2-e izd.Dop.Pererab. Moskva, Kniga, 1983.p.217-218.
19. VEJZE, A.A.: i.m. p.118-119.

* * *

SOKALLHATJUK-E A FOLYÓIRATOK ÁRÁT? - teszi fel a kérdést a *Bibliotheksdienst* 1990/1. számában a "Gordon and Breach Science Publishers" kiadó kontra Barschall professzor per kapcsán. A kiadó tisztességtelen verseny miatt indított keresetet a professzor ellen, aki intézete lapjában cikket publikált a fizikai folyóiratok áráról. Az előfizetési díjat ahhoz viszonyította, hány betű szerepel a vizsgált 15 folyóirat egy-egy oldalán. A legdrágábbnak a *Gordon and Breach* kiadó egyik folyóirata bizonyult (31 cent/ezer betű). Más kiadók lapjai ennek alig a felébe kerültek, különösen kedvezőek voltak a professzor intézete és az Amerikai Fizikai Társaság lapjainak árai. Később *Barschall* professzor 176 folyóiratot vizsgált meg hasonló eljárással, s eredményeit összevetette a *Science Citation Indexben* szereplő hivatkozások gyakoriságával a költséghatékonyság megállapítása céljából. A Gordon and Breach kiadó, amely 11 folyóirattal volt érdekelve a vizsgálatban, ismét csak a "toplistára" került (16-31 cent közötti áraival; és költséghatékonysági mutatója is kétszerese volt más kiadókénak). A kiadó durva üzletrontásnak minősíti az esetet, módszertani kifogásokat emel, rosszhiszeműséggel és saját lapjainak előtérbe helyezésével vádolja a professzort. - A Gordon and Breach céghez egyébként a német könyvtárosoknak kellemetlen emlékei fűződnek: az előfizetési díjon túlmenően külön térítést akart felszámolni a másolatkészítésért, ami a német jogban ismeretlen követelés; és egyike azoknak a kiadóknak, amelyek a könyvtárakat diszkriminatív árakkal sújtják. - Megfigyelők szerint fennáll a veszély, hogy a bírósági döntés után betiltják vagy erősen korlátozzák majd a folyóiratárak robbanására vonatkozó vizsgálatokat. A közlemény ezért felhívja a német könyvtárosokat, hogy Barschall professzor védelmét segítő érveikkel mielőbb jelentkezzenek egyesületük gyarapítási bizottságánál.

HEGYKÖZI Ilona

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1989. évi munkája

Az 1989-es esztendő, mint a társadalom és a gazdaság minden elemének, nekünk is kihívást jelentett, egyre új és újabb problémákat hozott. Nem jelentette viszont azt, hogy tartalmilag sok esetben el kellett volna térni éves munkatervünktől. Az új idők "csupán" új módszereket, gondolkodásmódot és a munkastílus átalakulását követelték. Így volt az, hogy az éves munka során magunk és környezetünk is a folyamatos változást érzékelte, s most amikor az elvégzett munkákról számot adunk, tartalmilag mégis a KMK többéves munkájának szerves folytatását tárhatjuk az olvasó elé.

Ez évben is voltak **döntéselőkészítő** feladataink. Szakmai segédanyagot állítottunk össze több aktuális feladatra vonatkozóan, mint az av-dokumentumok állományszervezési, kezelési és szolgáltatási kérdései; az érdekeltekkel egyeztetett javaslatot tettünk a munkahelyi közművelődési könyvtárak statisztikai adatszolgáltatásának korszerűsítésére. A realitásoknak a testület működésének figyelembe vételével programot készítettünk a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa ügyrendjének módosítására; megvizsgáltuk a természettudományi dokumentum- és információellátás jelenlegi helyzetét, s előterjesztést tettünk a megoldatlan kérdések tisztázására. Előkészítő javaslatot adtunk a könyvtári deregulációra és újraszabályozásra; tájékozódtunk a bírósági és ügyészségi könyvtárak fejlesztésének szükségességéről és lehetőségeiről.

Állományépítési és bibliográfiai szolgáltatásaink legfontosabbika változatlanul az *Új könyvek* c. állománygyarapítási tanácsadó ez évi 26 számának megszerkesztése volt. Eltérően az eddigi gyakorlattól, újabban minden szám 99 kiadványt ismertet. A recenzált művek számának emelkedésén kívül kiadásra készítettük elő azoknak a négy éven belül megjelent változatlan kiadásoknak a bibliográfiai leírásait, amiket a KÖNYVÉRT külön jegyzékben ajánlott a könyvtáraknak. Közreadtuk az 1988. évfolyam kumulált mutatóját.

A lehetséges gyorsasággal reagáltunk a folyóiratpiac változására. Ez évtől negyedévenként *Új Periodikumok* címmel adjuk közre az újonnan megjelent, illetve új címen megjelent periodikumok jegyzékét, ami praktikus okokból tartalmazza a szerkesztőségek címeit, és az előfizetési adatokat is.

Folyamatos feladatunk volt a külföldi magyar intézetek könyvtárai állományépítésének gondozása. 1989-től a folyóiratok megrendelését is mi végezzük a számukra. Teljes körű gyarapító munkát ez évben a moszkvai és a stuttgarti intézet könyvtárának teljesítettünk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A hazai könyvtárak számára folytattuk az amerikai ajándék könyvszállítmányok (Sabre, Brother's Brother) szétosztásának szervezését, konzultációkkal segítettük az elavult művek kivonását.

Elláttuk a könyvtárak bibliográfiai tevékenységének koordinálását és szaktanácsadó, tájékoztató tevékenységet folytattunk.

A gyűjtemények feltárása terén kooperáltunk a FSZEK és a Gorkij Könyvtár által feldolgozott katalóguscédulák előállításában, elkészítttük *"A dokumentáció alapjai"* c. könyv kéziratát, és új elméleti vállalkozásba fogtunk: elindítottuk az ETO MSZ 4000-77 rövidített kiadása óta bevezetett konkordanciajegyzék összeállításának munkálatait.

A gyermekkönyvtári munka eredményesebbé tétele érdekében javaslatot dolgoztunk ki a Magyar Gyermekirodalmi Kutató Intézet programjára, és az IFLA-val együttműködve megkezdtük a nemzetközi gyermekkönyvtári kollokvium előkészítését. Részt vettünk a gyermekkönyvtárosok regionális tapasztalatcseréinek szervezésében és lebonyolításában.

Számítástechnikai alkalmazási tanácsadó és betanító szolgáltatásainkat tucatnyi könyvtár vette igénybe. Szakmai konzultációkat szerveztünk a könyvtári számítógépesítésben érdekelt intézményekkel, programkészítőkkel és forgalmazókkal (Cédrus, LSI, NOVASOFF, Infotéka, InterPC). Szerződést kezdeményeztünk hat különféle könyvtári program készítésére, közös értékesítésére. Konzultációt vállaltunk a TEXTAR program fejlesztésében. Programbemutatókat tartottunk az ETO-oktató és a Bibliotéka szoftverről. Kialakítottuk a *Könyvtári Levelező/lap* számítógépes előállításának rendszerét, megteremtettük a szükséges infrastruktúrát.

A Vakok és Gyengénlátók Szövetsége által kiadott **hangosfolyóirat** szerkesztésében részt vettünk.

Könyvtárépítési és berendezési kérdésekben 23 könyvtárnak adtunk segítséget.

Két statisztikai kiadványunkat a települések (TEKE) és a munkahelyek (SZAKMA) könyvtári ellátásáról ez évben is megjelentettük.

Adattárat készítettünk a közművelődési könyvtárak közhasznú információs szolgáltatásának kialakításához.

A főhatósági megrendelés szerint elvégeztük Baranya megye könyvtárainak **szakfelügyeleti vizsgálatát**. A vizsgálat szokásos lezárási ceremóniája elmaradt - az erre irányuló minisztériumi szándék hiányában. Vizsgáltuk az 1987. évi szakfelügyelet hatását az iskolai és kettősfunkciójú könyvtárakra Tolna megyében. Az eredmény bíztató. Vizsgálatot végeztünk az OSZK Tárolókönyvtárában, a részleg általános szervezettségét illetve az újonnan odairányított kötelespéldánysor hasznosítását vizsgáltuk.

Felmértük a megyei és városi könyvtárak számítógépesítésének helyzetét. A könyvtári videoszolgáltatás kialakítása volt a célja annak, hogy az OOK munkatársaival együttműködve számba vettük a jelenleg videogyűjteménnyel rendelkező közgyűjteményeket és felmértük a szolgáltatási készségüket.

Kutatási feladataink az olvasás, a befogadás, a könyvtári szolgáltatás, a könyvtártörténet széles skáláján mozogtak. Elkészültek a tervek szerint 1990 végén

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kiadandó *A magyarok és finnek az olvasásszociológia tükrében* c. könyv magyar fejezetei. Előrehaladt, lassan befejezéshez közeledik a finn-magyar összehasonlító regénybefogadási vizsgálat adatainak feldolgozása és utána a magyar rész megírása.

Mintegy kétszáz tételt tartalmazó bibliográfiát - francia és angol címfordításokkal - készítettünk elő kiadásra, az elmúlt tíz év olvasás- és könyvtárszociológiai tudományos kutatásairól és publikációiról. Az olvasói értékrendről végzett országos vizsgálatunk anyagából újabb fejezetek készültek el az év során: az olvasáskultúra legfontosabb általános tendenciáiról, a család szerepéről, és a könyvtáros képről. Összegyűjtöttük a szaksajtó információit a határon túli magyarság olvasáskultúrájáról.

Befejeződött a 6-10 évesek olvasáskultúráját feltáró vizsgálat adatainak feldolgozása. A feldolgozott adatok értelmezése, és a zárótanulmány megírása még előttünk áll, de máris újabb kutatást készítettünk elő, ezúttal a tanárjelöltek olvasási kultúrája feltárására alakítottunk ki vizsgálati koncepciót.

Az *Olvasásismeret, olvasószolgálat* című főiskolai jegyzethez kiegészítésképpen gyakorlati példákat tartalmazó tanulmányt készítettünk *"A könyvtár és társadalmi környezete"* címmel. Ennek rövidített változatát a *Könyvtáros* 1989/7. számában publikáltuk. A falun élő cigányok kulturális szocializációja témához interjúkat készítettünk, feldolgozásuk folyamatban van. Befejeződött a könyvtár és a társadalom kapcsolatáról végzett kutatás anyagának feldolgozása, a zárótanulmány készül.

Esettanulmány készült a helyi társadalom és könyvtár témakörében a közművelődési könyvtárak szolgáltató készségéről a változó közéleti viszonyok között, és tanulmányt készítettünk *Az ÁMK könyvtárak az iskolai fejlesztési útmutató tükrében* címmel. 1990-ben kerül majd kiadásra a Képi ábrázolások a helyismereti gyűjteményekben című elkészült tanulmány is.

A Mátyás király emlékkiállítás előkészítésének keretében munkahipotézist készítettünk a **Corviniana könyvtár** rekonstrukcióját szolgáló kutatásokhoz.

Oktatási és továbbképzési feladataink tekintélyes része kapcsolódik a könyvtárkezelő képzéshez. Elláttuk a tíz hálózati könyvtárkezelői tanfolyam gondozását. Előkészítettük a záróvizsgákat, közreműködtünk az írásbeli vizsgák lebonyolításában. A tapasztalatok összegzésére konferenciát szerveztünk a tanfolyamfenntartó intézmények felelős munkatársainak részvételével. Ennek eredményét írásban rögzítettük, summázatát a *Könyvtári Levelező/lap*-ban közreadtuk.

Három csoportnak (összesen 80 fő), 230 órás időtartammal, az előírt tantervet számítógépes alapismeretekkel bővítve, magunk is indítottunk könyvtárkezelői tanfolyamot. Továbbképző és speciális ismereteket nyújtó 1989-es tanfolyamaink a következők voltak:

- Osztályozás és indexelés (120 óra 35 főnek)
- Szervezésmódszertani továbbképzés (80 óra 32 főnek)
- Állományalakítási továbbképző tanfolyam (120 óra 38 főnek)
- Régi könyvek gondozása (150 óra 36 fő)
- Továbbképzés módszertanosoknak (120 óra 45 fő)
- Könyvek formai feltárása (3 alkalommal 30 óra 40 főnek)
- Időszaki kiadványok formai feltárása (4 alkalommal 60 óra 80 főnek),

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szeptemberben indított kurzusok:
- Antikvárius, becsüs képző,
- Humán-informatikus másoddiplomás képzés első évfolyama (hat féléves, 1000 órás képzés),
- A könyvtárpedagógiai tanfolyam,
- Továbbképző az olvasásismeretet oktató tanárok számára,
- Alapfokú számítógépes tanfolyam az Állami Gorkij Könyvtár dolgozóinak.

Közreműködtünk az ELTE Tanárképző Karán és a Jászberényi Tanítóképző Főiskolán folyó könyvtárosképzésben. Az oktatás támogatására ebben az évben a következő oktatási segédleteket készítettük: mintakatalógus a katalógusszerkesztéssel foglalkozó tanfolyamok számára; példatár az időszaki kiadványok katalogizálásához; az ETO oktatására szolgáló számítógépes programcsomag, feladatok a bibliográfiai leírás tanításához című könyvtárkezelői segédlet.

A kötött tantervű tanfolyamokon kívül egyéb továbbképzési jellegű tanácskozásokat is szerveztünk. Közreműködtünk a városi könyvtárigazgatók szakmai kaszinójának szervezésében és munkájában. Az Országos Széchényi Könyvtár számítógépes rendszerét és szolgáltatásait ismertető konferenciát hoztunk létre közművelődési könyvtárak munkatársai számára. Aktuális jogi kérdésekkel foglalkoztunk konferencia keretében a szakszervezeti könyvtári központok vezetőinek részvételével. Olvasószolgálatos könyvtárosokat tájékoztattunk a film- és videodokumentumok terjesztésének új útjairól.

A nyugat-dunántúli régió helyismereti gyűjteménnyel foglalkozó könyvtárosainak a gyűjtés, a feltárás és a vizuális dokumentumok kérdéseiről szerveztünk továbbképzést.

Központunk a **szakmai hivatal szerepét** a szokásos keretben látta el: koordinációs és titkársági teendőket végeztünk a hálózati szakmai tanácskozó testületekben. Szerveztük az ETO rövidített kiadásának munkálatait, koordináltuk az MNB Könyvek Bibliográfiája és a KMK Gyűjteményfejlesztési és bibliográfiai Tanácsadó Osztálya által a Könyvtárellátónak végzett új munkákat. Részt vállaltunk a Könyvtárak Gazdasági Társasága tevékenységében: szakmai állásfoglalással támogattuk az egyes vállalkozásokat, jogi segítséget nyújtottunk a társaság átalakulásának szervezéséhez, a létrejött Egyesülés társasági szerződésének kidolgozásához. Szerepet vittünk a következő szakmai rendezvényeken:
- A IAML (Zenei Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége) oxfordi kongresszusán beszámoltunk a hazai zenei könyvtárak szolgáltatásairól,
- Az IFLA Közművelődési Könyvtári Szekciójának keszthelyi ülésén "*Ideas and realisations or the guidelines and the practice*" címmel tartottunk előadást;
- A 8. Nemzetközi Bibliológiai Konferencián Párizsban előadást tartottunk és kerekasztal-beszélgetést vezettünk a Könyv- és olvasásszociológiai szekcióban.
- Előadást tartottunk Lipcsében a nemzetközi könyvkiállítás alkalmából rendezett olvasásszociológiai konferencián, és az IFLA kerekasztal értekezleten.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Előadóként részt vettünk Észtországban a nemzetközi olvasás- és könyvtárszociológiai értekezleten.
- Az első Budapesti Nemzetközi Könyvkiállítás és Vásár kísérőrendezvényén előadást tartottunk.

Szakkönyvtárunk az év során 596 könyvvel, 549 folyóiratcímmel, 47 útijelentéssel, 2 fordítással, 157 szakdolgozattal, 4 irodalomkutatással, 280 prospektussal, 526 lapkivágattal, 76 fényképpel, 172 kisnyomtatvánnyal, 116 IFLA paperrel, 11 videofilmmel, és 2 hangfelvétellel gyarapodott. Különösen folyóirat gyarapodásunkat érintette érzékenyen, hogy a csere útján beszerezhető kiadványok száma egyre csökken. Ez évben 417 partnerünktől 360 könyvtári egységet kaptunk, amig mi 622-t küldtünk. Az éves gyarapodás naprakész feldolgozása mellett folyamatosan dolgoztunk fel más könyvtáraktól, illetve OSZK részlegektől ajándékba kapott dokumentumokat. Megkaptuk például a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése felszámolt szakkönyvtárának jelentős részét. 952 beiratkozott olvasónk volt, 4287 könyvtárlátogatót regisztráltunk. Számukra 6150 dokumentumot kölcsönöztünk, 3549 oldal, és 200 hangkazetta másolatot készítettünk. 668 könyvtárközi kölcsönzési kérést teljesítettünk, olvasóinknak 39 dokumentumot kértünk más könyvtáraktól.

Gépi folyóiratcikk adatbázisunkat (MANCI) az év végéig ingyen adtuk át a szükséges géppel és Micro-ISIS programmal rendelkező könyvtáraknak. 18 alkalommal helyet és eszközöket biztosítottunk egyetemi és főiskolai gyakorlatoknak és szemináriumoknak, amelyek egy részét munkatársaink vezették.

Adatbázisunkból 26 fő részére rendszeres SDI szolgáltatást végeztünk. Az MTA Közgazdasági Információs Szolgálata felkérésére két irodalomjegyzéket állítottunk össze a társadalomtudományi tájékoztatás témakörében. Számítógépes ellátottságunk és szolgáltatásaink is bővültek az év során. Két új számítógép került a könyvtárba, közülük egyet az olvasók használatára állítottunk be. Folyóiratcikk adatbázisunkat - az egyre népszerűbbé váló MANCI-t - visszamenőleg 1976-ig feltöltöttük adatokkal, így 8800 rekordot tartalmaz. Kiadványaink terjesztését a partnereink naprakész címlistáját tartalmazó CÍMLISTA és a KIADVÁNYTÁR adatbázisaink segítik.

Időszaki kiadványaink ez évben új címmel gyarapodtak: megjelent a *Könyvtári Levelező/lap* című folyóiratunk, aminek kettős célja van, a könyvtárosok gyors rövid informálása a szakma legújabb híreiről és a cím által is sugallt levelező funkció, fórum biztosítása mindenkinek, minden közérdekűnek vélt közleménye, véleménye számára.

A *Könyvtári Figyelő* első számai késve jelentek meg, mert a Múzsák visszalépése után magunk voltunk kénytelenek beugrani a kiadó szerepbe is. A lap számítógépes szedési technikával készül és az OSZK nyomda kivitelezi azóta.

A *Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiájának* (MAKSZAB) négy számát (1435 tétel) szerkesztettük meg. Szintén négy szám (1176 tétel) készült el a számítógéppel szerkesztett *Könyvtári és dokumentációs szakirodalom* (KDSZ) c. kiadványunkból. A *Hungarian Library and Information Science Abstracts* (HLISA) és a *Vengerskaa literatura po bibliotekovedeniu i informatika* (VELBI) két-két számának kézirata készült el, s egy-egy száma jelent meg ez évben. Három szám jelent meg, egy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyomdában van a *Könyvtári és informatikai központi gyarapodási jegyzékből*. Az időszaki kiadványok mellett 11 monografikus kiadványunk jelent meg. A hagyományos nyomtatott dokumentumokon kívül *Outstanding Hungarian Libraries* címmel angol szövegű diaszettet készítettünk, főleg nemzetközi cserepartnereink számára, és egy angol könyvtárhasználatot bemutató videofilmhez magyar szöveget készítettünk a hazai érdeklődőkre gondolva.

A legnagyobb fejlődést a szakirodalmi és dokumentációs szolgáltatásokban irányoztuk elő a szakma szellemi alapjainak megerősítése és megújítása érdekében. E szolgáltatások és a mögöttük álló szellemi technikai potenciál lehetővé teszik, hogy olyan továbbképzési, konzultációs, kutatás-szervezési és fejlesztési műhely épüljön ki a nemzeti könyvtár védnöksége mellett, amely megfelel a nemzetközi mintáknak és a hazai társadalmi kívánalmaknak egyaránt.

LUKÁTSNÉ TAKÁCS Zsuzsanna

* * *

CD-ROM-RA KONFERENCIÁI ANYAGAINAK KATALÓGUSÁT a British Library Dokumentumszolgáltató Központja; a 260 000 tételes gyűjtemény e nemben a leggazdagabb a világon. A Boston Spa Conferences c. CD-ROM kiadására az a siker adott ösztönzést, amelyet a központ folyóirat-állományának katalógusát tartalmazó lemez (Boston Spa Serials) aratott. (Document Supply News, 1990. szept.)

* * *

MÁGIA, ÁLOMFEJTÉS, ASZTALTÁNCOLTATÁS, SÁTÁNIZMUS és hasonló témák irodalmának "új hulláma" árasztja el a német könyvpiacot. A Közművelődési Könyvtárosok Egyesületének 1990. tavaszi konferenciája arról tárgyalt, hogyan tájékozódhatnak a könyvtárosok ebben a kiadványözönben (hetenként átlag két zsebkönyv jelenik meg az érzékfölötti, irracionális jelenségek különféle területeiről), ha - amint kötelességüknek tartják - ki akarják elégíteni olvasóik igényeit. (DBI-Pressespiegel, 1990. ápr.)

* * *

AZ ÍR HÍRLAPÁLLOMÁNY MIKROFILMEZÉSÉNEK ötéves programja befejezéséhez közeledik a British Library Hírlaptárában. Ez az ír hírlapok egyetlen nagy gyűjteménye, mert a dublini a polgárháború folyamán, 1922-ben leégett. Az 1704-1899 közötti anyagot veszik mikrofilmre, 25 000 kötetet, több mint 15 000 tekercsre. Az erősebben rongált köteteket restaurálva helyezik vissza a raktárba. (BL Newspaper Library Newsletter, 1990. júl.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Beszámoló az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának 1989-1990. évi működéséről

Praeambulum

Hosszas töprengés után elfogadtam a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya megtisztelő jelölését és így 1988 vége felé Pécsett a Janus Pannonius Tudományegyetem gyönyörűen, célszerűen átalakított és újjáépített Központi Könyvtárában ellenszavazat nélkül megválasztottak a testület új elnökévé. Említett hosszas töprengésemet a jelölést illetően azzal magyarázhatom, hogy *nagy elődeim* voltak. Az egyhangú szavazás az egyhangú bizalomérzését is keltette bennem. Tudtam, hogy könyvtáraink nehéz időszak elé néznek, ezért "programbeszédemben" a szubjektív megítéléseket félretevő, "viribus unitis" elvét hangsúlyoztam, és annak gyakorlati alkalmazását. Ezen kívül nem volt még részletes programom, de elképzeléseim, terveim igen. Éppen a fentiek szellemében!

Elvek, elképzelések, tervek

Elveimet érdemes elődeimre alapoztam, elképzeléseim, terveim azonban egyéniek, de közösségcentrikusak voltak és azok ma is. Csábító, hogy most könyvtári elvekről is filozofálhassak, erről azonban szeretnék külön tanulmányban foglalkozni. Egyszóval megbízatásom arra szólt, szól, hogy gyakorlatilag képviseljem könyvtáraink érdekeit, segítsem az együttműködést és a közös képviseletet az illetékeseknél. Terveim között szerepelt, hogy valamennyi egyetemi (rangú) könyvtárt felkeresem, személyesen tájékozódom, ismerkedem, barátkozom, újabb barátokat szerzek a közös ügy érdekében. Célom, elképzelésem most is a közös tudományos kutató műhelyek kialakítása, pontosabban az egymásrautalt és egymást segítő kollektív csoportok kapcsolattartása. (Most csak egy példát említek: Tessék figyelemmel kísérni és tanulmányozni a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem könyvtárainak történeti anyagát, hány utódintézménye van ennek az óriás egyetemnek, micsoda nagy feladatú közös kutatásokra volna szükség a közös múlt feltárására és a jövő számára való hasznosítására, stb., stb.??!!) Egyértelműen szerepelt programomban a könyvtári erudíció szorgalmazása, segítése az EKT tagjain keresztül, könyvtárosaink érdekében és közös ügyünk hasznára.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Sok kezdeményezés - kevés eredmény

Amikor átvettem az elnöki posztot, már éreztem, hogy a könyvtárosi társadalom is rossz közérzetű. Néhányan - magas rangú könyvtárosok - akkor már ismertük és megismertük egy hivatalos delegáció tagjaiként az NSZK legrangosabb egyetemi könyvtárait és többoldalúan elcsodálkoztunk a könyvtárosok magas szakmai és általános műveltségén, a technikán és az emberi (könyvtárosi) kapcsolatok irigylésreméltó méltóságán! A szakmai összetartozás látható, érezhető tapasztalata is példamutató lehetne! Ezt az előző pont utolsó mondata kapcsán írom.

Az eddig ismertetettek szellemében készítettem el az 1989. évi munkatervet, melyet az MM jóváhagyott. Két ülést terveztünk, egyet Sopronban az Erdészeti és Faipari Egyetemen (EFE) és egyet Debrecenben, a Kossuth Lajos Tudományegyetemen (KLTE). A munkatervben a következő témák szerepeltek:

- Javaslatok a felsőfokú könyvtárosképzés fejlesztésére (*Zsidai József* előadásában);
- az általános könyvtáros bérrendezés problémái és eredményei az egyetemi könyvtárakban ;
- MM tájékoztató az időszerű könyvtárpolitikai kérdésekről;
- beszámoló a tanács aktuális kérdéseiről;
- a művelődési miniszter előadása az egyetemi könyvtárak szerepéről a tudományban (*Gomba Szabolcsné* és *Tóth Tibor* korreferátumával)
- valamint előterjesztés és vita a tanács ügyrendi kérdéseiről.

A soproni ülést 1989. július 13-án tartottuk meg nagy részvétel mellett, de nem az eredeti programnak megfelelően, mert a felsőfokú könyvtárosképzésről szóló előadás helyett *Lebovits Imre* tartott előadást "Egyetem és könyvtár" címmel. Az ülésről részletesen beszámolt *Lukátsné Takács Zsuzsa* "Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának júliusi ülése" címmel, ezért erről itt részletesebben nem kell szólnom. (Lásd: Könyvtáros. 1989. 10. sz. 598-599. p.) (Az ülésekről egyébként rendszeresen részletes jegyzőkönyvek, illetve emlékeztetők készülnek.)

Második ülésünket szeptember 25-26-án terveztük, ezt azonban külföldi utazás(ok) miatt el kellett halasztanunk. Erről körlevélben értesítettem a tanács tagjait, egyúttal felhívtam figyelmüket *Walleshausen Gyula:* Egyetemi könyvtár - könyvtárpolitika c. cikkére (ld. Könyvtári Figyelő. 35. évf. 1989. 1. sz. 9-16. p.) és javasoltam az abban foglaltakkal kapcsolatos vélemények összegyűjtését, mert szükségesnek tartottam a nagy tapasztalatú ny. főigazgató és EKT-elődöm észrevételeinek és javaslatainak hasznosítását. Szervezetten ez nem történt meg, de biztos vagyok benne, hogy minden egyetemi könyvtár a saját területén ezt megtette saját helyzetének megfelelően.

Az EKT tagjai szép számmal vettek részt a Magyar Könyvtárosok Egyesülete keszthelyi 21. Vándorgyűlésén, ahol többek között alkalmuk nyílt megismerni a Swets und Zeitlinger GmbH cég kínálatait és tárgyalásokat folytatni *Anne Beinnek*, a cég frankfurti kirendeltségének menedzser igazgatójával. Magam is tárgyaltam az igazgatónővel, aki többünket meghívott az NSZK-ba, illetve Hollandiába azzal a cél-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lal, hogy bemutassa a velük való közvetlen együttműködés anyagilag előnyös voltát. Magam a meghívásnak az év második felében fogok eleget tenni, amikor is nem csak az általam vezetett könyvtár kapcsolatait szeretném erősíteni, hanem tájékozódni szeretnék EKT vonatkozásokban is. A céggel való egyéni és testületi kapcsolattartás, együttműködés előnyeit a műszaki egyetemi könyvtárak (Miskolc, Sopron, Veszprém) vezetőivel történt egyeztetés után *Lebovits Imre* ecsetelte, illetve írta meg *Pusztai Ferenc* akkori MM államtitkárnak 1989. augusztus 23-án, kiemelve, hogy ezen az úton is meg kell kísérelni a KULTÚRA-HELIR monopóliumát megtörni.

1989 szeptemberében az EKT négy tagja (illetve elnöke) aláírásával, felterjesztésben fordultunk a művelődési miniszter úrhoz, amelyben kifejtettük azt a határozott véleményünket, hogy "a szakmai főhatóság kebelében a hazai könyvtárügy érdekei alapján szükség van kb. 4-5 fővel dolgozó erős, önálló osztályra. Az aláírók: *Dömötör Lajosné* (VVEKK), *Gomba Szabolcsné* (KLTEKK), *Hiller István* (EFEKK), *Huszár Ernőné* (MKKEKK), *Zsidai József* (NMEKK). A levélváltást "Két levél" címmel közölte a Könyvtáros, ezért ennek részleteire sem térek ki. (Lásd: Könyvtáros, 1990. 3. sz. 134-135. p.)

1989. december 20-án az EKT nevében és elnökeként meghívólevelet küldtem a művelődési miniszter úrnak, amelyben felkértem, hogy a legközelebbi EKT ülésen tartson előadást az egyetemi könyvtárak jövőjéről. Erre a felkérésemre már nem kaptam választ, mert az események felgyorsulása következtében erre - érthetően - nem kerülhetett sor. Így a reményeim szerint való debreceni összejövetelünk ismét nem sikerült.

1990. évi első ülésünket a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárába hívtam össze. Beszámoltam a végzett munkáról, majd hosszú, kötetlen véleménycsere bontakozott ki. Magam kifejtettem, - amit a meghívóhoz csatolt körlevelemben is leírtam -, hogy nem vagyok híve az összejöveteleknek, mert ezekből az utóbbi évtizedekben drágán, és hasztalanul sok volt. Híve vagyok azonban az értelmes, alkotó véleménycseréknek, az egyetemi könyvtárügy reputációját szolgáló munkaértekezleteknek. Hangsúlyoztam, - és teszem most is -, hogy ezeken kell majd gondosan, felelősen, átgondoltan megfogalmaznunk, hogy mit akarunk, és reálisan mit érhetünk el. (Az értekezlet március elsején volt.) Az EKT tagjai ismét szép számmal voltak jelen, több nagy könyvtárunk azonban csak helyettest, illetve képviselőt küldött!)

1990. február 15-én *Mader Béla* hivatalosan közölte, hogy 1990. január 1-től kinevezték a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárának (JATEKK) igazgatójává, így *Karácsonyi Béla* professzor helyett ő az EKT hivatalos tagja. Élve mindjárt ezzel a lehetőséggel, azt a javaslatot tette, hogy az EKT tegye részletes megbeszélés tárgyává az egyre komolyabban rebesgetett normatív finanszírozási rendszer könyvtári vonatkozásait. Ugyancsak javaslatot tett az IIF hálózat KIR rendszere terveinek kapcsán (abban vagy azon kívül) egy országos egyetemi könyvtári számítógépes rendszer kialakításának szükségességéről, lehetőségeiről és feltételeiről.

Visszatérve márciusi ülésünkre, egy érdemleges dologban léptünk előre: az EKT szűk körű bizottságot hozott létre "közös ügyeink javaslattevő kidolgozására". A bizottság április 20-án ült össze a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Központi Könyvtárában (BKEKK). A bizottság tagjai: Hiller István, mint az EKT elnöke, Huszár Ernőné (BKEKK), Máder Béla (JATEKK), Marót Miklós (ELTEKK), Zsidai József (NMEKK). (Utóbbi kollégánk betegsége miatt nem volt jelen.) A bizottság arra az elhatározásra jutott, hogy egy független, saját érdekeinket felszínre hozni, érvényesíteni és védeni akaró szervezetet kellene alakítanunk. Az érdekek alatt nem elsősorban bérügyieket kell érteni, hanem szakmaiakat. Kifejezésre jutott az az akarat és szándék is, hogy a legutóbbi EKT ülésen olyan sokszor elhangzott (nekem úgy tűnt az MM képviselőjének is tetsző) "felső irányításnak" meg kell változnia. Ahogy egyik bizottsági tagunk fogalmazott: "... az eléggé egyértelműnek tűnik számomra, hogy a felső irányítás jellegének, filozófiájának meg kell változnia, s ebben az esetben saját magának kell elzárkóznia a központi jóváhagyási, kinevezési, stb. beidegződésektől." Az elhangzott gondolatok írásba foglalását a jó tollú Máder Bélára bíztuk, aki ezzel a munkával nem sokáig késlekedett. A megkapott intenciók alapján április 27-i keltezéssel elkészített két tervezetet és a bizottság tagjainak küldött "magyarázó, vitára invitáló" kísérőlevéllel haladéktalanul elküldte az érdekelteknek. A hozzászólások után az alapszabály-tervezetet átdolgoztuk, melyet az alábbiakban szöveghűen közlök azzal a szándékkal, hogy a szaksajtóban is vitára adjon lehetőséget.

Az egyetemek és egyetemi rangú főiskolák könyvtárainak vezetői

tudatában annak a felelősségnek, mely könyvtáraikat az autonóm egyetemek mind magasabb szívonalú kiszolgálásra kötelezi; nem feledkezve meg arról a hagyományról sem, amely az egyetemi könyvtárakat mindenkor a hazai könyvtári kultúra egészének a köz szolgálatában álló alkotórészeiként is tekinti, feladataik jobb ellátása érdekében:

- a szakmai együtthaladás megvalósítása (szolgáltatások összehangolása, azonos szakmai és technikai szintre való törekvés),
- az országos könyvtárügy alakításában érdemi befolyásra törekvés céljából elhatározzák, hogy megalapítják az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumát.

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának alapszabálya

1. Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma (a továbbiakban: Kollégium) szakmai tanácskozó és szakmai érdekvédelmi testület. Tagjai az egyetemek és egyetemi rangú főiskolák központi könyvtárainak főigazgatói, igazgatói.
   - A könyvtárak vezetőit a tanácskozásokon (akadályoztatásuk esetén) helyetteseik szavazati joggal képviselik.
   - Szakmai részletkérdések megbeszélésekor a könyvtárakat a szakrészlegek vezetői v. a kérdéskörben legtájékozottabb szakalkalmazottak képviselhetik.
2. A Kollégium tanácskozási, véleményezési és javaslattételi hatásköre
   - az egyetemi (és egyetemi rangú főiskolai) könyvtárak (könyvtárhálózatok) tevékenységét,
   - e könyvtárak egymás közötti, valamint más könyvtárakkal, intézményekkel való együttműködését érintő szakmai kérdésekre terjed ki.
3. A kollégium szakmai érdekvédelmi hatásköre az egyetemi (és egyetemi rangú főiskolai) könyvtárak általános és különleges szakmai érdekeinek érvényesítésére és védelmére terjed ki. Ennek keretében a Kollégium fő feladatának tartja a szakma elismertségének növelését, presztizsének védelmét, a szakmai ranggal, képzéssel, diplomával, nomenklaturával, a kinevezésekkel kapcsolatos kérdésekben történő elvi s esetenkénti állásfoglalást.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4. A Kollégium élén az elnök áll, akit a Kollégium választ titkos szavazással, kétharmados többséggel három évi időtartamra. A Kollégium az elnöktől a megbízást indokolt esetben egyszerű többséggel visszavonhatja.
5. Az elnök feladata a Kollégium munkájának az alapszabály elveinek megfelelő szellemben folytatott irányítása és szervezése. Ennek keretében
   — a Kollégiuim tagsága javastalainak figyelembe vételével, a könyvtárügy általános (és aktuális) kérdéseinek, problémáinak ismeretében, más könyvtárak szakmai testületeinek terveiről, a kormányzat és az autonom egyetemek általános kulturális, általános tudományos és könyvtárügyi vonatkozású aktuális és távlati elképzeléseiről szerzett tájékozódás birtokában kidolgozza s a Kollégium elé terjeszti az évi munkaprogramot,
   — megállapítja a Kollégium üléseinek napirendjét, helyét és idejét,
   — a napirenden szereplő témák előadására a Kollégium tagjai, az egyetemi (és egyetemi rangú főiskolai) könyvtárak munkatársai közül megbízza a témák legjobb ismerőit; szükség esetén külső szakembert kér fel,
   — a tanácskozások, véleményezések eredményeit, a megszületett javaslatokat a Kollégium nevében továbbítja a könyvtárakat felügyelő minisztériumok illetékes osztályához, a társkollégiumokhoz, a könyvtári szaksajtóhoz, a fenntartó egyetemekhez és esetenként más illetékesekhez és további sorsukat figyelemmel kíséri.
6. Az elnök joga, hogy más szervezetek, jogi és természetes személyek előtt, a velük való kapcsolat során a Kollégiumot, vagyis az egyetemi (és egyetemi rangú főiskolai) könyvtárakat képviselje.
7. Az elnök akadályoztatásának esetére a Kollégium tagjai sorából egyszerű többséggel alelnököt választ, aki az elnök távollétében annak összes kötelességét és jogát bírja.
8. A Kollégium működtetésével és az elnöki teendők ellátásával kapcsolatos titkári (adminisztrációs, nyilvántartási stb.) teendők elvégzése az elnököt adó könyvtár feladata. E tevékenység költségeire a Kollégiumban részt vevő könyvtárak szerény összegű tagdíjaiból keletkező alap nyújt fedezetet. A Kollégium iratanyagát, könyvelését és adattárát a lelépő elnök átadja a hivatalba lépőnek.
9. A Kollégium szükség szerint, de évente legalább két alkalommal ülésezik. (Az összejövetelekhez szükséges utazási és tartózkodási költségeket a kiküldő intézmények fedezik.) Az ülést össze kell hívni minden olyan esetben, amikor azt az elnök szükségesnek ítéli, illetve a tagok egyharmadának a témát is megjelölő együttes kérése. A Kollégium állásfoglalásait egyszerű szótöbbséggel hozza.
10. A Kollégium ülésein vendégként mindazok részt vehetnek, akiknek meghívását az elnök és a tagság szükségesnek és hasznosnak ítéli.
11. A Kollégium alapszabálya akkor lép életbe, ha a Kollégium megalapításának, szándékát kinyilvánító tagok azt kétharmados többséggel elfogadják.

Záradék

A Kollégium megalakulásáról és elfogadott alapszabályáról a Kollégium elnöke írásban tájékoztatja a kormányzat könyvtárüggyel foglalkozó illetékes tisztviselőit, az anyaegyetemek rektorait (főigazgatóit) és a más könyvtáraknak a Kollégiumhoz hasonló céllal működő testületeit.

Folyamatban lévő dolgainkról

A közös tudományos kutató műhelyek kialakításának gondolata, terve talán megvalósul. Eredményként említem meg a miskolci és soproni egyetemi könyvtárak közös munkáit, kiadványait. A legújabb kötet a selmeci könyvtár története e sorok írása közben jelenik meg. Elkészült és megjelenés alatt van az agrárfelsőoktatási intézmények számára írt "informatika" jegyzet. Ez a keszthelyi és a soproni egyetemi könyvtárak közös munkája.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az EKT-t megkereste a nemrég alakult *Könyvtári Egyesülés,* mely elvállalta a *Könyvtáros* lapgazda szerepét és a fenntartási költségekhez hozzájárulást kér. A folyamatos megjelenés érdekében kérik az egyetemi könyvtárak csatlakozását az *"Alapítvány a Könyvtárosért"* mozgalomhoz. Erről valamennyi főigazgatót, igazgatót értesítettem. Jelenleg érkeznek a válaszok. Megkeresés érkezett a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* főszerkesztőjétől is, hogy az alapítványba vonjuk be ezt a lapot is. Javasolta azt is, hogy az alapítvány terjedjen ki a *Könyvtári Figyelőre* is. Haladéktalanul értesítettem erről is a tanács tagjait. A várható reflexiókat összegyűjtjük.

Néhány tapasztalat és javaslat

Az országon belül, a városok között telefonálni igen nehéz, néha lehetetlen. Egy rövid idő alatt elintézhető ügy miatt Budapestre utazni Sopronból gyakorlatilag (a visszautazással együtt) 8 órát vesz igénybe. Amennyiben vidéki egyetemi városainkba hívunk össze értekezletet, az gyakorlatilag az utazónak három napos kiküldetést jelent, amely sok pénzbe és munkakiesésbe kerül. Marad hát a levelezés, ami még a legolcsóbb és a leghosszabb ügyintézés, mégis egyre inkább ezt kell majd választanunk. Tapasztalom, hogy milyen mennyiségű iratanyag képződik, illetve termel csak az elnök. A tagok is, természetesen! Reálisnak vélem tehát javaslatomat, hogy a titkárságnak ott kell lennie, ahol az elnök működik, dolgozik!

A beszámoló készítése közben kaptam az értesítést, hogy a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Központi Könyvtára vezetésére *Zalainé Kovács Éva* kapott meghatározatlan időre szóló igazgatói kinevezést. Új tagunkat ezúton is köszöntjük és gratulálunk, munkájára számítunk.

HILLER István

az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának
elnöke

***

A Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának munkájáról lapunk egyik következő számában adunk összefoglalást (*A szerk.*)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

1990. január 30. és február 2-a között rendezték meg Párizsban a "Nagykönyvtárak jövője" című tudományos szemináriumot. A szemináriumról a magyar résztvevő, **Hegedűs Péter** általános beszámolóját, és utána három előadást közlünk. (A szerk.)

A nagykönyvtárak jövője

Hegedűs Péter

A tanácskozás szervező házigazdája a francia nemzeti könyvtár, a Bibliothèque Nationale volt. A fogadó franciákon kívül 31 ország (Ausztrália, Ausztria, Belgium, Chile, Csehszlovákia, Dánia, Egyiptom, Finnország, Görögország, Hollandia, India, Írország, Izrael, Japán, Kanada, Luxemburg, Magyarország, Nagy-Britannia, NDK, Norvégia, az NSZK, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szenegál, Szíria, Új-Zéland, az USA és a Vatikán), valamint két nemzetközi szervezet (az Európai Gazdasági Közösség és a UNESCO) képviseltette magát a tanácskozáson. A meghívottak listáján több mint 60 név szerepelt (főként az említett országok nemzeti könyvtárainak főigazgatói, főigazgatóhelyettesei), a téma iránti magasfokú érdeklődés miatt azonban a francia könyvtár- és információügy kiemelkedő képviselői is megjelentek, az ülésteremben olykor 200-nál is többen foglaltak helyet.

A kollokviumot Jack *Lang* a francia kulturális miniszter nyitotta meg. A programban a következő szekcióülések szerepeltek:

- Építkezés és megóvás: egy nagykönyvtár felépítése kapcsán feloldandó paradoxon;
- A kötelespéldány-szolgáltatások jövője;
- A jövő könyvtárait és bibliográfiáit összekapcsoló rendszerek;
- A régi és az új állományok megóvásának módjai;
- A nagykönyvtárak helye a kommunikáció piacán.

A záró plenáris ülés tulajdonképpen egy kerekasztal-konferencia volt a kollokvium címével azonos elnevezéssel.

Bár a szekcióülések témái a "nagykönyvtárak" (értsd: nemzeti könyvtárak) előtt álló, jövőjük szempontjából meghatározó jelentőségű feladatokra utaltak, a tanácskozás fő tárgya - ha nem is deklaráltan, de ténylegesen - az új francia "nagy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár", a tervezett Bibliothèque de France (BF) (vagy ahogy újabban hívják, Très Grande Bibliothèque (TBG) - Szerk.) felépítése, illetve a Bibliothèque Nationale-lal (BN) való kapcsolata volt. Ahogy azt Lang úr megnyitójában kifejtette a *Mitterand* elnök javaslatára létrehozott grandiózus terv az új francia nemzeti könyvtár építésére vonatkozóan lehetőséget teremt arra, hogy a nemzeti könyvtár feladatait ismét átgondolják, a kor követelményeihez igazítsák. (Érdemes megjegyezni, hogy több nyugati "nagykönyvtár" jelenleg tervez vagy épít új épületet, pl. a British Library vagy a japán országgyűlési könyvtár.) Ennek számos vonatkozása van a hatalmas állományok tárolásától, hozzáférhetővé tételétől, megóvásától a köteles példányokkal kapcsolatos eljárásokig vagy a legmodernebb technika alkalmazásáig. Az új könyvtárépület tervei valóban lenyűgözőek. (Csak néhány adalék: a Párizs külterületére (Tolbiac) tervezett épületegyüttes négy, nyitott könyv alakú, egyenként 80 méter magas üvegtoronyból, illetve az ezeket összekötő téglalap alakú, több szintes, föld alá is nyúló épületből áll. Mindezen épületek hasznos összalapterülete 180 000 m^2. Érdekes megoldás, hogy az összekötő épületet a tervek szerint park borítja. A 17 olvasói térben 1200 hely várja majd a 12 milliós gyűjtemény olvasóit.)

Ami az új francia nemzeti könyvtár feladatait illeti, megoszlottak a vélemények: egyes elképzelések szerint az 1945 utáni anyagot gyűjtötte volna az új könyvtár, míg az ezt megelőző időszakból származó dokumentumok a régi nemzeti könyvtárban maradtak volna. Éles szakmai vitákat követően végül is azt a koncepciót fogadták el, amely szerint a teljes állományt a Bibliothèque de France őrzi majd, a Bibliothèque Nationale a jelenlegi különgyűjtemények otthonául szolgál egyfajta művészettörténeti nemzeti könyvtárként. Az új könyvtár szakmai előkészítő bizottságának elnöke *D. Jamet* (aki egyébként az előkészítő ülésszakban az OSZK-ban is járt tapasztalatcsere céljából) elmondta, hogy terveik szerint a lehető legteljesebb mértékben igyekeznek a modern információs technikát alkalmazni: már az átadáskor az állomány 10%-át digitalizált formában kívánják hozzáférhetővé tenni, elsősorban a CD-ROM technika útján. A Bibliothèque de France várhatóan nagyobb lehetőségei módot nyújtanak arra is, hogy a külföldi publikációk iránti viszonylag enyhe érdeklődést egy erőteljesebb nemzetközi állománygyarapítási politika váltsa fel.

A szemináriumon is felidézték azt a szakmai érvet, amely az ún. könyvsilók létrehozásának hiábavalóságát taglalta. E szerint nincs értelme méregdrága "könyvsilókat" létrehozni, amelyekben soha vagy nagyon ritkán olvasott könyvek, dokumentumok millióit tárolják az "örökkévalóság" számára. A "siló" kérdése - mint azt Jamet úr elmondta - kellő szakmai felelősséggel megoldható, s az automatizált raktározási technika bevezetésével gyakorlatilag jelentéktelenné válik. A tervek között szerepel olyan új számítógépes katalógus kialakítása, amely a BF-en kívül mintegy 20 más nagyobb könyvtár állományára vonatkozó adatokat is tárolna. Az 1995-ön jóval túlmutató cél a nemzeti könyvtárak nemzetközi hálózatának megteremtése.

K. Cooper, a brit nemzeti könyvtár főigazgatója a British Library új épületének építésével, illetve a könyvtár fejlesztési koncepciójának kialakításával kapcsolatos tapasztalatokról számolt be. Ellentétben a francia példával, ahol az elnöki elképzelést a projekt kidolgozása majd a projekt utólagos alátámasztása követte, a brit nemzeti könyvtár már előre kidolgozta fejlesztési stratégiáját "Kapu a tudáshoz,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1989-1994" címmel, amelynek szerves része volt az új épület terveinek kidolgozása, a nemzeti könyvtár arculatának átalakítása. Ennek első szakasza 1993-ban zárul le, ami további 640 olvasóhelyet teremt a brit nemzeti könyvtár új épületében (St. Pancras) elsősorban a humán- és társadalomtudományok kutatói, valamint a természettudományos tájékoztató szolgálat használói számára. A fejlesztési program külön ismertetést érdemelne, itt csupán az alapkoncepcióból szeretnék annyit kiemelni, hogy a nemzeti könyvtár feladata a brit elképzelések szerint nem csupán a dokumentumok tárolása, hanem az információk terjesztése, sőt az ismeretek, a tudományok fejlődésének elősegítése. Mindezt három alapfeltétel befolyásolja: az információs technika változása, az információs piac alakulása (ma már Nyugat-Európában az online információs szolgáltatások piaca nagyobb, mint a könyvpiac), és az információkhoz, illetve az állományokhoz való hozzáférhetőség imperatívusza. A fejlesztési stratégia "kaleidoszkópjának" dimenzióit, azaz az állományokat, a szolgáltatásokat, a más intézményekkel való kapcsolatokat valamint a munkaerőt, a technikát és a könyvtárépületet ezen feltételek függvényében kell összehangolni. Cooper úr szerint "a könyvtáraknak nem könyvmúzeumoknak kell lenniük, hanem űrhajóknak a tudás világegyetemében."

Egy ilyen szeminárium teljes anyagának részletes ismertetése természetesen nem lehet egy rövid beszámoló feladata. Itt csupán néhány olyan további előadásra szeretnék kitérni, amely személyes érdeklődésemet is felkeltette, illetve vélhetőleg a beszámoló olvasói számára is érdekes lehet.

Tocatlian úr, az UNESCO információs programokkal és szolgáltatásokkal foglalkozó irodájának igazgatója az alexandriai könyvtár restaurálásáról, ill. felépítéséről szólt. Idézte D. *Boorstin*-nak, az amerikai Kongresszusi Könyvtár korábbi főigazgatójának a projektum résztvevői körében szállóigévé vált mondását, amit egy tengerentúli telefonbeszélgetése során tett, álmából felriasztott partnerének: "Hogy alhat valaki, amikor az alexandriai könyvtár helyreállítása még nincs befejezve?" Szerencsére a befejezés már viszonylag közel van, várhatóan 1995-ben nyílik meg az alexandriai könyvtár, amely nem az eredeti könyvtárépület, hanem a könyvtár koncepciójának a helyreállításaként fogható fel. A mediterrán-vidék és a közel-keleti országok régiójának nyilvános tudományos könyvtára a megnyitó időpontjában 200 ezer kötetnek ad helyet, de az épület - amelyet ugyancsak nemzetközi tervpályázat eredményeként építenek fel - 8 millió kötet tárolására lesz alkalmas. A könyvtár egyben múzeumként, restauráló laboratóriumként, sőt nemzetközi információtudományi főiskolaként is funkcionál majd.

Scott asszony, a kanadai nemzeti könyvtár főigazgatója a nemzetközi együttműködés ismételten növekvő fontosságát hangsúlyozta előadásában. Rámutatott arra, hogy a "papírnélküli társadalom" még messze van a megvalósulástól, ugyanakkor a kiadói tevékenység egyidejűleg különböző irányú fejlődésének lehetünk tanúi. Miközben az elmúlt 10 évben mintegy 60%-kal növekedett a hagyományos kiadványok publikálása, a nagyobb körű nyilvánosság számára is egyre hozzáférhetőbbé váltak azok az elektronikus kiadványok, amelyek korábban csupán "belső használatú" adatbázisokként léteztek. Erőteljesen növekszik a multimediális, illetve elektronikus publikációk aránya, ugyanakkor az olcsóbb ún. desk top publishing (asztali ki-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

adványszerkesztő rendszer) módszerek terjedésével a papírkiadványok száma is rohamosan növekszik. E kiadványtípusok egyaránt "hajlamosak" a bibliográfiai ellenőrzés hagyományos csatornáinak elkerülésére, ami a nemzeti könyvtárak számára univerzális gondot jelent. E gondok feloldására a könyvtáraknak mindinkább a munkaerő-igényes eljárások arányának csökkentésére és az új technikák mind intenzívebb alkalmazására kell törekedniük. Az elektronikus technika könyvtári alkalmazásának legígéretesebb színterei ma az olvasói terek (nyilvános gépi katalógusok, elektronikus médiák), illetve az adatkommunikációs hálózatok. Ezek kapcsán J. *Michalko,* a Research Libraries Group, Inc. (USA) elnöke a könyvtári hálózatokról beszélt. Rámutatott arra, hogy a könyvtári hálózatokba való belépésnél a könyvtáraknak az autonómia, a költségek, illetve az irányítás kihívásaival kell szembenézniük, ugyanakkor a belépéstől a felelősség és hatáskör megosztásában, a könyvtári szolgáltatások rendszerszemléletű fejlesztésében és az erőforrások megsokszorozódásában reménykedhetnek. A hálózatok, mint kommunikációs és információs erőforrások hozzájárulnak a távoli forrásokhoz való hozzáféréshez, a kutatásokba való intenzívebb bekapcsolódáshoz, illetve új erőforrások létrehozásához.

Egy könyvtári hálózat, a holland PICA osztott katalogizálási rendszer terveit ismertette *Costers* úr, a rendszer igazgatója, aki elsősorban a számítógépes rendszerek összekapcsolásához szükséges nemzetközi szabványosítás lassúságát kifogásolta. Szerinte az európai könyvtári együttműködés előtt a következő dilemma áll: vagy folytatódik a nem szabványos inkompatibilis megoldások viszonylag gyors fejlődése vagy pedig a túl lassú szabványosítási folyamat káros módon fékezi az egyes intézmények fejlődését. Véleménye szerint fokozni kellene az elektronikus dokumentumtovábbítás alapvető szabványosítására irányuló erőfeszítéseket, hiszen semmilyen hálózat nem működhet megfelelő szabványok nélkül. Ha ezeket a kezdeményezéseket sikerülne európai szinten megtenni, akkor elsősorban az európai felhasználók "járnának jól".

P.G. Scott, az új-zélandi nemzeti könyvtár igazgatója a nemzeti könyvtárak helyét taglalta az információs és kommunikációs piacon.

M.V. Cabral, a portugál nemzeti könyvtár képviseletében a jövő nagykönyvtárairól szól.

Ugyancsak a nagykönyvtárak változó szerepét vizsgálta *J-P. Gueno,* a Bibliothèque Nationale kereskedelmi igazgatója, aki e változások kommerciális jellegét emelte ki. (E három előadást az általános bevezető után olvashatják, ezért ezekről csak a híradás szintjén szóltam.)

Az előadások közül végezetül utalnék *Parajon Collada* úr hozzászólására, amely az Európai Közösségek közösségi szintű könyvtári fejlesztési programjára vonatkozott. Ez a program öt pontból áll: 1/ a katalógusok automatizálásának ösztönzése (pl. nemzeti bibliográfiák CD-ROM technikán alapuló közzététele); 2/ a különböző számítógépes rendszerek összekapcsolása (elektronikus levelezési szolgáltatások kiterjesztése); 3/ új szolgáltatások (pl. speciális információs szolgáltatások kiterjesztése); 4/ kereskedelmi szempontból is kifizetődő termékek és szolgáltatások kifejlesztésének támogatása; 5/ tapasztalatcsere és know how csere ösztönzése. Az említett területeken megvalósuló projektumok természetesen nem helyettesíthetik az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyes országok szükséges állami szintű erőfeszítéseit, de katalizátorként segítik azok hatékony megvalósítását.

Említésre méltó esemény az előadásokon és szakmai vitákon kívül az, hogy a tanácskozás résztvevői nyilatkozatot fogadtak el a román könyvtárak megsegítése céljából.

Milyen tanulságokat fogalmazhat meg a tanácskozás alapján a magyar résztvevő? Mivel az igen aktuális kérdéseket feszegető szeminárium alapkérdése nem az volt, hogy építsünk-e egyáltalán nagykönyvtárakat vagy sem (sőt a megvalósítás utolsó szakaszában vagy előtt álló grandiózus tervekről hallhattunk), hanem az, hogy hogyan lehet hasznosítani minél ésszerűbben a könyvtárak rendelkezésére álló nem csekély erőforrásokat, kézenfekvő, hogy minden panasz ellenére a nagy nyugati könyvtárak optimisták lehetnek jövőjük felől. Ezt jelzik egyebek között az építésre fordított hatalmas összegek, a gépesítés ösztönzése és gyors fejlődése és a nemzetközi hálózatok jelentőségének felismerése és tudatosítása. Azon lehet - és nyilván érdemes is - vitatkozni, hogy a kereskedelmi jellegű tevékenységek milyen mértékben érvényesüljenek a nemzeti könyvtárak életében, de nyilvánvaló, hogy érvényesülésük nem zárható ki teljes mértékben. Az is egyértelműnek tűnik, hogy csupán kiegészítő jelleget ölthetnek, miközben az állam fenntartási kötelezettsége nem változhat, sőt jelentős eszközöket kell fordítania arra, hogy a könyvtárak meg tudjanak bírkózni az új kihívásokkal. Természetesen a könyvtárak nem játszhatnak passzív szerepet ebben a folyamatban, s itt példaként lehetne említeni a brit nemzeti könyvtár fejlesztési koncepciójának kidolgozását, amely nem csupán a gépesítéssel összefüggésben értelmezi a fejlesztést, hanem a változó környezet, a változó igények, stb. fényében. További fontos mozzanat a nagykönyvtárak jövőjét tekintve a nemzetközi együttműködés jelentőségének ismételt megerősítése. A tanácskozáson hangsúlyozottan politikai korlátok nélküli nemzetközi könyvtári együttműködésről volt szó, amelyre egyre kedvezőbb lehetőségeket nyújtanak a nemzetközi adatkommunikációs hálózatok. Így a kelet-európai országok hasonló intézményei is reménykedhetnek abban, hogy viszonylag rövid időn belül részesei lehetnek a korábbinál jóval magasabb szintű együttműködés előnyeinek. (A tanácskozáson egyébként felmerült, hogy az IFLA nemzeti könyvtári szekciója mellett indokolt volna a nemzeti könyvtárak saját nemzetközi szervezetét is létrehozni, a javaslatot azonban "elnapolták"...)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nagykönyvtárak jövője kereskedelmi szempontból

Jean-Pierre Guéno

A szerző *L'avenir commercial des grandes bibliothèques* című előadását **Tószegi Zsuzsanna** fordításában olvashatják. Elhangzott a párizsi "Nagykönyvtárak jövője" c. tudományos szemináriumon.

Veszélyben lévő "műfaj" a nagykönyvtár...

A "kereskedelem" szó (franciául "commerce") a latin "commercium"-ból származik, eredeti jelentése: "áruk cseréjét biztosító kapcsolatok", ez később "társadalmi kapcsolatok"-ká bővült ki. Ennélfogva egyetlen olvasó sem ütközne meg azon, ha felidéznénk előtte az általa látogatott Bibliothèque Nationale jövőjét ebből a "kommerciális" szempontból, hiszen ő maga teljes egészében részvevője ennek a kapcsolatnak. Az olvasó ide különböző információkat és emóciókat keresni jön, míg végül ezeket összegyűjtve a stúdiumainak megfelelő, szintetizált "üzenethez" jut. Azáltal, hogy az olvasó igénybeveszi, használja a könyvtár szolgáltatásait, ezzel együtt értékeli is azokat, sőt, a bennük rejlő értéknek egyben értelmet is ad. Ma valamennyi könyvtár kereskedelmi hely abban az értelemben, hogy ott az információk cseréje folyik, melynek során az információ kereskedelmi értéke is növekszik...

Ezen etimológiai eszmefuttatás ellenére a nagykönyvtárak kereskedelmi jövője mégis egy kissé paradoxnak tűnik: valóban van jövőjük a nagy nemzeti tudományos intézményeknek a kereskedelem területén? Fölmerülhet az az igény is - tekintettel ezen intézmények státuszára és feladatkörük éltető szempontjaira -, hogy az Államnak mindent meg kell tennie értük, következésképpen a költségvetési tervben magára kell vállalnia teljes ellátásuk kötelezettségét...

Csakhogy az a baj, hogy az Egyesült Államokban éppúgy, mint Európában vagy Franciaországban az állam igyekszik megszabadulni kötelezettségeitől. Néhány hónapja, az IFLA legutóbbi közgyűlésén egy előadó emlékeztetett arra, hogy az Egyesült Államok a költségvetéséből a könyvtárakra általában 0,8%-ot, Európa több országa 0,4%-ot, míg Franciaország mindössze 0,2%-ot fordított. (Az állam az USÁ-ban lefelé szorítja, Franciaországban pedig azonos szinten tartja a ráfordításokat a kulturális szférában.) De vajon el lehet-e marasztalni az államot, ha ráun az állandó sopánkodásra és vitára a nagy tudományos és kulturális intézményekkel, amelyek az idejüket koldulással és siránkozással töltik, ahelyett, hogy szembenéznének a realitásokkal és maguk vennék kezükbe a sorsukat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az államhatalomnak megvannak az enyhítő körülményei: tevékenységét a közvélemény, illetve az azt képviselő törvényhozó hatalom ellenőrzése alatt végzi. Az egész államhatalmat, de főleg az állandó és mindenütt megnyilvánuló állami befolyást egyre jobban bírálják az adózó állampolgárok, akik egyre ellenségesebben viseltetnek a "gondviselő" állam iránt -, amely ráadásul egyre többe is kerül nekik.

Ami még rosszabb: a piaci törvények és a konkurencia sokféle jótékony hatására egyre növekvő liberális felfogás abba az irányba hajtja az államot, hogy minél inkább csökkentse a túlzott támogatást a helytelenül nem piaci érdekeltségűnek tartott kulturális és tudományos ágazatokban. A közvélemény kedveli a látványos és konkrét következményekkel járó intézkedéseket, amelyek a lakossági adó csökkentésével járnak együtt. Ugyanúgy a képviselők is inkább azokat a törekvéseket veszik védelmükbe, amelyek "láthatóak" - azoknak a rovására, amelyek nem ilyen nyilvánvalóak.

A nagykönyvtárak tehát teljesen paradox helyzetbe kerültek: még mindig túl gyakran szeretnének részesedni az állami "mannából", de olyan körülmények között, amelyek nem köteleznék őket a nagyközönség számára nyújtott tevékenységük gyümölcseinek rendszeres értékesítésére. E könyvtárak szeretnék megőrizni állítólagos függetlenségüket az őket mindenütt körülvevő piaci viszonyokkal szemben éppúgy, mint a vállalkozói érvelést és mentalitást egyre inkább magába integráló állammal szemben...

Nem lehet sokáig válasz nélkül hagyni a közvélemény indirekt módon, a képviselők és az illetékes miniszterek által közvetített ösztönzését úgy, hogy ne tennénk valamit annak érvényesüléséért. Nem lehet sokáig megmaradni az általános gazdasági elvek szabályozta és vállalkozásokkal teli kommunikációs piacon a jelenlegi atipikus, egyben gazdaság-ellenes, illogikus és irracionális magatartásunk folytatásával. *A nagykönyvtárak ugyanolyan vállalkozások, mint a többiek:* ők is "halandóak". Nem élhetik túl ezt a helyzetet, ha nem fordulnak még nagyobb figyelemmel egyéni felhasználóik felé, akik legalább egy minimális jóindulatot várnak tőlük, illetve más intézmények felé, amelyeknek vannak olyan szükségleteik, amelyeket a könyvtárak ki tudnának elégíteni. A kommunikációs, illetve a tudományos kutatási piac semmiben nem különbözik a többitől: a cégek itt is csak az üzletfeleikkel együttműködve, illetve a "világ többi része", tehát potenciális üzletfeleik iránti nyitottsággal tudnak létezni és prosperálni. Ezen a téren van a nagykönyvtáraknak játékterük, de ennek érdekében szét kell törni azt a maradi gondolatot, hogy mindaz, ami a múltra vonatkozik, nem más, mint anakronizmus és "por". A gondolatnak gyökerek nélkül, amnéziában szenvedve nem lenne jövője sem, mivel a fejlődését nem lenne mihez viszonyítani. Az emlékezet a cselekvésnek is elidegeníthetetlen része, akár politikai, gazdasági, tudományos, társadalmi vagy kulturális folyamatról legyen is szó. A francia nemzeti könyvtár új szlogenje is ezen értelmezés alapján született: "a Bibliothèque Nationale a jövő emlékezete". És amikor ezt kimondtuk, ezzel együtt rá kellett találnunk arra a mozgósító erejű bázisra is, amelyre saját öntudatra ébredésünket is alapozhattuk: az emlékezet, a memória nemcsak a cselekvés előfeltételének sine qua nonja -, hanem ebben az értelmezésben egy ózonréteget is képez köröttünk, amely a megsemmisüléstől és a maradiságtól egyaránt megóv bennünket. A nagykönyvtárak megmentése

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

érdekében meg kell győzni az olvasókat arról, hogy az emlékezet számára valódi "életteret" kell kialakítanunk, hogy ne pazaroljuk el azt az örökölt intellektuális "oxigént", amelyet az elmúlt generációk ránk hagyományoztak és amelyet kötelességünk átadni utódainknak.

Az emlékezet ökológiájáért

Először is tisztáznunk kell, mit is jelent pontosan az "emlékezet ökológiája"? Egész egyszerűen egy intézkedés-sorozatot, amely nemcsak az emberiség jövője szempontjából hasznos fizikai adatok gyűjtésére, hanem ezek strukturálására, átgondolására is irányul annak érdekében, hogy tudáskincsünk ne eshessék olyan kártevők áldozatául, amelyek ellen tehetetlenek lennénk. A hivatásos könyvtár-futurológusok már hozzászoktak a szellemi örökséget állandóan veszélyeztető "rablókhoz", amelyek ellen konzerválással és más módszerekkel kell védekezniük; e hagyományos kártevők: a nedvesség, a tűz, a bogarak és gombák, a savas papírok, az idő "vasfoga"; az elhasználódás, az elöregedés... De bármelyikük ellen is védekeznénk akár a legmodernebb eszközökkel is, a legveszélyesebb közülük a nukleáris robbanáshoz hasonlítható: az *akkumulációs*, a gyűjtemények exponenciális mértéket öltő gyarapodása, amelynek következtében könyvtári állományaink észrevétlenül egy rendezett küllemű, de kiaknázatlan ugarrá változnak... *Jack Lang* (a francia kultuszminiszter - *A ford.*) nem idézte volna *Renan*-t, aki azt állította, hogy egy könyvtár gazdagsága önmagát semmisítheti meg... És ez különösen igaz, ha az ember a hangzó és az audiovizuális információk gyarapodásának lineáris voltára gondol. A logorrheában (kóros bőbeszédűségben - *A ford.*) szenvedő új kommunikációs műfajok óriási mennyiségben termelik a kiaknázatlanul maradó nemzeti örökséget, amelyet a hajlíthatatlan állam akár ezen az áron is megőriztet velünk. Ennek következtében a nagykönyvtárak kénytelenek tevékenységüket az általuk gyűjtött dokumentumok címének, formai jellemzőinek, megjelenési adatainak a katalogizálására korlátozni. Sajnálatos módon mára már a dokumentumok puszta fizikai és bibliográfiai leírása is teljesíthetetlenné vált. A kanadai nemzeti könyvtár, a Bibliothèque Nationale du Canada főigazgatója, *Scott* asszony épp a minap állapította meg, hogy a hagyományos bibliográfiai leírások szerkezetét a XIX. század óta nem újították meg; ráadásul ezek megőrzésére millió és millió kilométer mágnesszalag vagy sok millió mágneslemez sem lenne elegendő. A főigazgatónő ugyancsak azon a véleményen van, hogy nem lehet a könyveket addig hatékonyan kihasználni, amíg a számuk exponenciálisan nő: az UNESCO statisztikái és becslései alapján 1437 és 1900 között, tehát négy és fél évszázad alatt mintegy 10 millió kötet jelent meg, míg egyedül 1985-ben kb. 800 000! A világ évente ugyanannyi kötetet produkál, mint az egész XVIII. század folyamán... Franciaországban 1880-ban 11000, 1987-ben 31000 kötetet publikáltak.

Az audiovizuális dokumentumok területén a fejlődés még inkább ezt bizonyítja: egy kutatógárda nemrég 10 év feldolgozó munka és aprólékos elemzés után publikálta a francia rádió 1939 és 1945 közötti műsorainak értékelt kivonatát. 10 év-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyi munka 7 év hanganyagának rezümálására... Nagyon sürgős és szép feladat lenne, hogy a nagykönyvtárak ne korlátozzák többé tevékenységüket a katalogizálásra, így legyen módjuk a dokumentációs munkára - akár direkt módon, integrálva ezt a funkciót saját szervezetükbe, akár indirekte, "alvállalkozóként", szorosabbra fűzve kapcsolataikat a dokumentáció világával. Sürgősen meg kell oldanunk, hogy a megőrzendő dokumentum-állományról készülő egyszerű, formális bibliográfiai leírásokat kiegészítsük tartalmi kivonatokkal. Ez a fejlődés már elindult: egyes szakterületeken, mint például a francia színházművészetben a szakemberek már nem is tudnak másképp boldogulni, mint az általuk összegyűjtött adatok szintetizálásával.

Túl sok idő telt el a leíró adatok összegyűjtésével a tartalmi elemzések rovására. A nagykönyvtáraktól nemcsak saját kommerciális, de a legközelebbi jövőjük is változtatást követel a hozzáállásukban: ne csak adatállományokat hozzanak létre szünet nélkül, hanem forduljanak a cselekvés felé. Nem kell mást tennünk, csak a nagy számítógépes adatbázisok használati díját számításba vennünk ahhoz, hogy rájöjjünk, milyen mesés kereskedelmi lehetőség előtt állnak a nagykönyvtárak -, illetve hogy milyen sürgős *MacLuhan* és *Gutenberg* nagy hasznot hozó újraházasítása. Ez a művelet - legalábbis részlegesen - rentábilis lesz.

Ez a fejlődés az alaptudományok területén régen elkezdődött, de a humántudományok jó részében még szinte embrionális állapotban van. Egy kutató egy kicsit mesterember is, aki megtehetné, hogy "szigetlakóként" - nem figyelve az időre, csak saját magára - úgy tekintse a könyvet, mint egy különleges terméket, abból a kiindulásból, hogy a humán tudományoknak nem kellenek olyan nagy ipari beruházások, amelyek ma az alaptudományok óriás léptékű fejlesztéséhez szükségesek... A kutató álmodozhat egy neki tetsző nagy könyvtárról: olyanról, amely egész kevés olvasó rendelkezésére áll, amely élhet úgy tovább, hogy elkülönül az őt körülvevő világtól, a körülötte működő piactól, a vállalati kutatóktól, de még a dokumentalistáktól is - egyébként ez utóbbiak közül sokan úgy vélik, nincs igazuk azoknak, akik átalakítják az általuk összegyűjtött, a nemesfém értékével felérő információkat... Pedig a könyv, az információ, vagy bármely könyvtári szolgáltatás nem különbözik azoktól a termékektől és szolgáltatásoktól, amelyeket a mi fogyasztói társadalmunk állít elő. Ideje, hogy néhány nagykönyvtár kilépjen az elefántcsonttoronyból és ne érezze azt, hogy a tudást kisajátíthatja; föl kell végre jutniuk az ugrótoronyba, rá kell lépniük a trambulinra a cselekvés, egyben az élet felé, ahol a pénz és a kereskedelmi módszerek nem valami elítélendő dolgot jelentenek. Mikor vetünk véget annak a gondolkodásmódnak, hogy a pénznek "szaga" van, hogy az "piszkos" és a kultúra számára rendszeresen a korrupció megtestesítője? Az "olaj-" és "narkó-dollár" fogalmának mintájára meg merjük alkotni a nevetséges "kultúr-dollár" kifejezést is?

Hogy megváltozzék a nagykönyvtárakról alkotott kép

Egy *nagykönyvtár* mindenekelőtt egy *nagy tudományos intézmény*, ugyanakkor egy *nagy kommunikációs vállalat* is. E két funkciója alapján egyrészt *kulturális*, más-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

részt *gazdasági* szerepe van. Egy nagykönyvtár image-éért és kommunikációjáért felelős vezető e négy alapvető összetevő közül egyiket sem viheti zsákutcába.

Egy vállalat image-ének forrása valamennyi tevékenysége: ez nyilvánul meg szolgáltatási színvonalában, világos, egyértelmű stratégiájában, a külvilággal szembeni nyitottságában és az ügyfeleivel való kapcsolataiban. Egy nagykönyvtár image-ét kialakítani nem azt jelenti, hogy eladhatatlant akarunk az olvasókra rásózni, hogy becsapjuk vagy megtévesszük őket és elkendőzzük az intézmény hiányosságait. Az image nem kirakat. Ez a vezetés mélyreható, hosszú távú akciója, amely kiterjed valamennyi közreműködő tevékenységére is; az image az intézmény valódi globális stratégiájának része.

Tehát: legyen minden lépésünk egy átgondolt stratégia része és kész?

Egy másik probléma: ha jó, de még inkább, ha rossz - egy vállalat image-e magára az intézményre is hatással van; az emberek nagyon gyorsan ráéreznek, ha nincs, aki irányítsa a vállalat arculatának alakulását. A választott jelmondatnak az intézmény hitvallását kell kifejeznie - de egy ismert cím "plagizálása" minden esetben iránymutató is a nagykönyvtár image-ében?

A nagykönyvtáraknak változtatniuk kellene a stílusukon is: föl kellene hagyniuk a rájuk időnként jellemző hűvös, siránkozó, vagy éppen leereszkedő hangnemmel; ehelyett inkább a dinamizmust és a felhasználóbarát környezet megteremtését kellene előnyben részesíteniük. Problémáik és kritikus "egészségi állapotuk" nehézségeinek ecsetelése helyett inkább mindent el kellene követniük a katasztrófa elkerüléséért és egy alapvető fordulattal sikerorientált magatartást kellene választaniuk.

Fölvállalni saját gondjainak megoldását - ez már az a fejlődési fok, amely meghatározza egy vállalkozás kereskedelmi jövőjét. De önök jól tudják, hogy még ennél is messzebb kell mennünk: időnként a mentalitásunkon is változtatnunk kell.

Hogy a nagykönyvtárak végre belépjenek a marketing korszakába

A marketing művészet, tudomány és technika is egyben, amely behatóan elemzi a vállalat üzletfeleinek szükségleteit, a konkurencia, valamint a piac helyzetét, és messzemenőkig figyelembe veszi a vállalat profiljának sajátosságait. Mint minden vállalkozásnak, a nagykönyvtárnak is választ kell adnia az ügyfelek különböző rétegeinek és típusainak igényeire. Mint valamennyi vállalatnak, egy nagykönyvtárnak is ragaszkodnia kell közvetlen felhasználóihoz, mégpedig oly módon, hogy közben meg is újítja, meg is változtatja a hozzájuk fűződő viszonyát, és egyben gondoskodik arról, hogy megfelelő képet alakítson ki önmagáról a potenciális "ügyfelek" szemében is. Ahogy az összes vállalkozásnak, úgy a nagykönyvtárnak sincs más lehetősége, mint mozogni, növelni befolyását a piacon - vagy meghalni.

A nagykönyvtárak számára tehát a marketing korszakába való belépés azt jelenti, hogy el kell sajátítaniuk azt a gondolkodásmódot, amellyel ügyfeleiket (olvasóikat) egy barométer érzékenységével - állandó kérdésekkel, elemzéssel, reakcióik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szüntelen követésével - kell vizsgálniuk: hogy végül az "odafigyelés" művészetéből egy "méretre szabott" szolgáltatásrendszer alakulhasson ki.

Ahhoz, hogy megtudjuk, érhetünk-e el haladást a marketing területén, meg kell kérdeznünk magunktól: vajon tudunk-e a különféle felhasználói típusoknak megfelelő választ adni - első gondolatainkkal egészen biztos, hogy hagyományosan az egyetemi oktatókat, kutatókat célozzuk meg: hiszen velük egy nyelven beszélünk, velük közös a mozgásterünk. De vajon az egyetemi kutatógárda az egyedüli potenciális felhasználói réteg egy nagykönyvtár számára? Mit kezdünk a vállalati kutatókkal és dokumentalistákkal, akik fizetni is készek a nekik kellő, hatékony és gyors válaszért? Miképpen válaszolunk a sajtó és a többi tömegkommunikációs terület szakembereinek igényeire, akiknek szükségük lenne a gyűjteményeink kiaknázására annak érdekében, hogy visszaadhassák a kultúránk gyökereiben és mélységeiben rejlő értékeknek azt az aktualitását, amelyet természetszerűleg hiányolnak?

Elegendően integrálódtunk-e a sokak által "a könyvek láncolatának" nevezett folyamatba? Milyen kapcsolatok fűznek bennünket a szerzőkhöz, az olvasókhoz, de tovább menve: a nyomdákhoz, a kiadókhoz, a könyvkereskedőkhöz? Egy nagy könyvtár valamennyi munkatársa szeret a kiadók házatáján, a könyvesboltokban tartózkodni, ahol "otthon" érzi magát. Szeretnék föltenni egy egészen egyszerű kérdést: a szerkesztők és a könyvkereskedők is otthon érzik magukat egy nagykönyvtárban? Vajon nem tudnánk nekik ebben segíteni?

Végül: miként vesszük számításba az iskolások igényeit, akiknek természetesen 18 éves korukig nincs szükségük olvasótermeinkre, de akik közül holnapra már sokan a mi olvasóink lesznek? Válaszolunk-e *Umberto Eco:* "De bibliotheca" című művének felhívására? (A mű ismertetését ld. a Könyvtári Figyelő 35. évf. 1989. 2. számának 217-219. oldalán - *A ford.*) Fölkészültünk-e arra, hogy a fiatalokat megtanítsuk a nagykönyvtárak használatára, fölkeltve érdeklődésüket a könyvek tanulmányozása, sőt: tisztelete iránt? Van-e bennünk elegendő pedagógiai és didaktikai érzék ahhoz, hogy meghazudtoljuk azokat, akik elitizmussal vádolnak bennünket?

Még messzebb kell mennünk. Nem is merül föl az a kérdés, hogy megnyissuk-e mindenki előtt a nemzeti könyvtárat. Hála istennek, van elég különféle kategóriájú könyvtár a különböző olvasói rétegek igényeinek kielégítésére.

De emiatt vissza kell-e utasítaniuk a nagykönyvtáraknak azt a szerepet, amely indirekte ugyanazt jelentené, mint amit a mindennapi életben a közvélemény tölt be?

Ne feledjük, hogy valamennyi olvasónk - akik lehetnek egyetemisták, újságírók, dokumentalisták, regényírók, szerkesztők -, hozzánk hasonlóan valamennyien közvetítők, és szinte minden alkalommal azért jönnek hozzánk, hogy összegyűjtsék, majd szétsugározzák a nagyközönségnek azokat az információkat, amelyeket nálunk kerestek meg. Olvasóinknak arra is van gondjuk, hogy a mi gazdagságunkat a legszélesebb körben sugározzák szét: utánozzuk őket. Követeljük vissza saját szerepünket az információközvetítésben; vállaljuk fel a pedagógiai missziót is, amely ezzel együtt jár...

Mert ha a közvélemény még sokáig eltérést tapasztal a saját és a mi törekvéseink között, ha felhalmozott kincseinket csakis az elit számára őrizzük, akkor az átlagember elveszíti a velünk szemben táplált reményeit; mivel túl sokáig vettük sem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mibe, maga vet véget annak, hogy elhanyagoltuk, megvetettük őt - és igaza lesz, ha sorsunkra hagy bennünket.

A "marketing szellemét" elsajátítani annyit tesz, hogy meg kell változtatnunk mentalitásunkat. Hallgatnunk kell a világra, hogy a világ is hallgasson ránk.

E konferencia zárásaként szeretnék hat konkrét cselekvési programot javasolni a nagykönyvtárak kereskedelmi jövőjének kialakulása érdekében.

1. A nagykönyvtárak szolgáltatásainak értékesítésére egy világméretű hálózat létrehozása

Napjainkban a nagykönyvtárak között létezik egy nemzetközi számítógépes hálózat, valamennyi tudományos és műszaki területen. A hálózatokon keresztül dokumentumok és adatok cseréje folyik... De vajon létezik-e a nagykönyvtárak nemzetközi kereskedelmi hálózata? A válasz: nem! Ez az elképzelés sem a mi gondolatainkban, sem az olvasóközönségében nem létezik: ideje hát életre hívni.

Ennek érdekében először minden nagykönyvtárnak - amelynek még nincsen - létre kell hoznia egy szolgáltató szervezetet és vezetési apparátust, amelynek feladata a saját kommunikációs és kereskedelmi tevékenységének fejlesztése.

Azt szeretném, ha a világon mindenütt mód nyílna arra, hogy e szervezetek szakemberei találkozhassanak, gondolatokat, módszereket, tapasztalatokat cserélhessenek, megismerhessék egymás produktumait, kiállítási technikáit, kiadványait, ezek értékesítését; egyeztethessék gondolataikat, hogy ezek minél nagyobb összhangban legyenek és így a világpiacon minél egységesebben léphessenek fel...

Együttesen sokkal erősebbek leszünk: felhasználóink köre egymást kiegészítő, komplementer halmazokból áll...

Munkámon és a Bibliothèque Nationale-beli munkatársaimon keresztül szeretném értékesíteni más nemzeti könyvtárak és nagykönyvtárak tevékenységét, valamint azt, hogy ennek a fordítottja is igaz legyen. Szerezzen a közvélemény is tudomást annak az óriási hálózatnak a létéről, hasznosságáról, értékéről, amelyet közös erővel hozunk létre a haladás érdekében.

Azt javaslom önöknek, létesítsünk egy menedzserekből és könyvtárosokból álló koordinációs szervezetet, amely egység a saját intézményén belül a fejlesztésért, az információcseréért és az értékesítésért felelős.

2. Hozzuk létre a nagykönyvtárak legnagyobb felhasználóinak klubját

A könyvtárosoknak van egy nemzetközi szervezetük, amely az egész világ szakembereit egyesíti. Nem lehetne nemzetközi szövetségbe tömöríteni a nagykönyvtárak olvasóit is? Közülük mindenekelőtt a legkitartóbbakra gondolok - legyenek akár egyetemi kutatók vagy hivatásos dokumentalisták. Nem azért kellene ez a nemzetközi klub, hogy a legfontosabb olvasók valamennyi ország összes nagykönyvtárában biztosak lehessenek afelől, hogy "persona grata"-ként fogadják őket. A legjelentősebb olvasók a Gold American Express mintájára kaphatnának egy Gold-kártyát, egy nemzetközi "útlevelet", amely megkönnyítené, megrövidítené és automatizálná az azonosítási eljárást. A Library of Congress VIP olvasója (VIP = Very Important

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Person, a nemzetközi légiforgalomban elterjedt kifejezés a legfontosabb utasokkal való különleges bánásmódra - *A ford.*) automatikusan VIP olvasó lenne a Bibliothèque Nationale-ban is...

3. Fejlesszük közösen az olvasói igények felmérésének módszereit

Ahhoz, hogy a marketing szelleme átjárja intézményeinket, nem elegendő mindig jobban és jobban megismerni, elemezni és repertorizálni állományainkat, hanem minél pontosabban meg kell ismernünk felhasználóinkat, minél többet megtudva róluk. Nagykönyvtárainkban a kereskedelem és az értékesítés fejlesztésével megbízott menedzsereknek éppúgy, mint az ezen intézmények stratégiájának kialakításáért felelős főigazgatóknak van egy közös pontjuk: nincsenek indikátoraik. Nem ismerik eléggé a piacot. Sürgősen meg kell indítani egy nemzetközi akciót annak érdekében, hogy jobban megismerjük nagykönyvtáraink felhasználóit.

4. Valódi vállalati stratégiát könyvtárainknak

Ezen a téren még értékesebb a közösségi reflexió és az időnyerés. Több nagy könyvtár, mint például a washingtoni Library of Congress már kidolgozta a vállalati stratégiáját: tudják, miért vannak, mit akarnak, és miért azt akarják. A vezetés, az értékesítés, a kutatás és az állományvédelem területén egyaránt rendelkeznek közép- és hosszú távú stratégiával.

Mások már meggyőződtek ennek fontosságáról, de még csak az első lépéseket teszik ebbe az irányba.

Végül vannak, akik kényelmes tompultságban, talán még tervek és célok híján szundikálnak.

Miért is ne favorizálnánk ezen a téren egy "egészséges és gyümölcsöző fertőzést", kölcsönhatást? Miért is ne fejlesztenénk ki intézményeink között egy valódi menedzsment stratégiát?

5. "A memória ökológiája" koncepciójának világméretű kiterjesztése

A világ közvéleményének szüksége van olyan átfogó koncepciókra, amelyek a világméretű gondokban védelmet nyújtanak neki. Például: miután tudomást szereztünk az ózonréteg vastagságát veszélyeztető tényezőkről, ezt a tudást el kell raktározni memóriánkban. Ez a koncepció - ha sok országban elterjed - feltétlenül hatással van a közvélemény alakulására, a képviselők és a nagyvállalatok igazgatóinak tudatára. Ez év tavaszán, március 20-án vagy 21-én mozgósítunk a román könyvtárak javára; miért is ne lehetne minden évben, és éppen tavasszal ez a nap a "memória ökológiájáé"?!

6. Legyen egy világméretű könyvünnep, amely egyben a sajtó, és általában az olvasás, tehát a könyvtárak ünnepe is lenne

Végezetül: mindannyian tudjuk, hogy a nekünk oly fontos gondolatokat: a nagykönyvtárak veszélyhelyzete és fejlesztése mellett szóló érveket - tudatosítani kell a közvéleményben, valamint a képviselők és a döntéshozók tudatában, akik megvonják országaink költségvetési határait.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ez az egy, alapvető küldetésünk, amelyre mindennapi cselekedeteink dinamizmusával, intézményeinkben nap mint nap folyó hatékony munkával válaszolhatunk. De ez a munka alapjaiban jól kiegészülhet célzott és "látványos" akcióinkkal.

Franciaország szerencséjére olyan kultuszminiszterünk van, aki megértette, hogy az ünnep gondolata fontos pedagógiai érv. Az évek során következetesen kialakítva a film, a zene, és mindenekelőtt a könyv ünnepét, Jack *Lang* miniszter úr felhívta a figyelmet kultúránk valamennyi olyan ágára, amely különben csak belefulladna az általános közönybe. Tavaly a könyv két ünnepnapján, amely "az olvasás szenvedélye" elnevezést kapta, 35 000 - 40 000 ember fordult meg egy hétvégén a nemzeti könyvtár falai között.

Azt javaslom önöknek, tegyük világméretűvé a könyv ünnepét, és ha lehetséges, országainkban ugyanazokon a napokon tartsuk meg a könyv, a sajtó és az olvasás világünnepét: így lesz a leghatékonyabb.

E néhány fejlesztési javaslat és elképzelés befejezéseként remélem, hogy javaslataim a nagykönyvtárak nemzetközi hálózatának létrehozására nem maradnak perspektíva nélküli tervek. Kész vagyok önök között közvetítő szerep vállalására annak érdekében, hogy mindez megvalósulhasson.

Végül szeretném megosztani önökkel azt a meggyőződésemet, amely azóta alakult ki bennem, hogy a francia Nemzeti Könyvtár értékesítési és kommunikációs igazgatójának tisztségébe kerültem: **nagykönyvtárainknak szívük van.**

Legfőbb erejük abban rejlik, hogy milyen érzelmeket tudnak az emberek lelkében mozgósítani, ha feltárják előttük kincseiket. A francia múzeumok megértették ezt: 20 év alatt látogatottságuk 83%-kal nőtt.

Annak érdekében, hogy nagykönyvtáraink minél tovább éljenek és fejlődjenek, kérem, próbáljunk meg minél jobban figyelni a magunk és a bennünket körülvevő világ szívverésére.

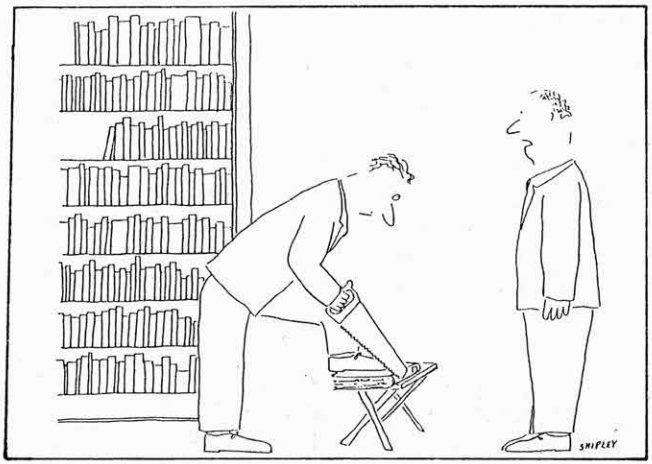

"Fogja már fel Haskins, hogy a nagy méretű könyvek számára külön polcunk van."
(A Wilson Library Bulletin, 1990. februári számából.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A változó könyvtár

Manuel Villaverde Cabral

A szerző *"La bibliothéque en mutation"* című tanulmányát a copyright jogával rendelkező *Encyclopaedia Universalis* szerkesztősége szíves hozzájárulásával közöljük. A tanulmányt az 1990. évi Encyclopaedia Universalis. Symposium. vol.1.pp. 333-339. adták közre. Elhangzott a párizsi "Nagykönyvtárak jövője" c. tudományos szemináriumon. Lapunk számára a tömörítést **Tószegi Zsuzsanna** készítette.

Az elmélet és a gyakorlat között

A szerző által javasolt könyvtár sem a múltban sem a jelenben, de még *Umberto Eco* "ideális könyvtárában" (ismertetését lásd lapunk 1989. 35.évf. 2.sz. 217-219. oldalán - *A szerk.*) sem található meg. *Cabral* nem annyira a tradicionális könyvtári tevékenységekről, vagy a korszerű információtovábbítás módszereiről, sem a különféle könyvtártípusokról elmélkedik, hanem a társadalmi változások tükrében azokról az elméleti és gyakorlati lehetőségekről, amelyeket az általa megálmodott könyvtárnak követnie kellene ahhoz, hogy túlélje azt az időszakot, amelyet az egyik oldalról az információrobbanás, a másikról pedig az írás és olvasás hagyományos funkcióinak válsága jellemez. Ez a könyvtár egyetlen nagy intézményben egyesíti valamennyi dokumentumtípus gyűjtését, tárolását, közvetítését, legyen szó akár kéziratról, könyvről vagy elektronikus hordozón rögzített információról, amely a jelen és a jövő számára érdekes lehet. Ezt a komplex intézményt *majdnem* megtestesíti a washingtoni Library of Congress...

A jövő könyvtára mindenekelőtt információs hálózatban fog működni, de nem a jelenlegi - gyakran túl kötött, túl nagy terjedelmű közös katalogizálás jellemzi majd elsősorban, hanem az egyre inkább világméretűvé váló kompatibilitás. Bár ma már a modern telekommunikációs eszközök által az egész világon elterjedő számítógépes katalógusok minden területet és távolságot áthidalnak, az "elméleti könyvtár" egyre valószínűtlenebbé válik. Az anyagtalan, "testetlen" adatbázisok azonban feltételezik, hogy legalább néhány helyen megőrzik a dokumentumokat, hogy azokat el is lehessen *olvasni*. A könyvtáraknak ezért is van komoly esélyük a túlélésre - nem elsősorban mint a múltbéli kultúra emlékműveire, de egyszerűen szükség lesz olyan intézményekre, ahol a megfoghatatlan adatsorok kézzelfogható valósággá válhatnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Információ, kommunikáció, megismerés

T.S. Eliot nyomán gyakran tesszük fel a kérdést: miben rejlett a tudás, mielőtt ennyi ismeretünk lett volna? És hol volt az ismeret e rengeteg információ előtt? Ma már azonban azt is kérdezhetjük: mi történt eddig az információval, az általunk naponta ömlesztett adattömeg előtt? Az írásbeliség megjelenése óta a legnagyobb elmék adtak hangot azon aggodalmuknak, hogy a tudásanyag éppen a kommmunikáció révén aprózódik szét. Az írás nem egyszerűen a beszéd transzformálása. Már *Szókratész* is aggódott amiatt, hogy az írásbeli közlés kapacitása nem lesz elegendő az "igazság legfontosabb elveinek" kifejezésére. *Rousseau* pedig megjósolta, hogy az írás lesz az első oka a szabad és spontán kommunikáció hanyatlásának. Ugyanennek a gondolatnak a nosztalgikus utórezgését megtaláljuk *Habermasnál* is. Annak is negyedszázada már, hogy *MacLuhan* megjósolta: vége a Gutenberg-galaxisnak.

Az írás és az olvasás a kommunikáció egyik eszköze és módja is egyben, de az egészen közeli jövőben megváltozik az általunk oly megszokott, az írásbeliségre épülő rendszer - természetesen vele együtt a könyvtár is, amely a könyv őréből mihamar egy automatizált szervezetté alakul át. Ami pedig a könyvtárosokat illeti, a funkcionális differenciálódás során - más értelmiségiekkel együtt - az írásbeliség hanyatlásával együtt háttérbe szorulnak, mint a "szent" könyvek őrzői és kölcsönzői. Ez a folyamat már el is kezdődött; jónéhány könyvtárban a kölcsönző könyvtárosok lassan elszigetelődnek és veszítenek a jelentőségükből, amely eddig a könyv és az olvasó közötti kapcsolatot, sőt: az olvasás fölötti hatalmat is jelentette. Amióta az írás-olvasás a társadalomban általánossá, és a könyv mindenki számára hozzáférhetővé vált - ettől fogva a könyvtáros elvesztette kiváltságos helyzetét. Attól kezdve azonban, hogy a dokumentumok megőrzését, leírását és tartalmi elemzését az új technikai eszközök bővülése jellemezte, a könyvtárosi hivatás megint új helyzetbe került. A könyvtári technikák közül viszonylag kevés szó esik újabban az eredeti dokumentumok rendelkezésre bocsátásáról, pedig minden ironikus felhang nélkül megállapítható, hogy a dokumentumok megóvása lett a leggyakoribb, a legelfogadottabb, ugyanakkor a legkellemetlenebb érv, amellyel a könyvtárak visszautasítják egy dokumentum szolgáltatását.

Az írásbeliség periódusában az írástudóknak a tudás fölött gyakorolt kvázimonopol helyzete korlátozott formában ugyan, de periodikusan megismétlődik: időről-időre bizonyos foglalkozások monopol helyzetet vívnak ki maguknak - napjainkban ilyenek például a nagy tudományos adatbázisokat lekérdezni tudó szakemberek. Az új médiumok egyúttal megteremtik egy új kulturális rétegződés lehetőségét is - ha nem is abban az értelemben, ahogy MacLuhan hitte a *Big Brother* "világfaluról" szóló álmaiban - az egyre inkább differenciálódó szakterületeken.

Le kell szögezni, hogy az új kommunikációs eszközök teremtette kulturális rétegződés nemcsak materiális, de egyben immateriális is. Elmondható, hogy az első - a technikai szakosodás - a második: az ismeretek gyarapodására épül. A könyvtár azonban az írásbeli közlés reflexiójának csomópontja marad. *Goody* kifejezésével élve ez az a hely, amely alkalmas "az implicit explicitté" válására. A reflexivitást semmi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sem illusztrálja jobban, mint a könyvtárak történeti fejlődése. Talán kevésbé komolyan azt is mondhatjuk, hogy a könyvtár a történeti fejlődés terméke - vagy épp ellenkezőleg: a könyvtár "csinálja" a történelmet annyiban, amennyiben a tudatosság, de még inkább, a tudomány letéteményese.

Már a sajtó és a modern közigazgatás hajnalán, még a kéziratok és a nyomtatványok XIX. és XX. századi áradata előtt is ipari mennyiségben "gyártották" a különböző nyomdatermékeket, olyannyira, hogy *Chateaubriand* így vélekedett: "Régebben másképp fogták fel a történelmet, mint mi [...] Mentesültek e végtelen sok olvasmány alól, amely agyonterheli a képzeletet és a memóriát -, mert akkor még kevés dokumentumot tanulmányozhattak!"

Így tehát, mivel a könyvtárak és az archívumok gyűjtik a dokumentumokat, ebből következően ők *csinálják* a történelmet, és nem fordítva. De a folyamat nem áll meg itt. Az információs forradalom a dokumentumok mennyiségének növekedéséből adódik, de ha ezzel párhuzamosan nem zajlott volna le egy technológiai forradalom is, amely bekapcsolta a számítógépet az információ feldolgozásába, megállt volna az ismeretanyag növekedése. Más szóval: a mennyiségi gyarapodás olyan új minőséget is teremtett, amely az új információközvetítő eszközök mellett új ismereteket is produkált.

A számítógép megjelenése új történelmi korszakot indított el. Ez a korszak a történeti folyamatok leírása helyett az adatokat privilegizálja, ez pedig a diszkontinuitás felé vezet. Az archívumok legjelentősebb *korpusza* a mágnesszalag lesz. A végsőkig kiélezve: ha ez a folyamat így halad tovább, eljutunk odáig, hogy a könyvtárak még a metrójegyeket is gyűjteni fogják - és doktori disszertációk készülnek majd "összehasonlító metrójegytanból"...

Kétségtelen tény, hogy az írásbeliség háttérbe szorul, a szóbeli kultúra pedig előretör. Ezt, az írás és olvasás társadalmi elértéktelenedésének tendenciáját a számítógép elterjedése csak erősítette. A MacLuhan által "posztalfabetikusnak" nevezett állapot, amely a szóbeliséget egy új kultúra rangjára emelte, érdekes ellentmondásban van az iskolázottság tömeges elterjedésével. *Carlo Cipolla* húsz éve még nem tartotta ezt a folyamatot társadalmi méretű csapásnak, de azóta bebizonyosodott, hogy az olvasási szokások erősen megváltoztak, és ezt a jelenséget már a könyvtáraknak is figyelembe kell venniük. Hasonló változásokat indított meg az információ "kultusza", amely sok szerző szerint új korszakot nyitott az emberiség történelmében. *Theodor Roszak* szerint az új számítógépes szolgáltatások természetes közvetítő helye a széles közönség előtt is nyitva álló közkönyvtár.

A számítógépes adatbázisok elterjedésével a könyvtárosok társadalmi szerepe újra felértékelődik: a könyvek őreiből olyan közvetítőkké lépnek elő, akik nemcsak azt tudják, hogy mit tartalmaznak a könyvek, de azt is, hogyan lehet a számítógépek segítségével minél több információhoz hozzáférni az adatbázisokban. E kibővült szerepkör nagyobb etikai súlyt is ad a könyvtáraknak, amelyek a kultúra temploma és az adatbankok "keresztútján" állnak, de hasonló "csomóponton" foglalnak helyet két fejlődési tendencia között - melyek közül az egyik a modern társadalom kommunikációjának eszközeiben és módszereiben nyilvánul meg -, a másik viszont

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

társadalmi szintű, amely a hagyományos kultúrát, a politikát és a gazdaságot is átformálja.

Összefoglalva: a kommunikációs eszközök fejlődése, az audiovizuális technikák és az elektronika előretörése rendkívül összetett kérdés: az olvasási szokásokra gyakorolt kétségtelenül negatív hatásai és az írott dokumentumok jelentőségének csökkenése mellett új kulturális szokásokat is teremtett azzal, hogy a könyvtárakból, a kultúra templomaiból az otthonokba is bebocsátotta a "domesztifikálódott" információkat - más szóval a tudományt.

A változó könyvtár

Ebben a fejlődési folyamatban a könyvtárak szerepe nemcsak megújul, de meg is változik, hiszen alkalmazkodniuk kell a társadalmi változásokhoz. Azok a könyvtárak, amelyek nem tudnak lépést tartani a legjobbakkal, ha meg nem is szűnnek, de szerepük egy régiség-gyűjteményére korlátozódik. A fejlődést választó könyvtárak előtt több alternatíva is kínálkozik; ezeket egyrészt az információ fizikai, másrészt intellektuális jellemzői alapján lehet áttekinteni. Az információ gyűjtésének technikai kérdései közé nemcsak a dokumentumok gyarapítása és megőrzése tartozik, hanem azok fizikai leírása is. A nemzetközi bibliográfiai leírási szabványok egységesítési törekvései ellenére az egyes könyvtárak különböző stratégiát követnek. A Library of Congress például költségbecslés alapján különböző feldolgozási szinteket enged meg, és a katalogizáló dönti el, melyik szintet választja. A British Library - majd példáját követve számos könyvtár - a régi állományok feldolgozása során egyértelműen a "short-titles cataloguing" (rövidített leírás) módszerét alkalmazza. Mindkét stratégia visszalépés ahhoz a részletező feldolgozáshoz képest, amelyre nem is oly régen még áhítoztunk.

A nagy kooperatív adatbázisok, de különösen az osztott katalogizálási rendszerek már átgondoltabb stratégiára épülnek; ezekben az intellektuális szempontoknak prioritása van a gazdaságiakkal szemben. Különösen igaz ez a legnagyobb információs értéket hordozó tudományos szemlék analitikus feldolgozásában. A legnehezebb helyzetben a nemzeti könyvtárak vannak, amelyek funkciójukból adódóan kötelesek a teljes nemzeti impresszum-anyagot gyűjteni - legtöbbször a tartalmi feltárás rovására. Az írott dokumentumanyag mennyiségi kezelése is komoly nehézséget jelent számukra, még akkor is, ha más hordozóra, például mikrofilmre másolják át a dokumentumokat, gyakran őrizniük kell emellett az eredeti példányokat is. Mivel az iparilag előállított papírok - különösen az újságpapírok - minősége az utóbbi 100 év alatt gyakorlatilag nem javult, az eredeti példányok megőrzése majdnem katasztrofális helyzetet teremt. E gyenge alapanyagú dokumentumokat mindenképpen át kell másolni időállóbb hordozóra - elsősorban filmre, de már ígéretes kísérletek folynak az optikai lemezekkel is.

A mai információözön nyomása alatt drámai kérdés a szelekció és a selejtezés ügye. Mely dokumentumok, milyen területek részesüljenek előnyben a többiek rová-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sára? Az is látható, hogy az egyszerű fizikai adatok leírása nem elegendő, az információkeresés ezek alapján nem elég hatékony. Mégis, ami a könyvtárakat illeti, inkább azoknak van igazuk, amelyek magukra vállalják a "mindent-gyűjtés" terhét. Annak érdekében, hogy a könyvtár ne legyen végzetszerűen kiszolgáltatott a dokumentumtermésnek, hanem inkább egy élő láncszem legyen az ismeretek özönében, folytatnia kell tevékenysége felülvizsgálatát annak tükrében, miként tudja dokumentumvagyona gyarapításának és feldolgozásának folyamatába a legújabb információközvetítő és -tároló eljárásokat integrálni.

A leíró katalogizálás mellett essék néhány szó az intellektuális szempontból lényegesebb osztályozási és indexelési eljárásokról is. Az osztályozási fogalmak alapján a keresés - még ha számítógéppel, azon belül Boole-algebrai operátorokkal történik is - nem problémamentes. Nyilvánvaló, hogy nem lehet az ismeretek bővülésével lépést tartva állandóan újra osztályozni a dokumentumokat. Így viszont előfordulhat, hogy soha nem találjuk meg a régi és a kevésbé régi műveket a korszerű fogalmi kategóriák alatt. A címben, az alcímben stb. lévő szavakra történő direkt keresésről gyakran hangoztatott vélemény, hogy túl nagy redundanciával, zajjal jár - bár végső soron a "zaj" még mindig jobb az osztályozó rendszer csendjénél...

Volt idő, amikor azt hittük, a tezauruszokkal maradéktalanul megoldjuk az indexelést és az információkeresést egyaránt. Aztán ahogy a tezauruszok egyre bonyolultabbak lettek, annál kevésbé bizonyultak hatékonynak a felhasználó szempontjából. Ma úgy látszik, a legjobb megoldás az lesz, ha a táblázatok, a rezümék, a szerzők által megadott indexelő kifejezések (tárgyszavak) a dokumentum leírásával együtt megjelennek a képernyőn, és a felhasználó ezek közül tudja kiválasztani a neki legmegfelelőbbeket. Ez tulajdonképpen csak a számítógép memória-kapacitásának függvénye, hiszen a mesterséges intelligenciában már ismeretesek azok a módszerek, amelyek igen hatékony eredményt nyújtanak. A dokumentumokat teljes terjedelmükben tároló optikai lemezek már ma is lehetővé teszik a "full text"-es (teljes szöveges) keresést; ennek a biztos eredményt hozó módszernek az elterjedése már ma is inkább csak gazdasági, mint tudományos vagy technikai kérdés. Ma még kissé utópisztikusnak tűnik, hogy ez a megoldás széles körben elterjedjen, pedig kevésbé valószínűtlen, mint egy tökéletes osztályozó rendszer kidolgozása.

A technológiai fejlettség mai fokán is széles körben terjed a CD-ROM, amelyen egész enciklopédiák anyagát is lehet tárolni. E 12 centiméter átmérőjű kis lézerlemezen annyi információ található, mint 250 000 A/4-es oldalon, vagy 1500 hajlékony mágneslemezen. Ahhoz képest, hogy ez az új információközvetítő eszköz alig néhány éve ismert, már minden nagyobb nemzeti könyvtár megjelenteti országának nemzeti bibliográfiáját CD-ROM-on. Bízvást mondhatjuk, hogy a lézerlemez forradalmasította az információk cseréjét, és elősegíti mind a katalogizálási, mind az osztályozási munkálatokat az egyes könyvtárakban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hol a nagykönyvtárak helye a kommunikációs piacon?

P. G. Scott

P.G. Scott a nagykönyvtárak piacszervezési politikájáról és a szolgáltatások árusításáról szóló *"What place is there for the great libraries on the market of communication?* című előadását **Kovács Mária** tömörítette.

A nagy vagy nemzeti könyvtáraknak meg kell keresniük a helyüket az információs piacon. Hogy egy nemzeti könyvtár egyáltalán szerepet vállaljon ezen a területen, stratégiai választást kíván. Ha mellette dönt, a piacszervezést elkerülhetetlenül a többi információt szolgáltatóval együtt fogja megközelíteni. Mindamellett a marketing szemlélet átvétele önmagában is előnyös a könyvtári szolgáltatásokra, mivel a használók igényeinek meghatározására és e szükségletek kielégítésére irányul.

A piac sajátosságait, a speciális marketing politikát igen nehéz a különböző összetevők és a használói csoportok alapos tanulmányozása nélkül meghatározni, mivel minden könyvtár piaci viselkedése a helyi szükségletektől és környezettől függ.

A nagykönyvtárak, ha nem is tudatosan, de mindig részei voltak az információs/kommunikációs piacnak, bár ez a szerep csak a tudományos ismeretközvetítés és a társadalmi és kulturális ismeretek hagyományos területein nyilvánult meg.

Az információs/kereskedelmi piac értelmezése nem könnyű. *Blaise Cronin* az információs társadalom természetéről szólva, hasznos leírást adott az információrobbanás által okozott problémákról: "Amint a társadalom összetettebbé, bonyolultabbá és bürokratikusabbá válik, az információ mennyisége megnő. Újítás, döntés, adminisztrációs és szociális működés mindinkább az információ függvényévé válik. Manapság az információ a sikeres szociális és szervezési teljesítmény elengedhetetlen feltétele lett. Az információ mennyisége és bonyolultsága tovább növekszik; a kezelésével járó költség évről-évre emelkedik, a vezetők és a politikusok részére a döntéshozatalhoz rendelkezésre álló idő zsugorodik, a versenyképesség fenntartásához az információ fontossága messzemenően elismert tényező és az információnak mint piaci árunak az értékét már senki nem vonja kétségbe."

A használó az információt, illetve annak szolgáltatását elegendő gazdasági értéknek tekinti ahhoz, hogy mint terméknek ára legyen. Az információs piac a termékek és szolgáltatások hosszú sorát tartalmazza, beleértve a számítástechnikát, a könyvkiadást, a telekommunikációt stb.

Az információszolgáltatók közti különbségek elmosódásában a nagykönyvtárak lehetőségei is kiszélesednek. Az információs piac az információ termelésével,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

feldolgozásával és elosztásával foglalkozik és a könyvtáraknak mindhárom területen szerepük van. A pénzért adott könyvtári szolgáltatások hagyományos piacán a nagykönyvtárak már eddig is jelen voltak, kiadványokat jelentettek meg különféle célokra, s árulták őket külső felhasználóknak. Ezek a szolgáltatások az információs technológia változásaival kibővültek. Pl. a nemzeti bibliográfiai adatok már elektronikus formában is beszerezhetők, bár ez a szolgáltatás elsősorban a könyvtárak bibliográfiai és gépi katalogizálását segített kielégíteni. A hagyományos területeknek egyik piaci fejleményét, a kiállítások és a szponzorálás közti kapcsolatot mind a könyvtárak, mind a művészeti galériák kihasználták. A tágabb piac számos további lehetőséget nyújt a könyvtárak szolgáltatásainak kibővítésére.

A lehetséges szolgáltatásokra néhány, az új-zélandi nemzeti könyvtárban szerzett tapasztalataimon alapuló példát fogok felhozni. A lista csak ízelítő, a példákban említett szolgáltatások természetes módon, egy adott szükségletre válaszként alakultak ki, valamely más könyvtári tevékenységből.

Az elsők közt említhetők azok a termékek, melyek a forrásmegosztás erősítésére és az osztott katalogizálás létrehozatalára felállított számítógéphálózatból nőttek ki.

Említhetők még az elektronikus posta által nyújtott lehetőségek a könyvtárközi kölcsönzésben, valamint a szöveges adatbáziskezelő rendszerek és az elektronikus kiadói tevékenység. Ez utóbbi kettő létrehozását egyéb ügynökségekkel közösen már mérlegeltük.

A második terület, szintúgy a szükségletekre válaszképpen - a vállalatoknak nyújtott információkereső szolgáltatások kifejlesztése. A gyors és pontos információ jelentősége a döntéshozatalban egyre inkább tudatosodik a vezetőkben, de az ehhez szükséges eszközöket még kevés üzem fejlesztette ki. Vállalati információs szolgáltatásunk melléktermékeként létrehoztunk egy dokumentumkézbesítő gyorsszolgálatot is.

A harmadik terület az állományvédelem és megőrzés kiterjesztése. Szervezetek széles körének adtunk tanácsot és szolgáltatást az egyes védőintézkedésekről.

Említhetők még a szaktudásból fakadó szolgáltatások is. Erre példa az információval kapcsolatos képzés és munkaerőfejlesztés. Egy másik példaként említhető új könyvtárépületünk megtervezésekor szerzett szakértelem.

Ezekből a példákból néhány általános észrevétel tehető meg. Az információkereső és -nyújtó szolgáltatásokban jelentős értéknövelő elemek tűnnek fel, mint pl. a gyorsaság, a testreszabott információ, a széles körű keresési lehetőség, stb. A könyvtár azt a szaktudást használja ki, amit az információs irányításban saját szükségletei kielégítésére épített fel.

Egy nagyobb piacon elvárható lett volna, hogy a szolgáltatások egy részét a privát szektor szolgáltassa, de a mi helyzetünkben a piac kudarca következtében hiányok jelentkeztek és mi ezt az alkalmat ragadtuk meg.

A könyvtárak általános információs/kommunikációs környezetét vizsgálva, számos olyan irányzatot figyelhetünk meg, mely szerint az információ áru és az információ, ill. annak szolgáltatása a használó részére jelentkező gazdasági előny következtében eladható. Az információs szolgáltatásokat a burjánzó kereskedelmi fej-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lődés termékeny talajának tekintik. Ezt a fejlődést az információ konvergenciája és a kommunikációs technológiák segítik, mindkettő az információ nyújtását erősíti, de ugyanakkor kontrolálja használatát.

A könyvtár hagyományos őrző, tároló és közvetítő szerepeit az ezekkel kapcsolatos szolgáltatások és a technológia új formáinak kifejlődése (pl. a fax) veszélyeztetik.

A társadalmi környezet egy másik kritikus tényezője a nagyobb könyvtárakról vallott általános felfogás. E szerint a könyvtárakat a könyvek passzív raktározását végző helyeknek tekintik, ahol a szolgáltatások elsősorban a kutatók igényeit elégítik ki. A kívülállók meg úgy látják, hogy túl lassan reagálnak a használók szükségleteire. Egyszer egy politikus azzal vádolt minket, hogy könyvtárunk nem a valóságos időben létezik. A másik oldalról viszont olyan támadásokat kellett kivédenem, hogy minek foglalkozunk szélesebb körű információs tevékenységekkel, maradjunk csak a könyveknél.

Minden könyvtár társadalmi, politikai és gazdasági környezetében jelen vannak bizonyos nagyobb változók, melyek a könyvtár viselkedését az érzékelt piaci szükségletek iránt meghatározzák és befolyásolják.

Mivel a nemzeti könyvtárakat túlnyomórészt az állam tartja fenn, ezért a kormányzat politikáján alapuló utasításoknak vannak kitéve. Sokat elárul a kormánynak a könyvtárak szerepéről és az információs fontosságáról vallott felfogása. Ha a kormány a releváns és időszerű információszolgáltatást a gazdasági és társadalmi növekedés szükségszerű előfeltételének tekinti, vagy a saját szerepét úgy látja, hogy annak egy olyan információs környezetet kell teremtenie, amely ezt előmozdítja, akkor a könyvtár jobb helyzetben lesz, mintha olyan politikai keretek között kell dolgoznia, melyek az információs források kifejlesztésével kapcsolatban az "el a kezekkel" szemléletet testesítik meg. Az olyan álláspont, mely kizárólag a kulturális védelem területén nyilvánul meg, szintén nem fogja a szükséges támogatást biztosítani.

Az állam a könyvtár gazdasági helyzetéért is felelős. Több nemzeti könyvtár szembesül azzal a növekvő nyomással, hogy más bevételekkel egészítse ki tőkéjét. Mind a nyomás ereje, mind okfejtése változó. Erre később visszatérek, mert úgy hiszem, hogy bár a célszerűség is rákényszeríthet minket ezekre az új ösvényekre, az előrelátó, praktikus szemlélet és a saját előnyök felmérése alapján való piacszemlélet kialakítása a helyesebb.

Az egyéb információszolgáltatók helyzete is kritikus: kik a vetélytársak? Milyen a szakkönyvtárak és információs központok helyzete? Mennyire kiterjedt a magán információs ügynökségek tevékenysége? Befolyásolhatja-e ezt a területet a kormányzat politikája, például a privát szektorú információszolgáltatás működésének pártolásával?

Egy nagy állami könyvtár úgy is tekinthető, hogy a kisebb és hatékonyabb magánszektor növekedését gátolja.

Az információszolgáltatásért való díj felszámítása terén vallott társadalmi és szakmai felfogás a könyvtár helyzetét és működésének sebességét szintén befolyásolja. Ez a tényező különösen ott erős, ahol az "ingyen" könyvtárszolgálatnak nagy a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tradíciója és ahol erős a könyvtárak közötti együttműködési kapcsolat. De az egyéb közösségi információs szolgáltatások díjazása is ide tartozik.

Ezekből világosan kitűnik, hogy a széles körű információszolgáltatással foglalkozó információs piac megteremtése sok nehézséggel jár, s felmerülhet a kérdés, hogy egyáltalán miért csináljuk? A gazdasági célszerűséggel kapcsolatos fenntartásaim dacára meggyőződésem, hogy a nemzeti könyvtárakra nehezedő kényszerűségek miatt minden olyan kiegészítő jövedelemre szükség van, amit csak fel tudunk hajtani és nemcsak azért, hogy megéljünk, hanem azért is, hogy szolgáltatásainkat továbbfejleszthessük.

Itt vannak a hozzáférhetőség elvei: elkerülhetetlen, hogy szükség esetén az állami támogatás az alapszolgáltatások nyújtására irányuljon, s azokat a használókat célozza meg, akik máskülönben meg lennének fosztva az információhoz való hozzáféréstől. Ezzel viszont számításon kívül hagyja az állam a közösség egy olyan nagy szeletét, amelynek kiemelt szolgáltatásokra lenne szüksége és a számára értékes információért fizetni is hajlandó.

A meglévő "tőke" hasznosításának gondolatát most a hatékonyság növelése érdekében az állami szektor vállalkozásaira alkalmazzák. Az általános fogalmat a könyvtárak saját hasznukra fordíthatják anélkül, hogy a befektetési hányadosokba és más gazdasági mutatókba túlságosan belebonyolódnának. Egy nagy nemzeti könyvtárnak nyilván gyűjteménye a legnagyobb tőkéje, de a könyvtárnak ezen kívül jelentős szakemberkészlete is van, továbbá a technikai bázisa, épületei, műhelyei stb. révén komoly fizikai tőkéje. Kérdés, hogy vajon ez a tőke teljesen kihasznált-e? A könyvtárak számára mindenesetre ösztönzően hat, hogy szolgáltatásai piacra bocsátásával a haszon biztosítása érdekében jelentősebb szerepet vállaljon. Ez - az adott vagyon maximális kihasználása - a bibliográfiai munka, az állományvédelem, a reprodukció, a mikrofilmezés stb. könnyen kibővíthető funkcióira is vonatkozik. Kevéssé megfogható eszmei vagyonrész viszont a könyvtárak reputációja.

A könyvtár a piacra lépésével arra is törekedhet, hogy megemelje az információ értékét a köztudatban. Ez a célkitűzés képezi mind az iskolai, mind az üzleti szolgáltatásaink alapját.

Az az elhatározás, hogy tágabb piacra lépjünk és marketing perspektívában gondolkodjunk, igen fontos stratégiai meggondolás. A piacszervezésnek a könyvtár küldetéséhez kell közvetlenül kapcsolódnia. Például a mi küldetésünk, az információhoz való jogszerű hozzáférés biztosítása igen széles körű megbízással lát el bennünket, de lépéseinknek összhangban kell lenniük a könyvtár céljaival.

A stratégiai döntés magába foglalná a könyvtárra mint egészre érvényes piacszervezési perspektívát, mivel azonos megfontolások vonatkoznak mind a térítéses, mind az ingyenes szolgáltatásokra. Ennek a megközelítésnek két másik igen fontos előfeltétele, hogy meglegyenek a szükséges anyagiak, melyek segítségével a folyamat végbevihető, valamint olyan alkalmazottak, akiknek megvan a képességük arra, hogy a dolgokat a használó szempontjából nézzék.

A könyvtáraknak tisztában kell lenniük a marketing szemlélet kialakításához szükséges tennivalókkal. Ezek közül az első egy piacfelmérés elvégzése, mind a meglévő, mind a potenciális használók között (pl. kik alkotják most a könyvtár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

törzsközönségét, kik jöhetnek még szóba potenciális felhasználóként, stb.). Ennek felmérését nem lehet teljesen rábízni egy piackutató cégre, mert megkívánja a könyvtáros tapasztalatát is.

Megfelelő cél lehet a könyvtár hatókörének kibővítése, a könyvtárosi munkát pedig az egész ország információs szükségletét közvetlenül szolgáló munkává lehetne fejleszteni. Vagy fordítva, azt venni fontolóra, hogy miután a nemzeti könyvtárnak az egész ország a használói bázisa, inkább a közvetítő könyvtáraknak adott szolgáltatások erősítése segítené jobban a lakosság információs igényét. Azonosítani kell az információ legnagyobb használói csoportjait is (pl. a vállalatokat). Egy másik jelentős megcélozandó csoport a televízió, és az egyéb médiák. Ezek szükséglete is nagy, de a különböző megszorítások miatt nehezen kielégíthető.

A piacszervezési terv első lépése, hogy ezeknek a csoportoknak a természetéről, információs szükségleteiről és keresési módszereiről többet megtudjon. A terv majd meghatározza a célkitűzéseket, a megcélzott használói csoportokat, az igények kielégítéséhez szükséges termékeket, az árakat, a termékek, szolgáltatások terjesztési módját és a könyvtári reklámeszközöket. Ezek a szándéknyilatkozatok alkotják majd a könyvtár marketing politikáját.

A felsorolt elemek közül az árazással fogok foglalkozni. Mielőtt az árazási politikát kialakítjuk, tisztában kell lennünk a szolgáltatás díjazásának logikai alapjával, az árkialakítás célkitűzéseivel és egy szabadversenyes információs piacon érvényesülő árazás, illetve a költség plusz fedezet elve közti különbséggel, mely utóbbi eddig általában a nagy közművelődési könyvtárakat jellemezte. A kihívást egy olyan igazságos árpolitika megvalósítása jelenti, ami a könyvtár társadalmi és kulturális céljait nem kompromittálja.

Az első lépés tehát annak eldöntése, hogy valamely szolgáltatásért egyáltalán számítsunk-e díjat? Ez annak a haszonnak a természetétől függ, amit az adott szolgáltatás nyújt a felhasználóknak. Gazdasági szempontból piacképes jószágként vagy externáliaként (ez utóbbi az olyan hasznokat és hátrányokat jelenti, amelyek a szabadversenyes piacon önálló szolgáltatásként/termékként nem jelennek meg, saját áruk nincs, de befolyásolják más termékek, szolgáltatások értékét. - *A szerk.*) osztályozható-e? Ezeknek hatásuk van azokra a társadalmi és közösségi értelemben vett következményekre, melyekre az állam törekszik, és amelyek a nagy méretek hozamára hivatkozó érveléssel együtt segíthetnek azoknak a szolgáltatásoknak a meghatározásában, amelyeket az államnak kellene finanszíroznia, ingyenessé téve azokat. Valószínűleg ezek képezik majd egy nemzeti könyvtár szolgáltatásainak alapját.

Azok a szolgáltatások, melyek piacképes javakat nyújtanak és melyek körébe sok értéknövelő szolgáltatás is esik, a költségterhelés jelöltjei, csakúgy, mint azok a szolgáltatások, amelyeknél az ár a hatékonyságot, vagy a kereseti szint mérését segíti. Az árak felszámítása nem sokat használ annak a könyvtárnak, amelyik éppen a hozzáférhetőségét reklámozná, ha ezzel az intézkedéssel a hozzáférést korlátozza (ez a leggyakoribb ellenérv a díjazás bevezetése ellen). Az alábbi modell kísérlet arra, hogy az előző meggondolásokat blokk-sémába foglalja. (Lásd a következő oldalt.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

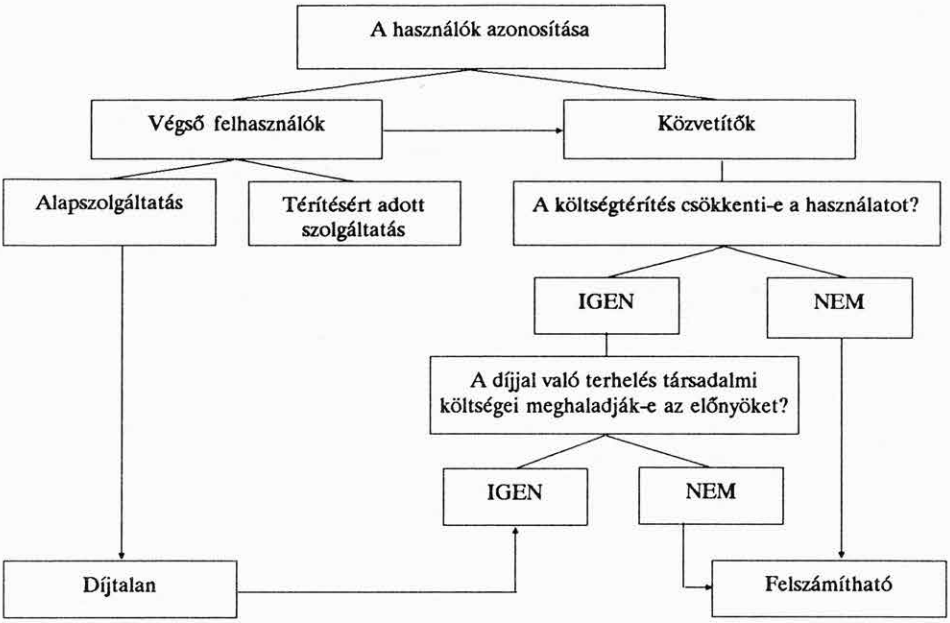

Egy nagykönyvtár összköltségvetésének kialakítása igen nehéz feladat. Figyelembe kell venni a könyvtár termékeinek, programjainak költségeit, kiegészítve a működési költségekkel. Egyes könyvtárak csak a látható, változó költségeket veszik tekintetbe (mint például a készpénzkiadás és személyzet) és a költségmegtérülést abban az értelemben használják, hogy az a közvetlen külső és esetleg belső költségek megtérülését jelentse. De ha szolgáltatásaink költségeit a privát szektor szokásainak megfelelően kalkuláljuk, akkor valamennyi költséget számba kell venni és szétosztani a könyvtár szolgáltatásai között.

Egy piac diktálta helyzetben a keresleti rugalmasság tényezője és a termékenként változó árszabási célok miatt nehéz pontos általános árszabási vagy profit szintet megszabni, de ez lehetne az árszint rögzítésének az egyik alternatívája. A másik az, amikor az állam vagy a vezetés központilag szabja meg az előirányzott szintet. A két megközelítés együttes használata is lehetséges, ahol a könyvtár általános célja, hogy a költségvetésének x százalékát fedezi a bevételekből és utána használ változó árazási szinteket.

A költségmegtérüléstől kezdve az árazási célkitűzések széles skálája alkalmazható. A költségvisszatérítés olyan terméknél jöhet számításba, amelynél a társadalmi tényezők miatt nem lehet profittal kalkulálni. Ennek egyik variációja, amikor a költséghez hozzáadunk bizonyos százalékot, bár megvan az a hátránya, hogy nem piac-érzékeny és az ügyfél erős kritikáját eredményezheti.

Ha a szolgáltatások használatára való bátorítás a célunk, vagy a szolgáltatás még új és a piac sincs még kipróbálva, illetve fejlesztést igényel, akkor az árat a költ-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ségnél kisebbre kell megállapítani. Ilyenkor szociális szubvenciók is érvényesülhetnek, de a támogatás szintjének meghatározása nehézséget okozhat.

A másik lehetőség, hogy az árat akkorára szabják, ahogy azt más szervezetek is teszik. Ennek az az előnye, hogy kiküszöböli a tisztességtelen versenyt, de hátránya, hogy a valódi verseny által előidézett hatékonyságot viszont akadályozza.

Ha a termék/szolgáltatás iránti igény nagy és a könyvtáraknak más szolgáltatókkal szemben valamiféle előnye van, megkísérelhető a profit fokozása. Ez esetben az ár akkora lehet, amekkorát a piac elbír. Ennek veszélye a monopóliumi helyzettel való visszaélés, különösen ott, ahol a többi könyvtár a fő partner.

A fentieket illusztrálhatja a mi könyvtárunk üzleti információs szolgáltatásának árazási története. Öt évvel ezelőtt azzal a céllal állapítottuk meg az általános árazási szerkezetet, melynek alapja az óránkénti díjráta volt, hogy a költségek részlegesen megtérüljenek. E mögött az a meggondolás állt, hogy a használatra ösztönözni kell, mert úgy érzékeltük, hogy az üzleti élet még nem volt tudatában az információ értékének. A megtérülési arány egy szubvenciót is tartalmazott, amely a ráfizetéses körzetek tevékenységeinek költségeit fedezte. Ez az összköltség 40-50%-a volt. Az információs ügynökök számának szaporodásával, igazodva az általuk diktált magasabb díjakhoz, ezt megváltoztattuk. Most már az a kérdés, hogy meddig lehet a díjat emelni ahhoz, hogy még elbírja a piac.

A piac többi összetevőjének (termék, terjesztés, reklám) részletes tárgyalását az idő nem engedi. Nagyon fontos a szolgáltatások/termékek minősége, mert ez biztosítja a használó elégedettségét és az ismételt használatot.

Az elosztás fő kérdése, hogyan szolgálhatja egy nagy központosított könyvtár a szétszórt közösséget. Az egyik lehetőség, hogy erősebben támaszkodnak a helyi könyvtárakra, a másik, hogy jobban kihasználják az információs technológiát. Ez könnyen vezethet szétszórtabb jellegű szolgáltatásokhoz és decentralizáltsághoz. A tudományos könyvtár tehát a végső funkcióit a tudomány piacáéival egyeztetheti össze.

Úgy gondolom, hogy a nemzeti könyvtáraknak, különösen a nagy tudományos könyvtáraknak lesznek még e téren gondjaik, amelyekre idejében fel kell készülniük és a siker érdekében meg kell majd oldaniuk.

Többször is utaltam a megfelelő anyagi források szükségességére, amelyet nem lehet elégszer hangsúlyozni, mivel az alulfinanszírozás katasztrófához vezethet.

A könyvtárat, amíg elég bevételhez nem jut, meggátolhatja a bemutatkozó szakasz fenntartásában, a reklám propagandájának pedig versenyeznie kell rafinált és anyagilag jobban megalapozott ügynökségekkel (pl. komputer irodák és kiadók). Kellő hírdetési költségvetés híján könnyen hatástalanná és hiteltelenné válnak a könyvtárak, ugyanakkor valamely szolgáltatás kedvező fogadtatása is gyakran olyan túlzott kötelezettség vállalásához vezethet, aminek a későbbiekben nem tudnak megfelelni, pl. a mi számítógépes szolgáltatásunk egy súlyos létszámcsökkentés miatt nem tudott eleget tenni a várakozásoknak. Ez az ügyfelek szemében a szolgáltatás hitelességét kérdőjelezte meg és a jövőjét is veszélyeztette. A tőkehiány a számítógépes fejlesztések esetében is súlyos problémát jelent.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

E kérdések kezelése önmagában is gondokat okozhat. Ha egy könyvtár egy magán céggel közös vállalkozásban keresi a forrásokat és a szakértelem értékesítési lehetőségeit és részvénytársaságot hoz létre, amikor a vállalkozás jövedelmezővé kezd válni, a könyvtár azon veheti észre magát, hogy felvásárolták a részesedését. Ilyen helyzetek különösen az elektronikus információs szolgáltatások terén fordulhatnak elő. Még az önfinanszírozó alapok is okozhatnak ellenőrzési nehézségeket az azt felügyelő kormányzatnak, vagy akár számolni kell kedvezőtlen adó kivetésével is.

A könyvtárak dilemmája az is, ha a jelenleg pénzért adott szolgáltatásokat korábban ingyenesen adták, mert ez is fatális piachiányt okozhat. Ugyanakkor az erősen üzletivé váló szolgáltatások privatizációjához és az önkontroll elvesztéséhez vezethet. Némely esetben ez talán nem okoz gondot, mert esetleg így biztosítható a legjobban a szolgáltatás, és ha valóban a használók érdekeit tartjuk szem előtt, akkor a kielégítő eszközök közvetlen ellenőrzése másodrendűvé válik. Más esetekben ez a veszteség hosszú távon a könyvtár stratégiai érdekeivel ellenkezhet.

A piacérzékenység fenntartását szervezeti autonómiával, a döntések ellenőrzésével, világos célkitűzésekkel és decentralizáció útján lehetne biztosítani.

Problematikusabbak a könyvtáron belül felmerülő konfliktusok. Az új szemlélet ugyanis annyira különbözik a hagyományostól, hogy a konfliktusok elkerülhetetlenek. Lehet, hogy magát a tevékenységet érzik idegennek pl. az elektronikus információ alkalmazása távol áll a hagyományos, a dokumentumok szolgáltatására épülő könyvtárképtől. Már a térítéses szolgáltatások felmerülésének ténye is írtózatot válthat ki az olyan személyzetből, amely az "ingyenes" szolgáltatáshoz szokott és nincs tudatában annak, hogy az mibe kerül. A szaktudás szerepe és a tudományos könyvtár fogalma között is ellentét állhat fenn a jelen múló szükségleteinek kielégítésével szemben. A tudományos könyvtárban dolgozó könyvtáros lelkiismeretes, kimerítő és hosszadalmas kutató munkája nem könnyen fér össze azzal a szemlélettel, amely a szakmai kívánalmak fölé helyezi a piac érdekeit.

A könyvtáron kívül is felléphetnek konfliktusok, elsősorban a privát szektorral szemben, ha azok a könyvtári szolgáltatásokat az állami támogatás vagy más előnyök miatt tisztességtelen versenytársnak tekintik. Ilyen esetekben a világos célkitű - zések és az állami irányelvekkel való egyeztetések segíthetnek. Az árazási politikának a szubvenció mértékében és a költségvisszatérülés kérdésében félreérthetetlennek kell lennie. A piacon az áraknak a másik szolgáltató költségszerkezetével összhangban kell állnia.

Az információs piacnak is vannak tekintélyes és agresszív viselkedésű résztvevői, éppen azért, mert azt a jövő piacának tekintik. Egy bizonyos szintű verseny eleve elkerülhetetlen és ez is rizikót jelent. A könyvtárak könnyen konfliktusba kerülhetnek pl. az ország némely nagyobb vállalatával, bár egy könyvtárnak nincs meg a küzdelemhez szükséges anyagi bázisa, így helyük ezen a piacon inkább a kis bevételű területeken van.

A verseny kiterjedhet a társkönyvtárakkal való kapcsolatokra is. Konfliktust jelenthet például a piaci szerepet elutasító könyvtárosok közössége is, különösen, ha ez a szerep őket is érinti.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Végül, az utolsó fontos kérdést a piac diktálta helyzetben felmerülő irányítási nehézségek alkotják, különös tekintettel a költségvetési nyomásra és az olyan környezetre, ahol a szervezetek hagyományos szerepe változóban van. A tőke maximális kihasználása önmagában világos célkitűzések nélkül, különös utakra vezethet. Nem szabad azonban, hogy ezek a problémák elrettentsék a könyvtárakat ettől a területtől. A használók körének bővítése a könyvtár törekvéseihez szükséges közösségi támogatást erősíti majd. A szükséges piaci szemlélet elsajátítása a könyvtár tevékenységének teljes skáláját felölelve biztosíthatja, hogy a legfőbb szempont a közösség szükségleteinek kielégítése legyen. A kihívás annak eldöntésében rejlik, hogy ennek a sokféle és sokat követelő szükségletnek melyikét képes a könyvtár kielégíteni.

Információszolgáltatás világszínvonalon
CD-ROM lemez
a TUDORG-tól
megvásárolható előfizethető

AJÁNLATUNK:

1. "Világkönyvtárban" kapun belül!
Több mint ötezer könyvtár válogatott katalógusjegyzékeinek (rövid könyvismertetővel) naprakész hozzáférését teszi lehetővé az OCLC Online Computer Library Center adatállománya. Jelenleg 14 témában lehetséges a válogatás.

2. Házikönyvtár világméretekben
Az EURO-CD 2–300 db lemeze 13 témában szolgáltat információt.

Kívánságára központunkban bemutatót tartunk.

Kérjen információt a TUDORG Informatikai és Szervezési Vállalattól.
Budapest, VIII. Bláthy Ottó u. 6-8. 1089
Témafelelős: Dr. Pálffy Péter
Telefon: 134-3340/123, 124 mellék

Témák: egészségügy és biztonsági kérdések; energia; földtan; gazdasági élet; irodalom; játék és egyéb szórakozás; jogtudomány; kereskedelem, ipar; Kongresszusi Könyvtár szerzői; környezetvédelem; leginkább igényelt könyvek; mezőgazdaság; oktatás; orvostudomány; számítástechnika; szótárak, enciklopédiák; társadalomtudomány; telefonkönyvek; természeti erőforrás; USA kormány dokumentáció; vízgazdálkodás; zenetudomány.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Technológiára épülő jövő?

Patricia Glass Schuman*

A szerző *Reclaiming our technological future* (Library Journal. 1990. March. 1. p.34-38.) c. cikkét **NOVÁK István** fordította.

Manapság könnyen kialakulhat az emberekben az a nézet,hogy a könyvtárak és könyvtárosok jövője az új technológiáktól függ. Olvashatjuk az előrejelzéseket a szakirodalomban, szüntelenül ezeket halljuk a konferenciákon. Egyre nagyobb költségvetésekkel dolgozunk, s szolgáltatásainkat e technológiákra építve tervezzük.

Ezek a jóslatok - különösen az elektronikus technológiákra vonatkozóak - gyakran arra a feltételezésre késztetnek bennünket, hogy a jövő az csak úgy, "magától" következik be, s mi nem is játszunk lényeges szerepet kialakításában. A jóslatokat kombináljuk a valóságos társadalmi és technológiai fejlődési irányzatokkal, és elképzelünk egy olyan jövőt, amelyben olyan események és fejlemények kapcsolódnak össze, amelyek bekövetkezése egyébként teljesen valószínűtlen. Mindez megnyugtathat, de meg is félemlíthet bennünket.

Jóslat és fantázia

Ez a vízió valójában egy adag, szinte tudat alatti képzelődésből áll össze, ami erősen befolyásolja valóságértelmezésünket. A fantázia ereje annak egyszerűségében és ugyanakkor zabolátlan terjeszkedésében rejlik. A fantázia félelmet, reményt is gerjeszt. Formálja kollektív ítéletünket és gyakran irányítja gondolkodásmódunkat.

Kollektív fantáziánk valahogy így fest:

- Információrobbanást élünk át. Egyetlen reményünk, hogy ezt a robbanást felügyeletünk alatt tartsuk, az új technológiák használatával.
- Az új technológiák nagyobb hozzáférést biztosítanak az információkhoz, mint eddig bármikor. Az egyének információs szükségleteiket könnyen és közvetlenül kielégíthetik otthonaikból vagy hivatalaikból.
- A könyvtárosok vagy szereplőivé válnak az információpiacnak, vagy szükségtelenné válnak. Azt kell eldönteniük, hogy milyen "üzletben" vannak: a könyv vagy az információ áll tevékenységük központjában?

* A szerző a New-York-i Neal-Schuman Publishers elnöke és az Amerikai Könyvtáros Egyesület egyik elnökjelöltje.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

E fantáziacsokor valójában két fő feltételezésre alapul. Az egyik az, hogy egy papír nélküli társadalom felé haladunk. A könyvek hamarosan múzeumi tárgyakká válnak, és a teljes szövegű elektronikus publikáció fog előretörni. A második feltételezés: a hardver és szoftver könnyen hozzáférhető, használható, megvásárolható és kívánatos termékek lesznek, és mindenki megelégedésére fognak szolgálni.

Fantáziánkban egy olyan, mindenki által elérhető elektronikus információs világot képzelünk el, amelyben egyre növekszik a mesterséges intelligenciával ellátott elektronikus munkahelyek száma. Jól definiált információs igényekkel rendelkező, jól képzett közvetlen felhasználók használnak majd egy globális, világszintű információtárat, egy-két billentyű leütésével.

Fantáziánk olyan csábító, mint egy szerelmi kapcsolat. Megvan a remény a boldogságra, de fennáll a függőség lehetősége és a megcsalatás félelme is. A fantáziák gyakran tartalmaznak igazságokat, de túlságosan leegyszerűsítik a valóságot. Ennek ellenére gyakran befolyásolják a közvéleményt és a programokról, szolgáltatásokról való döntéseinket.

"Access to excess"

Vegyük az információrobbanás fantáziáját. A statisztikák megdöbbentőek:

- 1988-ban az amerikaiak 13,2 millió tonna újságot vásároltak.
- Több, mint egymillió könyvet adnak ki a világon évente.
- A New York Times heti kiadása több információt tartalmaz, mint amennyivel a 17. századi Angliában egy átlagos ember egész életében találkozhatott.
- Az angol nyelv ma 500 ezer szót tartalmaz, ötször többet, mint Shakespeare idejében.
- A nagy tudományos könyvtárak gyűjteménye megduplázódott az elmúlt 14 év alatt.

Egy átlagos újság több, mint 60%-a hirdetésekből áll. Egy átlagos amerikai három könyvet olvas el évente. Amit tapasztalunk, az nem információrobbanás, hanem adatrobbanás. Néhány tudós állítja, hogy egy kísérlet elvégzése manapság kevesebb időt vesz igénybe, mint annak kiderítése, hogy elvégezték-e azt már korábban.

Richard Saul Wurman[1], az *Information Anxiety* szerzője "nem-információ"-robbanásnak nevezi azt, ami történik. Az adatok sem tisztánlátást, sem tudást nem adnak. Amit valójában átélünk, az "acces to excess", azaz az értéktelen, felesleges információkhoz való hozzáférés. Az, hogy több tény, több adat áll rendelkezésünkre, nem jelenti azt, hogy az emberek értelmesen tudják vagy akarják felhasználni ezeket.

Ahhoz, hogy az ember "megéljen" egy olyan komplex társadalmi, politikai, gazdasági és munkaügyi környezetben, mint az amerikai, többoldalúan képzettnek kell lennie. De Amerikában már az írni-olvasni tudással is baj van - az analfabetizmus nemzeti betegség. 53 millió amerikai nem tud az ötödik általános iskolai szint felett olvasni, és a lakosság 20%-a képtelen egy csekket rendesen kitölteni. S az embereknek nemcsak írni-olvasni kell tudniuk, hanem kulturálisan, vizuálisan és "számí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tógépileg" is képzetteknek kell lenniük. Ha mindez megvan, csak akkor van az egyénnek esélye arra, hogy információhasználatra képes, "information-literate" állampolgár váljon belőle.

Egy képzett használónak az információk értékével és a pénzügyi vonatkozásokkal is tisztában kell lennie. Mit jelent fantáziánkban a szolgáltatások közvetlen, otthoni használata egy olyan társadalomban, ahol a háztartások 25%-ában nincs telefon? Az amerikai háztartásoknak csak 13%-a rendelkezik mikroszámítógéppel, s ezeknek csak 10%-a modemmel. A fehérbőrű gyermekek 17%-a használ otthon kisszámítógépet, a színesbőrű gyermekeknek pedig csupán hat százaléka.

Ahelyett, hogy egyetemes hozzáférhetőségről beszélhetnénk, a technológia minden valószínűség szerint csak mélyíti a szakadékot az információkban gazdagok és szegények között. Fantáziálhatunk egyetemes hozzáférésről, de a valóság annak veszélyére mutat, hogy egy információs társadalomban egy szűk réteg fog uralkodni az információk felett.

Információs oligarchia

Amíg a számítógép vitathatatlanul képes arra, hogy percek alatt rendezzen és válogasson töméntelen mennyiségű információt, valahol valakiknek be kell táplálni ezeket az adatbázisokba. A kérdés nem csak a hozzáférhetőség, hanem az is, hogy *mihez* férhetünk hozzá. Tudjuk, hogy ki táplálja az elmúlt évtizedben nyulakként szaporodó adatbázisokat? Nem egészen. Amit tudunk, az az, hogy az információkat uraló vállalatok száma csökken.

Az adatbázisok 85%-a az északi féltekén van; 70%-uk az Egyesült Államokban. Egyetlen vállalat, az IBM gyártja a világ számítógépeinek kétharmadát. Az elektronikus munkaállomások 80%-át négy vállalat forgalmazza: a Sun Microsystems, az Apollo Computer, a Hewlett-Packard és a Digital. 1989 áprilisában a Hewlett-Packard bejelentette, hogy az Apollo felvásárlását tervezi.

Az adatbázisok forgalmazásának 90%-a mindössze öt szolgáltató vállalat kezében van, ezek: a Mead Data Services, a Maxwell Communications, a Knight-Ridder, a West Publishing Company és az STN.

A kereskedelmi könyvek kiadását, amely valaha független, családi vállalkozásokból állt, napjainkban néhány mamutvállalat uralja: az Advanced Publications, a Hearst, az MCA, a The Pearson Group, a Time-Warner, a Bertelsmann és a Paramount Communications. A Hachette, Inc. francia vállalat a világ legnagyobb magazin- és kézikönyv-kiadója. *Rupert Murdoch* a hírlapkiadásban első a világon, s az Egyesült Államokban ő a keresztény könyvek legnagyobb kiadója is.

A könyvtárak egyik jelenlegi problémáját, a folyóiratválságot maroknyi multinacionális kiadó okozza. Ezek egyike *Robert Maxwell*, aki többek között a Pergamon, az ORBIT, a BRS és számos tudományos folyóirat tulajdonosa. Egyik saját lapjában, a *Global Business*-ben nemrégiben így nyilatkozott kiadási elveiről: "Egy örökmozgó pénzügyi gépezetet állítottam fel, amely egyrészt az előzetes előfizetésekre, más-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

részt magára az eladási profitra építve működik. Ez egy kettős pénzgenerátor. Nem érdemes velem versenyezni..."[2]

Ben Bogdikian újságíró a *Nation* 1989. június 12-i számában megjelent, a *The Lords of the Global Village* című cikkében[3] egy olyan világméretű média-oligarchiára mutat rá, amely láthatatlan a fogyasztó számára. Ez felügyeli-irányítja a hírlap-, a folyóirat- és a könyvkiadást, a rádióállomásokat, a filmstúdiókat, a szoftver- és hardver-vállalatokat.

Bogdikian figyelmeztet, hogy "Sem Hitlernek, sem Franklin Rooseveltnek, sem a császoroknak vagy a pápáknak nem volt ennyi hatalma az információk alakítására, amelyektől ilyen sok ember döntéshozatala függ. Kezdve attól, hogy kire szavazzanak, egészen addig, hogy mit egyenek."

Ian Reinecke, az *Electronic Illusions* szerzője, aki beismerten "technoszkeptikus", így ír: "Minden jel arra mutat, hogy a technokraták és a pénzügyi szakemberek szentnek nem mondható szövetsége uralja a főbb kiadókat, ami nem a legjobb biztosíték a szerkesztői minőségre... Az igaz, hogy a számítógépes adatbázisokban hatalmas mennyiségű információt lehet felhalmozni, és az információipar ezt még nagyobb mennyiségre tupírozza fel, de az egyszerű polgár mindebből mit sem ért... Semmi bizonyíték nincs arra, hogy az információk növekvő felhalmozása és privatizálása akár hatékony, akár igazságos lenne."[4]

Fantáziánk azt diktálja, hogy az új elektronikus technológiák segítenek a hozzáférhetőség kiszélesítésében. A valóságban azonban a hozzáférhetőség potenciális felügyelete a média-konglomerátumok és a technológiagyártók kezében van.

A teljes szöveg illúziója

S hogyan állunk a papír nélküli társadalom fantáziájával, amellyel *F.W. Lancaster*[5] és mások álltak elő? Ez a fantázia arra alapszik, hogy a könyvek el fognak avulni. Teljes szövegű elektronikus dokumentumok állnak majd mindenki rendelkezésére elektronikus munkahelyek útján, és senkinek sem kell könyvtárba járnia.

Ezt ismét vitatom. *Mark Twain*-nel szólva: a halálunkról szóló hírek erősen túlzóak. Ha önök azt gondolják, hogy gyorsvonati sebességgel haladunk egy papír nélküli társadalom felé, vessenek egy pillantást az íróasztalukra. A valóság az, hogy a nyomtatott információk mennyisége ötévente megduplázódik. Bár a legtöbb kiadó elektronikus technológiát használ a könyvek, folyóiratok és hírlapok szedésére, igen kevés lesz ezek közül olyan, amelyet elektronikusan fognak terjeszteni.

A kiadók azért használják az új technológiákat, mert ez olcsóbb. Nem utolsósorban azért, mert felhasználhatják a lemezeket, amelyeken a szerzők benyújtják műveiket. Bármelyik kiadó tanúsíthatja viszont, hogy amíg a technológia költségei csökkennek, addig az intellektuális tevékenység díjai emelkednek.

Az elektronikus publikáció más intellektuális formatervezést igényel, mint a könyv. A könyvek és folyóiratok speciális szellemi "konténerek". Az adatbázisokhoz hasonlóan ezeknek is vannak hozzáférési pontjaik: a tartalomjegyzék, a fejezetcímek,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a fejlécek, a mutatók stb. Ezek mind olyan egyedi jellemzők, amelyeket nem feltétlenül emel ki az elektronikus hordozó, ha egyáltalán áttehetők rá. S egyáltalán, mi szükségünk van rá, hogy terminálon olvassunk el egy regényt?

A legtöbb kiadó számára az elektronikus publikáció a legjobb esetben elméletileg bizonytalan, legrosszabb esetben pedig gazdaságilag kockázatos. Gondoljunk csak arra, hogy a hírlapok és napilapok egyik lényeges bevételi forrása a hirdetés. Egy oldalnyi hirdetés költsége általában attól függ, hogy mennyien vásárolják, ill. fizetnek elő az illető lapra. A teljes szöveget nyújtó technológiák, pl. a CD-ROM, még nem tudnak képeket, grafikát ábrázolni, de ha tudnának is, hogyan garantálhatná az eseti, "on-demand" használatra épülő elektronikus publikáció a hirdetők számára a megfelelő számú olvasót?

A könyv- és folyóiratkiadók a vásárlást követően azonnal hozzájutnak termékeik ellenértékéhez, elektronikus terjesztés esetén viszont csak a használat után kaszírozhatják be a díjakat. Honnan tudhatja előre a kiadó, hogy milyen igény fog mutatkozni egy bizonyos cikk vagy könyvfejezet iránt? S egyéb komplikációk is felmerülnek, pl. a szerzői- és tulajdonjog, a szövegek sérthetetlensége, vagy a használat után fizetendő jogdíj kérdése.

Fantáziánk szerint az új technológiák mindig sikeresek, és egy idő elteltével általánosan elfogadottá válnak. Csakhogy ez nem igaz. Gondoljunk csak a Betamax video-formátumra, a videolemezre, vagy akár azokra az egytál-ételeket kínáló ablakos automatákra, amelyeket az amerikai önkiszolgáló éttermekben akartak bevezetni, hogy emberi munkaerőt takarítsanak meg. Hány ilyen étterem működik ma az Egyesült Államokban? Az éttermi ételautomaták kigondolói elfelejtkeztek egy dologról: az emberi kapcsolat fontosságáról. Az étterembe betérők szeretnék megkérdezni valakitől: milyen ma a hal? Milyen bort ajánl?...

A papír nélküli társadalom veszélye nélkül pedig valószínűtlen, hogy a könyvtárak és könyvtárosok az elavultság veszélyébe kerülnének. Még ha ugrásszerűen növekszik is az elektronikus információk mennyisége és fontossága, az átlagember akkor is a könyvtárban fogja használni az adatbázisokat. Vagy azért, mert otthon nincs számítógépe, vagy mert szüksége van a könyvtáros információkeresési szakértelmére.

Az "üzlet" fantáziája

Ezzel eljutottunk a következő, s talán a legveszélyesebb fantáziánkhoz. Ez az, amelyik ezt mondja: a könyvtárosoknak el kell dönteniük, hogy a könyvszolgáltató vagy az információszolgáltató üzletághoz tartoznak. Ennek alátámasztására leggyakrabban a vasúti társaságok példáját hozzák fel, amelyek azért mentek tönkre, mert nem ismerték fel, hogy nem a vasúttal, hanem a személyszállítással kell törődniük. A hasonlat szellemes, csakhogy logikailag sántít, mert a könyvtárak nem tartoznak sem a könyv-, sem az információüzlethez. Egyáltalán semmilyen *üzlethez* nem szabad tartozniuk. Nem versenyezhetnek a Maxwell vagy a Murdocks cégekkel, sem az IBM-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mel, sem az AT&T-vel, amelyek állítják, hogy *ők* azok, akiknek az információüzlet a területük.

Az üzleti élet terminológiájának és módszereinek adaptálása veszélyes játék lehet a könyvtáros szakma számára. Ez a fantázia arra vezet, hogy követnünk kell a piaci követelményeket, nem pedig alakítani, vagy legalább befolyásolni azokat. Az információk előállítása, szervezése és eladása valami egészen más, mint a hozzáférhetőség biztosítása. Jellemzője a hatékonyság, nem pedig a méltányosság. Nézzük csak meg, hogy mit tett az "információmenedzsment" a kormányzati információk nyilvános hozzáférésével: korlátozások, privatizálás, felemelt díjak, azaz általánosan szólva, kisebb hozzáférhetőség kevesebb információhoz.

Ugyanígy, a privát szektor, az ún. információüzletben működő, profitra épülő vállalatok nem versenyeznek, nem versenyezhetnek a könyvtárakkal: szolgáltatásaikkal, programjaikkal, gyűjteményeikkel vagy a könyvtárosok szakértelmével. Számítógépeik kétségtelenül tudnak adatokat gyűjteni. Tudják ezeket tárolni, rendezni és továbbítani. A tudás azonban emberi teljesítmény. S ez nem mindig azonnal nyereséges a piacon.

A számítógépes munkaállomások - vagy bármilyen, ezeket szolgáló technológia - arra valók, hogy kiszélesítsék az emberi agy kapacitását, s nem helyettesítésére hivatottak. A "használói barátságosság" nem szinonimája a lelki-szellemi alkalmazkodásnak. A bankokban működő pénzkiadó automaták például képesek egyszerű, előre beprogramozott válaszokat adni egy korlátozott számú kérdésre. A legtöbb egyéni információs probléma azonban sem tárgykörét, sem kiterjedését tekintve nem definiálható ennyire egyszerűen, s nem elégíthető ki egyetlen forrásból. Egyszerű problémák megoldása nem tekinthető megfelelő referensz-szolgálatnak. A számítógéppel folytatott kommunikáció nem egyéni beszélgetés, hanem előre beprogramozott válaszok összessége.

S hogyan állunk a szakértő rendszerek és a mesterséges intelligencia ígéretével?

Thomas Anantharaman, a Deep Thought nevű, nagymesterek szintjén játszó sakkozó számítógép egyik feltalálója így ír a *Discover* egyik új számában: "Kevés az olyan jól definiált probléma, mint amilyen egy sakkjátszmában adódik. A számítógépes sakk ötletet adhat arra, hogy hogyan kell megközelíteni egy problémát... de nem fogja megoldani a problémát. Nem tudok egyetlen olyan valóságos problémát mondani, amelyet sikerült volna mesterséges intelligenciával megoldani."[6]

Ennyit a mesterséges intelligencia fantáziájáról. A rendszerek programozottak. Nem tudnak kezdeményezni. A könyvtárak tudnak, s kell is, hogy kezdeményezzenek.

Az emberek csak akkor használnak rendszeresen valamilyen technológiát, ha az egyszerű, nem "tolakodó" és kielégítő. Például bekapcsolom a televíziót, felveszem a telefonkagylót és tárcsázok, beteszek egy kazettát a képmagnóba és lenyomom a "lejátszás" gombot. A számítógép még nem ilyen egyszerű. Ígérik, hogy ilyen lesz, de addig gyakoriak maradnak a panaszok: hibás a szoftver, zavaros a kézikönyv, nem ismerem a DOS parancsokat...

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Néhány könyvtáros azt képzeli, hogy a technológiai eszközök és az üzleti módszerek megváltoztatják a könyvtárosról a közvéleményben kialakult képet, s javítanak a könyvtárosi hivatás negatív "beskatulyázásán". Azt szorgalmazzák, hogy az információgazdálkodás és -kereskedelem legyen a könyvtáros új szerepköre. Sőt, néhányan odáig is elmennek, hogy a díjazás emeli a használók szemében a szolgáltatások értékét. Ez a logika hamis. Én például jól ismerem egy Mercedes Benz értékeit. És akkor mi van? Nem telik rá, nem tudom megvenni. Ez ugyanolyan, mintha azt mondanánk, hogy ha pénzért kölcsönzünk, akkor többen fognak olvasni.

A könyvtáros szakma komoly hibát követ el, ha ragaszkodik a marketing-fantáziához. Azt el kell fogadnunk, hogy a könyvtárak, mint a kereskedelmi információs szolgáltatások és termékek fogyasztói, piacként működnek. De nincs helyük semmiféle "üzletben".

Megértés tudás útján

A könyvtárak szolgáltató szervezetek. A könyvtárosok szolgálatra orientált szakemberek. A mi területünk nem az információ. Küldetésünk a dolgok megértésének elősegítése tudás, szakértelem útján.

Egy telefonkezelő információs igényt elégít ki - könnyen helyettesíthető egy számítógéppel. A postás dokumentumokat kézbesít - a számítógép és a távmásológépek ezt sokszor még hatékonyabban elvégzik. Mindkét szakma információt szolgáltat, de erősen korlátozott természetű adatokhoz, ill. dokumentumokhoz. A könyvtáros missziója nem egyszerűen speciális információigények kielégítése, hanem információs problémák megoldása.

Az üzlet fantáziája azt sugallja, hogy a költségeket, sőt, lehetőleg az információkeresési jártasságot is a használóra kell terhelni. Érdekes, a fogorvos például nem várja el, hogy a páciens a saját fogát kihúzza; az orvosi szakma sem kívánja meg az öndiagnózist és önkezelést.

Ahelyett, hogy arra törekednénk, hogy vállalkozók legyünk, és abban hinnénk, mint *Maurice Line*, a British Library dokumentumszolgáltató részlegének volt igazgatója, hogy "megszerezhetjük a pecsenyénket, és meg is ehetjük - ha eladjuk",[7] inkább próbáljuk meg abbahagyni a "nagy információs technokrata" szerepére irányuló fantáziák versenyét. Foglalkozzunk inkább a valósággal!

A valóság pedig az, hogy ellentét van a között, ami technológiailag megvalósítható, ami praktikus, és ami a valóságban történik. A számítógép nem gondolkodik. A könyvtár sem. A szolgáltatások kialakítása emberi feladat. A könyvtári szolgáltatások iránya leginkább a könyvtárosoktól függ. Nincs az a technológia, amely versenyezhetne a könyvtárossal, aki képes egy információs probléma elemzésére, a valóságos kérdések "kihámozására", és az ezekre szóló válaszok megadására.

Nincs az a gép, amely versenyezhetne egy kreatív, széles körű tudással bíró és rugalmas könyvtárossal, aki elvégzi a személyek közötti kapcsolatteremtés, az információértékelés, a kommunikáció, az összegzés és az elbírálás feladatait. Egyetlen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szoftver sem jobb, mint az a könyvtáros, aki beleszólást követel a könyvtári szolgáltatásokat befolyásoló jövőbeli technikai fejlődésbe, és aki nem passzív elfogadója a forgalmazók irányította technológiáknak és szolgáltatásoknak. Ami történik, az nem csak a technológiai innovációk függvénye lesz, hanem a mi emberi kreativitásunktól és találékonyságunktól is függ.

Lester Asheim Means and ends in librarianship című tanulmányában így ír: "Egy társadalomnak, különösen, ha az demokratikus, szüksége van valamilyen kommunikációs szervezetre, amelyik elbírálja egy elképzelés fontosságát, mégpedig az érintett egyénekre való tekintettel, nem pedig azon mechanizmus által, amelyik azt diktálja, vagy annak a fogadóközönségnek a méretei alapján, amelyik hajlandó (vagy képes) fizetni érte."[8]

A technológiai eszközök egyáltalán nem fogják megszüntetni a könyvtáros szükségességét, hanem segítségükkel a szolgáltatások magasabb szintre emelhetők. Az üzleti felfogás szerint az információ a profittal egyenlő, a könyvtárosoknak viszont az információ és a megértés közé kell kitenni az egyenlőségjelet.

A könyvtáros szerepe az, hogy megkülönböztesse az adatot az információtól, a tényeket a tudástól. A könyvtárosokat nemcsak a "mi" és a "hogyan" kell hogy foglalkoztassa, hanem a "miért" is. A hozzáférhetőség többet jelent, mint fizikai elérhetőséget: az ideákat kell az emberekkel összekapcsolnia.

Kihívásunk nem abban áll, hogy több információt szolgáltassunk. Még csak abban sem, hogy helyes válaszokat adjunk. Kihívásunk az, hogy a megfelelő *kérdések* feltevésében segítsük az embereket. Amikor *Albert Einstein*t megkérdezték, hogy mi volt az az esemény, ami legjobban segítette a relativitáselmélet kidolgozásában, akkor állítólag így válaszolt: "amikor rájöttem, hogy hogyan kell egy problémáról gondolkodni."

Ha valóban kitűnő munkát szeretnénk végezni, akkor a mi kihívásunk az, hogy ebben segítsünk másokat.

Irodalom

1. WURMAN, Richard Saul: Information Anxiety. Doubleday, 1989.
2. Interview with Robert Maxwell = Global Business, Spring 1988. p.41-44.
3. BAGDIKIAN, Ben: The lords of the Global Village = The Nation, Jun.12, 1989. p.805-820.
4. REINECKE, Ian: Electronic Illusions: A sceptic's view of our high-tech future. Penguin, 1982.
5. LANCASTER, F.W.: Libraries and libarians in the age of electronics. Information Resources Pr., 1982.
6. WATERS, Tom: "Computerwatch" = Discover, May 1989. p.26-30.
7. LINE, Maurice B.: The research library in the enterprise society = Univ. of London Library Resources Coordinating Committee Occasional Publication 8, 1988.
8. ASHEIM, Lester: Means and ends in librarianship. In: Edelman, Henk: Libraries and information service in the electronic age. ISI Pr., 1986, p.100-165.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ahogy azt az 53. ülésszak közzétételének szerkesztői megjegyzésében ígértük, folytatjuk az IFLA konferenciák ismertetését. Most az 54. konferencia összefoglalóját tesszük közzé, és ebben az évben sort kerítünk az 55. párizsi konferencia ismertetésére is, hogy ezután rátérhessünk a szokásos évi beszámolókra. (A szerk.)

Együttélés - könyvtárak, emberek, információ

Beszámoló az IFLA 54. általános konferenciájáról

Pappné Farkas Klára

Az IFLA 54. általános konferenciáját Ausztráliában tartották meg az európaiak partraszállásának 200. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségsorozat részeként. Első ízben esett a választás a távoli földrészre az IFLA-konferenciák történetében.[1] Az 1988. évi közgyűlésre augusztus 30. és szeptember 3. között került sor Sydney-ben az Ausztrál Könyvtári Egyesület kétévenként összehívott konferenciájának közvetlen folytatásaként. Nagy érdeklődés övezte, amit az is bizonyít, hogy a távolság ellenére 59 országból több mint 1500-an vettek részt a rendezvényen. Magyarországot *Szántó Péter* képviselte, jelen volt még *Jacsó Péter*, valamint az UNESCO kiküldötteként *Szilvássy Zoltánné*.[2] Az 1988. évi közgyűlésen az Együttélés - könyvtárak, emberek, információ témakörben 65 különböző ülést, megbeszélést szerveztek[3], több mint 100 előadás hangzott el.[4]

Megnyitó ülés

A megnyitó ülést Sydney jelképében, az Operaházban tartották meg. Elsőként *Alan Bundy*, az Ausztrál Könyvtári Egyesület elnöke üdvözölte a konferencia résztvevőit. Beszédében méltatta az esemény jelentőségét, és megköszönte mindazok munkáját, akik a konferencia előkészítésében részt vettek és sikeres megrendezéséért fáradoztak.

Az 1988. évi konferenciát *Sir Ninian Stephen*, Ausztrália főkormányzója nyitotta meg. Beszédében hangsúlyozta, hogy egy nép szabadsága lemérhető az ország-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban levő könyvtárakon, a polcokon sorakozó könyveken. Véleménye szerint 40-45 éve következett be az a jelentős fordulat a könyvtárügyben, amikortól - a laikusok számára is oly fontos - olvasócentrikus könyvtári szemlélet kialakulásáról beszélhetünk.

Hans-Peter Geh, az IFLA elnöke üdvözlő beszédében rámutatott arra, hogy az Ausztráliában élő különböző népcsoportok, őslakók és bevándorlók közötti kulturális eltérések kiegyenlítésében igen fontos szerepet játszanak a könyvtárak. Az utóbbi évtizedekben rohamosan elterjedt új médiák ellenére továbbra is a könyvé a döntő szerep a kultúra átörökítésében, ezért az analfabetizmus felszámolása, az olvasási szokások kialakítása nagy jelentőségű a nemzet harmonikus fejlődése szempontjából. Az elnök kitért arra, hogy az analfabetizmus elleni küzdelemben vállalt feladata mellett az IFLA egyéb területeken is magáénak vallja az "együttélés" eszméjét, utalt például arra, hogy a leningrádi Tudományos Akadémia Könyvtárában történt tűz után igyekeztek minden szakmai segítséget megadni a károk felszámolásához, a legfontosabb művek pótlásának megszervezéséhez. Végül szólt még az alexandriai könyvtár újjáélesztésének szimbolikus jelentőségéről.

Az ünnepélyes megnyitó végén *Thomas Keller* az UNESCO, *Hans Booms* az ICA és *Peter Judge* a FID képviseletében köszöntötte a konferencia résztvevőit.

Plenáris ülés

A megnyitót követő plenáris ülésen *Warren Horton*, a canberrai Nemzeti Könyvtár főigazgatója tartott előadást az együttélés nemzeti és nemzetközi vonatkozásairól Ausztráliában. Véleménye szerint minden nemzet számára a kultúra hordozója a könyv, ezért javasolta, hogy nyilvánítsák az 1990-es évet az "olvasó évének" hasolóan az igen eredményes 1987. évi amerikai programhoz. Felvázolta egy ausztrál könyvközpont megszervezésének tervét. Sajnálattal jelentette be, hogy kétéves erőfeszítéseik a nemzeti információs politika kidolgozására nem jártak sikerrel, csak a gyűjtőköri együttműködés területén hoztak eredményeket. Előadása befejező részében Horton ismertette a harmadik világ megsegítésére irányuló tevékenységüket, és kérte az IFLA vezetőségét és tagságát, hogy a jövőben fordítsanak nagyobb gondot a térség országainak bekapcsolására a nemzetközi könyvtárügy vérkeringésébe.

Szekcióülések

Nemzeti könyvtárak

A canberrai Nemzeti Könyvtárban tartották meg a Nemzeti Könyvtárak Igazgatóinak Konferenciáját, melyen 29 ország nemzeti könyvtárának vezetője és az UNESCO képviselője vett részt. *Hope Clement* (Kanada), mint a Nemzetközi MARC Hálózat Tanácsadó Bizottságának elnöke, ismertette az előző évi munkáju-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kat, javasolta, hogy tagjaik sorába vegyék fel Kenya küldöttét is, majd bejelentette, hogy felülvizsgálják a bibliográfiai adatok szolgáltatásának időbeli és térbeli problémáit.

A korábbi évek gyakorlatához híven beszámoltak az egyes IFLA magprogramokról: UDT (Universal dataflow and telecommunications), UAP (Universal availability of publications), UBCIM (Universal bibliographic control international MARC), PAC (Preservation and conservation). Az ALP (Advancement of librarianship in the third world) magprogram elindítását és célkitűzéseit részletesen ismertették a hallgatósággal. Az ötödik magprogramot azért hozták létre, hogy a harmadik világ könyvtárügyének javát szolgáló szervezési és anyagi intézkedéseket biztos alapokra helyezzék.[5]

A nemzeti könyvtári szekció munkája fontos hírrel kezdődött. *Maurice B. Line* bejelentette, hogy megállapodás jött létre a British Library és a Gower Kiadó között egy új folyóirat, az *Alexandria* megjelentetésére azzal a céllal, hogy a nemzeti könyvtárakat érintő kérdésekkel foglalkozzon, és minden számban helyet adjon egy-egy nemzeti könyvtár bemutatásának.[6]

A szekcióülésen Maurice B. Line (Nagy-Britannia) és *Peter Scott* (Új-Zéland) a nemzeti könyvtárak kereskedelmi és jövedelemteremtő tevékenységét elemezte előadásában. Mivel a nemzeti könyvtárak költségvetése egyre kevésbé fedezi a szükséges kiadásokat, egyre nagyobb szerep jut a gazdaságosság vizsgálatának. Az új helyzet számos problémát rejt az egyes könyvtárakban: a pénzügyi nehézségek elbocsátásokhoz, illetve a személyzet bérének csökkenéséhez vezethetnek, aláaknázzák az alapszolgáltatásokat, és kedvezőtlenül befolyásolják az egyes országok könyvtári és információs rendszerét. E hátrányok mellett azonban nem szabad elhanyagolni a várható - kényszer szülte - pozitívumokat sem, például a térítéses szolgáltatások bevezetését piackutatásnak kell megelőznie, ami a használók valós igényeinek jobb megismerését teszi lehetővé, az ilyen alapon létrehozott szolgáltatások pedig hatékonyabbak lesznek.[7] (Scott e témában véleményét részletesebben jelen számunkban megjelent írásában fejti ki. - A szerk.)

Bendik Rugaas (Norvégia) a nemzeti könyvtárak állománygyarapítási politikájával és a kötelespéldányok helyzetével foglalkozott előadásában. Az utóbbi időben jelentősen megnövekedett a nem hagyományos dokumentumok mennyisége, és ezzel veszélybe került a nemzeti könyvtári alapelv, mely szerint "mindent és mindörökre" kell gyűjtenie, feldolgoznia, tárolnia és hozzáférhetővé tennie ezen intézményeknek. Éppen ezért az információtárolás újabb és újabb módjait kell kifejleszteni és a könyvtári gyakorlatba bevezetni.

Két előadás hangzott el a harmadik világban működő nemzeti könyvtárakról (Irán és Pápua Új-Guinea).

A nemzeti könyvtári szekció második ülését közösen tartották meg az audiovizuális anyagok kerekasztalával a nemzeti könyvtárak és az audiovizuális dokumentumok témában. Mielőbbi intézkedéseket sürgettek, ugyanis ellenkező esetben értékes filmek, hangfelvételek, szoftverek mennek veszendőbe. Három ország (Ausztrália, Svédország és Franciaország) képviselői ismertették az országukban választott megoldásokat, a nemzeti megőrzési programok keretében szerzett saját tapasztala-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

taikat (a nem hagyományos dokumentumokra vonatkozó kötelespéldány rendeleteket, nemzeti hang- és filmarchívumok tevékenységét).

Közművelődési könyvtárak

A szekció ülésén három előadás hangzott el. *Nick Moore* (Nagy-Britannia) nem tudott személyesen megjelenni Sydneyben a konferencián, de írásos előadása a közművelődési könyvtárak teljesítményének méréséről nagy sikert aratott.

A másik két előadás az analfabetizmus kérdéseivel, felszámolásának lehetőségeivel foglalkozott.

A szekció szakmai kirándulást hirdetett két vidéki városi könyvtárba. A nagyszerűen megszervezett program egyetlen hibája az volt, hogy egybeesett a *Nyilt Fórum*mal, így a szekció tagjainak választaniuk kellett a két rendezvény között.

Tudományos és műszaki könyvtárak

Az előadások e szekció keretében egy téma: a gépi könyvtári rendszerek lehetőségei és határai köré csoportosultak. *Rowland C. Brown* (Egyesült Államok) az európai és az észak-amerikai, *Christian Lupovici* (Franciaország) a fejlődő országok, *Dieter Schmidmeier* (Német Demokratikus Köztársaság) és *Ivi V. Eenmma* (Szovjetunió) a szocialista országok tapasztalatait ismertette. Külön figyelemre méltó Ivi V. Eenmma előadása, amelyben a szerző a peresztrojka megnyilvánulását vizsgálta a tudományos és műszaki könyvtárakban. E könyvtárak feladatait a következőképpen határozta meg:

- koordinációs központként kell működniük közvetítve a tudományos és a műszaki könyvtárak, valamint az információs intézmények és a szakemberek között;
- bibliográfiai segítséget kell nyújtaniuk mindazon könyvtáraknak, amelyek nem tagjai a rendszernek, hálózatnak;
- biztosítaniuk kell a munkások általános és szakmai önképzésének feltételeit.

Információs technológia

A szekció keretében három előadást tartottak az OSI-szabványok jelentőségéről. *Neil McLean* (Nagy-Britannia) ismertette a számítógépek illetve az intézmények közötti kommunikációt lehetővé tevő szabványos megoldást. Az OSI alkalmazása révén megvalósul a könyvtárak közötti hatékony információcsere továbbá nagyobb szerepet kaphat a gyűjtőköri és egyéb munkamegosztás.

Rona Wade (Ausztália) szerint hazájában nem kapott megfelelő hangsúlyt az OSI, bár az ország adottságaiból fakadóan erre különösen nagy szükség lenne,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ugyanis Ausztráliában a könyvtárgépesítés magas fokot ért el, és a kompatibilitás megvalósítása révén sokkal nagyobb eredménnyel működhetnének.

S. Michael Malinconico (Egyesült Államok) előadásában hangsúlyozta, hogy az OSI alkalmazása rendkívül fontos nemcsak a könyvtárak számára, hanem a programok előállítóinak is az információk hatékony hasznosítása szempontjából.

Állománygyarapítás és kiadványcsere

Joachim-Felix Leonhard (Német Szövetségi Köztársaság) a decentralizált nemzeti állománygyarapítási politikáról tartott előadást. Ismertette néhány európai ország állománygyarapítási gyakorlatát, a gyűjtőköri együttműködés módozatait, majd bemutatta hazája decentralizált rendszerét.

Ulrich Montag (Német Szövetségi Köztársaság) a kiadók által alkalmazott differenciált könyvárak által teremtett áldatlan helyzetről értekezett, melynek révén a könyvkiadók a könyvtáraknak magasabb áron szállított könyvekből kívánnak többlet profitra szert tenni. Az előadó felhívta a könyvtárakat, hogy kezdjenek mielőbbi tárgyalásokat a kiadókkal és a kiadói egyesületekkel annak érdekében, hogy nyílt konfrontáció nélkül oldhassák meg ezt a helyzetet.

Prue Watters (Ausztrália) az ACPAD programot ismertette. Az 1982-ben elindított akció a délkelet-ázsiai országok megsegítését célozza. Az erre a célra beszerzett könyveket és folyóiratokat 50 intézmény között osztják szét, évente mintegy 75 000 dokumentumot. A program rendkívül sikeresnek tekinthető, ugyanis sok adományozót sikerült bevonni, valamennyi résztvevő könyvtár elismerően nyilatkozik a programról, és egyre többen kívánnak csatlakozni az ACPAD-mozgalomhoz.

Oktatás és képzés

A konferenciára a szekció az emberi kapcsolatok a könyvtárosképzésben témát választotta. A probléma három aspektusának megjelenését vizsgálták a könyvtárosképzés tantervében.

Patricia Willard (Ausztrália) előadásában a használókkal való kontaktus kialakításának és fenntartásának fontosságát elemezte. Ismertette az egyetemükön folyó képzés tapasztalatait e téren.

Robert D. Stueart (Egyesült Államok) a személyzeten belüli kapcsolatok oktatásával foglalkozott. Előadásában hat szempont-párt állított fel. Ezek:

- formális szervezeti forma - informális csoport-kapcsolatok
- egyéni szükségletek - intézményi magatartás
- szakmai személyzet - kisegítő személyzet státusa
- közművelődési szolgáltatások - technikai jellegű szolgáltatások
- személyzet - vezetés
- technokrata könyvtár - hagyományos könyvtár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Paul Rolland-Thomas (Franciaország) a hatóságokkal való kapcsolattartás formáinak a tanítási módszereit ismertette az egyetemi könyvtáros-, levéltáros- és informatikusképzésben.

Záróülés

Az IFLA konferencia programjait *Joseph Price*, a Szakmai Testület elnöke értékelte ki. Különösen a konferencia megújítása céljából Sydneyben bevezetett három új forma elemzését kell figyelemre méltatni:

- A "benevezett előadások szekciója" (contributed papers section), amelyre az előzetesen beküldött olyan előadások közül választott ki ötöt a Szakmai Testület, amelyek témája egyik szekció munkájához sem kapcsolódott szorosan. Az elképzelések szerint nagy számú hallgatóságot vártak a benevezett előadások ülésére. Price sikeresnek ítélte a programot, bár - véleménye szerint - néhány vonatkozásban még finomításra szorul a forma, például a "túlméretezett" előadóteremben nem alakulhatott ki a kívánatos kontaktus az előadó és a hallgatóság között. Számunkra különösen fontos, hogy az egyetlen magyar vonatkozású előadás éppen e szekció keretében hangzott el. Jacsó Péter tartotta *Számítógépek és számítógéppel olvasható anyagok a könyvtárakban* címmel. Mivel ezek elterjedése jelentős mértékben megváltoztatta a könyvtári munkafolyamatokat, a szolgáltatások jellegét valamint az olvasói igényeket, egyre nagyobb szükség van a könyvtárosok továbbképzésére e területen. Az előadó budapesti és New-York-i tapasztalatai alapján ismertetett egy képzési modellt e témakörben.
- A következő újítást *"műhelymunkának* " (workshop) nevezhetnénk. A rendezőség olyan fórumokat akart létrehozni, ahol egy adott könyvtártípusban dolgozók vagy azonos feladatokat ellátó könyvtárosok csoportjai vehettek részt az előadásokkal egybekötött szemináriumokon előzetes jelentkezés és külön (magas) nevezési díj ellenében. Bár az újszerű forma bizonyos területeken hasznosnak bizonyult, a szervezetlenség vagy olykor a túlszervezettség miatt nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ugyanis valamennyi "workshop" ugyanabban az időben volt a város különböző pontjain elszórtan, így ki-ki csak egyen tudott részt venni, többe "belekóstolni" nem volt lehetősége, sőt a többi dokumentumaihoz (előadások szövege, tesztek, felmérések, stb.) sem juthatott hozzá.
- A harmadik kísérlet a természettudományi konferenciákon már jól bevált *"poszter ülés"* (Poster session) volt, azaz hatalmas táblákon ábrák, diagramok, rajzok bemutatása a szerző rövid, tömör magyarázatával. A tapasztalatok szerint világosan ki kell dolgozni az IFLA-konferenciák számára e forma koncepcióját, pontosabban körül kell határolni szerepét, a helyét pedig gondosabban kell kijelölni. A javaslatok értelmében a kiállításokhoz kapcsolva kell majd a poszter bemutatókat megrendezni.[8]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az 1988. évi konferenciát Hans-Peter Geh, az IFLA elnöke zárta be, megköszönve a rendezők és a résztvevők munkáját.

Hivatkozások

1. IFLA's first fifty years. Achievements and challenge in international librarianship. Ed. Willem R. H. Koops. Joachim Wieder. München, Saur, 1977. 154. p.
2. IFLA Annual, 1988. Proceedings of the 54th Council and General Conference, Sydney, 1988. Annual reports. Ed. Willem R. H. Koops, Carol Henry. München, Saur, 1989. 213. p.
3. Report from the 54th General Conference of The International Federation of Library Associations and Institutions, Sydney, Australia. = Library of Congress Information Bulletin, 48.évf. 1989. 5.sz. 39.p.
4. Az IFLA 1988. évi konferenciájának előadásai megtalálhatóak az OSZK-KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban, az IFLA-kiadványok magyarországi letéti könyvtárában.
5. Hans-Peter GEH: Az IFLA-ról. = Könyvtáros, 38.évf. 1988. 11.sz. 649.p.
6. Alexandria. The journal of national and international library and information issues. (Első száma megjelent 1989. májusában - megtalálható a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban - raktári jelzete: P 2453.)
7. Tömörítvényét lásd a Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom, 21.évf. 1989. 4.sz. 65.p. A 89/0783. tételszámon.
8. From the IFLA Secretariat. Sydney, 1988. = IFLA Journal. 14.évf. 1988. 4.sz. 368.p.

◇ ◇ ◇

"JÓVÁTÉTELBE" HURCOLTÁK EL 1946-ban a drezdai Landesbibliothek értékes régi állományának tekintélyes részét, mintegy 200 000 kötetet, amelyet a könyvtár beládázva telepített ki a bombázások elől környékbeli kastélyokba, iskolákba. Az 1957 évi szovjet-NDK egyezmény alapján az oroszok visszaadták az anyagnak egy töredékét. Több, a Lenin Könyvtárban olvasgató német kutató tapasztalatai arra vallottak, hogy az egész anyagot beosztották, gondosan katalogizálva, a könyvtár állományába. Hivatalosan azonban ezt a Lenin Könyvtár nem volt hajlandó bevallani, az NDK illetékes hatóságai pedig még arra sem voltak hajlandók, hogy rákérdezzenek; sőt orrára is koppintottak okvetetlenkedése miatt a drezdai könyvtárigazgatónak. Az igazgató most, 23 évi eredménytelen próbálkozás után úgy véli, hogy a siker reményében igényelheti vissza a német kulturális örökségnek ezt a becses részét. (DBI Pressespiegel, 1990. máj.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A LIBER (Európai Tudományos Könyvtárak Egyesülete) tevékenysége és szerepe az európai könyvtári együttműködés előmozdításában

Gulácsiné Pápay Erika

A LIBER megalakulása

1968-ban Frankfurtban az IFLA közgyűlésén számos európai könyvtár képviselője elhatározta az új, európai, tudományos könyvtárakat összefogó szervezet létrehozását. A megalakult előkészítő bizottság hosszas munkája után a választmányi testület 1971 márciusában Strasbourgban döntött a szervezet elnevezéséről, mely a Ligue des Bibliothéques Européennes de Recherche elnevezéséből kialakított betűszó, a LIBER lett. Itt, Strasbourgban fogadták el a szervezet státuszát, valamint tevékenységi körét is.

A LIBER az európai tudományos könyvtárak egyesületévé vált, mely - az Európa Tanács ülésein való tanácskozási joggal - nem államilag létrehozott szervezetként, az Európa Tanács egyetértésével és anyagi támogatásával létesült. Az első néhány év anyagi támogatása után az Európa Tanács anyagi garanciái eltűntek. Jelenleg a LIBER saját anyagi bevételéből él, amely tevékenységének komoly határokat szabna, ha saját bevétele mellett különböző más európai szervezetek nem szponzorálnák. Hiszen a LIBER az Európa Tanácson kívül kapcsolatot tart fenn más könyvtár-jellegű intézménnyel és szervezettel is, többek között az Európai Közösség Bizottságával, a könyvtári Együttműködés Európai Alapítványával, valamint más könyvtári egyesületekkel.

A LIBER alapításának célja volt elősegíteni az európai tudományos - különösen a nemzeti és egyetemi - könyvtárak közötti szoros együttműködést. Ez az együttműködés elősegítette azt a gyakorlati utat, mely a könyvtári szolgáltatások minőségi javítását eredményezte.

A LIBER szakmai tevékenysége

Az éves közgyűlésen kívül, melynek minden évben más és más ország és könyvtár ad otthont, konferenciákat és kongresszusokat tart, annak érdekében, hogy minden könyvtári szakterület együttműködését biztosítsa.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

E konferenciákat és szemináriumokat a különböző munkacsoportok működése keretében rendezi meg. A munkacsoportok 5-15 főből állnak, melyek munkájukat egy speciális, jól definiálható tárgykörre koncentrálják.

A szemináriumok és konferenciák napirendjén sok speciális és egyedi téma szerepel, hiszen a résztvevő könyvtárosokat ugyanaz a probléma foglalkoztatja, többé-kevésbé ugyanabban a tudományos és adminisztrációs környezetben dolgoznak, ugyanazt a szakzsargont beszélik.

A LIBER munkacsoportjai a következő fontos területeken működnek:

- munkatársak cseréje,
- könyvtárépítészet,
- könyvtárgépesítés,
- könyvtártörténet,
- könyvtári management,
- könyvritkaságok és kéziratok,
- térképgyűjtemények.

Minden munkacsoport több, saját program kidolgozásában vesz részt. Azon munkacsoportok tagjainak, akik igen speciális tárgykörrel foglalkoznak, a külföldi tapasztalatcsere elengedhetetlenül szükséges, hiszen saját környezetükben speciális problémájukat csupán igen kevés szakemberrel beszélhetik meg.

Ha lesznek olyan könyvtáros szakemberek, akik érdekeltek lesznek egy újabb, fontos könyvtári terület képviseletében, akkor újabb munkacsoportok kialakítására nyílik majd lehetőség.

A konferenciák és szemináriumok többek között a következő témakörökkel foglalkoznak:

- könyvtári épületek légkondicionálása,
- távol-keleti gyűjtemények az európai könyvtárakban,
- összehasonlító módszerek és kölcsönzési politika,
- kéziratok szerzői joga,
- térképgyűjtemények managementje stb.

A LIBER koordinátor szerepét vállalva, számos nagyvolumenű könyvtári projekt kidolgozásában is részt vállal, többek között a

- microformátumok európai regisztere,
- az európai országok könyvtári hálózatának címtára, valamint
- az európai könyvtárak összehasonlításának elkészítésében.

Az elmúlt időszak Kelet- és Közép-Európában végbement politikai változásáig a LIBER egy többé-kevésbé homogén szervezetté vált, hiszen a tagjait alkotó könyvtárak majdnem azonos politikai rendszerek alatt működtek.

Az utóbbi évek pozitív politikai eredményei azonban lehetővé tették, hogy a kelet- és középeurópai országok is egyre nagyobb érdeklődést tanúsítsanak az európai könyvtári és információs együttműködés iránt, hiszen egyetlen ország sem tud és egyetlen országnak sem szabad önellátó könyvtári rendszert kiépítenie.

A LIBER sohasem gyakorolt semmiféle befolyást tagkönyvtáraira. Jelenleg 181 könyvtár tagja a szervezetnek az alábbi 22 országból: Ausztria, Belgium, Ciprus, Dánia, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Luxem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bourg, Málta, Nagy-Britannia, Norvégia, NSZK, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország, Törökország. Magyarország 1990. január óta - a Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár tagságának realizálásával - képviselteti magát e rangos szervezetben.

A LIBER kiadványai

A LIBER 1971 óta minden második évben kiadja a *LIBER Bulletin* c. kiadványt, mely fontos szakmai információkat közöl, valamint közli az évenkénti közgyűlésen elhangzott előadásokat és a munkacsoportokat leginkább foglalkoztató legfontosabb problémákat.

1978 óta jelenik meg a *LIBER News Sheet* c. kiadvány, mely az eljövendő szervezeti eseményeket ismerteti. Mindkét kiadvány a jelenleg érvényben lévő évi 150 DEM tagsági díj befizetésével automatikusan megszerezhető.

A LIBER jelenlegi megválasztott vezetősége:

Elnök: J.M. Smethurst - British Library, London

Alelnök: Thomas Tottie - Universitätsbibliothek, Uppsala

Titkár: Prof.Dr.Hans-Albrecht Koch - Stats- und Universitätsbibliothek, Bremen.

A LIBER működésével a közös Európában jobb és összehangoltabb könyvtári jövő biztosítható.

Irodalom

1. KOCH, Hans-Albrecht: Amendments to the statutes of LIBER. = LIBER News Sheet, 1989. no.26/27. 60-62.p.
2. MUNTHE, Gerhard: LIBER - a library organization, its origin, its objectives and its achievements. = Libri, vol.38. 1988.no.1. 45-50.p.
3. New LIBER libraries. = LIBER News Sheet, 1989. no.26/27. 69.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Közművelődési könyvtárak a kilencvenes években

Az Alpok-Adria Közösség és a könyvtárak

Szabó Imréné

1988 júniusában ünnepelte 10 éves fennállását a Keleti-Alpok térségében levő tartományok, régiók és köztársaságok munkaközössége, az Alpok-Adria Közösség. A benne résztvevő teljes jogú tagok és aktív megfigyelők köre - melyet Ausztria, Jugoszlávia, Magyarország, a Német Szövetségi Köztársaság és Olaszország egyes tartományai, köztársaságai, megyéi, autonóm területei alkotnak - az évek során kibővült. Legutóbb 1979 novemberében, a Comoban (Olaszország) tartott értekezleten Somogy és Zala megyét vették fel teljes jogú tagnak (Győr-Sopron és Vas megyét már korábban), Baranya megye pedig megfigyelői státuszt kapott.

A Közösség tevékenysége és céljai az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia záróokmányával vannak összhangban és így európai érdekeket képviselnek, nagymértékben hozzájárulnak a határok nyitottságához, az emberek és gondolatok zavartalan cseréjéhez, a gazdasági, tudományos, kulturális együttműködés javításához.

A comói értekezlettel egyidőben, *1989. november 10-11-én* a Veneto tartománybeli *Schióban* először rendeztek nemzetközi könyvtáros tanácskozást "A közművelődési könyvtárak a kilencvenes években" címmel.

A konferencián - mely élvezte az IFLA figyelmét is - a 113 közművelődési könyvtári szakember közül 24 képviselte hivatalos meghívottként az Alpok-Adria Közösséget, Magyarország érintett megyéiből *Balázs* Béla (Zala), *Szita* Ferenc (Somogy), *Takács* Miklós (Vas) megyei könyvtárigazgatók és *Szabó* Imréné (Győr-Sopron) megyei könyvtárigazgató-helyettes vettek részt. Külön meghívás alapján a magyar küldöttségnek tagja volt *Gálné Jáger* Márta főelőadó (Somogy Megyei Tanács művelődési osztály) és *Pétervári* András igazgató (Pannon Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtára, Keszthely).

A megnyitót Antonio *Cassuti* kulturális tanácsos, Schio város polgármesterhelyettese tartotta. Az európai, ezen belül a közép-európai együttműködés fontosságáról beszélve hangsúlyozta, a kulturális együttműködés egyik legfontosabb csatornája a könyvtári szolgáltatások köre, amely a hagyományos tevékenységeken kívül a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

korlátozások nélküli információáramlás letéteményese. Ennek értelmében fontos a Közösséghez tartozó közművelődési könyvtárak hatékony munkakapcsolatát megvalósítani.

A kétnapos rendezvény feladata a közművelődési könyvtárak fejlődési tendenciáinak, jövőbeni feladatainak és együttműködési lehetőségeinek elemzése volt. Első találkozó lévén, fontos helyet kapott a témák között az egymással szomszédos országrészek jelenlegi könyvtári tevékenységének kölcsönös megismertetése is.

Fejlődési tendenciák a közművelődési könyvtárak tevékenységében

Az első nap bevezető előadását Arthur *Jones* (Nagy-Britannia), az IFLA "Irányelvek a közművelődési könyvtárak számára" - munkacsoport elnöke tartotta az 1986-ban megjelentetett IFLA-irányelvek létrejöttéről és hasznosságáról.

Az előadás utáni kérdések és hozzászólások egy része a közkönyvtárak változó szerepére vonatkozott, arra, hogy nehézségek merülnek fel az információs központtá válás során, hogy ellentmondás van a térítési díjak bevezetése és az információhoz való szabad hozzájutás lehetősége között. Másik része annak a véleménynek adott hangot, hogy fontos a szabályozás a könyvtárak részére. Ez bátorítást jelent, mintegy fogódzót, és főleg a kis könyvtárak számára lényeges, hogy milyen irányba léphetnek tovább. Többen a könyvtári törvényalkotás szükségességét fogalmazták meg legfőbb kívánalomként.

A hozzászólásokat referátumok követték. Felkérés alapján 16 szakember mondta el mintegy 10 perces kiselőadását. A felszólalások sorrendjében ismertetem, hogy az előadók mit tartottak a legfontosabbaknak országuk közművelődési könyvtárügyében, hogy mit ítéltek az előttük álló legsürgetőbb feladatoknak.

A Német Szövetségi Köztársaságot Ludwig *Bichlmaier* (Städtische Büchereien - Landshut, Bajorország) képviselte. Mondandóját azzal kezdte, hogy a Szövetségi Köztársaságban nincs könyvtári törvény. Bajorországban 1975-ben lépett hatályba a tartományi fejlesztési program, amely rögzíti, hogy a tartomány egészét behálózó különböző típusú és nagyságú tudományos és közművelődési könyvtáraknak mindenütt egyformán kell biztosítani az irodalommal és az információval való ellátást. Felsorolta azokat a leglényegesebb területeket, amelyeket - az utolsó évek technikai és társadalmi fejlődését figyelembe véve - a közművelődési könyvtárak feladatainak megvalósítása érdekében erősíteni szükséges:

- a könyvnek, mint klasszikus ismerethordozónak a kiegészítése az audiovizuális és elektronikus médiával;
- szabad hozzáférhetőség az új médiákhoz és adatbankokhoz;
- a könyvtári tájékoztató szolgálat kiterjesztése átfogó információs szolgálattá;
- a kommunikáció, a tájékoztatás iránti igény felkeltése a megfelelő könyvtári helykialakítás és a médiák ösztönző hatású bemutatása által;
- az olvasási kultúra előmozdítása hatékony állományközvetítés és célirányos munka segítségével;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a szociális könyvtári szolgáltatások kiépítése;
- a nyilvánosság irányába végzett munka javítása.

Kiemelte annak fontosságát, hogy az elektronikus adatfeldolgozás a kisebb könyvtárak számára is feltétel ahhoz, hogy minden fontos információforrást használni tudjanak, hogy minél inkább megkönnyítsék az irodalomhoz való hozzáférést és megrövidítsék a könyvtárközi kölcsönzés útját. Egyre nagyobb jelentősége lesz a helybeli információs szolgáltatásnak is, amely megköveteli az együttműködést más helyi tanácsadó szervekkel és intézetekkel.

A közművelődési könyvtár egész tevékenysége szerves alkotórésze a helyi kulturális munkának, kis településeken gyakran a kulturális központ. A hagyományos könyvtári tevékenységen kívül segítik pl. történeti műhelymunkák és helyi újságok készítését, támogatják a testvérvárosi kapcsolatok kialakítását, a műemlék- és környezetvédelmet, a várostervezést. Kapcsolatokat tartanak fenn az oktatás, a zenei élet, a színház- és filmművészet, a képzőművészet intézményeivel és képviselőivel. Erőteljesen megnőtt az igény a könyvtárak szociális szolgáltatásai iránt, ami nemcsak a dokumentumok házhoz szállítását, a különféle terápiás kezelések támogatását jelenti, hanem a mozgáskorlátozottak, a vakok és gyengénlátók számára egyaránt használható módon kiépített és átalakított könyvtárakat és szolgáltatásokat is.

Mind sürgetőbbé válik, hogy a külföldi állampolgároknak (áttelepülők, vendégmunkások) megfelelő művelődési lehetőséget kínáljanak, segítsék a hazai kultúrájuktól el nem szakadó beilleszkedésüket a német társadalomba.

A munkanélküliek speciális információs szükségleteit is messzemenően figyelembe kell venni a közművelődési könyvtárak állományának alakításakor.

Az új technológiák és munkamódszerek elterjedése, a kultúra jelentőségének másfajta mgítélése más keretfeltételeket teremt a könyvtárak '90-es évekbeli szerepéhez.

Olaszország részéről Anna Rosa *Rugliano* (Friaul-Julia-Venécia Autonóm Terület), Gaetano *Pezzoli* (Lombardia), Gianmario *Baldi* (Trentio - Dél-Tirol Tartomány) és Giorgio *Lotto* (Veneto Tartomány) ismertette saját területének elképzeléseit és a jelenlegi helyzetet.

Ők elsősorban a könyvtári gépesítés lehetőségeit, a várható technikai-technológiai fejlődés hatásait elemezték. Rámutattak, hogy a változások és az újítások általában helyi vagy szűkebb területi szinten valósulnak meg, a közművelődési könyvtárak szolgáltatásaik automatizálására jelenleg egymástól függetlenül folytatnak kísérleteket. Hiányolták a legalább tartományi méretű technikai koordinációt, és az új területi törvények kidolgozásától várják ennek az igénynek a kielégítését.

Giorgio *Lotto* (Biblioteca civica di Schio - Schio) beszámolt arról, hogy több területen (pl. Venice, Padua, Vicenza környékén) már a 3000-5000 lakosú települések könyvtárai rendelkeznek a telefonon kívül másológéppel, elektromos írógéppel, néhánynak személyi számítógépe is van. Így lehetőség nyílik arra, hogy a katalogizálást, a bibliográfiai adatszolgáltatást automatizálják, az ISBD-rendszerű bibliográfiai leírást bevezessék.

Több város is megszervezte, hogy más könyvtárakat is kiszolgáljon. Néhány fő központból szolgáltatják az adatokat a kisebbek felé, személyi számítógépes prog-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ramokkal. Schio város környékén pl. 24 település könyvtára tartozik a rendszerbe. Nem egy városi könyvtárban a különböző adatbázisok igénybevételén kívül a CD-ROM használata is megkezdődött. Nagyon fontos eredménynek tartják a telefax bevezetését a tartományok városaiban, mert így - a számukra egyáltalán nem drága módszerrel - lehetővé vált a gyors információcsere. Ha némely esetben ellentmondásosan is ment végbe a '80-as évek eleje óta tartó fejlődési folyamat a könyvtárak számítógépesítésében és technikai korszerűsítésében, azt már elérték, hogy a nagyobb könyvtárak egymással és számos külföldi adatbázissal is kapcsolatot tartanak. Egyre inkább megvalósul az az igény, hogy az embereket ellássák minden szükséges információval, hogy a használók hozzájussanak a dokumentumokhoz, akárhol is vannak azok.

A következő évszázadra akkor állnának készen, mondta befejezésképpen G. Lotto, ha lehetővé tudnák tenni, hogy a családok otthoni számítógépükkel választhassák ki, melyik könyvtárból szerezhetik be a számukra szükséges irodalmat.

Ausztriából érkezett a legnépesebb küldöttség. Öten tartottak korreferátumot: Wolfgang *Fitzinger* (Burgenland), Willi *Rainer* (Karintia), Helmut *Gamsjäger* (Felső-Ausztria), Reinhold *Ritt* (Salzburg), Alois *Adler* (Stájerország). Főleg közművelődési könyvtárügyük mai állapotának kialakulásával és bemutatásával foglalkoztak, kevésbé a fejlődés további irányainak felvázolásával.

Helmut *Gamsjäger* (Büchereien der Stadt Linz - Linz) szerint az olvasás nem örvend Ausztriában túl nagy népszerűségnek, sokkal inkább lelik kedvüket az emberek az építészetben és a zenében, mint az irodalomban. Ezért a közvélemény előtt nem nagy a könyvtárak tisztelete és a politikusok sem tesznek nagy erőfeszítéseket érdekükben. Az egyes tartományok helyzete természetesen nem egyforma, de az igazi fejlesztések elsősorban az egyetemi és tartományi könyvtárakban valósulnak meg.

Wolfgang *Fitzinger* (Büchereistelle d.Bundes f. Burgenland - Eisenstadt) arról számolt be, hogy Burgenlandot nagyon kicsi, rossz személyi ellátottságú, kevés anyagi lehetőséggel rendelkező közművelődési könyvtárak jellemzik, alig valósítható meg az alapellátás, újítási törekvések szóba sem nagyon kerülnek, legfeljebb egyéni kezdeményezések révén.

Szinte mindegyik felszólaló kifejtette, hogy könyvtári törvény és új célok meghatározása szükséges a közművelődési könyvtárak számára. Információs és kommunikációs központokká kell válniuk, ahol az emberek megkaphatnak minden őket érintő vagy érdeklő felvilágosítást a helyi előljáróság terveitől kezdve, a munkaerőpiacok pillanatnyi állásáig.

Terveikben elsőként a nyilvántartási rendszerek és a kölcsönzés gépesítését kívánják megvalósítani, a későbbiekben pedig a könyvtárhasználókat adatbázisokkal is segíteni.

Jugoszlávia két köztársasága, a Horvát és a Szlovén Szocialista Köztársaság tagja az Alpok-Adria Közösségnek. A könyvtáraikat képviselő résztvevők Milica *Radovinović* (Horvátország) és Zlatka *Rabzelj* (Szlovénia), beszámolója köztársaságaik jól kiépített közművelődési könyvtári rendszerét mutatta be, amely lehetővé teszi az információk áramoltatását, biztosítja a kölcsönös kapcsolatokat, az egységes munkamódszerek alkalmazását.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az új típusú dokumentumok (hangzó anyag, videokazetta, CD-lemez) ugyan megjelentek már a könyvtárakban, de ez még nem általános. A közművelődési könyvtárak számítógépesítése is a kezdeteknél tart. A hosszú távú fejlesztési tervek között szerepel a könyvtárak közötti számítógépes információs szolgálat kiépítése. A különféle adatbázisokhoz, információs központokhoz egyelőre csak néhány egyetemi és szakkönyvtár tud kapcsolódni köztársaságonként. A ljubljanai központi városi könyvtár azonban hamarosan tagja lehet a Szlovén Könyvtári Információs Rendszernek. Ez a könyvtár három éve rendelkezik számítógéppel, a beszerzést, a katalogizálást, a kölcsönzést gépesítették.

Magyarország részéről Takács Miklós, Szita Ferenc, Balázs Béla és e sorok írója szólalt fel. A hazai könyvtári rendszernek, a megyei könyvtáraknak és hálózatuknak bemutatása után az előttünk álló legfontosabb feladatokat, a társadalmi, gazdasági és politikai élet változása nyomán kialakuló új lehetőségeket és kihívásokat taglaltuk.

Takács Miklós (Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár - Szombathely) a megyei könyvtári feladatok felvázolása mellett ismertette a vezetése alatt álló intézmény regionális szerepkörét (kötelespéldányok gyűjtése, a könyvtárközi kölcsönzésben betöltött szerepe, az észak-dunántúli megyék könyvtári együttműködésének koordinálása), nemzetiségi báziskönyvtári munkáját.

Szita Ferenc (Somogy Megyei Könyvtár - Kaposvár) *"A könyvtárak helyismereti munkája a demokratizálódó közélet szolgálatában"* címmel tartotta meg előadását. Különösen fontos éppen a mai átalakulásban - mondta -, hogy a könyvtárak, miként a helytörténet krónikásai is tartsák kötelességüknek a történelemformáló reformesemények folyamatos figyelését, és ezek rögzítése mellett gyűjtsék ennek helyi és országos dokumentumait.

Kiemelte a könyvtári szolgálat demokratizmusának, nyilvánosságának és az információ áramoltatásának fontosságát, melyet a leendő helyi önkormányzatok, olvasó közösségek, könyvtárhasználók várható igényei szerint kell megteremteni. Reményét fejezte ki, hogy ezáltal a helyi társadalmi, politikai, kulturális szerveződéseket, a kulturális autonómia újjáélesztését elő lehet segíteni. A legfontosabb az, hogy hogyan és mivel szolgálnak ma a könyvtárak, mert a társadalom részéről ennek megfelelően alakul erkölcsi és anyagi megbecsülésük - szögezte le végezetül.

Balázs Béla (Deák Ferenc Megyei Könyvtár - Zalaegerszeg) a fenntartás és működtetés új lehetőségeiről beszélt a zalaegerszegi megyei könyvtár példája nyomán. Az intézmények éves költségvetése nem elég és más anyagi támogatásra is szükség van. Ebbe a kategóriába tartoznak a meghatározott célokra kiírt pályázatok vagy a speciális felajánlások révén elnyerhető különböző nagyságú összegek. Kifejtette, hogy erőfeszítéseket kell tenni a közösség pénzügyi támogatásának elnyerésére, melynek nyomán sikerült létrehozniuk a könyvtárpártolók körét, akik között jogi és magánszemélyek egyaránt megtalálhatók. Az általuk befizetett hozzájárulás segíti a könyvtár különféle szolgáltatásainak finanszírozását. Szólt a könyvtári szolgáltatások szervezéséről, a teljes ingyenesség tarthatatlanságának kérdéseiről. A fenntartási nehézségek, a valós körülmények fájdalmas lépésekre késztetik a szakembereket, hiszen ezek a szolgáltatások sok esetben tetemes munkaidő-ráfordítást, számítógép-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és telefax használatot igényelnek, így ezeknél nem kerülhető el a térítési díj bevezetése.

Felszólalásomban a fenti gondolatot folytattam én is, megemlítve, hogy milyen belső tartalékok felhasználásával juthat a könyvtár plusz bevételhez: fölöslegessé vált könyvek kiárusítása, szerződéses kötészeti, sokszorosítási munkák vállalása stb. Beszéltem azokról az eredményekről, amelyeket a könyvtár szociális funkciójának erősítése érdekében elértünk: hangoskönyv-szolgáltatás, könyvek házhozszállítása öregek, betegek és egyéb rászorulók részére, a szociális otthonokkal kialakított kapcsolataink.

Valamennyi magyar referens szólt a nem hagyományos dokumentumok könyvtári jelenlétének fontosságáról, szolgáltatásuk módjáról és beszámolt a számítógépesítés terén elért kezdeti eredményekről és tervekről.

A referátumok és hozzászólások után kirajzolódott, hogy az elkövetkezendő időszakban mire kell törekednie minden közművelődési könyvtárnak, ha talpon akar maradni:

- a könyvek mellett egyre nagyobb szerephez kell juttatni a nem nyomtatott dokumentumokat: hangzóanyagokat, videofelvételeket, elektronikus adathordozókon levő anyagokat;
- a könyvtáraknak mindinkább információs központokká kell válniuk, gyors és hiteles tájékoztatást kell adniuk mind a tudományos, mind a hétköznapi élettel kapcsolatos legkülönbözőbb kérdésekben. Ezen a téren nem nélkülözhetik a legkorszerűbb technikai eszközök és eljárások összehangolt bevezetését;
- az eddiginél fokozottabb figyelmet kell fordítani a társadalom perifériára szorult rétegeinek könyvtári ellátására. Ez alól a feladat alól a legfejlettebb társadalmak könyvtárai sem vonhatják ki magukat.

Együttműködési lehetőségek a régió közművelődési könyvtárai között

A fenti témakörben a bevezető előadást Jorgen Bro *Glistrup* (Dánia) Lyngby város könyvtárának igazgatója, az IFLA Közművelődési Könyvtári Szekció Állandó Bizottságának tagja tartotta a különböző típusú és nagyságrendű könyvtárak együttműködéséről, elsősorban a dán tapasztalatok alapján.

Dániában a közművelődési könyvtárak hálózatban működnek, szoros kapcsolatban egymással, amit könyvtári törvény rögzít. Az együttműködés a bibliográfiai anyagok készítésétől kezdve, a könyvtárközi kölcsönzésen, a könyvek és egyéb dokumentumok közös gyűjtésén (pl. emigránsok részére) keresztül a könyvkötészeti központig, ipari és kereskedelmi tájékoztató szolgálatig sok mindenre kiterjed. Minden dán állampolgár a lakóhelyéhez közel eső könyvtáron keresztül ingyenesen hozzájuthat Dánia bármely - akár közművelődési, akár tudományos - könyvtárában található könyvhöz. Nem csupán a könyvtárak közötti együttműködés példás náluk, hanem az a kooperáció is, amely a könyvtárak és a termelő üzemek, a különféle cé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gek között az elmúlt időszakban kialakult. Egyre több kisebb termelő vagy forgalmazó vállalat a megfelelő könyvtárra bízza információs adatbázisa kiépítését, természetesen a költségek biztosítása mellett.

Országon belüli együttműködési kapcsolatok

Bajorországban a már korábban említett tartományi fejlesztési program körvonalazza a kapcsolatok rendszerét, ami egyenlőre elsősorban a nagy állami, szakés egyetemi könyvtárak tekintetében valósul meg. A közművelődési könyvtárak munkájának támogatására ún. tanácsadó állomások (Beratungsstelle) működnek. A szakmai kérésekben való állásfoglaláson túl ezek segítik a könyvtárosok továbbképzését, összekötő kapcsot jelentenek az állami könyvtárak és a különböző helyi közösségek által fenntartott könyvtárak között. Ezenkívül az egyes közkönyvtárak között csak eseti, helyi együttműködési formák léteznek pl. videokölcsönzés, rendezvények összehangolt tervezése, amelyek nem elégségesek ahhoz, hogy ezek a könyvtárak a megváltozott körülményeknek eleget téve szolgáltatóképesek maradjanak.

Az **olasz** könyvtárak is elsősorban tartományi-területi szinten működnek együtt, de a lehetséges változatok közül csak alig néhánnyal élnek, ilyen pl. kapcsolat a központi katalógussal, az olvasást népszerűsítő kulturális tevékenységek koordinálása. Az előadó a tényleges együttműködés igazi akadályozóinak magukat a könyvtárosokat nevezte meg.

Ausztria képviselői sem tártak megnyugtató képet a hallgatóság elé. Nincsenek olyan központi könyvtárak, amelyek meg tudnák szervezni a területi ellátást. Együttműködés a közművelődési könyvtárak között gyakorlatilag nem létezik, a tartományi könyvtárból történő könyvtárközi kölcsönzés szinte az egyetlen együttműködési forma.

Jugoszlávia köztársaságaiban a könyvtári együttműködés alapelvei megegyeznek a horvátországi gyakorlattal, amint azt Durda *Mesic* (Nacionalna i Sveucilisna Biblioteka - Zágráb) elmondta: szakmai, funkcionális együttműködés a szakkönyvtárak között és területi könyvtári együttműködés (helyi vagy regionális). A szakmai együttműködés a könyvtárak megegyezésének függvénye, és többé-kevésbé önkéntes, míg a területit a Könyvtári Tanács, mint felelős állami testület határozza meg.

A **magyarországi** könyvtárak közötti kapcsolatokról szólva beszámoltunk a hálózati rendszer adta lehetőségekről, az észak-dunántúli megyék regionális együttműködéséről, a hazai gyűjtőköri megoszlásról, az országos könyvtárak szolgáltatásainak igénybevételéről. Szó esett a kistelepülések számára előnyös ellátórendszerekről éppúgy, mint a megyei könyvtárak gazdasági társulásáról (ma: könyvtári egyesülés), az iskolai és a közművelődési könyvtárak közös munkájáról, a különböző könyvtártípusok között kialakított kapcsolatokról, a beszerzések koordinálásáról a helyi könyvtárak között; a kiadványcserékről, egymás kölcsönös tájékoztatásáról az új beszerzésű dokumentumokról, a közös továbbképzésekről stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Határokon túli könyvtári kapcsolatok

A meglevő kapcsolatokon túlmenően valamennyi felszólaló ezek kibővítését, rendszeresebbé tételét szorgalmazta az Alpok-Adria területén működő könyvtárak között.

L. *Bichlmaier* nemcsak a tartományi, hanem a nemzeti, még inkább a nemzetközi együttműködés fejlesztését sürgette - a katalógusok közötti számítógépes összeköttetés terén; - az értékes régi állománnyal rendelkező könyvtárak történeti és múzeális örökségének közös ápolását, ezek kiállításokon való bemutatását; - valamint közös erőfeszítéseket sürgetett a restaurálás, a konzerválás, a feltárás területén.

Alois *Adler* (Steiermarkische Landesbibliothek - Graz) az egyes országok között kiterjedtebb könyvtárközi kölcsönzést, kiadványcserét szeretne, bibliográfiák egymás rendelkezésére bocsájtását kérte.

H. *Gamsjäger* a jugoszláv és magyar könyvtárak számára abban látna nagy segítséget, ha a nyugati országokból különféle nyomtatott anyagot kapnának.

Z. *Rabzelj* részletes előterjesztésében hallhattuk a szlovén elképzeléseket a Közösség könyvtárainak együttműködéséről. A már megvalósultak mellett (tapasztalatcserék, kiadványcserék, közös továbbképzések, könyvkiállítások több osztrák, olasz - szlovén kisebbségek által is lakott - terület könyvtárával és a szombathelyi megyei könyvtárral) indítványozta, hogy ők szívesen adnak tanácsot a közművelődési könyvtári hálózat célszerű kialakításához, a nem könyv jellegű dokumentumok katalogizálásához, általuk készített és működtetett szoftverek használatához és szívesen együttműködnének könyvtárépületek és könyvtári bútorok tervezésében. Ugyanakkor szívesen fogadnának könyveket és nem hagyományos dokumentumokat a szlovén határ melletti könyvtárakban, lehetőséget szeretnének arra kapni, hogy hardvert vásárolhassanak eredeti áron. Fontosnak tartják a közművelődési könyvtáraknak rendezendő konferenciákat és a könyvtárosok kölcsönös cseréjét.

Több ponton csatlakoztunk mi, magyar hozzászólók is (Takács Miklós, Szabó Imréné)a szlovén elképzelésekhez, miután beszámoltunk megyéink már kialakult kapcsolatairól. Takács Miklós két konkrét javaslatot tett:

- A meglevőkön túl gyarapítani kellene a kölcsönös cserekapcsolatban álló könyvtárak számát, hogy ki-ki egymás nemzeti irodalmából válogatva gyarapíthassa könyvtárának kínálatát;
- gyakrabban kellene szűkebb témára szakosodottan (állománygyarapítás és -feldolgozás, bibliográfiai tevékenység, gyermekkönyvtári szolgálat stb.) találkozókat, megbeszéléseket szervezni, lehetőséget adni az egymás könyvtárai közötti kölcsönös szakembercserékre.

A tanácskozás összefoglalóját *Maria L'Abbate Widmann*, az olasz könyvtáros egyesület egyik vezetője, az IFLA Közművelődési Könyvtári Szekció Állandó Bizottságának tagja tartotta. Az európai országok számára krízis időszaknak nevezte az elmúlt éveket, mert a kultúra területei nem kapták meg működésükhöz a szükséges támogatást, a megfelelő megbecsülést. Reményét fejezte ki, hogy hamarosan vé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

get ér ez a korszak, változik a szemlélet, hiszen a '90-es évek közművelődési könyvtárainak a differenciált olvasói igényeket differenciált szolgáltatásokkal kell kielégíteniük. A kérések széles skálája a kutatások koordinálását, a tapasztalatok megosztását, valamint a nemzetközi együttműködés kialakítását teszi szükségessé.

Az elhangzott javaslatok alapján egy szűkebb körű bizottság fogalmazta meg a záródokumentumot, amely nyolc pontban rögzíti a legfontosabb célkitűzéseket:

1. Az információcsere fontosságának tudatosítása a helyi önkormányzatokban az Alpok-Adria területén.

2. Munkálkodás annak érdekében, hogy az információcserét ténylegesen elő is segítsék.

3. A bibliográfiai információk cseréje indítsa el a valódi dokumentumok cseréjét.

4. Az egyes könyvtárak vagy könyvtári hálózatok rendszeresen juttassák el a dokumentumokat és az információkat az Alpok-Adria Közösséggel kapcsolatban álló munkatársakhoz.

5. Az Alpok-Adria Közösség által szervezett könyvtári találkozókról közleményeket adjanak ki.

6. Együttműködés olyan bemutatók szervezésében, amelyek az Alpok-Adria területek kultúrájának, történetének és gazdag hagyományainak különböző jellegét hitelesen feltáró dokumentumanyag felhasználásával készülnek.

7. Bármely egyéb kezdeményezés, amely a könyvtárakon belüli speciális szervezési problémák megoldásához vezet és a Közösség tagjainak hasznára válik.

8. Bizottság létrehozása, amely pontosan megfogalmazza, kidolgozza és végrehajtja a találkozó két napján elhangzott számos fontos gyakorlati javaslatot.

A 8. pont értelmében létrehozott héttagú Alpok-Adria Közművelődési Könyvtári Munkacsoportban a magyar megyéket Takács Miklós képviseli. Első megbeszélésüket 1990. május 11-én Villachban (Ausztria) tartották, amelyen három napirendi pont szerepelt.

- Az egyes országok könyvtári törvényeinek összehasonlító elemzése.
- A könyvtárak együttműködése az Alpok-Adria Közösségen belül (ösztöndíj létrehozásának lehetősége a könyvtároscserékhez).
- Az ez év szeptemberére tervezett olasz Nemzeti Könyvtári Kongresszus előkészítése.

Osztatlan érdeklődést keltett Takács Miklós javaslata, hogy a Bartók Szeminárium és Fesztivál időszakában az Alpok-Adria Közösséghez tartozó területek zenei könyvtárosai számára rendezzenek Szombathelyen 1991-ben vagy 1992-ben szakmai konferenciát.

A biztató kezdetek után reméljük, hogy a rendkívül különböző könyvtári viszonyok, tárgyi, személyi és anyagi feltételek ellenére az együttműködésnek változatos formái alakulnak ki, és az Alpok-Adria Közösség keretében lehetővé válik az eltérő gazdasági, kulturális fejlettségű, más szokásrendszerű és életvitelű, más politikai berendezkedésű területek legjobb könyvtárügyi tapasztalatainak közkinccsé tétele.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

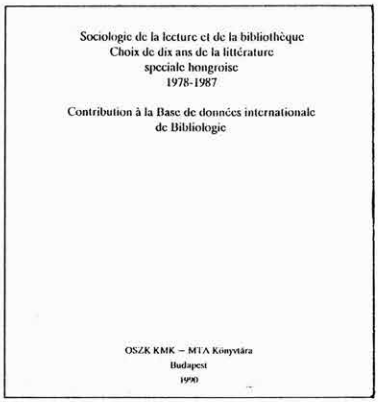

Sociologie de la lecture et de la bibliothègue. Choix de dix ans de la littérature speciale hongroise 1978-1987. Contribution à la Base de données internationale de Bibliologie.
Olvasás és könyvtárszociológia. Válogatás tíz év magyar szakirodalmából 1978-1987. Hozzájárulás a Nemzetközi Bibliológiai Adattárhoz. [Összeáll.] Kaposváriné Dányi Éva, Lőrincz Judit. Publié par Centre de Bibliotheconomie et Methodologie de la Bibliothèque Nationale Széchényi et Bibliothèque d l'Academie des Sciences de Hongrie. Bp. 1990. 70 p.

"Háromnyelvű (francia, angol, magyar) bibliográfiánkba azokat a publikációkat vettük fel, melyek az olvasás, a könyv és könyvtárhasználat szociológiájával, szociálpszichológiájával, pszichológiájával foglalkoznak. Témánkat kiegészítettük még a könyvtárnak a köznapi életben vállalt szerepével.

Gyűjtőkörünk a magyar szerzők Magyarországon megjelent műveit, valamint a külföldön élő magyarok olvasásával kapcsolatos munkákat öleli fel. Külföldi szerzők egyébként csak mint társszerzők kerültek bele a bibliográfiába. Felvettük külföldi kutatások eredményeinek magyarokkal való összehasonlításait is. A bibliográfia kezdő időhatára 1978, azonban néhány olyan 1978 előtti kutatást is felvettünk, mely alapul, referenciául szolgál tárgyidőszakunkban született kutatásokhoz, másodelemzésekhez.

Lemondtunk a hírlapcikkekről és a kéziratok azon jelentős részéről, melynek anyagát a szerző könyv, vagy cikk formájában megjelentette. A tanulmányokhoz kapcsoló kritikák nem önálló tételként szerepelnek, csak kiegészítő információként.

Bibliográfiánk egy majdani nemzetközi adatbázis első lépéseként készült el, a Nemzetközi Bibliológiai Társaság felkérésére" - írják a szerkesztők bibliográfiájukról.

A kiadvány korlátozott példányszámban jelent meg, terjesztésre nem kerül. Az érdeklődő hazai könyvtárosok számára hozzáférhető az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban. *(A szerk.)*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABDOSD '90

Mártonffy Attila

1990. június 11 és 14. között az *Országos Széchényi Könyvtár* nemzetközi könyvtáros konferencia színhelye volt. A nyugat-német alapítású *Arbeitgemeinschaft der Bibliotheken und Dokumentationsstellen der Osteuropa-,Südosteuropa- und DDR-Forschung (ABDOSD)*- Kelet-Európa-, Délkelet-Európa- és NDK Kutatási Könyvtárak és Dokumentációs Intézmények Munkaközössége - tartotta a Budavári palota F épületében évi soros ülését. E szervezet olyan intézmények laza munkaközössége, melyek Kelet- illetve Délkelet-Európából és az NDK-ból gyűjtenek dokumentumokat, illetőleg ezen területekre vonatkozó irodalmat szereznek be, tárnak fel tartalmilag. Természetesen az ABDOSD nyitva áll mindazok előtt is, akik e területtel foglalkoznak, ám nem gyűjtik a vonatkozó irodalmat.

A munkaközösség elősegíti a könyv- és tájékoztatásügyre vonatkozó információk és tapasztalatok cseréjét, különös tekintettel a szakirodalom beszerzésére. Elősegíti a könyvtárosok és a terület szakemberei közti kapcsolat létesítését. Ezt szolgálják az évenként megrendezett munkaértekezletek.

Az ABDOSD nem bejegyzett egyesületként működik, tagsági díj nincs. Alapítási időnek és alkalomnak az 1971. december 2-án, a müncheni Südost-Institutban tartott munkaértekezlet tekinthető, amely nyugat-német, Kelet- és Délkelet-Európa-kutató intézetek könyvtárvezetőinek részvételével zajlott. Azóta a résztvevő intézmények és személyek köre - túllépve az NSZK határain - európai szintűre bővült. Az egyesület szaktudományokat átfogó munkaközösséggé vált, kereteit a megjelölt földrajzi területek képezik, beleértve az e területeken élő német nemzeti kisebbséget is.

Az ABDOSD ügyeit tiszteletbeli elnök intézi, akit a tagok közül négy évre választanak. Feladatai közé tartozik az évenként változó színhelyű konferenciák előkészítésének és munkájának koordinálása, valamint az albizottsági ülések megszervezése. E tisztet jelenleg *Franz Görner*, a *Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Osteuropa-Abteilung* igazgatója tölti be. Az ABDOSD saját kiadvánnyal is rendelkezik: *"Mitteilungen"* és *"Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz. Veröffentlichungen der Osteuropa-Abteilung"* című sorozati jellegű kiadvánnyal. Ez utóbbiban jelentetik meg a konferenciákon elhangzott előadásokat.

Az egyesületen belül három albizottság tevékenykedik:

- NDK-kutatás,
- a Kelet-Európa - kutatás európai bibliográfiája,
- kelet-német könyvtárakkal foglalkozó munkaközösség.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A konferencia színhelyéről mindig két évre előre döntenek; minden második évben Németországon kívüli várost jelölnek ki előzetes jelentkezés, ill. ajánlás alapján. A magyar fővárosban tartott konferenciának különös pikantériát adott az a tény, hogy a tagság először gyűlésezett kelet-európai országban, s úgy gondolták, hogy így - lévén akkor Magyarország még "szocialista" ország - más szocialista országokból is utazhatnak résztvevők, főként, ha a nemzeti könyvtár a társrendező.

Az OSZK-beli konferencia szervezését, lebonyolítását a nemzetközi csereszolgálat vállalta. Az első szervezési lépések e sorok írójának az 1989-es müncheni konferencián való tapasztalatszerző részvételével kezdődtek. Az elnökkel, Franz Görnerrel folytatott tárgyalásokon megállapodtunk a teendők felosztásáról. Eszerint a nyugat-európai meghívásokat ők, a kelet-európaiakat mi intézzük, felkérjük a magyarországi előadókat, gondoskodunk a konferencia szervezéséről. A jelentkezések száma minden korábbi részvételt meghaladott, ugyanis a résztvevők végleges száma 110 volt. Bár Kelet-Európából szép számmal jelentkeztek, a részvétel viszont már csekélyebb volt. Ennek valószínűleg anyagi okai voltak - lévén a részvétel önköltséges. Sajnos nem jöttek Bulgáriából, Csehszlovákiából, az NDK-ból és Romániából sem. Annál inkább örültünk viszont észtországi, litvániai, kárpátaljai, lengyelországi, oroszországi vendégeinknek. Ezen kívül a nemzetközi csere a saját diplomáciai sikerének könyveli el, hogy a tiranai Albán Nemzeti Könyvtárból is érkezett meghívott. (Ez egyébként az albánok óvatos politikai nyitásának is köszönhető. A konferencia kapcsán elindított tárgyalások mellesleg a kapcsolatok intenzívebbé tételéhez is elvezettek, olyannyira, hogy kölcsönösen megrendezendő könyvkiállításokban is megállapodtunk. Elsőként az OSZK fog kiállítani Tiranában, előreláthatólag ez év októberében.)*

Összesen tizenöt európai ország és az Egyesült Államok képviseltette magát a konferencián - de a résztvevők többsége az NSZK-ból érkezett.

Az idei konferencia témaköreit már a müncheni összejövetel előtt meghatározták, messzemenően figyelembe véve a színhelyből adódó lehetőségeket, sajátosságokat; így elmondhatjuk, hogy egy-egy témakör egyenesen testreszabott volt. A következőkből kellett tehát "készülnünk":

- Finnugrisztikai, szlavisztikai és turkológiai központok Magyarországon
- Külföldi könyvtárak hungarika-gyűjteményei
- Német nyelvű irodalom Magyarországon
- Nemzeti kisebbségek Kelet- és Délkelet-Európában
- Elektronikus adatfeldolgozás a könyvtárakban
- Könyvtárak nemzetközi együttműködése

Szembetűnő, hogy - az eddigi gyakorlattól eltérően - három, nem könyvtári téma is szerepelt; ez a Kelet-Európa, illetve Magyarország iránt az utóbbi egy-két évben rendkívüli módon megnövekedett érdeklődésnek - mely persze a politikai változásokból fakad - köszönhető. A felsorolt témákban kellett tehát előadókat keresnünk, s úgy véljük, ebben sem vallottunk szégyent, hiszen olyan, tudományágukban

* Ez be is következett. Október 2-án megnyílt Tiranában a Széchényi könyvtár könyvkiállítása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hírneves személyeket sikerült megnyernünk, mint *Hajdú Péter* (finnugrisztika), *Hadrovics László, Király Péter* (szlavisztika), *Hazai György* (turkológia), *Borsa Gedeon* (régi magyar könyvek), *Vízkelety András* (német irodalom), *Fried István* (irodalomtörténet), *Vekerdi József* (cigánykutatás). Magyar előadók voltak még: *Komáromi Sándor* (Gorkij Könyvtár), *Fischer Mónika, Alföldi Gabriella, Demmler Ágnes* (a Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárából), *Ungváry Rudolf, Sonnevend Péter* és e sorok szerzője (OSZK).

A konferencia hivatalos nyelve a német és az angol volt. A résztvevők összetételéből fakadóan az előadások túlnyomó többsége németül hangzott el, de természetesen az angol nyelvű előadások megértése sem okozott gondot senkinek.

A konferenciát *Juhász Gyula* főigazgató üdvözölte, majd Franz Görner, az ABDOSD elnöke mondott megnyitó beszédet.

Kiemelte, hogy első ízben üléseznek kelet-európai országban, s örömét fejezte ki, hogy tizenhat ország képviselői gyűlhettek össze, felülmúlva a két évvel korábbi várakozást, amikor is némi szkepszissel néztek az első kelet-európai összejövetel elé. Ezután méltatta a közös munka jelentőségét és további együttműködésre hívott fel, hangsúlyozva, hogy a munka eredményét széles körben hozzáférhetővé kell tenni. Az első előadást a magyarországi tudományos könyvkiadás helyzetéről Hazai György, az Akadémiai Kiadó igazgatója tartotta. Ezt követően tájékoztatók hangzottak el a magyarországi finnugrisztikai, szlavisztikai és turkológiai kutatások helyzetéről, az elért eredményekről (előadók Hajdú Péter, Hadrovics László, Király Péter, Hazai György voltak).

A délutáni előadások témája a hungarika-gyűjtemények külföldi könyvtárakban" volt. Elsőként Borsa Gedeon beszélt a külföldön található régi magyar könyvgyűjteményekről, majd *Marjaana Karjalainen* előadásából megismerhettük a pori (Finnország) Magyar Irodalmi Központ munkáját, törekvéseit. Ezt követően *Lea Lumi* számolt be a tallinni Észt Nemzeti Könyvtár magyar könyvállományáról. Ezután a nagy-britanniai hungarika-gyűjteményekről esett szó. A brit egyetemi könyvtárak vonatkozásában *John Freeman*, a British Library gyűjteményéről pedig *Bridget Guzner* előadását hallhattuk. *Anne Pries-Heijke* pedig a hollandiai magyar könyvgyűjteményekről szólt. *Joseph D. Dwyer* a stanfordi (USA) Hoover Institution, *Kesztyűs Tibor* a göttingeni Universitätsbibliothek, *Lengyel Zsolt* a müncheni Ungarisches Institut, *Lioba Taffemer* a Bayerische Staatsbibliothek, *Zvonko Plepelic* a Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz magyar anyagáról beszélt, *Horst Röhling* pedig beszámolt a német főiskolákon található 20. század eleji hungarikumokról. A konferenciák során kialakult az a gyakorlat, hogy a résztvevők - akik többségükben maguk is gyakorló könyvtárosok - tapasztalatszerző látogatásokon ismerkednek a vendéglátó ország némely könyvtárában folyó munkával. Ilyen formán került sor - előzetes egyeztetés után - a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, az Országos Műszaki Könyvtár és Információs Központ, a Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára, az ELTE Finnugor és Szláv tanszékek könyvtára, a Gorkij Könyvtár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, az Országgyűlési Könyvtár és az Országos Széchényi Könyvtár meglátogatására.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A program következő témája a "német nyelvű irodalom Magyarországon" volt. Először *Komáromi Sándor* beszélt a magyarországi német irodalom fogadtatásáról, majd *Vízkelety András* számolt be magyar könyvtárak régi német irodalmi gyűjteményeiről. Ezt követően *Wolfgang Kessler* előadását hallhatuk arról, hogy miként ábrázolják a magyarországi németeket a német nyelvű irodalomban. A plenáris ülést követően a *"Kelet-Európa-kutatás európai bibliográfiája"* munkaközösség tartott albizottsági ülést. Szerdán az előadók nagy száma miatt két párhuzamos szekcióban folytatódott a konferencia. Az első szekcióban a kelet- és délkelet-európai nemzeti kisebbségi csoportokról hangzottak el előadások. *Gerhard Seewann* a Duna-térség német és magyar kisebbségeiről beszélt az elmúlt hetven év távlatában, majd *Fried István* szólt a magyarországi nemzetiségek kulturális helyzetéről, *Hartmut Albert* pedig a jugoszláviai nemzeti-nemzetiségi csoportok oktatási problémáit ecsetelte. A következő előadó, *Albert Hetzer* egy többnyelvű társadalom könyvkiadási és fordítási problémáiról mondott véleményt. *Michael Lion* előadása a könyvtárosok szempontjából elemezte a nemzetiségi irodalmi művek keletkezésének nehézségeit.

Előadások hangzottak még el a magyarországi németség oktatási, képviseleti és szervezeti helyzetéről (*Fischer Mónika*), a Széchényi Könyvtár külföldi magyarokat támogató tevékenységéről (*Mártonffy Attila*), a magyarországi cigányság helyzetéről (*Vekerdi József*), majd a jugoszláviai magyar könyvkiadásról számolt be *Radmila Baskic*. A bánáti bolgárokról (*Christo Cholioltchev*), a lengyelországi fehéroroszok 1945 utáni kulturális helyzetéről (*Monika Bankowski-Züllig*),a szovjetúnióbeli finnekről (*Anneli Vertanen*), és az NDK-beli szerb nemzeti kisebbségről (*Hermann Schwenger*) adott átfogó képet.

A második szekció az elektronikus adatfeldolgozásról és a könyvtári munka gépesítéséről tanácskozott. *Ungváry Rudolf* a Széchényi Könyvtár, *Alföldi Gabriella* és *Demmler Ágnes* a Közgazgaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára, *Vlasta Lesaja* a zágrábi Egyetemi Könyvtár, *Ilona Slawinski* az Österreichische Ost- und Südosteuropa-Institut, *Tatjana Czepurny* és *Monika Lemke* a hannoveri Egyetemi Könyvtár számítógépesítéséről, az eddigi tapasztalatokról, és a tervekről adott tájékoztatást. Ugyanebben a szekcióban értékelte *Marianne Tax-Choldin* (USA) a különböző típusú könyvtárak közötti csere és egyéb kapcsolatokat, *Sonnevend Péter* a kelet-európai könyvtárak és a Széchényi Könyvtár közötti kapcsolatokat és információcserét taglalta, *Jelena J. Debanics* a leningrádi Saltykov Sčedrin Könyvtár és a magyaroszági könyvtárak közötti cseréről és az együttműködés perspektíváiról szólt. *Hanna Tomczewska* a lengyel és a magyar könyvtárak együttműködését méltatta. *Olgica Momcilovic* pedig a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Könyvtára és magyarországi könyvtárak közötti cserekapcsolatok kezdeteiről beszélt.

A szekcióülések végeztével ismét plenáris ülésre került sor, ahol a szekció- és albizottsági elnökök röviden beszámoltak a végzett munkáról, majd a résztvevők közös vitában értékelték a konferencia eseményeit. Kidolgozták az 1991-es kölni konferencia programját, mely az Institut für Ostwissenschaftliche und Informationale Studien rendez. A záró beszédet ismét Franz Görner tartotta. A konferenciát fogadás, könyvtárlátogatások, valamint egy egész napos szentendrei kirándulás szinesítette.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

SZEMLE

A könyvtárak automatizálása az Európai Közösség országaiban

1992 évszázadunk igen jelentős esztendejének ígérkezik. A tervek szerint ebben az évben valósul meg az Európai Közösség határok nélküli gazdasági és politikai egysége. Az esemény súlyát talán akkor fogjuk fel igazán, ha figyelembe vesszük a saját házunk táján az utóbbi időben viharos gyorsasággal végbement, elsősorban politikai természetű változásokat. Az új Európa olyan kihívást jelent a keleti birodalom számára, ami érthetővé teszi az ismert politikusok eddig végrehajtott úgynevezett reformjait, és e pillanatig még rejtett szándékait. Kétségtelen, Európa egységesülésének folyamata rendkívül bonyolult. A számos lényeges elem közül azonban különös hangsúlyt kap az információs rendszerek, az információcsere szférája, ami a modern társadalmakban alapvető fontossággal bír. Az információs szolgáltatások bevezetése, az erre irányuló tevékenységek koordinálása, az automatizálás, még a fejlett polgári demokráciák számára is hosszú, alapos tervezést igénylő művelet.

Az egységes információs rendszer megteremtésében az első lépés annak felmérése, hogy hol tartanak ma a tagországok könyvtáraik automatizálásában. A közös fejlesztés kiindulópontjaként 1986 áprilisában elhatározták, hogy felmérik a katalógusok gépesítésében könyvtári munkafolyamatok automatizálásában elért eredményeket, valamint megvizsgálják, miként alakult eddig a használók rendelkezésére bocsátott gépi információkereső rendszerek működése és a könyvtárközi kölcsönzés. 1986 őszéig le is zajlottak a vizsgálatok és elkészültek a helyzetjelentések, melyek összességükben annak feltárására hivatottak, hogy a Közösség szempontjából hol érdemes leginkább anyagi és szellemi tőkét befektetni.

A vizsgálati jelentések a Comission of the European Communities Információszervezés (Information Management) című sorozatában jelentek meg 1988-as impresszummal, (a KMK Szakkönyvtárba 1990-ben érkeztek), valójában azonban az 1985-ös legfeljebb néhány adatukban az 1986-os állapotot tükrözik.

Az alábbiakban és a következő számok egyikében közöljük az elkészült helyzetjelentések összefoglalóit.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

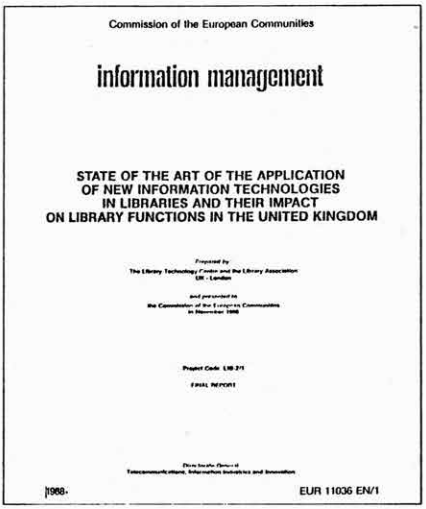

State of the art of the application of new information technologies in libraries and their impact on library functions in the United Kingdom / comp. by the Library Technology Centre and the Library Asocciation and presented to the Commission of the European Communities in November 1986. - London: Library and Information Technology Centre, cop. 1987. - 214 p.

Nagy-Britannia

"Az új információs technológiák alkalmazása, és hatásuk a könyvtári funkciókra az Egyesült Királyságban" című jelentést a brit Library Technology Centre és a Library Association készítette el. Az anyag az automatizálás színtereinek megfelelően különféle könyvtárak helyzetét tárja fel, különös tekintettel a speciális gyűjteményekre. Négyféle felhasználási területet vizsgál. A gépesített könyvtári katalógusokat, az ügyvitelt, a számítógépes bázisra épülő használó-orientált szolgáltatásokat valamint a könyvtárközi kölcsönzés mechanizmusát. A vizsgálat helyszínei a nemzeti könyvtárak (Anglia, Skócia, Wales), a National Film Archive, a közművelődési könyvtárak, és az egyetemi, műszaki, főiskolai könyvtárak voltak. A jelentés 53 egyetemi könyvtár, 30 műszaki felsőoktatási és 167 közművelődési könyvtári központ tapasztalataira támaszkodik.

A tanulmány hat fő részből és kiegészítő mellékletekből áll. Rövid bevezető összegzés után az első részben áttekintést ad a brit könyvtárak helyzetéről, számos információt nyújt az érvényben lévő könyvtári szabványokról, a pénzügyi háttérről, a könyvtárpolitikáról. A következő négy rész tárgyalja, elemzi az egyes felhasználási területek sajátosságait. A fejezetek átfogó ismereteket közölnek a költségkihatásokról, távlati tervekről, a végrehajtás problémáiról. Az anyag több mellékletet tartalmaz, bőséges statisztikai adattal.

Az automatizálás szintjét érzékelteti, hogy a brit közművelődési könyvtárak minimum 60, az egyetemi könyvtárak 91, a műszaki felsőoktatási könyvtárak 100%-a használ valamilyen számítógéppel előállított katalógust. A jelentős eredmények ellenére ma még fontos gyűjtemények várnak számítógépes feldolgozásra. Csak az egyetemi könyvtárakban mintegy 30 millió dokumentum igényel konvertálást.

Az Egyesült Királyságban a legelterjedtebb hordozó a COM mikrofilmlap, de már 39 helyen kereshet az olvasó online használói katalógusok segítségével. Öt szervezet rendelkezik számítógépes adatbázissal, ezek a szerteágazó adatbázisok meghatározó szerepet játszanak a gépi katalógusok fejlesztésében, az adatgyűjtésben. Ha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

talmas a jelentőségük a hálózat kialakításában is. Az új fejlesztések eredményeképpen egyre több olyan integrált könyvtári rendszer jön létre, ahol a számítógép alapvető feldolgozási, ügyviteli, gyarapítási és egyéb adminisztrációs feladatokat is ellát a katalogizálás, a kölcsönzési adatok, sorozatok nyilvántartása és a használói adatszolgáltatás mellett. A szolgáltatásokat külön erre a célra kifejlesztett gépi háttérrel működtetik. Az egyre változó, prosperáló piacot a könyvtári együttműködésre létrejött szervezetek és a velük szerződésben álló nyereség érdekelt cégek uralják. Az integrált rendszerek fejlesztése az összes területen mintegy 15 millió fontba kerül évente.

A nálunk is ismert teletex szolgáltatások több fajtája használatos a brit közművelődési könyvtárakban. A közösségi (közhasznú) információk számítógépre vitele is felgyorsult az utóbbi időben. 45 szolgálat már működteti, 39 tervezi az üzembehelyezést. Ebben a műfajban ma már sokféle technikai megoldás kínálkozik. Az új technológiák bevezetése mindenképpen indokolt a könyvtárközi kölcsönzésben is egy olyan országban, ahol a kérések száma évente 4 millió (a külföldről érkező rendeléseket is beszámítva). A kérések 72%-át a British Library Document Supply Centre (BLDSC) teljesíti. A dokumentumok továbbításának módja még ma is elsősorban a postai út, de fontos a teljes szerepe és egyre több könyvtár képes mikroszámítógép segítségével kapcsolatot teremteni a BLDSC-vel. A könyvtárközi kölcsönzésben a jövőt az olyan egységesített gépi katalógusok jelentik, amelyek hálózatba szervezve szolgálják a kérések teljesítését.

A tanulmány hetedik része tartalmazza azokat a következtetéseket és ajánlásokat, amelyek elősegíthetik a könyvtári automatizálást. Számos kérdés megválaszolatlan marad azzal kapcsolatban, hogy az utóbbi évtized beruházásai miként hajtanak majd hasznot. A vizsgálatokból nyilvánvaló, hogy csakis egy teljes beruházás oldhatná meg a problémát, de ehhez sajnos pillanatnyilag a pénzügyi alapok hiányoznak.

A nagy gyűjtemények konvertálásának hiánya a legfőbb akadálya a nemzeti és nemzetközi szintű visszakereshetőségnek. A könyvtári együttműködéseknek rendkívül nagy a szerepe a könyvtárak automatizálásában, különösen a felsőoktatási szférában. Az elsődleges cél ma az Egyesült Királyságban minden könyvtár számára egy olyan integrált rendszer létrehozása amelyet mintegy húsz anyagilag érdekelt informatikai cég is támogatna. A különféle egyéni rendszerek megosztják az erőket, de van jel arra, hogy a könyvtárak képesek összefogni további információs szolgáltatások fejlesztésében. A nagyobb rendszerek ma már kínálnak online modulokat, de használatuk még korlátozott.

A mai technológia legkevésbé a könyvtárközi kölcsönzést hatja át, ezen a területen áttörés csak az elektronikus adatátviteli eszközök tömeges elterjedésével várható.

A számítógépes kölcsönzés az, ahol a befektetés anyagilag is megtérül rövid időn belül, de teljes gazdaságosság igazából csak akkor valósul meg, ha a rendszer tökéletesen integrálttá válik. Az új rendszerek kialakításában szükséges lesz a permanens képzés a piac állandóan változó jellege miatt.

Fontos feladat az egyensúly kialakítása a központi bibliográfiai adatbázisok és regionális megfelelői között. A hálózati előnyök egyre könnyebben beépíthetők az egyes könyvtárak tevékenységébe, de még elég kevesen ismerték fel ennek a jelentő-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ségét. Az új technológiák bevezetése nem jelent létszámleépítést a kezdeti fázisban, sőt, új szakemberek bevonása válik szükségessé.

Nemzetközileg égető probléma, hogy nincs egyértelmű megállapodás az elektronikus információs szolgáltatások díjazásával kapcsolatban. Az árak területenként változnak. Sajnos hiányzik a fejlesztéshez szükséges statisztikai adatok összegyűjtése, a finanszírozás kidolgozása, a hatékony szervezési információ is. Nem tisztázott az sem, hogy a nagy tempóban folyó gépesítésből profitálnak-e egyáltalán azok a rétegek, akikre a megálmodók gondoltak. Egyben teljes az egyetértés: jól kidolgozott szabványokra van szükség az adatcseréhez. Ezek költségkihatásait azonban ma még nehéz felbecsülni. A tanulmány mindezekre a problémákra igyekszik választ keresni, olyan cselekvési programot vázol fel, amely meghatározza az elkövetkező években egy új szakembergárda feladatait.

A közeljövő tendenciái világosan körvonalazhatók. Az online nyilvános katalógusok térhódítása nagy befolyással lesz a különféle területek információinak keresésében, főképp, ha egész hálózat keretei között gondolkozunk. A CD-ROM mint tároló, és az információcsere eszköze rendkívül gazdaságos, megalapozhat egy helyi információs adatbázist megvalósíthatja a helyi, és külső információs szolgáltatások egyensúlyát. Az olcsóbb mikrobázisú rendszerek lehetővé teszik a kisebb ipari és kereskedelmi egységek bekapcsolását az országos vérkeringésbe.

Minden az együttműködés fokának függvénye. Ma az Egyesült Királyságban magasszintű az együttműködés a könyvtárak között hétköznapi értelemben, de vonakodás tapasztalható, ha a gyarapítási, szerzeményezési politikában egy zártabb, szabályozottabb hálózat kialakítására tesznek javaslatot. Az együttműködés a könyvtári automatizálásban nyilvánvaló előnyökkel jár, de bizonyos szintet elérve már súlyos kötelezettségeket jelent. Egy központi koordináló testület hiánya arra ösztönzi a fejlesztőket, hogy formálódó elképzeléseiket rendre összevessék. Az automatizálás terén erős befolyással bír a Library Information Services Council (LISC), a British Library-Research Libraries Group és a Cooperative Automation Group (CAG). Nagy reményt fűznek a most formálódó National Focus on Collaboration Between European Libraries nevű intézményhez, amelynek különlegesen döntő szerepet szánnak. A brit szakemberek mindenütt jelen vannak az európai szervezetekben, amelyek az automatizálással foglalkoznak. (European Commission, LIBER, Council of Europe).

A könyvtárak közötti együttműködés azon is múlik, hogy tisztázott volt-e, mely területeken célszerű azt szorgalmazni. A kiszemelt területek természetesen nem véglegesek, de némelyik alaposabb vizsgálatot igényel. Kiemelten fontos például a nemzeti könyvtárak közötti csere bővítése a gépi feldolgozású adatbázisok vonatkozásában. Szükséges egy olyan fórum létrehozása, ahol különféle csoportok és szervezetek kicserélhetik nézeteiket - európai szinten.

NAGY Ferenc

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

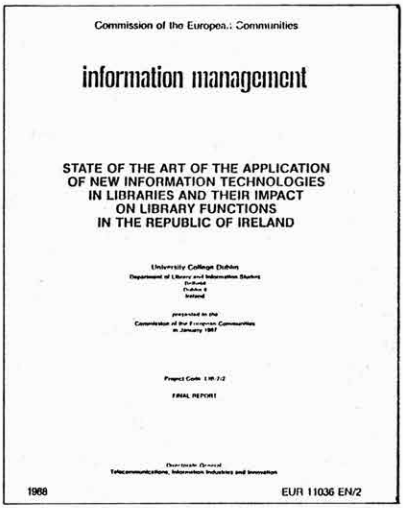

State of the art of the application of new information tehnologies in libraries and their impact on library functions in the Republic of Ireland: Final report ([prep. by the] University College Dublin Department of Library and Information Studies; [publ. by the] Commission of the European Communities. - Project code LIB-2/2. - Luxembourg : EC, 1986. - XII, 142 p. ; 30 cm. - (EUR; 11036 EN/2). (Information management / Commission of the European Communities)

Ír Köztársaság

Az Ír Köztársaság sajátos helyet foglal el az európai államok sorában. A legendás sziget, amely természetes önálló földrajzi egység, még ma is megosztott - északi része protestáns többségű lakossággal a brit korona fennhatósága alá tartozik. A gyarmati sorból felemelkedett független katolikus ír állam csak a 80-as évek elejétől, a Közös Piac tagjaként lépett a fejlődés olyan szintjére, ami most biztosítja helyét az Európai Közösségben. A több évszázados brit függőség nem múlt el nyomtalanul, a kiszolgáltatottság markáns jelei főként gazdasági és kulturális téren szembeötlőek.A földrajzi izoláltság, és többek között a közelmúlt hosszantartó gazdasági recessziója okozta azokat a hátrányokat, amelyeket gyors ütemben fel kell számolnia Írország fiatal nemzedékének. A számos negatív körülmény tudatában kell értékelnünk erőfeszítéseiket.

Az új információs technológiák bevezetését ismertető ír anyag, amelyet a University College Dublin könyvtári és informatikai tanszékének tudományos kutatói készítettek, formailag tökéletesen megegyezik az előzőleg tárgyalt brit tanulmánnyal, címében is azonos. Terjedelme természetesen szerényebb, mivel jóval kisebb rendszert ismertet.

Mindösze két országos jelentőségű automatizált adatbázis működik az Ír Köztársaságban: a SHIRL (Serial Holdings in Irish Libraries) sorozati katalógus, és az ISBN Region K (Ireland) területi ISBN lista. Mindkettőt az An Chomhairle Leabharlanna (Library Council) tartja fenn. A SHIRL egy központi sorozati katalógus, amelyet Dublin patinás egyeteme a Trinity College állít össze. Az ISBN listát az An Chomhairle Leabharlanna készíti, majd elküldi a BLDSC-hez, ahol számítógépen feldolgozzák. Mindkét szolgáltatás mikrofilmlapon hozzáférhető. Az említetteken kívül létezik egy ír videotex adatbázis, az Irish Libraries Videotex Database, amely online formában elérhető a PATRIC nevű privát videotex rendszeren belül. A projekt még csak kezdeti stádiumban van, a munkatársak eddig 60 ezer rekordot vettek fel az adattárukba.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A több mint 150 ír könyvtár közül 10 rendelkezik komolyabb gépi katalógussal. Közülük 6 felsőoktatási, 1 közművelődési és 3 szakkönyvtár. Többségükben egy adott intézmény számítógépes rendszerének részeként működnek. Az újabban üzembe helyezett egységeknél mikro- és miniszámítógépeket használnak az ajánlásoknak megfelelően. A kisszámítógépes katalógusok mindegyikét önállóan fejlesztették ki, nincs kapcsolat közöttük. A tíz főbb katalógusból hat az OCLC, a BLAISE-LOCAS és a BL MARC brit rendszereket alkalmazza. 17 könyvtár (11 oktatási, 1 közművelődési könyvtár, 5 szakkönyvtár) rendelkezik kisebb, részben gépesített katalógussal. A legnagyobb mértékű gépesítés a felsőoktatási intézmények könyvtáraiban tapasztalható, és csupán két esetről tud a tanulmány, hogy közművelődési könyvtárban beindult valamiféle számítógépes szolgáltatás. A katalógusok nagyrészt COM mikrofilmlapok, mindössze egy nagy szakkönyvtár érhető el online formában. A nagyobb gyűjtemények még nincsenek számítógépen feldolgozva (a nemzeti könyvtári anyag, a 17-18. századi nyomtatványok, közművelődési, szak- és felsőoktatási könyvtár könyvrendelése automatizált, és csak két szakkönyvtár rendelkezik gépesített folyóiratrendelési és regisztrálási rendszerrel. Integrált (kölcsönzés és katalógus) változattal 8 felsőoktatási, 1 közművelődési és 7 szakkönyvtárban találkozhatunk. 9 könyvtár használja adminisztrációs célokra a számítógépet.

A jelentősebb számítógépes adatbázisok közül egyedül a NIHE (National Institute for Higher Education) rendel OCLC rekordokat, 13 oktatási intézmény használja sűrűbben a BLAISE, ESA/IRS, DIALOG adatbankokat, ritkábban a DATASTAR és a PERGAMON INFOLINE rendszereket. 16 könyvtárban fizetik elő a videotex szolgáltatást (PATRIC, COGNOTEC és a brit PRESTEL).

Írországban a könyvárközi tevékenységet két szervezet irányítja, a COLCO (Committee on Library Cooperation in Ireland) és az An Chomhairle Leabharlanna. Mivel Írország a brit regionális könyvtári rendszer része, nem meglepő, hogy a BLDSC részesedése a könyvtárközi forgalomból 70%, és a kért anyagoknak csak 17%-a érkezik más, külföldi könyvtáraktól.

Az ír könyvtárak 82%-a fordul azonnal és egyenesen a BLDSC-hez, ahol 95%-ban teljesítik is a beérkező kéréseket. A szállított dokumentumok 1/3-a könyv, a többi fénymásolat. A hazai intézmények csak 13%-át tudják kielégíteni az igényeknek. Írországban nincs kialakult könyvtárközi kölcsönzési hálózat. A könyvtárak a tételeket elsősorban telexen és telefonon rendelik. A legtöbb ír könyvtár együttműködik a nagy helyi szervezetekkel (COLCO, An Chomhairle Leabharlanna - 38 könyvtár, ISBN iroda - 77 könyvtár), a külföldi intézmények közül elsősorban a British Library-vel és az ISDS-központtal.

Az Ír Köztársaságban a recesszió éveiben nem volt anyagi fedezet a fejlesztésekre, nem formálódhatott ki egy határozott könyvtári automatizálási politika. Az ország ma még a nagy beruházások előtt áll. Elsődleges cél a könyvtárközi kölcsönzés színvonalának, hatékonyságának javítása. Emiatt sürgőssé vált az ISBN adatbankhoz való közvetlen hozzáférés megteremtése online formában, ami egy brit projekt segítségével lehetővé válik hamarosan (Viscount Project). Így sem valószínű, hogy a BLDSC szerepe rövid időn belül csökkenni fog, de az egyes ír könyvtárak közötti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

együttműködés, az elektronikus adatátvitel elterjedése biztosan növeli majd a helyben kielégíthető kérések számát.

A szakemberek szerint ma Írországnak egy erősen központosított könyvtári rendszerre van szüksége ahhoz, hogy a technológiai áttörés bekövetkezzen. Az egységes fejlesztési koncepció első lépcsőfoka a Nemzeti Könyvtár automatizált katalógusának létrehozása lenne. A második menetben ennek a kipróbált rendszernek a közművelődési könyvtárakban kell teret hódítania. Eközben azt remélik, hogy kialakulhat a számítógépes háttér, és a folyamatosan szerzett tapasztalatok alapján felvázolható lesz egy gazdaságos automatizálási koncepció. Erre a feladatra egy szervezet, a Local Government Computer Services Board (LGCSB) már létrejött, és vizsgálja a közművelődési könyvtári automatizálás lehetőségeit. Új technológiák kerülnek bevezetésre katalogizálási célból (CD-ROM, videodisc).

Az Ír Köztársaság 1985 áprilisa óta rendelkezik egy önálló nemzeti kommunikációs hálózattal (EIRPAC) és működik már egy elektronikus levéltovábbító rendszer, az EIRMAIL.

Magasabb fokú együttműködés van alakulóban a HEA (High Education Authority) könyvtárai között, de a szakkönyvtárakban is megkezdődött a felmérés, a tervezés. 1986-tól a HEA oktatási intézményei között megállapodás született egy hálózat kialakításáról (HEANET), amely a jövőben a felsőoktatási könyvtárak hálózatává válhat. A rendszer alapja az EIRPAC, amely képes kiszolgálni a közművelődési és a szakkönyvtári igényeket is.

Európai szintű cél olyan információs technológiai pontok létrehozása a közművelődési könyvtárakban, ahol az állampolgár mindenféle információhoz hozzáférhet a helyi önkormányzatról éppúgy, mint a központi hivatalokról. Ezeknek az információs adatbázisoknak a megteremtéséről jelentős mértékben a helyi önkormányzatoknak kell gondoskodni (helyi információ a vállalkozásokról, turizmusról, jogi kérdésekről).

Végül érdemes néhány szót szólnunk a könyvtáros, informatikus képzésről. Írország a diplomás szakképzett munkaerőt tekintve előkelő helyet foglal el az európai ranglistán. A University College Dublin 1977-től képez szakembereket, akik közül sokan elhelyezkednek a hazai intézményeknél, de jelentős számban kénytelenek külföldön munkát keresni. 1986-ban 40 jelentkező állt sorba minden egyes könyvtárosi állásért. (Abban az évben a munkanélküliség az országban 20% felett volt, minden negyedik diplomás külföldre távozott.) A könyvtári fejlesztés személyi feltételei tehát adottak, inkább a gépesítés anyagi fedezetének előteremtése okozhat problémát. Az intézményeken belüli továbbképzések révén tovább nő majd azoknak a száma, akik képesek lesznek véghezvinni a technológiai felzárkózást, s ezáltal az ír könyvtárakban őrzött hallatlan értékek Európa közös kincsévé válhatnak.

NAGY Ferenc

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kommission der Europäischen Gemeinschaften

informationsmanagement

STAND DES EINSATZES
DER NEUEN INFORMATIONSTECHNOLOGIEN
IM BIBLIOTHEKSWESEN UND IHRE AUSWIRKUNGEN
AUF DIE BIBLIOTHEKSFUNKTIONEN
IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND

STATE OF THE ART OF THE APPLICATION
OF NEW INFORMATION TECHNOLOGIES
IN LIBRARIES AND THEIR IMPACT
ON LIBRARY FUNCTIONS
IN THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

BÄNDE 1 UND 2

1988 EUR 11036 DE-EN/5

Stand des Einsatzes der neuen Informationstechnologien im Bibliothekswesen und ihre Auswirkungen auf die Bibliotheksfunktionen in der Bundesrepublik Deutschland = State of the art of the application of new information technologies in libraries and their impact on library functions in the Federal Republic of Germany: Schlussbericht. Bände 1 und 2 / ... Erstellt vom Deutschen Bibliotheksinstitut ... [Hrsg.] Kommission der Europäischen Gemeinschaften. Projekt - code LIB-2/5. - Luxembourg: EG, 1988. - XXX, 404 p.; 30 cm. - (EUR; 11036 DE-EN/5.). (Informationsmanagement / Kommission der Europäischen Gemeinschaften)

Német Szövetségi Köztársaság

A Német Szövetségi Köztársaságban az Európai Gazdasági Közösség megbízásából a Deutsches Bibliotheksinstitut végezte a felmérést arról, hogy az egyes könyvtárak mire használják a számítógépet, milyen hálózatok léteznek, milyen rendszereket alkalmaznak, hogyan lehetne az együttműködést bővíteni stb. Ennek a felmérésnek, kutatásnak a zárójelentése ez a vaskos kétkötetes (de egybekötve megjelent) kiadvány.

A könyv első része röviden ismerteti az ország könyvtári rendszerét, az automatizálás anyagi hátterét és lehetőségeit, a könyvtárközi kölcsönzés rendjét, a számítógépes szolgáltatásokat. Az NSZK-ban a könyvtárügynek nincs központi irányító szerve. A nemzeti könyvtári funkciót 3 intézmény látja el: a Deutsche Bibliothek (Frankfurt), a Bayerische Staatsbibliothek (München) és a Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz (Berlin). A számtalan szakmai intézmény, egyesület három fő csoportba sorolható: intézményi egyesületek (pl. Deutscher Bibliotheksverband), könyvtáros egyesületek (pl. Verein Deutscher Bibliothekare) és a központi szolgáltatásokban részt vevő, projekteket kidolgozó intézmények (Deutsches Bibliotheksinstitut, Einkaufszentrale für Öffentliche Bibliotheken.) Az intézményi és szakmai egyesületek a Deutsche Bibliothekskonferenz keretében koordinálják tevékenységüket. Ez a széttagoltság magyarázza azt, hogy az NSZK-ban is a gépesítés kulcskérdése jelenleg az együttműködés, az egységesítés. A finanszírozás is több intézmény, szervezet és államigazgatási szerv között oszlik meg. Nagy részt vállal benne a Deutsche Forschungsgemeinschaft, amely jó néhány éve jelentős anyagi támogatást nyújt a tudományos könyvtáraknak és az illetékes minisztériumokkal együtt részt vesz fejlesztési projektek, nagyberuházások finanszírozásában. Az egyetemi könyvtárak építési terveihez, berendezési, felszerelési beruházásaihoz és új könyvtárak törzsállományának kialakításához az építési alap nyújt támogatást, ami azt jelenti, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a szövetségi kormány viseli a költségek 50%-át, a fennmaradó részt pedig az illetékes szövetségi tartomány.

A könyvtári számítógépesítés első szakaszát az egyes egyetemi könyvtárak elszigetelt kísérletei jelentették a 60-as évek végén. Az érdeklődés középpontjában sokáig a katalogizálás és a kölcsönzés gépesítése állt. A fejlődés második szakaszában már erőfeszítések történtek az egyes rendszerek fejlesztésének összehangolására, főként egységes katalogizálási szabályzat és a katalógusadatok egységes csereformátumának kialakításával, a szoftverfejlesztések központi támogatásával, valamint központi szolgáltatások és szabványos fájlok megteremtésével. A Deutsche Forschungsgemeinschaft javaslatai nyomán hét regionális könyvtári központ létesült és régiók feletti hálózati rendszerek alakultak. A jelenlegi legfontosabb feladat az egyes hálózati rendszerek összekapcsolása, helyi szinten pedig önálló könyvtári rendszerek bevezetése és a retrospektív konverzió. Ehhez szolgál segítségül ez a kiadvány is, amelynek alapja a DBI már említett 1986-os felmérése. A DBI összesen 40 kérdőívet küldött szét kiválasztott könyvtáraknak, ebből 31-et tudományos könyvtáraknak (ide tartoznak a nemzeti, az országos és egyéb szakkönyvtárak, regionális, egyetemi és főiskolai könyvtárak), a többit pedig közművelődési könyvtáraknak. Ezenkívül a jelentés elkészítésénél felhasználtak korábbi összeállításokat, könyvtárstatisztikákat, a gépesítés helyzetéről adatokat nyertek személyes és telefonbeszélgetések útján is. A főbb eredmények a következők: a nemzeti és az országos szakkönyvtárak (3 ill. 4) közül 6 alkalmaz számítógépes rendszert; a regionális feladatkörű könyvtárak közül a 29 tartományi és városi könyvtárból 10, az 57 egyetemi könyvtárból 54, a 147 főiskolai könyvtárból csak 10 él az elektronikus adatfeldolgozás lehetőségével. A szakkönyvtárak (kb. 1700) közül csak a parlamenti és közigazgatási könyvtárakat (kb. 960) vizsgálták, ezek közül 70 használ számítógépet a szerzeményezésben, katalogizálásban és dokumentációs munkákban és 80 tervezi a munkafolyamatok gépesítését az elkövetkező években. A 983 közművelődési könyvtár közül 150-ben használnak számítógépet főként a kölcsönzésben és a statisztikában, a katalogizálás és az adminisztráció csak később következik a sorban. A nagyobb közművelődési könyvtárak (100 ezer állományegység felettiek) 25%-a számítógéppel végzi a kölcsönzést.

Számítógépes katalógusok először egyetemi könyvtárakban készültek a 60-as évek elején (Augsburg, Bielefeld, Bochum, Bréma stb.), melyek közül néhány ill. ezek adatai és a szükséges programok képezték a regionális hálózatok alapját. Jelenleg a hét regionális hálózatban (amiből kettő még próbaüzemben működik) 13 millió monográfia adatait tárolják, a nyolcadik hálózat előkészítés alatt áll. Az időszaki kiadványok katalogizálására 3 offline hálózati rendszert alkalmaznak (Niedersächsischer Zeitschriftennachweis: 200 ezer címadat 40 könyvtárból; Bayerisches Zeitschriftenverzeichnis: 245 ezer cím 23 könyvtárból; Hessisches Zeitschriftenverzeichnis: 110 ezer cím 11 könyvtárból). A hálózati együttműködés során fő hangsúlyt kap a közös katalogizálás külső adatok felhasználásával. Az alapvető cél a gyűjtemény/rész lelőhelyének gyors megállapítása és a kérések megfelelő helyre történő továbbítása. A regionális hálózatok közötti kapcsolatteremtés egységes számítógépberendezések révén lehetséges, néhány esetben azonban kisebb módosítást kell végrehajtani a berendezésen. A résztvevő könyvtárak azért nem tudják egymás prog-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ramjait és adatait felhasználni, mert a programok és az adatszerkezetek különbözőek. Néhány szakkönyvtár, elsősorban nagyobb kutatóintézeti könyvtár számára a német kutatási hálózaton (Deutsche Forschungsnetz) keresztül terveznek hálózati kapcsolat kiépítését.

A DBI-ben három országos központi katalógus épül: a német könyvtárak géppel olvasható katalógusadatainak központi katalógusa, amely monográfiák és disszertációk lelőhely-adatait tartalmazza; a német könyvtárak konferencia-anyagainak központi katalógusa és az időszaki kiadványok adatbázisa, mely a német könyvtárak folyóirat- és periodikum-anyagát tartalmazza, lelőhelyadatokkal.

Jelenleg csak a tudományos és szakkönyvtárak nyújtanak információt adatbázisokból (a bibliográfiai adatbázisokhoz való online hozzáférés révén), a közművelődési könyvtárak közül csak a duisburgi városi könyvtár végzett egyéves kísérletet az online kereséssel. A megkérdezett könyvtárak mintegy 15 hazai és nemzetközi adatbázisszolgáltató központot vesznek igénybe, havi 40-100 keresésre.

A könyvtárközi kölcsönzésben főként a kérések és a kölcsönzések nyilvántartására használják a számítógépet, de Alsó-Szászországban már alakult egy könyvtárközi kölcsönzési hálózat, ahol a 15 résztvevő könyvtár online módon kérheti a dokumentumokat (mintegy 25 ezer kérést kezeltek ily módon 1985-ben).

Összességében a nyugat-német könyvtárak számítógépesítése az alábbiakkal jellemezhető:

- az egyes könyvtárak önálló rendszereinek kifejlesztése (szerzeményezés, kölcsönzés-nyilvántartás, költségvetés-nyilvántartás, OPAC),
- katalógushálózatok kialakulása,
- törekvés telekommunikációs hálózatok létesítésére.

Az együttműködés gyors fejlődését akadályozzák a még meglévő régi katalógusok, melyek a hagyományos porosz instrukciók szerint készültek, valamint a berendezések (nagyszámítógépek), a programok és a rögzítési formátumok különbözősége.

A fő feladat tehát az egyes hálózatok egymáshoz való közelítése, egységes hálózati infrastruktúra és szoftver kialakítása. A fejlesztést nemcsak országos, hanem lehetőleg nemzetközi szinten is össze kell hangolni, ezért rendkívül fontos a tapasztalatcsere a többi nyugat-európai országgal (elsősorban Norvégia szolgálhat modellként). A retrospektív konverziónak igen nagy a jelentősége, évente kb. 1 millió márka megtakarítást jelent, ha a könyvtárközi kéréshez nem kell egynél több központi katalógust megnézni. Sok fontos katalógust kell még gépre vinni, elsősorban a regionális központi katalógusokat, melyek mintegy 40-50 millió címet tartalmaznak, és például a Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz kb. 3,6 milliós régi gyűjteményének katalógusát, valamint számos nagy szakkatalógus anyagát.

Az európai együttműködés érdekében a kiadvány javasolja többek között hálózati szoftverek kifejlesztését, továbbfejlesztését, szoftverek közös felhasználását, közös rendelést a cégektől (a jövőbeni "intelligens" könyvtári szoftver érdekében), a szabványok és a kompatibilitás kritériumainak betartása érdekében egyezmények kidolgozását, az adatcsere és kommunikáció karakterkészletének szabványosítását, a különböző katalogizálási szabványok (RAK, AACR2) szerint készült rekordok cse-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

réjének megoldását, tapasztalatcserét és kutatást az állományvédelem területén (pl. a papír savtalanítása), az állomány tárolási módszereinek és a telekommunikáció révén való hozzáférésnek a vizsgálatát, a pénzügyi problémák megoldására egyezmények kidolgozását.

A második kötet a függeléket tartalmazza, először a DBI által szétküldött kérdőív mintáját, majd a megkérdezett könyvtárak válaszait (könyvtáranként) a kérdőív egyes kérdéseire (országos, egyetemi, szak-, közművelődési könyvtárak és az öt működő regionális hálózat szerinti bontásban). Ez túlságosan terjedelmes és áttekinthetetlen rész, talán ezért összesítik a válaszokat a függelék 3. részében, ahol csak azt közlik, az egyes könyvtárak milyen területen használják a számítógépet (a könyvtárak pontos címe is itt szerepel), a 4. függelékben pedig azt veszik számba, hogy az egyes könyvtárak milyen típusú számítógépet használnak, részt vesznek-e valamilyen regionális hálózatban.

A felmérés eredményeit az első kötetben számos grafikon, táblázat, térkép teszi szemléletessé. Rendkívül alapos munka, a számítógépesítés szinte minden vetületére kiterjed (költségek, szabványok, képzés, a legfontosabb adatbázisszolgáltatók jegyzéke stb.), egyetlen hátránya a nehezen kezelhetőség (puhafedelű, túlságosan vastag, A/4-es formátumú könyv). A németül nem vagy kevéssé tudók számára is érdekes lehet, ugyanis az első kötet anyagát a könyv elején található angol nyelvű összefoglaló is tartalmazza. A sorozat többi tagjával együtt (összesen 12 országról készült felmérés) jó eszköze annak, hogy átfogó képet kapjunk a nyugat-európai könyvtárak gépesítési törekvéseiről, eredményeiről, s irigyelhessük gondjaikat.

FEIMER Ágnes

Commissie van de Europese Gemeenschappen
Commission of the European Communities

informatiebeheer
information management

STAND VAN ZAKEN BETREFFENDE NIEUWE INFORMATICATECHNIEKEN IN BIBLIOTHEKEN EN DE INVLOED DAARVAN OP DE WERKZAAMHEDEN IN NEDERLAND

STATE OF THE ART OF THE APPLICATION OF NEW INFORMATION TECHNOLOGIES IN LIBRARIES AND THEIR IMPACT ON LIBRARY FUNCTIONS IN THE NETHERLANDS

1988

EUR 11036 NL/EN/3

Stand van zaken betreffende nieuwe informaticatechnieken in bibliotheken en de invloed daarvan op de werkzaamheden in Nederland = State of the art of the application of new information technologies in libraries and their impact on library functions in the Netherland. / ed. Nederlands Orgaan voor Bevordering van de Informatieverzorging; Publ. by the Commission of the European Communities. - Code project LIB-2/3.-EC, 1988, 150 p

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

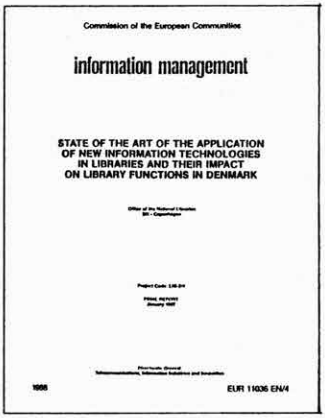

State of the art of the application of new information technologies in libraries and their impact on library functions in Denmark : Final report / [ed.] Office of the National Librarian; publ. by the Commission of the European Communities .- Project code LIB- 2/4 .- Luxembourg : EC, 1988 .- IX, 118 p.

Dánia-Hollandia

Mindkét országra a fejlett infrastruktúra és viszonylag magas szintű gépesítettség jellemző, és régen él az egységes könyvtári rendszer kiépítésének gondolata. Azonban ma, a számítógépes rendszerek korában az egység csak egy magasabb minőségi kategóriában valósulhat meg, ami sokkal szorosabb együttműködést jelent, mint az előzőekben. A hagyományosan kialakult együttműködési körök, két- vagy többoldalú megegyezések ma már gátjaivá válhatnak az egységesítésnek.

Hollandia a könyvtárak fenntartásának tekintetében egységesebb képet mutat, mint Dánia. Az Oktatási és Tudományos Minisztérium tartja fenn közvetlenül a *nemzeti könyvtár*at, a *Királyi Tudományos Akadémia Központi Könyvtár*át és a *Delfti Műszaki Egyetem Könyvtár*át, melyek központi feladatokat látnak el. A többi egyetemi könyvtár az egyetemi anyaintézménytől függ, de végső soron szintén ez a minisztérium felügyeli. A kisebb szakkönyvtárakat részben a helyi közigazgatási szervek, részben vállalatok és egyéb intézmények pénzelik. Végül a kb. ezer közművelődési könyvtárat a helyi hatóságok tartják fenn, de kompenzációt kapnak ezért a kormánytól.

A dán "tudományos könyvtárakat" - mely fogalom összefoglalóan a nemzeti könyvtárat, az egyetemi és a szakkönyvtárakat fedi - az állam tartja fenn. Azonban míg az egyetemek az Oktatási Minisztérium alá tartoznak, az egyetemi könyvtárakat a Művelődési Minisztérium felügyeli. Emiatt a közös tervezés igen komplikált. Külön kategória a "magánkönyvtár", mely magánkézben lévő cégek szakkönyvtárait takarja - ezekkel nem foglalkoznak a jelentésben. Végül a közművelődési könyvtári ellátást a helyi hatóságok tartják fenn - erre könyvtári törvény kötelezi őket, sőt miniszteri rendelet rögzítette azt is, hogy együtt kell működniök egymással és országos könyvtári rendszerbe szerveződniök. Állami pénzhez a helyi hatóságnak nyújtott központi támogatásból jutnak. A könyvtárügy vezetését Dániában független könyvtári intézmények végzik. Szakmai-elméleti segítséget a *Bibliotekstilsynet (Közművelődési Könyvtárak Állami Felügyelete)* nyújt, a könyvtárellátó szerepét a *Dán Könyvtári Iroda* (1939 óta) ill. az *Indbindingscentralen, a Dán Könyvkötő Vállalat* (1973 óta önálló) tölti be. Mindkét intézmény üzleti alapon áll.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hollandiában ezzel szemben nem rögzíti jogszabály az együttműködést, ez az intézmények egyéni elhatározásától függ. Sok helységben folyik gyümölcsöző együttműködés pl. a helyi egyetem és a közművelődési könyvtár, vagy az egyetem és az adott szakmát oktató szakközépiskola között. De a nemzeti könyvtár és néhány egyetemi könyvtár kezdeményezéséből nőtt ki a nemzeti *Automatizált Integrált Katalógus Terve*, a *PICA (Project ge Integreerde Catalogus Automatisering)* program is, mely 1969-ben azért indult, hogy az összes holland könyvtár osztott közös katalógusa legyen. Ennek feltétele az egységes szabványon alapuló dokumentumleírás. A terv túllőtt a célon, mert más-más feldolgozási mélységet igényelnek a műszaki és a humán tudományi egyetemi és szakkönyvtárak, és megint mást a közművelődési könyvtárak. Ezenkívül nem tudta minden intézmény megvárni az országos rendszer kiépülését és saját katalogizálási rendszert választott. Így a PICA program hamarosan megfeneklett. 1977-től újra indultak a munkálatok, de az egyetlen közös katalógus terve végképp lekerült a napirendről, ti. a szakkönyvtárak speciális feltárási igényei összehangolhatatlannak bizonyultak. A PICA mellett viszont több kisebb gépi rendszer létesült, melyeket egy-egy intézmény hozott létre, s melyhez az adott témakörben érdekelt könyvtárak csatlakozhatnak. (pl. *AGRALIN - Agrártudományi Egyetem, Wageningen; UBS/Geac - Állami Egyetem, Utrecht* stb.) A közművelődési könyvtárak ellátója, az *NBLC (Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum, Holland Könyvtári és Irodalmi Központ)* pedig, bár az elsők között volt az automatizált katalógus létrehozásában, a legutóbbi időkig nem tudott kooperálni a PICÁ-val, mert feltárásuk mélysége eltérő volt. A közművelődési könyvtárak ma inkább a PICA tárgyi visszakereshetőségét használják ki, mindenesetre mára valamennyi regionális vagy helyi központi tájékoztató szerepet ellátó könyvtár rendelkezik valamelyik automatizált katalógussal. A kisebb szakkönyvtárak többsége lemondott a PICÁ-hoz való csatlakozásról, mert speciális tárgyi feltárást alkalmaz, a bibliográfiai leírás pontosságára pedig nem helyez nagy súlyt. Ezek általában a kereskedelemben kapható katalogizáló szoftverek valamelyikét alkalmazzák.

Tehát Hollandiában sok automatizált katalógus működik, melyet alig kevesebb katalogizáló szoftverrel készítettek. Egységes katalógusrendszerré azonban - az eredeti tervek ellenére - nem állnak össze. A dán jelentés 1987-re jósolja, hogy valamely "tudományos" könyvtár OPAC-kal (Online Public Access Catalogue, online olvasói katalógus) fog rendelkezni, vagy online hozzáférése lesz egy olyan rendszerhez, mely tartalmazza az ő katalógus-adatait. Az első lépést az Országos Műszaki Könyvtár (DTB) tette meg 1979-ben az ALIS rendszerrel. Az ALIS a természet- és alkalmazott tudományi lelőhely-tájékoztatás alapja nemcsak Dániában, hanem a többi skandináv országban is, ti. a NORDINFO együttműködés keretében tartalmazza a SPOT, ill. a SMOT adatbázisokat is. Ezek a jelentős műszaki állománnyal rendelkező dán, svéd, norvég és finn könyvtárak folyóirat- ill. könyvállományát foglalják magukba. A könyvtárközi forgalmat elektronikus posta segítségével bonyolítják a rendszer résztvevői. Szintén 1979 óta épül a SAMKAT, mely a húsz legjelentősebb dán tudományos könyvtár állományát tartalmazza. A következő adatbázisok működnek még: ALBA (külföldi könyvek a dán könyvtárakban: kb. kétszáz könyvtár közös katalógusa 1982 óta); DASP (a tudományos könyvtárak folyóiratainak osz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tott katalógusa, az ISDS Központ szolgáltatja a rekordokat); DB (dán nemzeti bibliográfia, a Dán Könyvtári Iroda tölti fel); MULTIMARC (a brit nemzeti bibliográfiát és a Library of Congress katalógusát tartalmazza mágnesszalagról hetente felfrissítve). Ezek az adatbázisok egyetlen hálózatra vannak felfűzve, és akár egyszerre, de külön-külön is lekérdezhetők a felhasználó igényének megfelelően. A dán adatbázisok a MARC, ill. az azzal kompatibilis, szabványos DanMARC formátumot használják, melyet egy kifejlesztett konvertáló szoftverrel a könyvtárak saját katalógusuk igényeihez igazíthatnak.

A *Közművelődési Könyvtárak Automatizálási Rendszerének* (FAUST) megvalósítását 1973-ban kezdték meg a *Közművelődési Könyvtárak Állami Felügyelete,* a *Dán Könyvtári Iroda,* a *Dán Könyvkötő Vállalat* és a *Helyhatósági Adatfeldolgozó Központ* együttműködése keretében. Célja eredetileg az volt, hogy támogassa a *Dán Nemzeti Bibliográfia* és nyomtatott katalógusok előállítását. Ezért 1976-tól tartalmazza a DNB-t, kiegészítve két nagy városi könyvtár külföldi állományának adataival. A rekordokat a Dán Könyvtári Iroda viszi be. A FAUST modulokkal integrált könyvtári rendszerként is működik. Elsőként a keresőmodult dolgozták ki hozzá, így vált hozzáférhetővé az online lekérdezhető BASIS nevű bibliográfiai adatbázis. Ez azonban, bár sok könyvtárban az olvasóknak közvetlenül is rendelkezésére áll, nem működik OPAC-ként, mert nem lehet benne a keresést egyetlen könyvtár állományára szűkíteni. A közeljövőben a leltári és a katalogizáló modult tervezik bevezetni (1986-os adat).

A könyvtáron belüli munkafolyamatok automatizálása magától értetődően vegyes képet mutat mindkét országban. Általában a gépi katalógus a többi munkafolyamat gépesítésének az alapja, s a holland tudományos könyvtárakban megvalósult automatizált katalógusok mindegyike más funkciót is betölt. Ennek ellenére az a trend Hollandiában és Dániában is, hogy a könyvtárak önállóan működő, kisgépes rendszereket vásárolnak egyes feladatok megoldására, vagy az ugyanazon helységben működő nagyobb intézmény gépén vezetik pl. pénzügyi nyilvántartásukat. Dániában azt tervezik, hogy az így kialakuló helyi rendszereket fogják a későbbiekben interfészekkel összekapcsolni, ha valamilyen szabványban sikerül megállapodniuk. Jelenleg az egyetlen szabvány, hogy IBM-kompatibilis rendszerek kerüljenek csak forgalomba. A szabványok és az interfészek kidolgozásában nagy szerepe lesz a Dán Könyvtári Irodának. Ha a lokális hálózatok összekapcsolása megvalósul, szorosabbá válhat a szakkönyvtárak és a közművelődési könyvtárak együttműködése és ezáltal gazdaságosabb, közös gyarapítási politika alakítható ki.

Mind Hollandia, mind Dánia tudományos és szakkönyvtárai sok éve kínálnak számítógépes információkereső szolgáltatásokat használóiknak, Hollandiában a nemzeti könyvtár kivételével minden szakkönyvtárban hozzáférhető valamilyen adatbázis. Az online keresések 70%-át a kisebb szakkönyvtárakban végzik. Dániában a hetvenes évek elején indult az első online dokumentációs szolgáltatás a műszaki tudományok terén, azóta ez általánossá vált a humán területen is.

A közművelődési könyvtári adatbázisok csak a nyolcvanas években váltak hozzáférhetővé: Dániában a már említett BASIS adatbázis 1983 óta működik, a holland TACO nevű folyóiratcikk-adatbázis, melyet az NBLC állít elő, 1985 óta

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szolgáltat. Mindkét országban számos közművelődési könyvtár épít helyi adatbázist, ami sok esetben szélesebb érdeklődésre is számot tarthat, így az a tendencia rajzolódik ki, hogy a könyvtárak adatbázis-hostokként is szerepet vállalnak.

Hollandiában 1980-ig decentralizált központikatalógus-rendszer működött, egy-egy dokumentumtípus tekintetében a hagyományosan elismert gyűjtő intézmény valósította meg a központi nyilvántartást. Az adatszolgáltatás nem kötelező. 1983-ban három központikatalógus-fenntartó javasolta, hogy hozzák létre a valóban egységes központi nyilvántartást számítógép segítségével. 1983-ban indult meg a kölcsönzés a gépi katalógussal, mely azonban 1986 végéig csak folyóiratcímeket tartalmazott, ekkor kezdték a monográfiák adataival feltölteni - tehát a vizsgálat idején még párhuzamosan végezték géppel ill. manuálisan a könyvtárközi kölcsönzéseket.

Dániában ezzel szemben már a huszas években eldőlt, hogy a szakirodalom különböző területein mely könyvtárak szolgálnak majd afféle "tárolókönyvtárként", és 1926-tól létezik a könyvtárközi kölcsönzések központi hivatala. 1985-ben az Állami és aarhusi Egyetemi Könyvtár vette át ezt a feladatot, mely kölcsönözni kötelezett kötelespéldány jogú könyvtár, így a közművelődési könyvtáraknak forrásközpontul szolgál, valamint bonyolítja a kölcsönzéseket. A Központnak lelőhelymegállapítás céljából online kapcsolata van az ALIS, az ALBA, a DASP és a BASIS adatbázisokhoz, valamint a nagy svéd, norvég és finn központi ill. közös katalógusokhoz.

A dán könyvtárügy az új információs technológiák segítségével arra törekszik, hogy közös, összehangolt állománygyarapítási politikát alakítson ki a külföldi országokkal, s ezáltal optimális dokumentumellátást biztosítson anélkül, hogy költséges, nagy gyűjteményeket működtetne. Ez a NORDINFO keretében a skandináv országokkal már megvalósult, az EC informatikai programjában való részvétellel - az APOLLO dokumentumellátó szolgálat központja, a British Library szolgáltatásainak fokozódó igénybevételével - pedig még jobban ki fog teljesedni. Dániában már felismerték, hogy a könyvtáraknak a többi információszolgáltatóval közös ringbe kell lépniük és az információpiac anyagi lehetőségeit minél jobban kihasználniuk. Emellett azonban ki kell alakítani a kötelezően ingyenes szolgáltatások körét, melynek költségeit az államnak kell magára vállalnia. Mindehhez pedig meg kell szokni a szabványosítás gondolatát országos, regionális és magasabb nemzetközi szinten, és az egyes intézményeknek alá kell vetniük magukat a központi irányításnak. Az összehangolt fejlesztés biztosítéka az irányítás oldaláról a centralizált nemzeti adatbázisok létrehozása és a könyvtárak központi hardver- és szoftverellátásának megszervezése.

KAPOSVÁRINÉ DÁNYI Éva

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

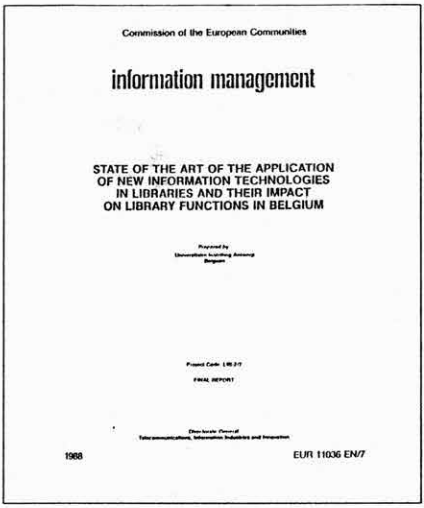

State of the art of the application of new information technologies in libraries and their impact on library functions in Belgium: Final report / prep. by Univesitaire Instelling Antwerp; [publ. by the] Commision of the European Communities. - Project code LIB-2/7.-Luxembourg: EC 1988.-VIII, 185 p.

Belgium

A felmérést az Universitaire Instelling Antwerp készítette és sajátos módszert alkalmazott.

Az első fázisban a szakemberek a LISA, a belga könyvtárosképző intézmények és a nagyobb könyvtárak anyagából gyűjtötték össze a témába vágó fellelhető irodalmat. Második lépésként egy reprezentatív minta alapján az előre kiszemelt könyvtárakat értékelték.

Meglehetősen sajátos maga az ország és annak könyvtárügye is. Belgium egy kicsi, de sűrűn lakott állama Európának. Információközlési, kereskedelmi, közlekedési szempontból sokkal nagyobb a súlya, mintsem az méretéből következne, mivel éppen a legfontosabb utak találkozásánál helyezkedik el Németország, Nagy-Britannia és Franciaország között.

A mai Belgiumot a nagyfokú komplexitás jellemzi, amit különböző kultúrák és nyelvek (flamand, vallon, német) együttélése magyaráz. Ennek megfelelően három regionális parlamentjük működik. A főváros, Brüsszel nemcsak az ország szíve, de egész Európában is központi szerepet játszik (NATO-székhely, az Európai Közösség, multinacionális cégek, bankok székházai találhatók itt). A fejlett infrastruktúra ellenére Belgium számos problémával küzd az ipari szerkezetátalakítás terén a tradicionális bányászat, kohászat, hajógyártás és textilipar ágataiban. Nincs ugyan magas szintű elektronikai iparuk, de érdekes módon a hivatalok, a bankok az elektronikus adatátvitel meghonosításában a világon az elsők között vannak. A lakosság 84%-ához eljut a kábeltelevízió, de bármilyen hihetetlen, egy jól működő videotex rendszert csak nagyon lassan, nehézkesen tudnak kialakítani.

Az eddigi példák is jól szemléltetik azokat az ellentmondásokat, amelyek Belgium mindennapi életét jellemzik, nincs ez másképpen a könyvtárak vonatkozásában sem.

Az ország több történelmi értékű gyűjteménnyel rendelkezik (Louvain, Gent), de ezek fejlesztése és főként a közművelődési könyvtárak alakítása csak a hetvenes évek végétől folyik az európai szabványoknak megfelelően. Az állománya-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lakítás, a szabványosítás terén megfigyelhető lassúság elsődleges oka a pénzeszközök állandó hiánya.

A bankok és a világcégek irodáihoz hasonlóan a könyvtárak is élen járnak az új elektronikus technológiák bevezetése terén. Önállóan kifejlesztett DOBIS-LIBIS szoftvereik nemzetközileg elismertek. Két nagy számítógépes adatbázisuk a CREDOC és a BELINDIS az európai élvonalhoz tartozik.

Belgium lakóiban mélyen gyökerező tradíció az individualizmus, az egyéni szabadságjogok tisztelete. Többek között ez nyilvánul meg a központi kormányzat mentalitásában. A kormány az anyagi, gazdasági prosperitás érdekében működik, kevésbé foglalkozik kulturális problémákkal, ezeket a helyi önkormányzatok ügyének tekinti.

A belgák esetében nem beszélhetünk sem nemzeti könyvtári rendszerről, sem könyvtárak közötti bármiféle formális együttműködésről. A brüsszeli Royal Library egyszerűen képtelen a nemzeti könyvtári funkcióknak maradéktalanul eleget tenni, a felsőoktatási könyvtárak szoros függő viszonyban állnak az egyetemekkel, nincs sem anyagi, sem egyéb szervezeti lehetőségük más intézményekkel együttműködni. Az 1972-ben létrehozott *Conference of University Libraries (Egyetemi Könyvtárak Konferenciája)* eredményesnek bizonyul a könyvtárközi kölcsönzés megszervezésében, a gyűjtemények profiljának kialakításában, de mivel nem hivatalos szerv, csekély a befolyása, ha fontosabb projektek létrehozásáról van szó.

A közművelődési könyvtárak helyzete is hasonló. A flamand régió tervezi évek óta egy nagy központi katalógus felállítását, de a gyakorlati megvalósítás késik. Vallon területen mindezidáig terv sem született.

Az erők szétforgácsolódásának tünetei a könyvtárosképzésben és az egyesületi élet terén is megnyilvánulnak. Belgium aránytalanul sok képző intézménnyel rendelkezik (11 hely 10 millió lakosra, helyenként átlagosan 50 hallgatóval). Európa legtöbb könyvtáros egyesülete is itt működik. Közülük négy rendszeresen szerepel az IFLA évkönyvben. Valamennyi igen nagy létszámmal bír.

A jelentés közel 30 automatizált könyvtári rendszert említ, az a néhány felsőoktatási és tudományos könyvtár, ami kimaradt a felsorolásból még nincs, vagy csak részben van gépesítve, és ugyanazt a DOBIS-LIBIS rendszert alkalmazza, mint a nagykönyvtárak. Az az öt könyvtári rendszer, amelyet a közművelődési területről választ ki, tökéletesen érzékelteti mind a flamand, mind a vallon törekvéseket, gondokat.

A szakkönyvtárak körét nem érinti mélyebben. Az a kb. 200 nagy ipari szakkönyvtár, melyek közül mintegy 20 gépesített valamilyen formában, ma még nem érhető el online üzemmódban. A tanulmány hat olyan gyűjteményt sorol fel, amelyekben említésre méltó eredmények születtek az automatizált rendszer létrehozásában.

Számos kísérletről, tervről tudunk, ami az együttműködések mélyítését, az állományfejlesztést, a katalogizálást, a könyvtárközi kölcsönzést, a könyvtárosképzést segíti. Belgium eddig még nem vett részt nemzetközi programokban, csak néha, intézményi szinten lépett kapcsolatba külföldi szakemberekkel, testületekkel. Könyvtári rendszereiket is önállóan fejlesztették ki (a már korábban említett DOBIS-LIBIS, és a VUBIS), és csak esetenként használják a szomszédos országok technológiáit

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(STAIRS-IBM, SESAM-Siemens, BASIS-Battelle, ADLIB-Databasix). A katalogizálást segítendő, 1986 áprilisától a Royal Library a holland PICA mellett LC (Library of Congress), Canadian MARC mágnesszalagokat rendel. Hasonló lépéseket terveznek a nagy egyetemi könyvtárak is. A bibliográfiai rekordok elkészítésekor a MARC, az AACR2, az ISO, UDC stb. szabványokat alkalmazzák.

Az utomatizálás költségeit minden esetben a helyi önkormányzatok finanszírozzák. Egyedül a flamand közművelődési könyvtárak számára biztosítottak minisztériumi szintű központi támogatást.

Belgiumban, mint ahogy az eddigiekből is kiderült, nincs konkrét nemzeti könyvtárpolitika. A könyvtárak automatizálásának programja a NIT New Information Technologies) az első olyan program, amely egységes fellépést és nagyfokú összehangolást feltételez. A NIT szellemében folyó automatizálás fellegvára a Leuvenben működő flamand katolikus egyetem (KUL). Adatbázisa 1986 márciusában 756 ezer rekordot tartalmazott (az állomány 2,5 millió kötet). A másik nagy kiemelt katalógus a Royal Library-ben található, ahol a belga nemzeti bibliográfia is készül. Nagy gépesített katalógusok vannak Antwerpen, Liege, és Brüsszel egyetemi könyvtáraiban, valamint az elsőként említett egyetem francia nyelvű testvérintézményében, az UCL-ben (Louvain).

A közművelődési könyvtárak automatizálása a mai napig is regionálisan, a nyelvi, kulturális megosztottság szerint valósul meg. A szakkönyvtárak közül négyet emel ki a tanulmány, melyek közül egy kormányhivatalban, egy a nemzeti bankban, egy iparvállalatnál (Solvay), és egy információs központban található, mindegyik gépesített katalógussal rendelkezik. Számos európai országhoz hasonlóan a nagy gyűjtemények jelentős része még nincs automatizálva. A késlekedés oka a kormánykörök érdektelensége, a könyvtárak passzivitása és az anyagi források hiánya.

Az automatizált könyvtárak 40%-a használja gépi hátterét adminisztrációs, ügyviteli, szervezési célokra. Többnyire a kölcsönzést gépesítették és gyarapodási jegyzékeket készítenek. 30%-uk az elkövetkező két évben tervez hasonló szolgáltatást. A kölcsönzés gépesítése a könyvtárközi kapcsolatok terén nagyon fontos lépés, de a gyűjtőköri kontroll, az elektronikus dokumentum továbbítás és a belső anyagokról készíthető SDI lehetősége is számottevő előnyöket rejt magában.

A közművelődési könyvtárakban igen elterjedt a vonalkódos kölcsönzési forma, amihez bevált szoftverek állnak rendelkezésre.

Belgium kis ország, de a használó-orientált adatbázisok létrehozásának és működtetésének terén máris nagyhatalomként tartják számon. A már említett BELINDIS és CREDOC adatbázisokon kívül szólnunk kell a BRISTEL nevű videotex rendszerről, amelyet a központi kormányzat tart fenn, és amely csak Brüsszelből 350 terminállal érhető el közvetlenül. A rendszer ezen kívül tagja a nemzetközi videotex hálózatnak is.

A tudományos és szakkönyvtárak 70%-a rendelkezik olyan terminállal, amelyen keresztül lehívhatók külső adatbázisok is az UNESCO 1980-as könyvtárközi kölcsönzés modellje alapján. Belgium egyértelműen azon országok közé sorolható, ahol a szolgáltatáshoz semmiféle rendszer nem működik. Rendkívül alacsony a kérések száma is a többi nyugati állam viszonylatában. A belga tudományos könyvtárak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a könyvtárközi kéréseknek csupán 70-71%-át képesek kielégíteni, a közművelődési könyvtárakban ez az arány nem éri el a 60%-ot sem.

A jól működő könyvtárközi kölcsönzési rendszer hiányában a belga könyvtárak előszeretettel fordulnak a hatékonyan dolgozó külső forrásokhoz (BLDSC, a holland Delfti), még akkor is, ha a keresett anyag valahol az országon belül is megtalálható. A legtöbb könyvtár változatlanul a könyvtárközi kölcsönzés hagyományos, manuális formáját alkalmazza. A DOBIS-LIBIS adatbázisokkal megfelelő modulok építhetők be már a művelet elvégzéséhez. Néhány szakkönyvtár is beszerzett, vagy kifejlesztett hasonló szoftvereket. A belga könyvtárakban legtöbbet az IFLA könyvtárközi kérőlapját használják, az egyetemi könyvtárak saját nyomtatványt rendszeresítettek. Becslések alapján a könyvtárközi kérések száma Belgiumban 200 ezer alatt van, ebből kb. 40 ezer az, amit nem tudnak teljesíteni. A jövőben olyan központi katalógusokat fognak létrehozni (hasonlót, mint a már létező ANTIOPE, vagy a CCT), amelyekből online formában kereshetnek a közművelődési könyvtárak olvasói is. Ez valószínűleg növelni fogja a teljesített kérések arányát. A művelet gyorsítására megoldás lehet a közvetlen online rendelés és a dokumentumok elektronikus továbbítása. A teljesítési idő szabályozása, a postai költségek csökkentése, valamint a nemzeti könyvtár szerepének egyértelműbbé tétele előrelépést hozhat országos és nemzetközi szinten egyaránt. A számítógépes renszerek árának csökkentése, a hálózatok és önálló adatbázisok létrehozása jótékonyan hatna az automatizálás ütemére. Tudjuk, hogy ez elsősorban pénz kérdése, szerencsére a társadalmi igény ma már vitathatatlan.

A szabványosítás és a számítógépes hálózatok kialakítása talán elindíthat egy olyan folyamatot, ami a ma még teljesen hiányzó együttműködésre kell hogy ösztönözzön - vélik nem is alaptalanul a belga szakértők. Végtére is az egységes Európa létrejötte, a közös információs rendszer magas szintű együttműködést, a bibliográfiai rekordok szabályozott cseréjét, az egyes adatbázisok közötti élő kapcsolatot feltételezi. Valószínű, hogy Belgium összekötő szerepe ezen a téren is kulcsfontosságú lesz a jövőben.

NAGY Ferenc

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Stato dell'arte dell'applicazione delle nuove tecnologie dell'informazione nelle biblioteche e loro influsso sul funzionamento delle biblioteche in Italia =
State of the art of the application of new information technologies in libraries and their impact on library functions in Italy: Rapporto finale/studio ... da Associazione Italiana Biblioteche e Associazione Italiana per la Documentazione Avanzata; publ. Commissione delle Comunita europee. - Codice progetto LIB-2/8.-Luxembourg : CE, 1988.-XXIX, 165 p.

Olaszország

Az olasz könyvtárak mindmáig egyetlen átfogó felmérése szerint - melyet a *Kulturális Minisztérium* a hetvenes évek végén készített el - az országban mintegy hatezer könyvtár van. Feladataik szerint közöttük 2 nemzeti könyvtár, 1514 egyetemi (felsőoktatási) könyvtár, 2843 közművelődési és 1577 szakkönyvtár található, bár ezek az adatok meglehetősen bizonytalanok. Hiányzik az iskolai könyvtárak száma, és a megszámláltak közül számos könyvtárnak egyáltalán nincs valóságos, tényleges szolgáltató szervezete.

Az olasz könyvtári rendszer egyik lényeges vonása a koordináció hiánya, ugyanis 35 könyvtár (köztük a két nemzeti) a Kulturális Minisztériumhoz tartozik, az egyetemi könyvtárak az oktatási tárcától (valójában pedig a különböző felsőoktatási intézményektől) függnek, a közművelődési könyvtárak pedig a tartományok (indirekt) felügyelete alatt állnak. E helyzet eredménye a jelentős regionális különbözőség, és az országos könyvtárpolitika alapvető hiánya. Mindez már csak azért is hátrányos, mert bár az olasz könyvtári vagyon méretében jelentős (több mint 100 millió kötet), egyáltalán nem koncentrált. Történelmi okokból, és egy friss, hatályos kötelespéldány-rendelet hiánya miatt, nincsenek nagy országos referensz-könyvtárak. Az együttműködés lehetne az egyedüli működőképes megoldás, ám erre ez idáig kevés példa akad.

A helyzet az *Országos Könyvtári Szolgálat* (*Servizio Bibliotecario Nazionale - SBN*) tervének belépésével változóban van. Az SBN program az első eset az állam és a tartományok közötti bármiféle egyezményre ezen a területen (a kulturális irányítás regionális szintre adása óta). Az SBN-program célja egy online hálózat felépítése, mely különböző intézményekhez tartozó könyvtárakat kapcsolna össze, bibliog-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ráfiai adatok cseréje (megosztott katalogizálás) és könyvtárközi kölcsönzés céljából. Különböző helyi bázisok dolgoznak az SBN rendszerben különböző hardveren, és különböző, de azonos funkcionális elemzésen alapuló szoftverrel.

Az SBN az országos bibliográfia ellenőrzést decentralizált módon valósítaná meg, és a gyűjteménymegosztás hatékony és eredményes rendszerét hozná létre. (Kiegészítésként: az SBN arra is lehetőséget nyújt a résztvevő könyvtáraknak, hogy az általános funkcióanalízis alapján készült szoftverrel saját gazdálkodási - háztartási - funkcióikat is számítógéppel lássák el.)

Egy központi "index" gép fogja tartalmazni a helyi szinteken előállított országos központi katalógust, és ez vezérli majd mind a helyi bázisok közti kommunikációt, mind nem-SBN világgal való kapcsolatokat. Már öt helyi bázis dolgozik - üzemszerűen - az SBN szoftver egy részével - ez 15 könyvtárt jelent, s közülük egy a firenzei Nemzeti Könyvtár. Rövidesen újabb öt helyi bázis létesül, az "index" a tervek szerint három év múlva lesz kész. Olyan SBN kompatibilis programcsomagok is készülnek (SEBINA, TINLIB stb.), melyek kisebb könyvtárak számára teszik lehetővé, hogy a majdan CD-ROM-on közreadandó központi katalógushoz offline kapcsolódjanak.

A helyi körülményekről jó áttekintéssel rendelkező húsz regionális könyvtáregyesületi szervezetnek kiküldött kérdőívekkel összesen 337 részben vagy egészben gépesített könyvtárt sikerült felderíteni- ez hozzávetőleges, ám kielégítően valóságközeli szám. E könyvtárak közül sokan tagjai valamilyen hálózatnak, pl. az SBN-nek, a COBBUL-nak (Lazio tartomány egyetemi könyvtárai együttműködésének) vagy a perugiai egetem DOBIS-LIBIS rendszerű hálózatának. További három közművelődési könyvtári hálózat működik Lombardiában (összesen 15 könyvtár részvételével) és egy Piemontéban, további kettőnek vannak tervei Toscanában.

A DOBIS rendszert installálták két országos (az egészségügyi és az energetikai) intézetben és a parlamentben, ezt tervezik az *Országos Kutatási Tanács*, valamint a palermói, modenai és trentói egyetem könyvtáraiban.

Számos tartományban, főleg az ország déli részén, egyáltalán nincsenek gépi rendszerek.

A gépesítés az egyetemi könyvtárak körében a leggyakoribb, de más könyvtártípusoknál is vannak jelentékeny példák. A nemzeti katalogizálási szabványok alkalmazása igen elterjedt, és egyaránt használatos mind a saját fejlesztésű, mind a készen vett rendszerekben. A megosztott katalogizálás jóval gyakoribb, mint az önálló, ámbár az esetek többségében offline módon, floppy-lemezek cseréjével megy végbe. A legtöbb rendszert még csak cédula előállításra használják, OPAC igen ritkán fordul elő. Belső, gazdálkodási funkcióit 73 könyvtár gépesítette. Igen gyakoriak a gépesített kölcsönzési rendszerek, főleg a közművelődési könyvtárak körében, ám ezek közül mindössze egy használ vonalkódos rendszert. Az állománygyarapítás, a költségvetés, a periodika-kezelés is előszeretettel gépesített funkciók, itt is hozzávetőleges egyensúly van a házi fejlesztésű és a vásárolt rendszerek között. A legtöbb rendszer mikrogépeken üzemel.

Az online bibliográfiai szolgáltatások helyzetét befolyásolja az olasz adatbázisok hiánya, ámbár néhány hivatalos testület (mint pl. a *Legfelsőbb Bíróság*, a *Parla-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ment, a *Kereskedelmi Kamarák Egyesülése*) aktív szerepet játszik a jogi, politikai illetve gazdasági információ-előállításban.

Az *Olasz Nemzeti Bibliográfia* adatbázisa 1975 óta online is elérhető (a Legfelsőbb Bíróság számítóközpontján keresztül), ám e lehetőséget igen kevés könyvtár használja. Köztük van a római székhelyű *Központi Katalógusok és Bibliográfiai Információk Intézete*, mely e szolgáltatás mellett az olasz kiadók ALICE adatbázisából és a BLAISE, INKA, QUESTEL adatbázisokból való keresés lehetőségét is nyújtja.

A két Központi Nemzeti Könyvtár és a kutatási tanács központi könyvtára semmilyen online szolgáltatást nem nyújt.

Az egyetemi és a szakkönyvtárak mutatják - bár még meglehetősen koordinálatlanul - a legnagyobb érdeklődést az online információszerzés iránt, főként természettudományi és műszaki téren. Az ESA-IRS és az NLM látszik a leggyakrabban használt hostnak, az adatbázisok közül a CHEMAB, Pascal, Compendex és a Medlars a "besztszeller". Azt azonban nem lehet tudni, hogy a 800 olasz ESA password-tulajdonos, vagy az országos ITAPAC adatátviteli hálózat használói közül mennyi a könyvtár, vagy dokumentációs központ.

A jogi és a gazdasági információs igényeket - úgy tűnik - jobban kielégítik a már említett olasz információforrások. A közművelődési könyvtárakat az online információ gyakorlatilag meg sem érintette, és - igen kevés kivételtől eltekintve - a könyvtárakban nincs Videotex szolgáltatás.

Az online szolgáltatások használata közvetlenül befolyásolja a dokumentum-elérési igények növekedését, ám a könyvtárközi kölcsönzés még a szakma más területeinél is jobban megszenvedi a szervezettség hiányát. 1985-ben például a 35 állami könyvtár 6000 dokumentumot kölcsönzött más olasz, 1800-at pedig külföldi könyvtáraknak. A teljes könyvtárközi kölcsönzési forgalom 30%-át egyetlen (a firenzei Nemzeti) könyvtár, mintegy 65%-át pedig mindössze 4 könyvtár teljesítette. Igen nehéz akár becsült adatokat is adni a kérések kielégítési rátájáról, vagy a kielégítés időigényéről (lévén e téren a statisztika különösen szegényes), ám az biztos, hogy ezek az adatok többnyire az IFLA normák alatt vannak. A kölcsönzési forgalom bővülését a merev munkaszervezet, a bürokratikus szabályozottság és a magas költségek is hátráltatják. A lelőhely-megállapítás alapvető eszköze pedig az országos, illetve regionális kötelespéldány-részesedés.

Az SBN - fő célja lévén a dokumentumok hozzáférhetőségének növelése - a kéréseknek a könyvtárak közötti újraelosztásához fog vezetni, és hatással lesz a szervezetre is: szükségszerűvé válik a könyvtári szabályozások összehangolása és a költségproblémák megoldása.

A könyvtári gépesítés helyzete ugyanazt a képet mutatja, mint az ország gazdasági fejlettsége általában: a középső és az északi régiók sokkal aktívabbak, és érzékenyebben reagálnak mindenféle korszerűsítési törekvésre, nyitottabbak az új technológiák előtt.

A könyvtárügy fejlődését erősen befolyásolják az intézményi struktúrák. A hetvenes évek elején a jogi szabályozás (a kulturális irányítás és finanszírozás tartományi feladattá válása) néhány tartományban erőteljes fejlesztést-fejlődést eredményezett, az 1975-ben létrehozott Kulturális Minisztériumnak azonban nem volt való-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

di könyvtárpolitikája, s néhány vonatkozásban még erősítette is egyes könyvtártípusok elszeparálódását. Csak a nyolcvanas évek elejétől, az SBN program elindításával vált a minisztérium a könyvtárpolitika alakítójává és az olasz könyvtárügyben a szolgáltatások koordinálásának kezdeményező, segítő tényezőjévé.

A gépesítés a könyvtárak számára a szolgáltatások, a munkamódszerek - és bizonyos fokig maga a szakma - megújításának lehetőségét jelenti, s mivel más fejlett ipari országokhoz viszonyítva jelentős késéssel kezdődött, a mások tapasztalatai, a fejlettebb módszerek átvételének, felhasználásának lehetőségével kecsegtet. Mégis úgy látszik, hogy a gépesítési sorrend megválasztásában a könyvtárak igen tradicionális célt: a katalógusok létrehozását tűzik elsőként célul. Ennek oka a katalógusközpontú szemlélet és munkaszervezés egyaránt, mely kevesebb figyelmet (és munkát) fordít a szolgáltatások hatékonyságára. Ezen az általános helyzeten változtat nagyot az SBN program, mely a gépesítési fejleményeket egy irányba, a dokumentumhozzáférés és a megosztott katalogizálás érdekében létrehozandó országos hálózat irányába mozdítja elő. E program teszi lehetővé, hogy az állam koordinációs szerepet gyakorolhasson a legkülönbözőbb intézmények (tartomány, egyetem stb.) felett. Kétségtelenül fennálló veszély viszont, hogy egy könyvtár, átvéve az SBN rendszerét, esetleg elveszti kompatibilitását, kommunikációképességét eddigi partnereivel, saját hálózatával. Az olasz helyzet tehát számos kritikus pontot tartalmaz, melyek normatív, pénzügyi, szervezési beavatkozást igényelnek az automatizálás lehetőségei teljes mértékű gyümölcsöztetése érdekében. Ezek megvalósulása, és az SBN rendszer kiteljesedése nyomán - mintegy három év múlva - igen jelentős pozitív változás következik majd be az olasz könyvtár- és információügy terén.

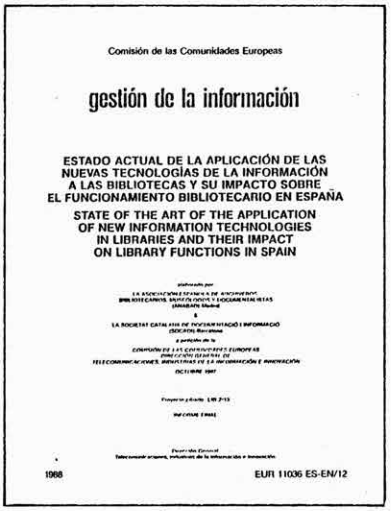
Comisión de las Comunidades Europeas

gestión de la información

ESTADO ACTUAL DE LA APLICACIÓN DE LAS NUEVAS TECNOLOGÍAS DE LA INFORMACIÓN A LAS BIBLIOTECAS Y SU IMPACTO SOBRE EL FUNCIONAMIENTO BIBLIOTECARIO EN ESPAÑA

STATE OF THE ART OF THE APPLICATION OF NEW INFORMATION TECHNOLOGIES IN LIBRARIES AND THEIR IMPACT ON LIBRARY FUNCTIONS IN SPAIN

1988 EUR 11036 ES-EN/12

Estado actual de la aplicación de las nuevas tecnologias de la información a las bibliotecas y su impacto sobre el funcionamiento bibliotecario en Espana =
State of the art of the application of new information technologies in libraries and their impact on library functions in Spain: Informe final/ elab. por La Associación Espanola de Archiveros, Bibliotecarios, Museólogos y Documentalistas et La Sociatet catalana de Documentació i Informaci; publ. por. Comunidades Europeas.-Projecto cifrado LIB 2/13.Luxembourg: EC, 1988.- XX, 151 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Spanyolország

Századunk legnagyobb részében a spanyol közművelődési és egyetemi könyvtárak felügyeletét a *Kulturális Minisztérium*, illetve mindenkori elődje látta el. Az 1978-ban elfogadott új alkotmány a könyvtári tevékenységek felügyeleti jogát (az esetek legnagyobb részében) a 17 autonóm tartománynak adta. Állami felügyelet alatt maradt a *Nemzeti Könyvtár* és 46 állami tulajdonú közművelődési könyvtár (bár az adminisztratív funkciók ez utóbbiak esetében is a tartományi kormányhoz kerültek).

Fontos jellemzője az általános képnek, hogy a könyvtári területnek nincs folyamatos, teljes és megbízható statisztikai rendszere, így a helyzetelemzés készítői sok esetben csak megközelítő adatokkal dolgozhattak. Különösen sok nehézséget okoz a számszerűsíthető gazdasági információk szinte teljes hiánya.

A koordinált nemzeti könyvtárpolitika és a regionális vagy szakterületi együttműködési erőfeszítések hiánya, valamint az importálható technológiák magas költsége miatt a spanyol könyvtárak automatizálási kísérletei akadályokba ütköztek.

Jelenleg sem a Nemzeti Könyvtárban, sem a folyóirattárban, sem a most formálódó országos kölcsönző könyvtárban nincs működő gépi rendszer. Az öt és fél millió kötetes Nemzeti Könyvtár által választott "SABINA" rendszert ugyan 1987 elejére tervezték feltölteni, ám különböző nehézségek miatt a tanulmány zárásáig (1987 október) még egyetlen adatot sem vittek be. A 850 ezer kötetes *Katalán Könyvtár* gépesítési tervei még nem egészen határozottak.

Az egyetemi könyvtárak a gépesítés terén előbbre járnak, mint a nemzeti központok. A 33 spanyol egyetem közül 18-ban megkezdték a gépesítést: nyolc a kereskedelemben kapható SABINI (4) illetve DOBIS-LIBIS (4) rendszerekkel, tízen pedig saját fejlesztésbe fogtak. A közeljövőben gépesítést tervező egyetemi könyvtárak többnyire a készen kapható rendszerek mellett döntöttek. A könyvtárigazgatók körében növekszik a gépesítés iránti érdeklődés, ezt ugyanis az anyagi források szűkössége és a személyzeti költségek növekedése miatti problémáik egyik lehetséges megoldási módjának látják.

Az 1735 közművelődési könyvtár közül igen kevés alkalmaz számítógépet. A központi kormányzat felügyelete alatt álló 46 közművelődési könyvtárt is magába foglalja a Kulturális Minisztérium által most tervezett *Spanyol Könyvtári Rendszer (Sistema Espanol de Bibliotecas)*. E könyvtárak közül 14 már installálta a minisztérium gépi kölcsönzési rendszerét, és 12-ben van terminál a minisztérium *Kulturális Tájékoztatási Pontok (PIC)* adatbázisához. Az egyéb (tartományi kormányzati vagy magánkezelésű) közművelődési könyvtárak és hálózatok közül mindössze hét használ számítógépes rendszereket (öt saját fejlesztésűt), főként katalogizálási és/vagy kölcsönzési funkcióval. További három tervezi a közeljövőre, hogy integrált rendszert vásárol.

A szakkönyvtárak 113 könyvtárnyi mintájában 39 automatizálási tervet találtak (34,5%), s bár a tervek rendkívül sokfélék, a nagyobb könyvtárakban inkább a vásárolható programcsomagokat (SABINI, DOBIS-LIBIS, ALEPH) választják. Au-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tomatizálási kérdésekben igen kevés a kapcsolat e könyvtárak között. Külön említendő a *Kutatási Főtanács (Consejo Superior de Investigación Cientifica)* 85 különböző szakterületeken működő szakkönyvtára. A Tanács 1986-ban indított egy kb. öt éves programot e könyvtárak gépesítésére (bár az időtartam leginkább az anyagi lehetőségek függvénye), az ALEPH rendszer adaptálásával. A másik két rendszer több könyvtártípusban is megtalálható.

A helyzet pozitív vonásaként említhető, hogy mivel viszonylag kevés készen kapható rendszer van forgalomban, bizonyos homogenitásról beszélhetünk. A könyvtári gyakorlat nemzetközi szabályait és szabványait általában elfogadják és alkalmazzák, elsősorban az egyetemi könyvtárak, de a közművelődési könyvtári hálózatok legtöbbje is. E könyvtárak az ISBD-t jellegzetesen az AACR-hez hasonló módon alkalmazzák. A MARC formátumnak három változata (IBERMARC, CATMARC, DMARC) van használatban.

Az esetek többségében a könyvtár által kiválasztott rendszert előzőleg már egy más intézményben kipróbálták. A más könyvtárak tapasztalata hasznosításának kivétele a nemzeti könyvtár, melynek választott rendszere még nem működött, illetve csak egy korábbi, egyszerűbb változata futott kis és közepes nagyságú könyvtárakban.

Negatívumként értékelik, hogy a spanyol könyvtári bürokrácia késlekedik a leginkább elterjeszthetőnek vélt IBERMARC formátumnak a MARC fejlesztésekhez igazításában, valamint a katalogizálási szabványok fejlesztésében (csak a monográfiák és a periodikumok bibliográfiai leírásának szabványa jelent meg eddig) és az ISBD spanyolra fordításában (holott a katalán fordítás már elkészült). Ezeket a hiányokat minden könyvtár a saját szempontjai szerint hidalja át, s ez végső soron a könyvtárak közti különbözőségek kialakulásához vezet.

Hiányzik a folyamatos információellátás a könyvtárgépesítés terén, mely elősegítené a rendszerek közti választást, közreadná más könyvtárak tapasztalatait stb. Hiányzik az intézményes koordináció, még az azonos típusú könyvtárak között is. Ha vannak is megállapodások, szerződések, azok személyes kapcsolatokon alapulnak, s a szakmai egyesületeknek nincs módja arra, hogy a kormányzati szerepeket betöltse (bár akadt már példa ezek gyümölcsöző együttműködésére).

Az a jelentős késés, amit - a világos könyvtárpolitikai irányvonalak hiánya következtében - a Nemzeti Könyvtár gépesítési terve szenved, károsan befolyásolja az állami tulajdonú 46, és számos más spanyol könyvtár gépesítését, mivel sokan ennek, mint az országos könyvtári hálózat központjának eredményeit várják. Így a kezdeményezést most az egyetemi és a szakkönyvtárak vették át, melyek közül számos a fejlődés viszonylag előrehaladott állapotában van.

A spanyol könyvtárak anyaintézményükön belül hagyományosan a lista végén vannak, akár elvi-politikai, akár költségvetési döntésekről van szó. Az eszközök, források hiánya, paradox módon, a helyi rendszerek fejlesztéséhez vezet, ami kezdetben olcsóbbnak tűnik, de hoszú távon sem működésében, sem költség-effektivitásában nem hasonlítható össze a készen kapható rendszerekkel. A könyvtárak finanszírozási rendszere miatt könnyebb egyszerre egy nagyobb összeget szerezni a számítógépesítés megvalósítására, mint valamilyen alapot találni arra, hogy a rendszer fenntartása,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

karbantartása évről évre biztosított legyen. Igen sok új könyvtárgépesítési terv sorsa éppen a folyamatos költségek tervezhetetlensége miatt bizonytalan. A gépesítési kezdeményezések javarésze nem intézményi, hanem egyéni erőfeszítések eredménye, s e körülmény gyakran veszélyezteti az adott terv folyamatosságát, illetve folytatását, főleg a kisebb könyvtárakban.

Nagyon kevéssé kielégítő az a képzés, amit a könyvtári szakszemélyzet az új technológiák alkalmazása terén kap, az ezzel kapcsolatos szakmai panaszok azonban sem az intézményektől (melyekért dolgoznak), sem a felelős hatóságoktól semmiféle választ nem kaptak. Az automatizált rendszerek bevezetésénél általában figyelmen kívül hagyják a személyzet megfelelő továbbképzését, ez gyakran frusztrációhoz vezet, melynek eredménye a rendszer ritkább használata, sőt, néhány esetben teljes elhagyása.

A spanyolországi könyvtárközi kölcsönzés virtuális nemléte (az egyetemi könyvtárak kivételével) a meglévő - mind költségvetési, mind bibliográfiai - források szegényes használatához járul hozzá. E helyzet jelentősen javulhat, ha az országos kölcsönző könyvtár (*Biblioteca Nacional de Prestamo*), melynek jövője a tanulmány írásakor meglehetősen bizonytalan, végre megindul.

A közeli jövőre nézve úgy tűnik, hogy a piacon jelenleg domináló három cég befolyása tovább növekszik majd. A DOBIS-LIBIS és a SABINI bevezetése jelenleg is több helyen folyik, elterjése tovább növekedhet három nagy könyvtártípusban, ám az ALEPH könnyen a szakkönyvtárakra korlátozódhat, tekintettel a MARC-tól eltérő formátumára. A könyvtárak szívesebben választanak országon belül hozzáférhető rendszereket, hogy hasznosíthassák más könyvtárak már megszerzett tapasztalatait, s elkerülhessék a külföldi cégek esetében esetleg felmerülő fenntartási, műszaki ellátási problémákat. Mindez nem jelenti azt, hogy a piac bezárult volna. Folynak bizonyos tárgyalások spanyol könyvtárak és egyes külföldi rendszerek (CLSI, SIBIL, OCLC) között, és várható, hogy néhány - kisebb rendszerek számára most fejlesztés alatt álló - hazai programcsomag (pl. a katalán MAD és MDUP rendszer) a regionális szintről előbb-utóbb belép az országos piac versenyébe.

Az egyéb új technológiák (telefax, szövegfeldolgozás stb.) bevezetése a spanyol könyvtárakba igencsak lassú ütemben halad. Egy spanyol host hiánya (létesítését most kezdik fontolgatni) - s a fennálló telekommunikációs gondok - miatt az adatbázishasználat növekedése lassú.

A könyvtárak közötti együttműködés Spanyolországban minimális, annak jóformán csak egy alacsony foka, egyes könyvtárak produktumainak a más intézmények általi hasznosítása létezik.

A *Bibliográfiai Intézet*nek a *Nemzeti Könyvtár* szervezetén belüli jelenlegi konszolidációja várhatóan megszünteti a kooperáció korábbi hiányát, minek következtében mindkét intézmény feldolgozta ugyanazt az anyagot. Remélhetőleg az eredményként létrejövő nemzeti bibliográfia országszerte használható lesz a gépi könyvtári rendszerekben. Az országos szintű együttműködés másik területe a központi katalógusok (*Központi folyóiratkatalógus, Katalán Központi Katalógus* (ritka könyvek); *Katalán orvosi, biológiai könyvtárak központi katalógusa; Aragónia tartományi gyűjteményének központi katalógusa*) létrehozása. Az együttműködésnek néhány to-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vábbi példája is van, pl. Barcelona városa és a barcelonai egyetem, a Katalán Bibliográfiai Intézet és a barcelonai egyetem között. Működik egy együttműködési terv a spanyol parlamenti könyvtárak között közös adatbázis és tezaurusz létrehozására, több madridi székhelyű közgazdasági szakkönyvtár és a Kutatási Főtanács együttműködése pedig az ISOC-Economia adatbázis megteremtésére irányul, mely a spanyol gazdasági szakirodalmat online tenné visszakereshetővé.

A nemzetközi együttműködés alig-alig látszik: mindössze a barcelonai egyetemnek az OCLC-vel való kapcsolat-szándéka, és a DOBIS-LIBIS felhasználók nemzetközi találkozóin való spanyol részvétel említhető.

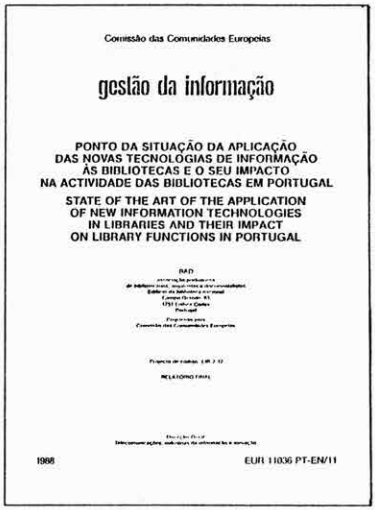
Comissão das Comunidades Europeias

gestão da informação

PONTO DA SITUAÇÃO DA APLICAÇÃO DAS NOVAS TECNOLOGIAS DE INFORMAÇÃO ÀS BIBLIOTECAS E O SEU IMPACTO NA ACTIVIDADE DAS BIBLIOTECAS EM PORTUGAL

STATE OF THE ART OF THE APPLICATION OF NEW INFORMATION TECHNOLOGIES IN LIBRARIES AND THEIR IMPACT ON LIBRARY FUNCTIONS IN PORTUGAL

1988 EUR 11036 PT-EN/11

Ponto da situação da aplicação das novas tecnologias de informaçaõ às bibliotecas e o seu impacto na actividade das bibliotecas em Portugal
State of the art of the application of new information technologies in libraries and their impact on library functions in Portugal final/prep. Associacao portuguesade bibliotacarios, arquiristas e documentalistas ...
Publ. Pela Commissao des communidades Europeias. - Projecto de Código LIB-2/12.- Luxembourg: EC, 1988.-162 p.

Portugália

Az ország régi és gazdag kulturális örökségéhez számos jelentős könyvtár is tartozik, melyek a 14. századtól kezdve jöttek létre a kolostorokban és az ősi egyetemeken. Az első nyilvános könyvtárt 1796-ban alapították, és a 19. század folyamán a legjelentősebb városok mindegyikében nyílt könyvtár. A 19-20. század folyamán azonban az ipari és a tudományos forradalmat nem követte modern oktatáspolitika, és a (kb. tíz évvel ezelőttig) létrejött új könyvtárak nem követtek semmilyen meghatározott tervet vagy ismérvrendszert.

Még sem a kormány, sem a köz- és magánszféra döntéshozói nem fogták fel az információ valódi jelentőségét a fejlesztés folyamatában. Ennek eredménye a források elvesztegetése, a nem hatékony munkamódszerek alkalmazása, azonos célokért hasonló feladatokkal működő különböző intézmények és testületek léte, a hasonló intézmények közötti koordináció és kooperáció hiánya.

Portugáliának szüksége van arra, hogy megszervezze saját információs struktúráit, országos és regionális információpolitikát alakítson ki, információit kül- és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

belföldön egyaránt hozzáférhetővé tegye. Néhány friss kormányintézkedés, illetve új törekvés (a TELEPAC nyilvános adatátviteli rendszer megnyitása, az új információs technológiák terjedését elősegítő bizottság létrehozása, számítóközpontok létesítése iskolások számára, a közművelődési könyvtárak hálózatának mielőbbi megteremtése) arra látszik mutatni, hogy az ország új információs korszakba lép be.

Portugáliában egy nemzeti könyvtár, 167 egyetemi könyvtár, 103 közművelődési könyvtár, 195 állami szakkönyvtár, 90 ipari és egyéb magán szervezetekhez tartozó szakkönyvtár van. A könyvtárak legtöbbjének nincs nagy állománya, s az állományokban ritka a nem hagyományos dokumentum. A legnagyobb gyűjtemény a Nemzeti Könytáré, kétmillió kötetet és 40 ezer periodikumcímet számlál. Az egyetemi könyvtárak 36%-ának ezernél kevesebb kötete, és 67%-ának száznál kevesebb periodikumcíme van. A közművelődési könyvtárak átlag állománynagysága tízezer kötet fölött, illetve száz cím alatt van. A szakkönyvtárak nagy többsége ötezer kötet illetve száz cím alatti állománnyal rendelkezik.

Az információtechnológiát a könyvtárakban kizárólag a számítógép-alkalmazás képviseli. E téren a szakkönyvtárak csoportja jár az élen, míg a közművelődési könyvtárak között még példa sem fordul elő. A Nemzeti Könyvtárnak csak terve van a katalógus számítógépesítésére. Szegényes az egyetemi könyvtári helyzetkép is, és a coimbrai egyetem kivételével még a a tervek is meglehetősen jelentéktelenek.

Portugáliában nincs információpolitika, melyben szerep juthatna az együttműködő rendszereknek, könyvtári hálózatoknak, vagy a közös források megosztott használatának. Így az együttműködés gyakorlati példái elszigetelt kezdeményezések, és többnyire sikertelenek is. Az e téren szerzett legjelentősebb gyakorlati tapasztalat a portugál könyvtárak állományában lévő időszaki kiadványok adatbázisának létrehozása. A tervek közül pedig a Nemzeti Könyvtárban - néhány egyetemi könyvtár közreműködésével - létrehozandó nemzeti bibliográfiai adatbázis, illetve az ország középső régiója fejlesztésének elősegítése céljából a coimbrai egyetemen létesítendő bibliográfiai adatbázis tervezete érdemel említést.

A nemzetközi együttműködés néhány gyakorlati példája egyes nemzetközi rendszerek (AGRIS, ASFIS, ECODOC, EUDISED, INPADOC) számára biztosítja a portugál információk bevitelét. Az ország könyvtári piaca kicsi ahhoz, hogy azon szakosodott szoftver, hardver, vagy akár csak bútor és berendezés-ellátó cégek jelennének meg. Nincs könyvtárellátó vagy előfizetési ügynökség, a könyvtárak a helyi könyvesboltokat és/vagy a nemzetközi szolgáltatásokat használják.

A szabvány-ügyekért felelős intézmény könyvtári csoportja többnyire az ISO szabványok fordításával, adaptálásával foglalkozik. Az 1984-ben kiadott katalogizálási szabályzat a nemzetközi szabványok és az AACR2 alapján áll. A tartalmi feltárás legelterjedtebb módja a közművelődési könyvtárakban az ETO, és néhány szaktezaurusz a szakkönyvtárakban. Nincs nemzeti MARC változat, és a gyakorlati számítógép-alkalmazás formátumai általában egymással sem kompatibilisek, s nem követik a nemzetközi szabványokat sem.

Tényleges, vagy tervezett számítógép-használat összesen 116 helyen, a könyvtárak 22%-ában van. A 91 működő rendszer legtöbbje vagy adatbázis-hozzáférést (38) vagy katalógus-célokat (31) szolgál.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Megbízható pénzügyi adatokat a statisztikai rendszer hibái, illetve a könyvtári költségeknek gyakran egyéb költségekkel való együtt kezelése miatt nem lehet szerezni, de az ország költségvetéséből látható, hogy a coimbrai regionális fejlesztési adatbank kialakításának első három évére 100 millió escudót terveznek, és a kormány 400 milliót szán a közművelődési könyvtári hálózat kialakítására. Ez, és az 1986-os nemzeti tervben olvasható (részben már említett) új kormány-törekvések együtt sem mutatják egy országos információpolitika irányvonalait.

Az online szolgáltatások használata szórványos (a kapcsolat-idő országosan átlag havi harminc óra), s ennek nyilván csak egyik oka e szolgáltatások költség-igényessége. A mikroszámítógépek elterjedése segítette a könyvtári és dokumentációs számítógép-használatot, ám a könyvtárosok nagy részének humán beállítottsága, a számítógépekkel szembeni idegenkedése lassítja, hátráltatja e folyamatot. Ugyanakkor a más országokkal (Angliával, Franciaországgal) főként a különböző képzési formákban már régen folyó együttműködés szélesíti a szakemberek látókörét, érzékennyé teszi őket a külföldi szakmai fejlemények iránt.

MOHOR Jenő

◇ ◇ ◇

3,5 MILLIÓ MÁRKÁÉRT VÁSÁROLT VISSZA a tartományi könyvtár (alapítványok támogatásával) a trieri Városi Könyvtár számára egy 1100 éves kódexet, amely Beda Venerabilis főműveit tartalmazza. 900 éven át a trieri apátság könyvtárában őrizték, 1792-ben a közeledő francia csapatok elől "biztonságba helyezték", így került aztán magánkézbe, s végül Amerikában kötött ki: most a Getty-gyűjteménytől vásárolták meg. (DBI-Pressespiegel, 1990. máj.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

RECOGNITA ALAPÍTVÁNY. (Számítástechnika a vakokért)

Az alábbiakban részleteket közlünk az Alapítvány alapító okiratából:

"I. *Preambulum:* Az SZKI Recognita Software-gyártó, -fejlesztő és -értékesítő Rt., Budapest 1015 Donáti u. 35-45., cégjegyzékszám: 041283, alapítványt hoz létre, 13 300 000 forintnak megfelelő alapvagyonnal, amelynek összetételét az alapítvány melléklete tartalmazza. Az alapítványtevő az Alapítvány szövegét azzal a céllal teszi közzé, hogy azt megismerve, és annak céljaival azonosulva az Alapítványhoz minél többen csatlakozzanak. Az Alapítványhoz történő csatlakozási szándékot az SZKI Recognita Software-gyártó, -fejlesztő és -értékesítő Rt., Budapest 1015 Donáti u. 35-45., tel: 1351-149, fax: 1153-028 címen lehet bejelenteni.

II. *Az Alapítvány neve:* Recognita Alapítvány (Számítástechnika a vakokért)

III. *Az Alapítvány székhelye:* Budapest 1015 Donáti u. 35-45.

IV. *Az Alapítvány számlaszáma:* Recognita Alapítvány (Számítástechnika a vakokért) MHB 207-10402-7007

V. *Az Alapítvány célja:* a./ a számítástechnika legújabb eredményeinek alkalmazása révén biztosítsa a vakok számára a képzést, a továbbképzést, b./ az értelmiségi munkahelyeken való munkalehetőségek megteremtését, illetve növelését, c./ növelje szabadidejükben a még teljesebb körű kulturálódás és kikapcsolódás esélyeit.

Az SZKI Recognita Rt. több fejlett ipari országba szállítja optikai jelfelismerő rendszerét, amely hangkimeneteli egységgel egybeépítve olvasó rendszert alkot. Más magyar vállalatok a számítógépes kód hanggá alakítása terén értek el kiemelkedő eredményeket.

E két modul hatékony használatához azonban elengedhetetlen, hogy olyan kereskedelmileg széleskörűen elérhető mikroszámítógép elemek is rendelkezésre álljanak, amelyek akár nemzetközi piacon való, akár hazai beszerzése korlátja annak, hogy az alapítványt tevő cég terméke széleskörűen biztosíthassa a hatékony munkát és a szellemileg felfrissítő kulturálódást a vakok számára.

Az Alapítvány létesítésének célja a fentiek szerint az, hogy az alapítványi induló vagyon (készpénz és optikai jelfelismerő rendszerek szoftver példányai), valamint a későbbi támogatók és csatlakozók befizetései, ill. hardver adományai révén olyan komplett mikroszámítógépes rendszereket lehessen létrehozni, amelyeket - pályázat útján - az arra rászorulók között elosztanak.

Az Alapítványt az SZKI Recognita Rt. fél millió forint készpénz befizetésével, továbbá 100 darab Recognita Plus programtermék Alapítványi vagyonba helyezésével (melynek jelenlegi forgalmi értéke 128 000 Ft/db, azaz összesen 12 800 000 Ft) hozza létre."

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

RAABE, Mechtild: Leser und Lektüre im 18. Jahrhundert. Die Ausleihbücher der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel; 1714-1799. 1-4. Saur, München, 1989. XCVI+533, 714, ?, ? p.*

Olvasók és olvasmányaik a 18. században

Grandiózus olvasástörténeti vállalkozás: részletesen dokumentálni és elemezni egy nagykönyvtár használatát folyamatosan, a 18. század 85 évén keresztül, az olvasók személye és társadalmi összetétele, ill. a kölcsönzött könyvek jellege szerint. Kevés könyvtár van a világon, amelyben megvannak az előfeltételei az ilyen felmérésnek; a wolfenbütteli Herzog August Bibliotheknak megvoltak rá a lehetőségei, és élt is velük.

***

Wolfenbüttel ma szerény alsó-szászországi kisváros Braunschweig közelében; a 16-18. században a braunschweigi hercegség székhelye. Már 1572-ben létesített itt könyvtárat *Julius* herceg, az igazi alapító azonban - a harmincéves háború pusztításai után - az 1644-1666 között uralkodó *August* herceg, aki az Alpoktól északra a legnagyobb - 130 000 kötetes - európai könyvtárat hozta létre. Halála után nyilvános jellegű lett a könyvtár. További fejlődése egyenletesen folyt 1754-ig, amikor a hercegek Braunschweigbe tették át székhelyüket. Ezután már nem mindig gondoskodtak a könyvtár jelentőségéhez méltó gyarapítási keretről - bár szakszerű vezetését, kezelését továbbra is biztosították; amint a 17. század végén "másodállásban" *Leibniz*, úgy 1770-1781-ig *Lessing* volt a könyvtár vezetője.

A gazdag és kiegyensúlyozott állományáról, sok ritkaságáról nevezetes könyvtár zarándokhelye lett egész Európa tudósainak, íróinak. (Külön vonzereje volt a Rotunda, az 1723-ban elkészült könyvtárépület.) *Voltaire* éppúgy megfordult itt, mint *Casanova,* aki naplója szerint "élete legboldogabb időszakai" közé számította az itt töltött napokat (és nem a hölgyek, hanem a könyvek miatt).

* A terjedelméhez és értékéhez illően drága munkából 1 kötetet kapott szerkesztőségünk recenziós példányként; külön kérésünkre volt szíves ezt a másikkal megtoldani a kiadó (ezúton is köszönjük). Így az 1-2. kötet alapján készült az ismertetés, ezeket megtalálhatják az érdeklődők a KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárában. (*A szerk.*)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1806-ban, a napóleoni háborúk idején, átmenetileg megszünt a hercegség. A könyvtár első virágkora véget ért. Csöndben, de zavartalanul élt tovább; a 2. világháború alatt éppúgy elkerülték a háborús pusztítások, mint *Napóleon* idejében. Századunk 60-70-es évei óta - immár 600 000 kötetes állománnyal - ismét egyik gócpontja lehetett az NSZK könyvtári életének (a könyvtörténeti kutatásoknak, a régi könyvek központi katalogizálásának) s otthona a barokk irodalommal foglalkozó kutatók nemzetközi munkaközösségének.

***

A négykötetes munka 1. kötetét a szerző terjedelmes tanulmánya vezeti be. Ismerteti a könyvtár történetét, beágyazva a művészetet kedvelő, reprezentálni is szerető hercegi család történetébe, külön jellemezve az egyes könyvtárosok tevékenységét is. Áttekinti munkájának szerkezetét, s összefoglalja annak legfontosabb eredményeit, tanulságait. (A négy hatalmas kötet voltaképp adattár - természetesen számítógépes programmal szerkesztett adattár - ehhez a tanulmányhoz.)

Az 1. kötet *Az olvasók és olvasmányaik* címet viseli. Egységes betűrendben sorolja fel a tárgyalt időszak kölcsönzési nyilvántartásaiban szereplő 1648 olvasót, személyenként feltüntetve az általuk kölcsönzött összesen 21 848 mű címét s a kölcsönzés dátumát. Jelzi az olvasó rangját-foglalkozását, a nyilvántartás alapján vagy szükség esetén irodalmi, ill. levéltári forrásokból merítve; helyenként rövid életrajzot is közöl.

Az adattárat statisztikák egészítik ki: az olvasók megoszlása nemük, társadalmi állásuk (nemes/polgár), foglalkozásuk, lakóhelyük, nemzetiségük szerint stb. Évtizedek szerinti bontásban is közli a könyv az adatokat, érzékeltetve az olvasóközönség összetételének alakulását. Ebben lényeges változást hozott a hercegi udvar elköltözése: fokozódott a könyvtár nyilvános jellege, nőtt az olvasók száma, erősödött közöttük a polgári elem túlsúlya; a szépirodalmi olvasmányok között (ezt a bevezető tanulmányból tudhatjuk meg) a német nyelvűek keresettebbé váltak a franciáknál. - Megkapjuk a legbuzgóbb kölcsönzők rangsorát: *C.A. Salig*, a város "nagy iskolájának" konrektora 20 év alatt 829 tételt kölcsönzött (felsorolásuk 16 oldalt tesz ki a főrészben), őt *von Praun* udvari tanácsos (584 tétel) és *Kotzebue* kapitány (474) követi. - Lakóhelyük szerint tekinthetjük át a nem helybeli kölcsönzők névsorát (olyan távoli városok lakói is szerepelnek közöttük, mint Drezda, Würzburg, Bécs), majd országok szerint a külföldieket: angolok, franciák (sok emigráns 1789 után), lengyelek, olaszok, svédek, 1-1 holland, svájci és "afrikai" (szerecsen komornyik).

Magyar olvasót nem regisztrál a szerző. Pedig bevezető tanulmányában, a könyvtár specialitásairól szólván, külön megemlíti, hogy a nyelvész *Gyarmathi Sámuel* a finn anyagban búvárkodott. De hiába, ha forrása - ez esetben a Deutsches Biographisches Archiv - hasznos tudnivalókat közöl ugyan Gyarmathiról, de azt nem árulja el, hogy magyar volt. (Habsburg-alattvaló, aki Erdélyből jött és oda is tért vissza... Nem is könnyű eset.) - Szabályos braunschweigi alattvaló lehet viszont az az idegenbe szakadt hazánkfia, aki mint *Johann Kowatsch* hadnagy kölcsönzött ki 1765-ben négy könyvet; egyiküket az *Ungarischer Kriegsroman* címet viseli.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Részlet az 1. kötetből

Gumpel, (Samson)

17. Febr. 1767 (Haymann, J. G.:) (Gesammeltes) Kriegs- und Friedensarchiv. Bd. I. II. – 2 Bde dt. / Mil. / 276-277 II F.A.

17. Febr. 1767 (Leti, G.:) Leben Cromwells. – 1 Bd dt. / Gesch.7 / 115 F. F. 8°

17. Febr. 1767 (Des Feldherrn) Eugenii Heldenthaten). Th. I-IV. – 4 Bde dt. / Gesch.7 / 522-525 VI

Gustav III. von Schweden * 1746 † 1792

König von Schweden.

9. Juni 1791 Affaires de Suède. – II / 1 Bd fr. / Gesch.3 / (3.1.109 Ms. Maz.2°)

Gyarmathi, (Samuel) * 1771 † 1830

Dr. in Braunschweig. Studierte Medizin in Wien, reiste durch Europa. Arbeitete als Arzt und trieb Sprachstudien. Veröffentlichte 1784 den „Ungarischen Sprachmeister". Lebte zwei Jahre in Göttingen, wurde Mitglied der wissenschaftlichen Gesellschaft. Veröffentlichte u.a. die ungarische Übersetzung von Campes „Robinson". (DBA)

16. Okt. 1797 Neues Testament. In finnischer Sprache. 1740. – 1 Bd finn. / Theol.1 / ex Bibl. 12°

Haars

Zeugwärter. (StA.3)

2. Juni 1767 (Stieff, C.:) Schlesischer Robinson. Th. I.-II. – 2 Bde dt. / Lit.3 / 233-234 XXIV 8°

6. Juli 1767 (Bohse, A.) (Talander:) (Verliebte Verwirrung der) Sizilianischen Höfe. Th. I-II. – 2 Bde dt. / Lit.3 / 92-93 XXIV

15. Aug. 1767 (Happel, E. W.:) Bayrischer Max. – 1 Bd dt. / Lit.3 / 199 XXIV

15. Aug. 1767 (Happel, E. W.:) Der sächsische Wittekind. – 2 Bde dt. / Lit.3 / 197-198 XXIV

21. Nov. 1767 (Le Sage, A. R.:) Der spanische Robinson (oder Gil Blas von Santillana). – 1 Bd dt. / Lit.3 / 239 XXIV

21. Nov. 1767 (Glaubitz, F. E. v.:) Die anmuthige Pistophile. – 1 Bd dt. / Lit.3 / 310 XXIV 8°

21. Nov. 1767 Der medicinische Robinson. – 1 Bd dt. / Lit.3 / 312 XXIV

21. Nov. 1767 Geschichte und Thaten Friedrichs König von Schweden. – 1 Bd dt. / Gesch.7 / 139 IV F. F.

13. Sept. 1768 (Happel, E. W.:) Der europäische Toroan. – 1 Bd dt. / Lit.3 / 175 XXIV

25. Nov. 1768 Europäische Kriegs- und Staatsgeschichten. – 1 Bd dt. / Mil. / 188.5 Hist.

25. Nov. 1768 Taubmann, F.: Taubmanniana. – 1 Bd dt. / Lit.0 / 649 XXIV 8°

25. Nov. 1768 (Happel, E. W.:) Italiänischer Spinelli. – 1 Bd dt. / Lit.3 / 33 XXIV

25. Nov. 1768 (Happel, E. W.:) Der insulanische Mandorell. – 1 Bd dt. / Lit.3 / 35 XXIV

Részlet a 2. kötetből

Höhere Beamte

– Dänische Reichshistorie. T. I-III. – 3 Bde dt. / 63.1-3 Hist. 4°
Meyne, (Johann Heinrich) Bibliothekssekretär – 22. Aug. 1767
– Dänische Reichshistorie. P. I-III. – 3 Bde dt.
Roeber Frau Klosterrat – 15. Sept. 1772

Hotman, F.: Francogallica. – 1 Bd lat. / 396 Hist. 8°
Alexandri, (Johann Heinrich) Hofrat – 26. Mai 1717
– (Francogallica.) – 1 Bd lat. / 450.1 Quod. 8°
Alexandri, (Johann Heinrich) Hofrat – 26. Mai 1717
– Francogallica. Geneve 1573. – 1 Bd lat. / 450.1 Quod. 8°
Burckhard, (Johann Georg) Lehnsrat – 21. Aug. 1728

Hottinger, J. H.: Speculum Helvetico-Tigurinum. – 1 Bd lat. / 598.9 Hist. 12°
Koch, (Heinrich Andreas) Hofrat – 18. Okt. 1760
– Speculum Helvetico-Tigurinum. – 1 Bd lat. / 598.9 Hist. 12°
von Praun, (Georg Septimus Andreas) Hofrat – 25. April 1732

Hume, D.: Geschichte von England. 1. 2. Theil. Vol. 1. – 1 Bd dt. / ex nov. acc. 4°
von Thielau, (Friedrich Erdmann) Assessor – 21. Mai 1788
– Histoire de la maison de Stuarts. T. I-III. – 3 Bde fr.
von Döring, (Johann) Drost – 26. Sept. 1770

Isthvanfi, N.: Historia de rebus Hungaricis. 1724. – 1 Bd lat. / 5 XI Hist. 2°
Leisewitz, (Johann Anton) Sekretär – 19. März 1785
– Historia de rebus Hungaricis. – 1 Bd lat. / 36.1 Hist. 2°
von Stain, (Johann Friedrich) Geheimer Rat – 21. Sept. 1722

Johannes de Utino: (Chronica) pontificum et imperatorum. – II / 1 Bd lat. / 1.6.5 Ms. Aug. 2°
Hertel, (Lorenz) Rat – 14. Mai 1717

Johnston, J.: De rebus Brittanicis. – 1 Bd lat. / 205.3 Hist. 2°
von Stain, (Johann Friedrich) Geheimer Rat – 4. Juli 1725

(Jolli, J. G.): (Histoire) des rois de Pologne. – 1 Bd fr. / 4°
Sieverds, (Johann Georg) Bibliothekssekretär – 26. Mai 1716

(La Barde, J. de) Labardaeus, J.: De rebus gallicis. – 1 Bd lat. / 31 Hist. n. 4°
von Klinkowström, (Georg Ludwig) Hofrat – 7. Okt. 1747

Labbé, P.: (De scriptoribus) historiae Byzantinae. – 1 Bd lat. / 5.9 Hist. 2°
von Stain, (Johann Friedrich) Geheimer Rat – 9. Sept. 1726
– (De scriptoribus) historiae Byzantinae. T. I. – 1 Bd lat. / 5.9 Hist. 2°
von Stain, (Johann Friedrich) Geheimer Rat – 11. März 1727

Lacombe, J.: Abrégé (chronologique) de l'histoire du Nord. T. I. – 1 Bd fr. / 260.3 Hist. n. 8°
Papen, (Lewin Heinrich Ludwig) Amtsauditor – 28. Juli 1764
– Histoire de l'empire de Russie. T. I. – 1 Bd fr. / 159 II F.A.
Madihn, (Julius Johannes) Sekretär – 1. Juli 1767

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A 2. kötet: *Az olvasók társadalmi csoportjai és olvasmányaik.* - A szerző 9 nagy csoportot különböztet meg: 1. Az udvar, 2. Állami hivatalnokok, bírák, 3. Papi személyek, 4. Tudósok, pedagógusok, 5. Orvosok, egészségügyiek, 6. Katonák, 7. Iparosok, kereskedők, 8. Tanulók, egyetemi hallgatók, 9. Meg nem állapítható foglalkozásúak. E csoportokat összesen 24 alcsoportra osztja.

A 21 848 kölcsönzés felsorolását itt nemcsak az olvasók 24 csoportja, hanem ezen belül a művek szakterülete szerint is tagolja. Az általános művektől a technikáig 19 főosztályt különböztet meg, ezeken belül összesen 52 szakcsoportot; a szakcsoportokban szerzőjük betűrendje szerint sorakoznak a kölcsönzött művek. Itt tehát arról kapunk képet, hogy az egyes társadalmi csoportok milyen szakterületek iránt érdeklődtek, s milyen művekkel elégítették ki érdeklődésüket.

Ezeket az adatokat is számos statisztikai táblázat rendszerezi a kötet végén. Kiderül például, hogy melyek azok a rétegek (az udvar, a nemesség, a katonák, a kereskedők), amelyek főként szépirodalmat olvasnak (bár a katonatisztek olvasmányai között a történelmi munkák is kiemelt szerepet játszanak), s kik olvasnak elsősorban történelmet (főhivatalnokok, emigránsok, professzorok), kik teológiát (a papokon kívül a pedagógusok is), kik ókori klasszikusokat (a tudósok, de jelentős arányban a középiskolák tanárai és tanulói is). - Azt is megtudjuk, melyik réteg képviselői milyen idegen nyelven olvastak legtöbbet: a filozopterek, papok többet olvastak latinul, mint németül, a főhivatalnokok is majdnem ugyanannyit; egyéb idegen nyelvek között természetesen a francia dominált, mellette az ógörög és az olasz nyelvű olvasmányok száma jelentős. - A statisztikai adatok zöme itt is megjelenik dekádonkénti bontásban is.

A 2. kötet arra is alkalmat ad, hogy az egyes olvasórétegek magyar vonatkozású olvasmányai felől kíváncsiskodjunk az "Európai történelem" szakcsoportban. Már a hercegi udvar tagjainak kölcsönzései között találkozunk Bél Mátyás *Notitiá*jával, sőt P.K.B. Han *Beschreibung von Ungarn* c. művével is. A főhivatalnokok kölcsönzési listáján is szerepel a *Notitia*, valamint H.L. Gude: *Staat von Ungarn* c. műve, Nadányi János *Florus Hungaricusa,* Schwandtner *Scriptorese,* Istvánfi *Históriáját* pedig ketten is kikölcsönözték. - Összehasonlításként azonban azt is megállapíthatjuk, hogy J.A. *Leisewitz* titkár úr (aki az 1. k. adattárának tanúsága szerint különösen érdeklődött a Habsburg-országok iránt) Bél, Istvánfi és Nadányi munkájával szemben kereken 25 művet kölcsönözhetett ki Csehországról. A különbség feltehetőleg nem stúdiumainak egyoldalúságát jelzi, hanem azt a tényt, hogy a 18. században igen sovánka volt a magyar, ill. magyar vonatkozású szakirodalom, s ami volt is, nehezen jutott el még a gazdag wolfenbütteli könyvtárba is. - A listákat böngészve egyébként találkozhatunk a 16. századi humanista *Dudits András* egy művével, valamint *Szenci Molnár* Magyar Grammatikájával is.

A *harmadik* és a *negyedik* kötet nem az olvasók, hanem az olvasmányok felől közelíti meg e két tényező viszonyát. A 3. kötet a művek egységes betűrendjében, a 4. kötet pedig a művek szakrendjében sorolja fel a kölcsönzéseket. - Ezekhez a kötetekhez is részletes statisztikai elemzés csatlakozik.

Az igazság kedvéért említsük meg: ilyen roppant tömegű adat közlésében óhatatlanul akadnak pontatlanságok is. Nem tudni, hogy ezek a kölcsönzési nyilván-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tartásnak, ill. más forrásnak a pongyolaságait tükrözik, vagy az adatfeldolgozás során torzultak el, netán egyszerűen sajtóhibák. Bél Mátyás *Prodromus Hungariae* c. műve pl. mind az 1., mind a 2. kötet adattárában *Prodomum*; Gyarmathi neve a bevezető tanulmányban *Gyarmathidie* formában szerepel, születési éve pedig az 1. k. adattárában 1771 (1751 helyett).

***

A fentiekben inkább csak kiragadott példákkal tudtuk jelezni a mű anyagának, elemzési szempontjainak, a további elemzésre nyújtott lehetőségeinek gazdagságát. Nemcsak az udvari kultúráról a polgári kultúrára való átmenet időszakáról ad páratlanul részletes művelődéstörténeti képet, hanem módszertani ösztönzésekkel is szolgál azok számára, akik - ha jóval szerényebb anyagon is - hasonló olvasástörténeti vizsgálatokkal próbálkoznak.

KÖVENDI Dénes

\+ + +

A WOLFENBÜTTELI KÖNYVTÁR szoros kapcsolatba lép a göttingeni egyetemmel. Igazgatója eddig egyenrangú vezetője volt a könyvtárra épülő kutatóintézet vezetőjének; a jelenlegi igazgató nyugalomba vonulása (1992) után a könyvtár és a göttingeni egyetem közös jelölőbizottságának javaslata alapján nevezik ki a kutatóintézet vezetőjét, aki az egyetemen professzori státust kap, az új könyvtárigazgató pedig az ő beosztottjaként dolgozik. (DBI-Pressespiegel, 1990. jún.)

\+ + +

NÉMET NEMZETI KÖNYVTÁR 1945 óta valójában csak most jöhet létre, a lipcsei Deutsche Bücherei és a frankfurti Deutsche Bibliothek valamilyen formájú egyesülése alapján. Az előbbi 1913 óta gyűjti a nemzeti dokumentumtermést, viszont technikailag igen el van maradva; az utóbbi a háború után jött létre s fokozatosan fejlődött a világ egyik legmodernebb nagykönyvtárává. Egyelőre a két könyvtár igazgatója között folynak az előkészítő tárgyalások; a cél a funkciók ésszerű megosztása s az új lehetőségek alapján továbbfejlesztése, a párhuzamos munka kiküszöbölése. Frankfurtnak kell betöltenie a tájékoztatási és kommunikációs központ szerepét s feltehetőleg itt összpontosulnának a központi szolgáltatások; Lipcse a könyv- és írástörténeti kutatások páratlan bázisa, s természetesen csatlakozik a frankfurti adatbázishoz. (DBI-Pressespiegel, 1990. jún.)

\+ + +

15 MILLIÓ MÁRKÁT irányzott elő a német Bundestag tankönyvekre a volt NDK felsőoktatási könyvtárai számára. Ezek mai állománya ugyanis nem ad lehetőséget eredményes képzésre olyan szakokon, amelyeknek közük van a nyugatnémet gazdasági és jogrendszerhez. (DBI-Pressespiegel, 1990. jún.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kurrens külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban: lelőhelyjegyzék
Készült az Országos Széchényi Könyvtár Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa szerkesztésében Szilvássy Zoltánné [et.al.] irányításával. - 1974/75. - Budapest: OSZK, 1986-
5. 1985/86: a Nemzeti Periodika Adatbázisban tárolt kiadványok (készült Berke Barnabásné és Tószegi Zsuzsanna irányításával)

Bizonyára ritkán fordul elő, hogy lelőhelyjegyzékről írás jelenik meg, még akkor is, ha a hely szakfolyóirat. Kívülálló számára úgy tűnhet, hogy e recenzió célját tekintve nem más, mint a műfajban gyakori: a szerkesztőség, illetve a recenzens szubjetkív indítékai alapján nyújtott gesztus, szerény eredmény túlértékelése. Itt azonban másról van szó. Ez az írás - amely több okból csak érintőlegesen foglalkozhat a felvetődő kérdésekkel, egy olyan - könyvtárosi összmunkával létrejött - jelentős teljesítményt méltat, amely, ha nagy szó is, ide kívánkozik, mérföldkővel jelölendő a szakmai tevékenység: a folyóirat-nyilvántartás, jegyzékkészítés göröngyös útján. Mérföldkő, mely nemcsak az útépítők "diadaljele", az utat használók számára is jelzi, hogy innen kezdve az út aszfaltozott, könnyebben járható, gyors. Lehet, hogy a rajta közlekedők egy része méltatlankodik: sokáig kellett rá várni, a hiány már régen bosszantó volt, a könyvtáros mégis mementót állít. Lezárult valami, s elkezdődött egy új, minőségileg egészen más. Ez a lelőhelyjegyzék az *első számítógépes adatbázisból automatikusan előállított* kiadvány nálunk.

Szellemi munkát végző ember nem él meg a tudományos publikációkat hordozó folyóiratok nélkül, s kénytelen lelőhelyük után kutatni. Az első segédletek a nagyobb gyűjtemények nyomtatott folyóiratkatalógusai voltak a század elején (EK, MTAK). Jellemző az igények jelentkezésének irányára, hogy az első, több budapesti könyvtár állományára kiterjedő jegyzék a természet- és alkalmazott-tudományi folyóiratokról készült 1916-ban *Kőrösy Kornél* és *Lenhossék Mihály* összeállításában (az utóbbi akadémikus volt). A továbblépéshez már központi kezdeményezésre volt szükség. Ezt a feladatot vállalta az Országos Könyvtári és Bibliográfiai Központ, amely 1928-ban megjelent első jegyzékében a hét legfontosabb budapesti könyvtár folyóiratairól készített közös jegyzéket. Ezt követte az 1935-ben megjelent országos jegyzék, ez 264 könyvtárból gyűjtött adatok alapján 4807 folyóirat tárgyévi lelőhelyét adta meg, s a betűrend mellett a címeket 36 szakcsoportba szedve is bemutatta. A következő jegyzéket már az Országos Könyvtári Központ jelentette meg 1950-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az 1945-1948-ig terjedő évekre vonatkozóan, ez 447 könyvtárból összegyűjtött 3898 folyóiratcímet tartalmazott. (Szakmutatója 1951-ben jelent meg.) Innen kezdve a feladatot az OSZK vette át. Kurrens külföldi folyóiratok a magyar könyvtárakban című lelőhelyjegyzékét először 1962-ben adta ki: ez mintegy 1700 könyvtárból kb. 12 000 folyóiratnak 60 000 lelőhelyét adja meg a Kultúrához beküldött megrendelőcédulák alapján. Ebben a formában a jegyzék a 70-es évek közepéig hétszer jelent meg. Az 1976-ban kiadott, 1974/75-re vonatkozó lelőhelyjegyzék címében is, tartalmában is változott: az előző kötetekkel szemben ebbe az OSZK-nak ténylegesen bejelentett állomány került be a csereként és ajándékként járó kiadványokkal együtt, és tartalmazta a Könyvek Központi Katalógusába jelentett időszaki kiadványokat is. Valójában ez tekinthető az 1985/86 évi jegyzék elődjének, minthogy számozatlanul is az "új sorozat" 1. kötete, amit még kettő követett 1976/77. és 1978/79. évekre vonatkozóan, az utóbbi a 3. kötetszámot viseli. A következő kiadvány, a 4. kötet már csak az 1980/82. évi új indulású és megváltozott című periodikákat tartalmazza, mert közben elkészült a számítógépes Nemzeti Periodika Adatbázis (NPA) terve, s közelinek vélték az automatikusan előállított jegyzék megjelenését. Ez azonban anyagi lehetőségek hiányában és az OSZK költözködése miatt csak 1989-ben vált lehetségessé. Itt jutunk el a recenzált kötethez, ezért adták a négykötetes jegyzéknek az 5-ös kötetszámot. Talán szerencsésebb lett volna kiemelni ezt a kiadványt az előzők sorából a kötetszám elhagyásával vagy más módon, hiszen az alcímből félreérthetetlenül kiderül a forma és a tartalom újdonsága. Lehet, hogy az óvatosság sugallta ezt a megoldást, s e terjedelmes lelőhelyjegyzék nem is kezdete valaminek, hanem az addigi tevékenység magasabb szintű befejezése? Erre enged következtetni a főigazgatói előszó kérdése: "lehet-e, kell-e vállalkozni még egyszer ekkora adattömeg papírformában történő kiadására?" A kérdésfeltevés indokolt, a felelettel is egyet lehet érteni: a jövő előreláthatóan a modern technika lehetőségeinek felhasználása és a számítógépes nyilvántartás papír közbeiktatása nélküli használata. De, sajnos, a technikai lehetőségeknek sem vagyunk a birtokában. Az ideális állapot az lenne, ha a jövő jegyzékei mikrokártyán vagy CD-ROM lemezen és papíron is hozzáférhetők lennének - a lekérdezésen kívül. Ez azonban jelen körülményeink között túlzott követelmény és luxus is lenne. A kutatás igényei szerényebb eszközökkel is kielégíthetők.

Az NPA időkörének kezdő éve 1981. (A régebbi állományt az OSZK hagyományos nyilvántartással tartja számon, ebből készül a Külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban a 17. századtól 1970-ig című retrospektív lelőhelyjegyzék; ebből eddig az 5. kötet jelent meg.) A szóbanforgó jegyzék az NPA-adatbázis 1985/86. évre vonatkozó adatait tartalmazza, számszerűen mintegy 1100 könyvtár bejelentése alapján 15 467 időszaki kiadvány leírását és lelőhelyeit.

A lelőhelyjegyzékek erényei általánosan: a címleírások pontossága, az utalások minél teljesebb volta, az állomány és a lelőhelyek több oldalú bemutatása, s a címbe foglalt terület egységeinek hiánytalansága, a teljesség. A tájékoztató ismerteti a jegyzék gyűjtőkörét, s zárójelben megemlíti azt az öt kiadványtípust, amelyek - időszaki kiadvány voltuk ellenére - nem kerülnek a jegyzékbe. Közülük a sorozatokkal kapcsolatban van az olvasó bizonytalanságban: mit tekintett a lelőhelyjegyzéket megtervező, létrehozó munkaközösség sorozatnak, milyen szempont, meghatározás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alapján vette fel, és hagyta ki a a címeket? Az olvasó ugyanis találkozik címekkel, amelyeket sorozatnak gondolt, és vannak hiányok, amelyeket talán az magyaráz, hogy sorozatnak tartják őket.

A jegyzékbe került a *Cahiers de l'Inst. du moyen-age grec et latin* (Univ. de Copenhague), nem került be a *Cahiers de philologie* (Univ. de Lille), mindkettő tanulmány-sorozat. Benne van a *Bibliotheca bibliographica Aureliana*, amelyben többkötetes bibliográfiai segédkönyvek jelentek meg: *Lurker: Bibliographie zur Symbolkunde 1-3., Répertoire bibliographique des livres imprimés en France.* Nincs a jegyzékben az *Acta facultatis rerum naturalium Universitatis Comenianae. Anthropologia, Physica*, benne van az *Acta Universitatis Gothenburgensis. Studies in English* - látszólag azonos típusú kiadványok. És benne van az *Abhandlungen der Klasse der Literatur, Akademie der Wissenschaften und Literatur,* Mainz - jogosan, hiszen évfolyam és füzetszáma van, bár minden egység önálló dolgozat. Nemcsak az olvasó, a könyvtáros megítélése is más és más a felhozott példákban. Az MTAK az első kiadványt folyóiratként, a másodikat és harmadikat sorozatként, a negyediket és hatodikat folyóiratként, míg az ötödiket sorozatként kezeli.

A példák szaporíthatóak lennének. A szerkesztők számára a probléma ismert, a kérdésnek bizonyára ők a legjobb szakértői. Döntésükben feltehetően nem az ötletszerűség játszott szerepet, de nem ismerjük szempontjaikat. A magyar (és a nemzetközi) szabvány nem definiálja az időszaki kiadványok körén belül a sorozatokat. ("Az időszaki kiadvány olyan, előre meg nem határozott időtartamra tervezett kiadvány, amely egymást követő részegységekből áll; ezeket rendszerint számozásuk, keltezésük, kronológikus vagy egyéb megjelölésük különbözteti meg egymástól.") De nem is fogalmazható meg olyan meghatározás, mely a folyóiratokat a sorozatokból egyértelműen elkülöníti, mert közöttük, mint két pólus között az átmeneti típusok sok változata húzódik. Ilyenek a régi, de néhol még ma is használt terminus szerinti nevükön a részcímes periodikák. Ezekben mindkét típus jellemzői megtalálhatók: szigorúbb, jelzett periodicitás és az egységek önállósága (könyvszerűsége, monografikussága). Az akadémiák, egyetemek és tudományos társaságok kiadványai között sok ilyent találunk. Többségükben ilyenek az Abhandlungen, Sitzungsberichte, Denkschriften, Atti, Annals, Annales stb., címkezdetű kiadványok. A típusok szétválaszthatatlanságára példa az Annales Academiae Scentiarum Fennicae; a ser. B. Monográfia-sorozat, a ser. A I. kötet és füzetszámozással folyóirat, a ser. A. II. egységenként önálló tanulmányok sorozata füzetenként növekvő számozással.

Jellemző, hogy a nemzetközi szabvány az időszaki kiadványt a serial 'sorozat' jelentésű szóval jelöli, de a legnagyobb, legteljesebb kereskedelmi jegyzék *Ulrich's international periodical directory*-nak nevezi magát, az 1988/89. évi kötet cím-kiegészítése: *now including irregular serials and annals*. A mindennapi szóhasználat mindkét nyelvben elbizonytalanodott.

Annak a felfogásnak a képviselői, akik a sorozatok elhagyása mellett döntenek, a kihagyás-felvétel dilemmájával hozzák magukat nehéz helyzetbe. Radikális megoldás a sorozatcímek teljes közlése. Ez a kutatás számára is hasznos lenne, de a terjedelem jelentős növekedésével járna. Talán ez a szempont kényszeríti ki a válogatást is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A teljesség más nézőpontból is felvethető. Hiányzanak-e a jegyzékből olyan címek, amelyeknek minden kétséget kizáróan benne kellene lenniök? Csak az MTAK (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára) adataira támaszkodhatom. *Büky Bélánénak,* a Folyóirattár vezetőjének a szívességéből megkaptam azokat a címeket, amelyek a jegyzék első kötetének a helyi nyilvántartással való összevetése során hiánynak mutatkoztak. (Az MTAK által jelentett, de a jegyzékből hiányzó folyóiratok listáját Büky Béláné hivatalosan eljuttatja a hasonlítás befejezése után az NPA munkaközösségének.) A lelőhelyjegyzék nem egészen egyharmadából 314 cím hiányzik, illetve ebből 31 megvan, de hiányzik a B 3-as lelőhelykód, az MTAK kódja. Ha az arány a többi részben is ilyen, a feltételezhető teljes hiány kb. 6 %-os, a teljes tételszámhoz képest mintegy 900 cím. Lehetséges, hogy itt a bevezető tájékoztatóban (IX.1.) jelzett hibás tételekről van szó, amelyek csak kijavítás után lesznek közlésre alkalmasak? (Az impresszum adatok és az indulás/megszűnésre vonatkozó adatok hiánya nem volt kizáró ok, az ilyen tételek kérdőjellel benne vannak a jegyzékben.) Érthető, hogy a szerkesztők a hibák kijavításáig az objektív okok miatt amúgy is késésben lévő kiadvány megjelenését hátráltatni nem akarták. De nem tudjuk, hogy a kimaradt tételek mikor és hogyan kapnak publicitást? Talán a tájékoztatóban (XIII.1.) megígért szakcsoportos tárgyköri jegyzékkel együtt 5/5. kötetként?

A folyóiratnyilvántartás (KFKK/NPA: Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa, Nemzeti Periodika Adatbázis) munkaközössége a pontosabb és bővebb adattartalom érdekében a bejelentő könyvtáraktól többlet munkát kért: a beküldött adatok javított visszaigazolását, s az új szerzemények adatainak újszerű bejelentését. A bibliográfiai leírás több forrásból egészült ki, tökéletesedett. Nehéz, bonyolult szabvány előírásainak kellett megfelelni. A leírásokban hibát találni annyi, mint szénakazalban tűt keresni. Egészen véletlen, hogy a szúrópróba-szerű vizsgálódás hálóján egy hiba mégis fennakadt: a 337. tétel címében a híres cseh fiziológus neve nem Prukyne, hanem Purkyně.

Gazdag a címanyag utalózása. Az utalótételek száma közelíti a címtételekét, s a terjedelemnek mintegy negyedét teszi ki. Nem találunk utalót az ágazati címekről. Pl. az olasz akadémiák "aktái" (Atti) több ágra oszlanak (rendiconti, memorie, notize). A keresés ezekről is kiindulhat.

Talán maximalista igény, de nem indokolatlan, hogy egy-egy "kiadvány-családot" együtt láthasson az olvasó, aki azt szeretné tudni, milyen periodikus kiadványai vannak pl. az Osztrák Akadémiának vagy más tudományos intézetnek. A gépi adatbázis arra is lehetőséget adna, hogy a címek testületek neve szerinti csoportosításban is megjelenjenek.

A mutató-kötetben kulcscím, ISSN, könyvtári kódszám és címmutató is van, az utóbbi névrövidítésekre és változatokra is utal.

A lelőhelyjegyzék kiemelkedő teljesítmény. A létrehozó munkaközösség - beleértve az adatszolgáltató könyvtárak munkatársait is - új szakmát tanult meg: a könyvtári folyóiratnyilvántartás gépesítését. A cél eléréséhez nem kevés akadályt kellett legyőzniük. Az eredmény elismerésre méltó.

VITÁLYOS László

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÁJÉKOZTATÓ

szerzőinknek a Könyvtári Figyelő szerkesztőségéhez benyújtott kéziratok tartalmi és formai követelményeiről

- Lapunk a könyvtár- és tájoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföld könyvtárügyével, valamint jelentős szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó, érthetően fogalmazott, magyarosan megírt kéziratokat fogad el közlésre.
- A kéziratokat két példányban, kettes sortávolsággal, nagy A/4-es oldalra (28-30 sor/oldal, 58-60 leütés/sor), normálbetűs írógéppel írva kérjük leadni. Mátrixnyomtatón megjelenített kéziratot csak akkor fogadunk el, ha kettes vagy annál nagyobb sortávolsággal készült és jól olvasható. Kérjük, hogy a cikk címét normál írásmóddal írják, alá középre kerüljön a szerző neve ugyancsak normál írásmóddal és minősítések nélkül. Az alcímeket, másodrendű alcímeket stb. normálbetűvel, aláhúzás nélkül kell írni. Az alcím előtt és után két sor emeléssel jelezzék a szerkezeti tagolást. Rövidítések, betűszók feloldását a legelső előfordulási helyen adják meg.
- Ábrákat, táblázatokat (illusztrációkat) csak korlátozottan tudunk közölni. Újrarajzolásukra nincs lehetőségünk, ezért csak jó minőségű, kontúros, fotózható ábrát tudunk elfogadni. Az ábrákat külön lapon két példányban kérjük leadni az alábbiak szerint: folyamatosan számozzák be arab számmal, adják meg az ábrafeliratot és az ábrák helyét pontosan jelöljék be a kéziratban.
- A hivatkozásokat a cikk után Irodalom cím alatt sorolják fel. Könyvek esetében a szerző nevét (nagybetűvel írva), a mű címét, kiadását, a kiadás helyét, évét és a hivatkozott oldalszámot adják meg. Folyóiratcikkre történő hivatkozásnál a szerző nevét (nagybetűvel), a cikk címét, a folyóirat nevét, évfolyamát, évét, füzetszámát és az oldalszámot kérjük megadni. A cikk szövegében... hivatkozás[1] ... formában írják a hivatkozási sorszámot. Ha a szövegben nem hivatoznak forrásokra, akkor az irodalomjegyzékben a szerzők betűrendjében közöljék a felhasznált forrásokat.
- A kéziratok maximális terjedelme tanulmányoknál 21-23 oldal, tömörítéseknél, beszámolóknál 8-10, könyvismertetéseknél 4-6 oldal lehet.
- A tanulmányokhoz 10 mondatos tartalmi kivonatot is mellékeljenek az idegen nyelvű rezümék elkészítéséhez.
- A szerkesztőség jogában áll a kéziratok stiláris javítása, tartalmi változtatáshoz azonban a szerző hozzájárulása is szükséges. A cikk tartalmáért a szerző felelős.
- A szerző vállalja, hogy a korrektúrát postafordultával, kijavítva visszaküldi a szerkesztőségnek.
- A szerkesztőségbe érkezett kéziratok sorsáról a szerkesztőség rövid időn belül tájékoztatja a szerzőket. A kézirat végére kérjük írják oda munkahelyi címüket, lakáscímüket, telefonszámukat.
- A kéziratok közlése esetén a szerkesztőség egyszeri szerződést köt a szerzőkkel.

Kérjük szerzőinket, hogy a szerkesztőség munkája megkönnyítése érdekében a fenti szempontok szerint megírt kéziratokat küldjenek hozzánk.

Köszönettel

A szerkesztőség

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben.

ÁRA: 160,- Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben